VIRGINIA WOOLF

Güvenin Ölümü

Leonard Woolf'un Önsözüyle

ZEPLİN
düşünce

VIRGINIA WOOLF
Güvenin Ölümü
Leonard Woolf'un Önsözüyle

Zeplin Kitap 14
©2014 Zeplin Kitap
ISBN: 978-605-4849-90-1
Sertifika No: 27938
Tüm hakları saklıdır. Yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. Basım: Aralık 2014

Yayın Yönetmeni: Erkan Aslan
Editör: Gökhan Sarı
Dizgi ve Kapak Tasarım: Ulaş Kantemir
Baskı: Özal Matbaası (0 212 565 25 99)
Matbaa Sertifika No: 26699

Merkez Mah. Kesir Sok. Çakmak Apt. No: 5/4 Çekmeköy/İstanbul
Tel: (0 216) 640 1979 / (0 542) 586 7961

bilgi@zeplinkitap.com
zeplinkitap.com
facebook.com/zeplinkitap
twitter.com/zeplinkitap

Virginia Woolf (1882-1941) Londra'da doğdu. Yazar, modernist hareketin en önemli kişilerinden biri olarak tarihe geçmiştir ve roman türünün gelişimine büyük katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda döneminin en önemli eleştirmenlerinden biri olarak kabul edilir. Profesyonel olarak 1905'lerde yazmaya başlayan Virginia Woolf'un ilk kitabı olan *The Voyage Out* 1915'te yayımlanmıştır. Bu kitabın yazımı çok uzun sürmüş, bir yıl içinde üç kez tekrar yazılmıştır. 1925 yılında yayımlanan *Mrs. Dalloway* ünlü yazarın adıyla anılacak 'bilinç akışı' tekniğinin en başarılı örneğidir.

VIRGINIA WOOLF
Güvenin Ölümü

Leonard Woolf'un Önsözüyle

türkçesi: zuhal inal

ZEPLİN
düşünce

İÇİNDEKİLER

Güve'nin Ölümü 13
Sussex Akşamları: Bir Otomobile
Yansıyanlar 18
Üç Resim 21
Yaşlı Bayan Grey 29
Caddelerde Takılmak 32
Jones ve Wilkinson 51
Old Vic'te "On İkinci Gece" 60
Madame de Sévigné 66
İnsan Sanatı 74
İki Antikacı: Walpole ve Cole 81
Saygıdeğer William Cole 95
Tarihçi ve "Gibbon" 102
Sheffield'dan Yansımalar 116
Kapıdaki Adam 128
Sara Coleridge 136
Bizden Olmayan Biri 145
Henry James 156
George Moore 187
E.M Forster'ın Romanları 194
Vasat 210
Biyografi Sanatı 224

Ustalık.....237
Genç Bir Şaire Mektup 248
Neden? 271
Kadınlara Yönelik Meslekler.....281
Bombardıman Altında Barış Üzerine
Düşünceler.....290

EDİTÖRÜN NOTU

Virginia Woolf'un bir araya getirilmiş denemelerinin son cildi, *The Common Reader: Second Series* yayınlanalı on yıl olmuştur. Kendisi, ölümünden önce, 1941 sonbaharı ya da 1942 yılı ilkbaharında yayınlanmasını teklif ettiği ilâve bir cilt için denemelerini bir araya getirmekle zaten meşguldü. Ayrıca, baskısı tükeneli uzun zaman olmuş *Pazartesi ya da Salı*'nın bir kısmını ya da tamamını da dâhil edeceği, yine kısa hikâyelerden oluşan yeni bir kitap yayınlamaya da niyetliydi.

Arkasında, üç ya da dört cildi doldurmaya yetecek, kimi yayınlanmamış, kimi de özel olarak gazetelerde yer almış önemli sayıda deneme, taslak ve kısa hikâyeler bırakmıştır. Bu kitap için bunlar arasından seçimler yaptım. Bazıları şu an yayınlanmış; diğerleri de *Times Literary Supplement, New Statesman & Nation, Yale Review, New York Herald Tribune, Atlantic Monthly, Listener, New Republic,* ve *Lysistrata*'da yer almışlardır.

Eğer yaşamış olsaydı, hemen hemen tüm bu denemelerin kitap formunda ortaya konmasına izin

vermeden önce, hiç şüphe yok ki geniş ölçüde değişiklikler ve revizyonlar yapmış olacaktı. Bunu bilerek, onları bıraktığı gibi yayınlamak bir çekinceye neden olmuş olsa da, ben bunu yapmaya karar verdim; sebebi, her şeyden önce yayınlanmaya değer görünmeleri, ikincisi ise, zaten gazetelerde yayınlanmış olduklarından, her durumda muazzam bir dikkatle revize edilmiş olmalarıdır. Virginia Woolf'un birkaç kez düzelterek yazmadığı herhangi bir makalesini bir gazeteye göndereceğini de sanmıyorum. Aşağıdaki gerekçeler, onun gazete için bile olsa, yazı yazmayı ne kadar ciddiye aldığını bize gösteriyor. Ölümünden çok kısa bir zaman önce, bir kitap incelemesi ile ilgili bir makale yazmıştır. Akabinde, kitabın yazarı makalenin çok iyi olduğunu, eğer editör uygun görürse, kendisinin daktilo metnini büyük bir memnuniyetle kabul edeceğini belirtmiştir. Editör, bu mektubu bana göndererek, daktilo metnini bulamadığını, bende olması hâlinde onu yazara iletebileceğimi belirtmiştir. Makalenin, onun el yazısıyla yazılmış ve en az dokuz ya da on kez üzerinden geçilmiş orijinal daktilo metnini, eşimin kâğıtları arasında bulmuştum.

Bu cilt de dâhil olmak üzere, bundan daha uzun, neredeyse tüm ciddi denemeleri, yayınlanmadan önce bu türden revizyonlara maruz kalmıştır. Ne var ki bu durum, diğerleri için, özellikle ilk dört makalesi için geçerli değildir. Bunlar, onun her zaman yaptığı gibi el yazısıyla yazılmış, sonrasında, kabaca daktiloya alınmış yazılardır. Onları, düzeltmesini yaptığım göze çarpan bariz fiil hataları ve bazı noktalama işaretleri haricinde oldukları gibi bastım. Basıma geçilmeden önce kitap ve makalelerinin orijinal metinleri üzerin-

de her zaman revizyonlar yaptığımdan, bu düzeltmeleri yaparken de hiçbir tereddüt duymadım.

LEONARD WOOLF
(1942)

GÜVE'NİN ÖLÜMÜ

Gündüz uçan güvelere tam olarak güve diyemeyiz; çünkü onlar, karanlık sonbahar akşamlarının ve açılmış sarmaşıkların hoş sezgilerini harekete geçiremezler. En yaygın türü olan sarı alt kanatlılar, bir perdenin gölgesinde uyuklarken dikkatimizi üzerlerine çekmek konusunda asla başarısızlığa uğramazlar. Onlar, ne kelebekler kadar neşeli, ne de kendi türleri kadar karamsar olduklarından, melez yaratıklardır. Yine de o minik güvenin, saman renkli daracık kanatlarındaki aynı renkten püsküllleriyle hayattan zevk alan bir hali vardı. Hoş bir sabahtı. Yaz aylarına göre daha sert bir esinti olmasına rağmen ılıman, yumuşak bir eylül ortası. Pencereden görünen karşı tarlalar çoktan sürülmeye başlanmış, yamyassı edilmiş toprak, nemden ışıldayarak o güzel günden kendi payına düşeni almıştı. Ötedeki çayırlardan bu tarafa doğru akan öyle bir yaşam enerjisi vardı ki, oradan başınızı çevirip bir kitabın üzerinde tam anlamıyla yoğunlaşmanız neredeyse imkânsızdı. Kargalar, yıllık festivallerini kutlar gibiydi. Önce gökyüzüne fırlatılan binlerce kara ilmikten örülmüş kocaman bir ağ gibi döne

döne ağacın tepelerine yükseliyor, bir süre sonra her bir dalın ucundaki küçük birer ilmik halini alana dek yavaşça alçalıyorlardı. Çok geçmeden, daha büyük bir çember oluşturuyor ve gürültülü bağrışmalar eşliğinde yeniden göğe doğru atılıyorlardı; öyle ki, böylesine göğe atılmak ve tekrar ağacın dallarına konmak onlar için son derece heyecan verici, olağanüstü bir deneyimmiş gibi.

Kargalara, saban süren çiftçiye, atlara, hatta cılız, eyersiz olanlarına bile ilham veren enerji, pencere pervazındaki küçük güvenin kanatlarına kadar işlemiş gibiydi. Kimse onu izlemekten kendini alıkoyamaz, aslında ona acıyor olmanın bilinciyle içten içe bir rahatsızlık duyardı. O sabah hayattan alınması muhtemel zevkler, sadece bir güvenin payına düşen kısmı için fazlasıyla muazzam ve çeşitliydi. O gün sadece bir güve olmak, çetin bir kader gibiydi; kısıtlı imkânlarından aldığı keyif ise oldukça hazindi. İnanılmaz bir zindelikle uçarak daracık hücresinin bir köşesine konuvermişti. Bir saniye bekleyip, oradan doğruca karşı köşeye. Üçüncü ve dördüncü köşeye uçmaktan başka daha ne yapabilirdi? Ufkun enginliğine, gökyüzünün sonsuzluğuna, çok uzaklarda dumanı tüten evlere ve ara sıra gemilerden duyulan o şairane seslere rağmen onun tek yapabileceği buydu. O, bu dünyada yapabileceği yegâne işi yapıyordu. Bir tel kadar incecik ve masum olmasına rağmen, sanki tüm dünyanın sonsuz enerjisi onun o naif, ufacık bedenine zerk edilmişti. Sürekli olarak bir köşeden diğerine uçarken, bir dizi hayat ışığının belirdiğini hayal edebiliyordum. O, küçük olabilirdi ya da bir hiçti ama hayatın ta kendisiydi.

Onun ufacık oluşu, açık pencerenin önünde yalın bir enerji halinde çırpınıp duruşu, ben dâhil tüm insanlığın zihinlerindeki o dar ve dolambaçlı koridorlarda kendine bir yol bulma çabaları; tüm bu özellikleri yüzünden yürekleri dağlayan halinin yanı sıra onda bambaşka bir fevkalâdelik vardı. Sanki biri, hayatın saflığından bir damla almış, minik, incecik tüylerle süsleyerek olabildiğince hafiflik vermiş ve doğanın en katıksız halini bize göstermek için onu dans eden, zikzaklar yapan bir şeye dönüştürmüştü. Böylece, onun tuhaflıklarının üstesinden gelemeyen biri için her şeyi gözler önüne sermiş oluyordu. Hayatla ilgili ne varsa unutmaya meyilli; onu, kendisine hükmeden ve sırtında bir kambur gibi gören, göz alıcı ama engellerle dolu, bu yüzden de ihtiyatla ve ağırbaşlılıkla devam edilecek bir yer olarak gören birine. Bu düşünceye göre hayat, onun bir başka formda doğmasını sağlayıp, onun o basit eylemlerinin birileri tarafından bir tür acıma içersinde incelenmesine sebep olmuş olabilirdi.

Bir zaman sonra belli ki dans etmekten yorgun, güneşli pencerenin bir köşesine konup hareketsiz kalınca, o tuhaf gösteri de bir son bulmuş oldu. Benim için artık unutulmaya yüz tutmuştu ki, o vakit dansına kaldığı yerden devam etmeye çalıştığını fark ettim. Uyuşuk, beceriksiz bir haldeydi. Uçmaya çalıştıkça tek yapabildiği, pencereden aşağı doğru kanat çırpmaktı ve bu kez, karşı yöne uçmayı başaramadı. O sırada zihnim başka meselelerle meşgul olduğundan, onun tekrar uçabilmek için gösterdiği nafile çabaları bir süre umursamazca izledim; tıpkı, aniden durmuş bir makinede sorunun ne olduğuyla ilgilenmeyip yeniden

çalışması için öylece başında bekleyen biri gibi. Belki yedinci girişimin ardından kanatlarını çırparak ahşap pervazdan kaydı ve pencerenin önüne sırt üstü düştü. Çaresizliği beni kendime getirmişti. İçinde bulunduğu müşkül durumun o an farkına varmıştım; artık doğrulamıyordu; bacakları boş yere çırpınıyordu. Ona yardımcı olmak için elime bir kalem aldım. Ancak o an anladım ki, bu başarısızlık ve sersemlik hali yaklaşan ölümün işaretleriydi. Kalemi tekrar yerine bıraktım.

Bacakları telâş içinde bir kez daha çırpındı. Onu bu mücadeleye sürükleyen şeye düşman gibi bakıyordum. Başımı kaldırdım ve dışarıya baktım. Peki, orada olan neydi? Öğle vakti gelmiş olmalıydı. Tarladaki çalışmalar durmuştu. Önceki gösterinin yerinde, şimdi sadece sükûnet hüküm sürüyordu. Kuşlar, yem bulmak için çoktan derelerin olduğu yöne doğru havalanmıştı. Atlar, öylece hareketsizdi. Doğanın tüm enerjisi, dışarıdaki hemen her şey, belli bir eyleme yeltenmekten uzak, kayıtsız bir kişilikle yerli yerinde duruyordu. Tüm bunlar, saman kanatlı küçük güvenin de bir şekilde aleyhine işliyordu. Onun için bir şeyler yapmak artık faydasızdı. Koskoca şehri, sadece şehri değil, tüm insanlığı yerle bir edecek güçteyken nedense onu seçen ve giderek yaklaşan bir kıyametin karşısında, o incecik bacakların gösterdiği olağanüstü direnişi izlemekten başka elden bir şey gelmiyordu. Hiçbir şey; biliyordum ki hiçbir şey, ölüme karşı duramazdı. Buna rağmen, yorgun bir duraksamanın ardından, minik bacaklar yeniden kıpırdandı. Bu son direniş, harikûlade bir şeydi ve nihayet kendini doğrultmayı başaracak kadar çılgıncaydı. Herkes yaşamdan yana saf tutar; elbette benim yaklaşımım da öyleydi. Oysa

naçiz bir güvenin o değersiz hayatını elinde tutabilmek için böylesine büyük bir güce karşı gösterdiği o devasa gayreti, etrafta bilen ya da umursayan tek bir kimsenin olmayışı, bana çok dokunmuştu. Yine de bir şekilde hayatın kendisini görmeliydim: O saf damlayı. Kalemi tekrar elime aldım. Belki faydasızdı ama işe yarayabilirdi. Yine de ölümün işaretleri belirgin bir biçimde kendini gösteriyordu. Gövdesi gevşedi ve sonra kaskatı kesildi. Mücadele sona ermişti. Hiçbir ehemmiyeti olmayan o küçük varlık, artık ölümü tatmıştı. Güvenin ölü gövdesine baktım. Bu dakikaya kadar zaferin kıyısında olan büyük bir gücün, alçak bir düşman karşısındaki tükenişi beni derinden etkilemişti. Birkaç dakika öncesine kadar tuhaf olan hayattı; şimdiyse ölüm olmuştu. Minik güve, artık kendisini dinginlik ve sükûnete doğrultmuştu. Ve evet, "meğer ölüm benden güçlüymüş," der gibi bir hali vardı.

SUSSEX AKŞAMLARI: BİR OTOMOBİLE YANSIYANLAR

Nasıl ki yaşı epey geçkin olan kadın akşamların yüzüne indirdiği peçe, sadece hatlarını görünür kıldığı için halinden memnun, lambaların loş gölgelerine ise minnettarsa, akşamlar da Sussex'e karşı insaflıdır, zira Sussex artık genç sayılmazdı. Sussex'in çehresi de hâlâ iyi görünüyordu. Kayalıklar denize karşı birbiri ardına yükselirken, Eastbourne, Bexhill ve tüm St. Leonards'ın gezinti yerleri, evleri, boncuk dükkânları, şekerci dükkânları ile onların tabelaları, tüm o kokuşmuş binaları ve gezinti arabaları, hepsi gözden kaybolmuştu. Geriye tek kalan, on asır önce William'ın Fransa'dan döndüğü zamanki haliydi: Denize doğru koşan kayalık bir hattı. Ayrıca kurtarılmış meralar. Kıyıdaki kırmızı villaların lekesi, diğer kızıllıkların da içinde boğulduğu boz renkli bir havanın duru gölünde yıkanmıştı. Lambaların yanması için hâlâ erken, ama yıldızlar için de henüz çok erkendi.

Yine de bence, böyle güzel anlarda öfkenin tortusundan her zaman bir parça bulunur. Arayış içinde olan ve Battle'ın üzerini saran pembe bulutlar ile ebru-

li renkleriyle birer mermeri andıran, tahmin bile edemeyeceği o muazzam güzellik tarafından alt edilmiş olan birine, psikologlar mutlaka bir açıklama getirmelidir. Şu an balonlara kuvvetle üflenen hava gibi tüm sezgileri, güzellik, güzellik ve güzellikle son noktasına kadar şişen, en gergin, en şişkin haline ulaştığı bir zamanda, bir iğne batmasıyla tümüyle sönüveren birini. Peki, iğne nedir? Anlattıklarıma bakılırsa iğnenin, o kimsenin kendi âcizliği ile bir ilgisi vardır. Bunu taşıyamam; bunu açıklayamam; ben mağlup oldum; ben fethedildim. Oralarda bir yerlerde birinin hayal kırıklıkları yatıyor ve bu hale, hayatın ona getirdiği her şeyin üzerinde mizacı gereği hâkimiyet kurmayı talep etmiş birinin düşünceleri eşlik eder; bu hâkimiyetle şu an kastedilen ise, birinin şimdi Sussex'te gördüğü şeyi, başkalarının da paylaşabilmesi için onlara aktarabilme gücüdür. İğne, başka bir yerden acıtmaya devam ediyor; biri kendi şansını heba ediyordu; bir sağ elinden, bir sol elinden saçılıyor ve arkasından; her defasında kaçıp gidiyor, yunakları ve gölleri dolduran sağanaklara, o ancak bir damla sunabiliyordu.

Yine de vazgeç, dedim; (böyle durumlarda benlik bölünmesi yaşandığı iyi bilinir. Bir taraf istekli ve tatminsiz iken, diğeri bir filozof gibi düşünceli ve katıdır) bu imkânsız tutkulardan vazgeç; şu önümüzdeki manzaranın tadını çıkar ve sana en iyisi oturup böylece demlenmek, dediğimde bana inan; pasif ol, kabullen ve hiç canını sıkma; çünkü doğa, bir balinanın gövdesini kesmen için sana altı küçük cep çakısı verdi.

Daha sonra bu iki benlik, güzelliğin mevcudiyetini sahiplenmek konusunda mantıklı bir yol aramak için karşılıklı diyaloga girdiler. Tam bu sırada ben (şimdi

de üçüncü şahıs kendini ortaya koyuyor) kendi kendime şöyle dedim: Böyle aptalca uğraşlardan ne çok keyif alıyorlar. Onlar orada otururken araba hızlandı; etrafa dikkat kesildiler; bir saman yığını; paslı, kırmızı bir çatı; bir gölet; sırtında çuvalıyla evine dönen bir ihtiyar; onlar orada otururken, gökyüzü ile yeryüzünün renklerini kendi boya kutularındaki renklerle eşleştirdiler; Haziran'ın kasvetine hizmet eden kızıllığın altında, Sussex'in küçük ahırlarını ve çiftlik evlerini allayıp pulladılar. Ancak ben, bir şekilde onlardan farklı olduğumdan; melankolik ve ilgisiz kaldım. Onlar öylece meşgulken ben de kendi kendime söylendim: Haydi, haydi, daha hızlı, geç ve bitir şunu, geç ve bitir şunu. Yol arkamızda kaldıkça, hayatı da arkamda bıraktığımı hissediyordum. Bulunduğumuz yerden sadece geçip gidiyorduk ve zaten unutuluyorduk. Yanından geçip gittiğimiz pencereler, bir saniye için bizim ışığımızla aydınlanıyor, sonra tekrar ışıksız kalıyordu.

Sonra dördüncü benlik (belli ki bu, onu fark etmeyenlere aniden çıkışmak için hareketsizce pusuda bekleyen benlikti. Bağlamdan tamamen bağımsız sözleri, ani ve sert olduğundan dikkat çekiciydi) söze karıştı: "Hey, şuna bak!" Bu bir ışıktı; parlak, sıradışı ve esrarengiz. Bir an, onu adlandıramadım. "Bir yıldızdı."; beklenmedik garip titreşimlerle dans ederek yeryüzüne doğru ışıyordu. "Kastettiğin şeyi anladım," dedim. "Seni dengesiz, itici benlik; tâ ötelerde, geleceğin üzerinde asılı duran şu ışığa sadece bakmakla kalma, hisset. Bizler onun üzerinde etraflıca düşünmeli, ona bir anlam yüklemeliyiz. Şu an kendimi geçmişten sıyrılmış, geleceğe bağlanmış hissediyorum. Sussex'in beş yüz yıl sonraki geleceğini düşünüyorum. Sanırım

kaba ve çirkin olan birçok şey buharlaşıp gidecektir. Hepsi de kavrulup gidecek, tümü elenecektir. Orada sihirli kapılar olacaktır. Hava üfleyen cereyanlı fanlar evleri temizleyecektir. Çok yoğun ve sarsılmazca doğrultulmuş ışıklar yeryüzünü aydınlatacak, bütün işi üstleneceklerdir. Şu tepenin üzerindeki hareketli ışığa bak; onlar, bir arabanın farları. Önümüzdeki beş yüz yıl içinde, günler ve geceler boyunca Sussex, büyüleyici düşüncelerle dolacak, hızlı ve etkili ışıkların altında, aynen böyle parlayacak."

Güneş, artık ufkun altına indi. Karanlık hızla yayıldı. Benliklerimin hiçbiri, farlardan süzülen incecik ışığın ötesini göremiyordu. Bir araya gelmeleri için onlara çağrıda bulundum. "Şimdi," dedim. "Hesaplaşma zamanı geldi. Artık kendimizi toplamak zorundayız, tek bir benlik olmalıyız. Dışarıda, ışığımızla tek tek aydınlanan yol kazıklarından ve tümseklerden başka hiçbir şey görünmüyor. Her şeyimiz kusursuz. Sıcacık bir örtünün içinde sarılıyız; rüzgârdan ve yağmurdan korunuyoruz. Yalnızız. Eteğimizdeki taşları dökmenin tam sırası. Şu an bu gruba başkanlık eden ben, yanımızda getirdiğimiz tüm hatıraları bir düzene koyacağım. Bir bakalım: Bugün, bol miktarda güzellik getirildi: Çiftlik evleri, denize uzanan dik kayalıklar; mermeri andıran tarlalar; alaca renkli ebrûli tarlalar; kırmızı, tüy gibi gökyüzü; hepsi. Ayrıca yok oluş ve bireyin ölümü. Gözden kaybolan yollar ve bir saniyeliğine aydınlanıp kararan pencereler. Sonra geleceğin üzerine asılmış dans eden ani bir ışık. O halde biz bugün ne yaptık, bir bakalım," dedim, "Şunu yaptık: güzellik; bireyin ölümü; ve gelecek. Bakın, tatmin olmanız için size küçük bir figür yapıyorum; işte böyle. Bu

küçük figür, rüzgârın sıcak üfürüğü evleri arındırdığında, güzellikten, ölümden geçerek ekonomik, güçlü ve verimli bir geleceğe doğru ilerleyecek; tatmin oldunuz mu? Ona bir bakın: Burada, dizlerimin üzerinde." Birlikte oturup, o gün yarattığımız figüre baktık. Etrafı, kocaman dik yamaçlar, küme küme ağaçlarla kuşatılmıştı. Bir an fazlasıyla resmi ve ağırbaşlı göründü. Gerçekten de, tüm hakikat sanki orada, o örtünün üzerinde belirmiş gibiydi. Şiddetli bir ürpertiyle tepeden tırnağa titredik: Sanki içimize elektrik akımı verilmiş gibiydi. Hep birlikte haykırdık: "Evet, evet," sanki o idrak ânında bir şeyleri onaylar gibiydik.

Ardından, o ana kadar sessizlik içinde olan beden, neredeyse çarkların ilk hareketi kadar düşük bir tonda kendi şarkısını söylemeye başladı: "Pastırmalı yumurta; tost ve çay; ateş ve banyo; ateş ve banyo; güveçte tavşan," ve devam etti; "Kuş üzümü marmeladı; bir bardak şarap ve kahveyle devam, kahveyle devam - sonra doğruca yatağa, doğruca yatağa."

"Defolun," dedim tüm benliklerime. "İşiniz bitti. Kovuyorum sizi. İyi geceler."

Ve yolculuğun geri kalanı, kendi bedenimin doyumsuz arkadaşlığıyla devam etti.

ÜÇ RESİM[1]

BİRİNCİ RESİM

Resimleri görmezden gelmek imkânsızdır; çünkü benim babam bir nalbant, sizinki de kraliyet mensubu bir asilse, karşılıklı olarak birbirimizi resmetmemiz gerekir. Doğal sözcükler kullanarak çerçeveleri öylece kıramayız. Sizler, elimde bir nalla, nalbant dükkânı kapısına yaslanmış halde beni görünce "Ne kadar enteresan!" diyebilmelisiniz. Ben de sizi, arabanızın rahat koltuğunda otururken, halkı selamlayacak bir edayla gördüğümde, eski İngiliz aristokratlarının konforu karşısında hayrete düşmeliyim. Her ikimiz de birbirimiz hakkında yanlış değer yargılarına sahibiz ve hiç şüphe yok ki bu, kaçınılmaz bir olgu.

Şu an, dönüş yolunda o resimlerden birine bakıyorum. Bunu, "Denizcinin Eve Dönüşü" ya da benzer bir başlıkla da adlandırabiliriz. Yanında getirdiği bohçasıyla temiz yüzlü, genç bir denizci; bir elini onun koluna dolamış genç bir kadın; mahalleli etrafını sar-

1. Haziran 1929'da yazılmıştır.

mış; bahçesi çiçeklerle süslü bir kır evi; resmin altına doğru şöyle bir bakınca, denizcinin Çin'den dönmüş olduğu ve evin salonunda güzel bir karşılamanın onu beklediği çok açık; ayrıca bohçasında karısı için bir hediye olduğu ve çok yakında karısının ilk çocuklarını onun kucağına vereceği. Bu resmi görenlerin aklından şu düşünceler geçerdi: Her şey ne kadar güzel ve tam da olması gerektiği gibi. Bu mutluluk tablosunda, bir tür erdem ve tatminkâr bir memnuniyetin izleri vardı. Hayat, öncesine göre daha tatlı, daha imrenilesi bir hale bürünmüştü.

Bu düşüncelerle, kendimi olabildiğince resmin üzerine yoğunlaştırdım; kadının elbisesinin rengini, erkeğin bakışlarını fark ettim; bir tekir kedinin evin kapısından içeriye çaktırmadan süzülüşünü gördüm.

Bir an için bakışlarımda dalgalanan bu resim, birçok şeyin her zamankinden daha parlak, daha sıcak ve basit görünmesine vesile olmuştu. Daha birçok şeyin ise ne kadar aptalca olduğunu; doğru bildiğim bazı şeylerin yanlış, bazılarının doğru ve aslında öncesine göre daha anlamlı olduğunu hatırlatmıştı. O tuhaf gün ve ertesinde yaşanan durağan anlarda resim, dönüp dolaşıp yeniden aklıma geldi. Mutlu denizci ile karısını hafif kıskançlıkla ama zarafetle yeniden andım; şimdi neler yaptıklarını, nelerden konuştukları merak ettim. Hayal gücüm, farklı tasavvurları da beraberinde getirdi; Çin hakkında yaptıkları konuşmalar, herkesin onu görebileceği bir pencerenin önünde oturan karısının bebeği için elbise dikmesi, denizcinin odun keserkenki, su taşırkenki hali gözümde canlandı; evin bahçeye bakan camlarının ardına kadar açık olduğunu, böylece kuşların kanat çırpışını ve arıların

vızıltılarını duyabildiklerini hayal ettim. Ve Rogers - bu onun ismiydi - herhalde Çin denizlerinden sonra tüm bunlardan aldığı hazzı anlatamazdı. Bahçesinde dikilmiş, keyifle piposunu tüttürürken.

İKİNCİ RESİM

Gecenin orta yerinde yükselen bir çığlık, tüm kasabada boydan boya çınladı. Sonrasında duyulan bazı boğuşma sesleri ve en sonunda ölümün sükûneti. Her şey, pencerenin ardındaki leylak ağacının yola doğru hareketsiz ve hantalca uzanmış dalları arasından görülebiliyordu. Sıcak ve durgun bir geceydi. Ay yoktu. Çığlık, her şeyi uğursuz bir kasvete bürümüştü. O çığlığı kim atmıştı? Neden atmıştı? Neredeyse anlamsız, âdeta cinsiyetsiz hislerin sınırlarına dayanmış bir kadının sesiydi. Haksızlığın karşısında insan doğasının haykırışı gibi, öylesine tarifsiz bir dehşetle. Ortalığı bir ölüm sessizliği sarmıştı. Yıldızlar, kusursuz bir durağanlıkta parlıyordu. Çayırlar göz alabildiğine sakince uzanıyor, ağaçlar kıpırdamıyordu. Hepsi de suçluluk hissiyle doluydu; hüküm giymiş gibi; sanki kötülüğün habercisi gibiydi. O an, bir şeylerin olmasını bekledim; heyecanla havaya savrulan bir ışık, yolun aşağısından koşarak gelen birileri olmalıydı. Evlerin pencerelerinde ışıklar yanmalıydı. Belki arkasından başka çığlıklar atılmalıydı; daha cinsiyetsiz, daha avuntulu, biraz daha yatışmış. Fakat ne bir ışık, ne de bir ayak sesi duyuldu. İkinci bir çığlık hiç olmadı. İlkiyse, karanlığın içinde öylece yitip gitti. Ölümün sessizliği her yanı kapladı.

Karanlığa uzanıp dikkatle dinledim. O sadece bir sesti. Onunla ilinti kurabilecek başka hiçbir şey yoktu. Onu izah edecek, akıllarda anlaşılır hale getirecek herhangi bir resim yoktu. Yine de, karanlığın içinde neredeyse şekilsiz, silik bir insan formunun, kahreden adaletsizliğin karşısında devasa elini nafile bir gösterişle kaldırdığını herkes görmüştü.

ÜÇÜNCÜ RESİM

Güzel havalar hiç kesintisiz devam etti. Gecenin o tek çığlığı da olmasaydı, insan yeryüzü sessiz bir limana çekilmiş; hayat bir nihayete ermiş, rüzgârın önünde sürüklenerek sakin bir koya ulaşmış ve orada demirleyip durgun sularda neredeyse hareketsiz kalmış sanabilirdi. Fakat ses hiç gitmedi. Her nereye gitsem; belki tepelere doğru yaptığım uzun bir yürüyüşte, bir şeyler sanki tüm evrende barışı ve dengeyi sağlama çabasıyla toprağın altına doğru iniyordu ve ben biraz gerçek dışı kalıyordun. Tepenin yamacında kümelenmiş koyunlar vardı; vadi, tatlı su şelalesini andıran uzun, ince dalgalar halinde kırılmıştı. Tenha çiftlik evlerinin olduğu bir yere vardım. Bir köpek yavrusu avluda kıvrılmış yatıyor Kelebekler çalıların üzerinde oradan oraya uçuşuyordu. Yine de çığlığın burayı mesken tuttuğuna dair fikrim hiç değişmedi; tüm bu güzellikler o gecenin birer suç ortağıydı; hep güzel kalabilmek, sükûneti her daim muhafaza edebilmek için hepsi de buna rıza göstermişti; her an yeniden olabilir, her şey tekrar bozulabilir diye. Oysa tüm bu güvenli ortam, bu iyilik halleri sadece yüzeysel bir manzaradan ibaretti.

Sonra kendimi bu kuruntulu ruh halinden sıyırıp biraz avutmak için, denizcinin eve dönüş resmine tekrar baktım. Çeşitli küçük ayrıntılar üreterek yeniden gözden geçirdim - resimdeki genç kadının elbisesindeki mavi renk, sarı çiçek açmış ağacın gölgesi - ki bu daha önce hiç dikkatimi çekmemişti. Öylece birlikte evin kapısı önünde dikiliyorlar; erkek bohçasını sırtına atmış, kadın bir eliyle hafifçe onun yakasına dokunuyor. Ve tekir kedi kapının etrafından dolanıyor. Her detayı tek tek gözden geçirdim ve yavaş yavaş ikna oldum ki, yüzeyselliğin altında herhangi bir tehlike ve uğursuzluktan ziyade, belli bir memnuniyet ve iyi niyetin yatıyor olması çok daha muhtemeldi. Koyunlar, otlaklar, vadideki dalgalar, çiftlik evleri, küçük köpek, dans eden kelebekler; hepsi, aslında göründüğü gibiydi; baştan sona dek. Bu yüzden, eve dönmeye karar verdim; denizci ve karısı üzerine yoğunlaşmış zihnimdeki hayali resimleri peşi sıra birbirine uydurarak. Böylece bir resim, o kargaşa ve korkunç çığlığın üzerini, bir başka mutluluk ve tatmin resmiyle örtmüş olabilirdi; ta ki yok oluşlarının baskısıyla ezilip sessizliğe gömülene dek.

İşte nihayet kasaba ve içinden geçmem gereken kilise avlusu; ve içeri girdiğim anda aklıma gelen o her zamanki düşünceler; gölgeli porsuk ağaçlarıyla, pürüzsüz mezar taşlarıyla ve isimsiz mezarlarıyla bir mekânın sükûneti. Ölüm burada pek neşeli, diye düşündüm. Gerçekten de, şu tabloya bir bak! Bir adam mezar kazıyor ve onun çalıştığı yerin hemen yanında çocuklar piknik yapıyor; sarı toprak kürek kürek atıldıkça çocuklar etrafa daha bir yayılıyor; kocaman sürahilerden süt içiyor, ekmek ve salam yiyorlar; me-

zarcının karısı; beyaz tenli şişman kadın sırtını mezar taşına dayamış, çay servisi için önlüğünü çimenlerin üzerine yaymıştı. Çay servisinin ortasına arada sırada toprak yumruları düşüyordu. Kim gömülecek, diye sordum. Yaşlı Bay Dodson mı öldü dün gece? "Ah, hayır. Bu genç denizci Rogers için," diyerek cevapladı kadın, yüzüme bakarak. "İki gece önce öldü, yabancı bir ülkeden kaptığı ateşli humma yüzünden. Karısını duymadınız mı? Telâş içinde yola koşup çığlık atmıştı... Buraya gel Tommy, üstün başın toprak içinde!"

Ne resimdi ama!

YAŞLI BAYAN GREY

İngiltere'de bile olsa bazı anlar vardır; tıpkı şu an olduğu gibi en meşgul, en memnun zamanlarda bile ellerindekini düşürüverirler - kim bilir, belki de haftalık çamaşırlarını. Çarşaflar ve pijamalar ellerinde parçalanır ve erir gider; bunu çok fazla dile getirmeseler de, tepelerin ardında, çayırların çok ötesinde, çamaşır yıkamak diye bir şey olmadığından, onları Bayan Peel'e götürmek çok aptalca görünüyordu. Oralarda ne yıkanacak çamaşır, ne onları asmak için ip ve mandal, ne ütü, ne de ütülemek diye bir şey olmadığı gibi, orada sonsuz bir istirâhatin dışında yapılacak başka hiçbir iş yoktu. Lekesiz, pırıl pırıl ve sonsuz bir istirâhat; sınırsız bir boşluk; ayak basılmamış çimenler; tepesinde uçuşan yabanî kuş sürüleriyle göğe yükselmeye devam eden tepeler.

Bununla birlikte, Bayan Grey'in bulunduğu köşeden bakınca, ancak iki buçuk metre karelik bir alan görülebiliyordu. Ön kapının tamamen açılmış haliyle ölçüleri buydu;ve o sırada, bir de ocakta yanmakta olan ateş vardı. Ateş, gün ışığının utanç verici baskısından dermansızca kaçmaya çalışan, tozlu ışıktaki küçük bir nokta gibiydi.

Bayan Grey, köşedeki sert sandalyede oturmuş, etrafa bakıyordu - bakıyordu ama neye? Belli ki hiçbir şeye. O tarafa gelenlere doğru başını çevirip bakışlarını odaklamıyordu bile. Gözleri kendiliğinden odağını kaybetmişti; belki de görüş gücünü yitirmişti. Sonuçta ihtiyar gözleriydi; mavi renkte ve gözlüksüzdüler. Bakıyor, ama göremiyordu. Bayan Grey, çok ufak ve zorlukla seçilen şeyler için gözlerini hiç kullanmazdı; sadece yüzleri, tabakları ve etrafını görebilirdi. Şimdiyse, doksan iki yaşındayken gördüğü tek şey o kapıya doğru kıvrılarak gelen bir sancının dönemeçleriydi; her kıvrılışında bacaklarını iki büklüm eden; yaşlı bedenini bir kukla gibi öne arkaya savuran türden bir ağrı. Islak çarşaf, çamaşır telinin üzerine katlandıkça, onun da bedeni ağrıyla sarıp sarmalanıyordu. Tel, görünmeyen bir el tarafından gaddarca sarsılıyor; yaşlı kadın bir elini, bir ayağını öne savuruyordu. Sonra birden durdu. Bir süre hareketsiz oturdu.

Yaşlı kadın, o duraksamada, kendi geçmişine, on yaşındaki haline döndü, sonra yirmi, sonra da yirmi beş. On bir kardeşiyle beraber evlerinin önünde bir içeri, bir dışarı koşuşturuyordu.Tel yeniden sarsıldı. Yaşlı kadın sandalyesinde yine öne arkaya savruldu.

"Hepsi öldü. Hepsi öldü," diye mırıldandı. "Erkek ve kız kardeşlerim. Kocam da gitti. Kızım da. Ama ben devam ediyorum. Her sabah Tanrı'ya beni de yanma alması için dua ediyorum."

Oysa sabah, iki buçuk metrelik alana bolca yeşil ve gün ışığı sermişti. Kuşlar, tahılların dökülüşü gibi toprağın üzerine dağılmıştı. Ancak ıstırap veren elin yeni çimdiği ile yaşlı kadın yeniden sarsıldı.

"Ben cahil, yaşlı bir kadınım. Okuma yazmam

yok ve her sabah ağır adımlarla alt kata indiğimde, keşke gece olsaydı derim ve her gece yatağıma ağır ağır çıktığımda, derim ki: Keşke gündüz olsaydı. Ben sadece cahil, yaşlı bir kadınım. Yine de sana yalvarıyorum Tanrım: Beni de al yanına. Ben cahil bir kadınım - okuyup yazamam."

Ne zamanki renkler kapı aralığını terk etti, kadın diğer sayfayı göremedi; ki o sayfa sonradan yakıldı; ya da sözleri duyamadı; yüzyıllardır tartışıla gelen, şarkı olup söylenen.

Sarsılmış uzuvları bir kez daha hareketsizdi.

"Doktor her hafta geliyor. Şimdi gelen mahalle doktoruydu. Kızım öldüğünden beri Dr. Nicholls'a paramız çıkışmıyor. Yine de iyi bir adamdır. Benim hâlâ gitmemiş olmama, sağlıklı olmama şaşar durur. Kalbimin bir rüzgâr ve sudan ibaret olduğunu söyler. Henüz pek ölecek gibi görünmüyorum."

Ve bizler - insanoğlu - ısrarla bedenin o tele tutulmasını isteriz. Gözlerimizden ve kulaklarımızdan oluruz; yine de kolumuz kanadımızla oraya bağlanırız. Bir şişe ilaçla, bir fincan çayla, sönmekte olan bir ateşle, tıpkı ahırdaki karga gibi; ama hala yaşayan bir karga, içinden bir çivi geçiyor olsa da.

CADDELERDE TAKILMAK[2]

BİR LONDRA MACERASI

Herhalde kimse, bir kurşun kalem için bu kadar yoğun bir tutku hissetmemiştir. Ama yine de bunlardan birine sahip olmanın fevkalâde arzulanır bir hal aldığı durumlar olmuştur; bir nesneyi alabilmek için takılıp kalınan anlar; çay saati ile akşam yemeyi arasındaki zaman diliminde Londra'nın yarısını kat edecek bir yürüyüş için bir bahane. Tilki avcılarının tilki neslini korumak için avlanması; golfçuların, açık alanları inşaatlardan koruyabilme ihtimaliyle golf oynaması gibi, caddelerde aylak aylak yürümeyi bir kez canımız çekti mi, kalem kesinlikle bahane olur; yerimizden kalkıp şöyle deriz: "Gerçekten bir kalem satın almam lâzım." Bu bahane, şehir hayatının kış aylarındaki o büyük keyfine varmak için kendimizi güvenle şımartabileceğimiz bir kılıf olur. Londra sokaklarını öylesine, başıboş arşınlayabilmek için.

Saatler akşamüstü, mevsimse kış olmalıdır; kışın

2. 1930'da yazılmıştır.

hava şampanya gibi parlak, caddelerdeki sosyalleşme atmosferi gayet tatminkârdır. Öyle yaz aylarındaki gibi bir gölgenin, tenhanın ya da çayırlardan gelecek tatlı bir esintinin özlemiyle yanıp tutuşmayız. Ayrıca akşamüstleri, karanlık ve lamba ışıkları bize bir tür sorumsuzluğu da bahşeder. Bizler, artık biz olmaktan çıkarız. Saat dört ila altı arası güzel bir akşamüstü için kendimizi kapıdan dışarı atar atmaz, benliğimizi tamamen bizi tanıyan dostlarımıza bırakır ve sosyal çevresi kendi odamıza göre çok daha mâkul insanlardan oluşan o isimsiz gezginci ordusunun bir mensubu haline geliriz. Orada, sürekli olarak kendi mizacımızın tuhaflığını hatırlatan nesnelerle çevrili bir halde oturur ve kendi deneyimlerimize ait hatıraları zorlarız. Mesela şöminenin üzerindeki şu kâse; rüzgârlı bir günde Mantua'dan alınmıştı. Tam dükkândan çıkarken eteğimize yapışıp bugünlerde açlıktan ölebileceğini söyleyen yaşlı ve tekinsiz bir kadının "Al onu!" diyerek yalvarması ve hayallerin ötesindeki bu bonkörlüğü ile bir daha hatırlanmak istemezmiş gibi o mavi beyaz çini kaseyi elimize dayaması sonucu, suçluluk duygusu içerisinde ve biraz da şüpheyle, buna rağmen ne yazık ki kazıklanmış bir halde onu alır ve kaldığımız küçük otele götürürüz; gecenin bir yarısında otelci, karısıyla şiddetli bir kavgaya tutuşunca, dışarıya bakmak için balkondan avluya doğru eğilir ve sütunları dantel gibi işlemiş sarmaşıkları, sonra da gökyüzündeki beyaz yıldızları fark ederiz. İşte o an, milyonların arasından belli belirsiz sıyrılmış ve damgalı paralar gibi hiç silinmeden aklımızın bir köşesine mıhlanmıştır. Orada, kahve fincanları ile metal sehpaların arasından ayaklanan ve onun gizli kalmış ruhunu

açığa çıkaran bir İngiliz'in melankolisi vardır - tüm gezginlerde rastlanan türden. İtalya, rüzgârlı sabahlar, sütunları dantel gibi işlemiş sarmaşıklar, bir İngiliz ve ruhunun gizemi; bunların hepsi, şöminenin üzerindeki o çini kâseden bir bulut gibi yükselmiştir. Sonra bakışlarımızı oradan indirir, halıdaki kahverengi lekeye bakarız. Bu, Bay Lloyd George'un eseridir. "Adam tam bir şeytan!" der, Bay Cummings; fincanı doldurmak için çaydanlığı yere koyunca halıda böyle kahverengi, yuvarlak bir yanık izi bırakmıştır.

Ama ne zaman ki, tüm kapılar yüzümüze kapanır, bir anda her şey ortadan kaybolur. Ruhlarımızın, içinde barınmak ve kendilerine ayırt edici bir şekil kazandırmak için salgıladıkları o kabuk kırılır; geriye sadece bu kırışıklık ve pürüzler, istiridyenin merkezindeki o bilgelik, kocaman bir göz kalır. Kışın sokaklar ne güzeldir! Bir anda gözler önüne serilir ve karanlığa gömülürler. Burada, birbirine simetrik doğrularla uzanan caddelerin kapı ve pencereleri hayal meyal fark edilir; burada, lambaların altında, tüm o yoksulluk ve pejmürdeliklerine karşın, gerçekdışı bir görünümle belli bir zafer havasını üzerlerine giymiş kadınların ve adamların hızlı geçişleriyle parlayıp dalgalanan solgun ışık adaları vardır. Bu insanlar, hayatı sanki bu sayede oyuna getirip atlatmıştır ve kurbanı tarafından aldatılmış olan hayat, onlara hiç rastlamadan öylece geçip gitmiş gibidir. Sonuçta hepimiz, yumuşak bir süzülüşle sadece yüzeyde ilerliyoruz. Göz, bir madenci değil, bir dalgıç değil, gömülü hazinenin peşinden giden bir arayıcı değildir. Beyin, tıpkı göründüğü gibi, belki de derin bir uykudayken, o sadece bizi akıntının yüzeyinde sorunsuzca yüzdürür; rahatça ve hareketsizce.

Ve yine, ne güzeldir Londra sokakları; ışık adalarıyla ve uzun karanlık koruluklarıyla; o korulukların bir tarafındaki saçaklı ağaçlarıyla ve gecenin kendini doğal bir uykuya katladığı o çimenlik boş arsalarıyla ne kadar güzeldir. Demir korkuluklardan geçerken o küçük çatırtıları ve etraflarında bir sükûnetin hâkim olduğunu sanan incecik sürgünlerin ve yaprakların heyecanlı kıpırtılarını duyarsınız; sonra vadiden geçen bir trenin tıngırtılarını; ardından bir baykuş öter. Yine de burası, Londra olduğunu bize hatırlatır; ötelerde, çıplak ağaçların arasında asılı, kızıla çalan sarı ışıklı o dikdörtgen çerçeveler; onlar pencerelerdir; alçaktaki yıldızlar misali durmadan yanan parlak noktalar; onlar ise lambalardır; toprağını ve huzurunu içinde barındıran, ofisler ve evlerle çevrili şu kocaman boş alan, sadece Londra'da bir meydan olabilir. O evler ve ofislerde; memurların ıslak işaret parmaklarıyla sayfalarını çevirdiği yazışma dosyalarının, haritaların ve belgelerin bulunduğu o masaların üzerine şu saatlerde kızgın ışığını vuran lambalar vardır; ya da bir çizim masasının mahremiyetini aydınlatan bir mumun titreşimi ve o masanın sandalyesi, kâğıtları, çinileri, sedef kakmaları ve bir kadın figürü, çay kaşıklarının kesin adedini tam olarak bilen bir kadın; sanki birinin ona seslendiğini duymuş gibi kapıya bakan.

Fakat hiç tartışmasız burada durmalıyız. Gözün onayladığından daha derinlere dalarak tehlikeye giriyoruz; bazı kökleri veya dalları yakalamaya çalışıp, düzgün akıntıdaki geçişimizi sekteye uğratıyoruz. Uykudaki ordu her an kıpırdanmaya başlar; sonra da binlerce trompeti ve kemanıyla bize bir karşılık verebilir. İnsanoğlu ordusu uyanıp, kendiliğinden

ayaklanır ve tüm o garabetini, çektirdiği acıları ve alçaklığını bizim üzerimizde teyit edebilir. Bırak biraz daha eğlenelim; cilalı otobüslerin görkemi, kasap dükkânlarındaki mor biftekler ve çiçekçi vitrinlerinde cüretkârca yanan o mavi kırmızı çiçek demetlerinin dünyevî ihtişamıyla, hâlâ yüzeyde olmaktan memnun ve mutlu olalım.

Gözün, böyle garip bir özelliği vardır: O yalnızca güzellikte dinlenir; tıpkı bir kelebek gibi sadece renkleri ve ılık gün ışığını arar. Böyle kış gecelerinde doğa, tüylerini parlatıp kendine bir çeki düzen vermenin sancılarını yaşarken, sanki tüm dünya değerli bir taştan yapılmış gibi küçük zümrüt ve mercan parçacıklarını koparıp, en güzel ganimetleri geri getirir. O, bazı karanlık açıları ve ilişkileri ortaya çıkararak bu ganimetleri bir düzene koyamaz (dedi biri, ortalama amatör gözden bahsederek.) Dolayısıyla biz, tatlı ve sade yiyeceklerden, saf güzellikten oluşmuş o uzun perhizin ardından doymuşluğun bilincine vardık. Caddenin parlak öteberilerini paketleyip, ayağımızı uysalca kaldırarak, "Pekâlâ, bu bir cüceye benziyor mu?" diye sorabileceğimiz bir varlığın loş odalarına çekilebilmek için, gerçek sebeplerle ilgisi olmayan bazı küçük bahaneler üretip, bir ayakkabı dükkânının kapısı önünde durduk.

Birlikte dükkândan içeri girerken, ona eşlik eden normal boy ve ölçülerdeki iki hayırsever kadın, onun yanında kocaman birer dev anasına benziyordu. Tezgâhtar kızlar, onun fiziksel bozukluğunu görmeyi reddedip, kendi himayelerine almış gibi, güven veren bir gülümsemeyle karşıladılar. Kadının biçimsiz yüzünde asabi ama mahcup bir genel ifade hâkimdi. Her

ne kadar onların anlayışına sığınma ihtiyacı duysa da, buna içerleyen bir tutumu vardı. Dev anaları, tezgâhtar kızı yanlarına çağırıp hoşgörüyle gülümseyerek "Bu bayan" için uygun bir çift pabuç sordular; bunun üzerine tezgâhtar kız, bir ayak taburesini ona doğru itti; o anda cüce, çıplak ayağını büyük bir coşkuyla önündeki taburenin üzerine atıp, tüm bakışları üzerinde toplar gibi oldu. Şuna bakar mısınız! Şuna bir bakın! der gibi, ayağını herkesin beğenisine sunup, âdeta tüm benliğimizle ona bakmamızı talep ediyordu. Gerçekten de son derece biçimli ve orantılı, aynı zamanda normal boyutlarda bir kadının ayağından farksızdı. Kavisliydi; aristokratikti. Ayağı tabureye dayalı haldeyken, hareketlerinin tarzı da tamamen değişmişti. Yatışmış ve halinden memnun görünüyordu. Tavırlarına tam bir özgüven hâkimdi. Pabuçların biri gitti, biri geldi; ardı ardına pek çok çifti giyip çıkardı. Fakat yalnızca o sarı pabuçların içindeyken doğrulup, vitrinden yansıyan görüntüsü karşısında tek ayak üzerinde döndü; o sarıya bakan kahverengi pabuçların, sadece kertenkele derisinden yapılmış o pabuçların içindeyken. Kısa eteğini biraz daha kaldırıp küçük bacaklarını gösterdi. Onun fikrine göre ayaklar, sonuçta bir insanın en önemli uzvuydu; Kadınlar, dedi kendi kendine, sadece ayakları için sevilmiş kadınlar vardır. Onun ayaklarından başka hiçbir şey görmüyor olmamızdan etkilenip, belki de vücudunun kalan kısmı için o güzel ayaklarının bir uzantısıymış gibi düşündüğümüzü hayal ediyordu. Üstü başı pejmürdeydi, ama pabuçları için her türden israfa hazır gibiydi. Başlangıçta kendisine bakılmasından öfkeyle karışık bir korku duyarken, birden olumlu bakışları üzerine çekerek yakaladığı fırsatı

iyice abartıp, prova işini mümkün olduğunca uzatmak için tüm hünerini ortaya koyuyordu. Adımlarını bir o yana, bir bu yana attıkça: Şu ayaklarımın güzelliğine bakın! diyen bir edayla süzülüyordu. Yüzü sevinçle aydınlanan tezgâhtar, ona neşeli iltifatlar edebilirdi, ama her ne kadar hayırsever de olsalar, sonuçta o dev analarının da yapılacak başka işleri vardı; bir karar vermeli, seçimini yapmalıydı. Eninde sonunda bir çift pabuç seçilecek ve o, elinde bir paketle salına salına dışarı çıkacaktı; o kendinden geçiş kaybolacak, yerini bir farkındalık alacak, o eski asabiyet, eski mahcubiyet geri dönecek ve yeniden sokağa adım attığında sadece gardiyanlarının yanındaki bir cüceye dönüşecekti.

O ruh hali değişmişti; caddeye doğru arkasından takip edince, hakikaten de kambur, çarpık ve sakat bir görünüm sergiliyordu. İki sakallı adam, kardeşler ve belli ki tamamen körlerdi, aralarındaki küçük bir çocuğun başının üzerine koydukları elleriyle kendilerine destek alarak, caddenin aşağısına doğru yürüdüler. Kararlı, fakat bir tür dehşetin ve yakalarına yapışan kaçınılmaz talihin yaklaşımına uygun bir halde, körlüğün titrek adımlarıyla ilerlediler. Küçük konvoy, etraftan gelip geçen kalabalığı yararak, başları dimdik ilerliyordu; sessizliğin ivmesiyle, dosdoğru gidişleriyle ve felâketleriyle. Nitekim cüce, sokaktaki herkesin eşlik ettiği, gülünç, aksak figürlü bir dans tutturdu; parlak fok derisi kürküne sıkıca sarmalanmış şişman kadın; çubuğun ucundaki gri top şekeri emen zekâ özürlü çocuk; bu insan gösterisinin saçmalığına bir anda kapılmış gibi kapı eşiğinde çömelmiş yaşlı adam, dansı seyretti - sonra da cücenin o aksak ritimli ayak dansına herkes katıldı.

Kuytulardan, gediklerden biri çıkıp; bu kör topal grup hep buralarda mı takılır? diye sorabilir. Kim bilir belki de burada; tuhaf isimli insanların, altın varakçılarının, pilecilerin, düğmecilerin veya yaşam destekçilerinin, hatta daha fantastik mesleklerde; mesela çay tabaksız fincanlar, Çin şemsiyesi sapları ve şehit azizlerin şaşaalı tabloları üzerine ticaret yapanların ve daha pek çok acayip iş dalıyla ilgilenenlerin konakladığı burada; Holborn ve Soho arasındaki bu eski dar evlerin çatı odalarında. Orada, onların kaldığı yerlerde, fok derisi ceketli kadın, hayatı daha çekilir bulur, bütün gününü pile yaparak geçiren pileci veya düğme diken adam için hayat asla trajik değil, aksine oldukça fantastiktir. Onlar bize hiç kin duymazlar, biz refahımızı düşünüp kafa yorarız; ne zaman bir köşeden dönsek, yabanî, açlıktan gözü dönmüş, sefaleti yüzüne vurmuş sakallı bir Yahudi'yle karşılaşırız ya da bir kamu binasının merdivenlerine terk edilmiş ve tıpkı ölü bir atın ya da eşeğin üzerine aceleyle atılmış bir örtü misali sırtında peleriniyle uzanmış yaşlı bir kadının kambur bedeninin önünden gelip geçeriz. Böyle manzaralarda omurgamızın sinirleri irkilir; bakışlarımızdan ani bir alev savrulur; hiç cevaplanmayacak bir soru sorulur. Bu dışlanmış insanlar, dansçıların pullu pelerinleriyle parlak bacaklarındaki dokunuşlar eşliğinde, akşamın inmesiyle çalmaya başlayan o laternaları duyarken, tiyatrolardan atılan taşlara pek itibar etmezler. Onlar daha çok, tacirler tarafından, kör adamların, aksak cücelerin ve merdivenlere serilmiş yaşlı kadınların dünyasına sunulmuş vitrinlerin yakınlarına uzanırlar; mağrur kuğuların ışıltılı boyunlarından esinlenmiş kanepelerle, içinde renk renk meyve-

lerin olduğu sepetlerle ve işlemeli masalarla, yaban domuzu başının ağırlığını en iyi taşıyan yeşil mermer kaplı büfelerle; ve soluk yeşil bir denizde karanfilleri neredeyse kaybolmuş, yılların yumuşattığı halılarla bezenmiş bir dünyaya.

Geçerken şöyle bir bakınca, etrafa sanki rastgele serpiştirilmiş ama bir o kadar da mucizevî bir güzellik fark edilir; öyle ki, yükünü tam vaktinde Oxford Caddesi kıyılarına indiren o sıkıcı ticaret hayatı, dün geceki gelgitle karaya müthiş bir hazine bırakmış gibidir. Göz, satın alma düşüncesi olmaksızın, kıpır kıpır ve bonkördür; yaratır; donatır; geliştirir. Caddenin ortasında dikilen herhangi biri, hayali bir evin tüm odalarını kafasında kurabilir ve onu kendi iradesini kullanarak kanepelerle, masalarla, halılarla döşeyebilir. Şu halı salon için pek uygun. Kaymak taşından yapılmış o kâse, pencerenin yanındaki oymalı masanın üzerinde iyi durur. Şuradaki kalın, yuvarlak ayna tüm eğlencelerimizi yansıtacak. Fakat, dayalı döşeli bir eve kolaylıkla, hiçbir yükümlülük altına girmeden sahip olabilen biri, onu kaşla göz arasında boşaltabilir ve başka bir evi, bambaşka vitrinlerdeki sandalyelerle yeniden tasarlayıp döşeyebilir. Ya da bunları boş verip, kendimizi şu antika kuyumcuda biraz şımartalım; yüzük tablaları ve asılı gerdanlıkların arasında. Mesela, şu incileri takarken nasıl görüneceğimizi hayal edelim, belki hayat daha farklı görünür. Gecenin ikisi ila üçü arasındaki zaman dilimi hemen geliverir. Mayfair'in boş caddelerinde lambalar bembeyaz yanar. Bu saatte dışarıda sadece motorlu araçlar olur; gösterişli tenhaların o kendine has boşluğu ve havasızlığı hissedilir. Uyuyan Mayfair'in bahçelerine tepeden bakan

balkonlardan birine inciler ve ipeklere bezenmiş biri çıkar. İpek konç giymiş uşaklar ve devlet adamlarıyla el sıkışan yaşlı dulların bulunduğu saray toplantılarından henüz dönmüş önemli lordların yatak odalarından tek tük lambalar yansır. Bahçe duvarından süzülen bir kedi. Kalın yeşil perdelerin ardındaki odaların kuytularında sevişmeler, baştan çıkarıcı ve nefes nefese devam eder. Yaşlı Başbakan, İngiltere'nin güneşe karşı uzanmış aşağı bölgelerindeki teraslardan birinde turlar gibi ağırbaşlı bir edayla gezinerek, bukleli ve zümrüt takılı bir Hanımefendiye arazi işleriyle ilgili yaşanmış bazı büyük krizlerin gerçek öykülerini anlatır. Sanki en uzun geminin en yüksek direğine çıkmış gibi oluruz ve aynı zamanda bu konularda henüz hiçbir şey bilmeyiz; dolayısıyla ne aşk kanıtlanmış, ne de büyük eserler henüz tamamlanmıştır. Prenses Mary'nin bahçe duvarından süzülen kediyi mehtapta seyrederken, biz de tüylerimizi ışıl ışıl parlatır ve böylece ânın tadını çıkarırız.

Yine de, daha saçma ne olabilir? Gerçekten de, bir kış akşamı, saatler tam altıyı vurmuşken, bir kurşun kalem satın almak için Strand'a doğru yürüyoruz. Peki, nasıl oluyor, boynunda incilerle haziranda balkona çıkan da yine biz miydik? Bundan daha saçma ne olabilir? Bu bizim değil, tamamen doğanın ahmaklığı. En büyük başyapıtını; insanı meydana getirirken, sadece bunu düşüneceği yerde, başını başka yöne çevirip omuzlarının üzerinden bakmış ve her birimizin içine insanın temel varlığıyla düpedüz çelişen içgüdülerin ve arzuların sızmasına izin vermiştir. Bu yüzden her birimiz değişken bir yapıya sahibiz, rengârenk huylarımız, renklerin furyasıyla tam bir karmaşa içinde. O

halde asıl benlik hangisi? Ocak ayında kaldırımın üzerinde dikilen mi, yoksa haziran ayında balkondan aşağı bakan mı? Ben hangisiyim? Burada mıyım, orada mı? Yoksa asıl benlik ne o, ne bu; ne burada, ne orada değil; bunların hiçbiri değil de, ancak dizginleri onun iradesine bıraktığımız ve engelsizce kendi yolundan gitmesine izin verdiğimiz zaman gerçekten kendimiz olabildiğimiz çok daha farklı bir şey ve avare bir gezgin mi? Koşullar birleşmeyi mecbur kılar; çıkarlar uğruna bir adam tek bir bütün olmalıdır. Akşamüstü kapısını açan iyi bir vatandaş bankacı, golfçu, koca, baba olmalıdır; çöldeki göçebe bir gezgin değil; gökyüzüne bakan bir sûfî, San Francisco varoşlarında bir hovarda, bir devrimin yolundan giden bir asker, şüphenin ve yalnızlığın pençesinde inleyen bir parya değil. Kapısını açtığında parmaklarını saçlarında gezdirmeli ve diğerleri gibi şemsiyesini kapatıp yerine koymalıdır.

İşte burada; pek çabuk sayılmasa da, sahaf dükkânlarının olduğu bu yerde; biz, var olmanın akışını engelleyen sularda bir liman bulup demirledik; caddenin debdebesi ve sefaletinden sonra burada, kendimizi bir dengeye oturttuk. Kitapçının karısının, kapıyı arkasına alıp, kömür ateşi yanında otururken ayaklarını ocak siperine dayadığı o hali, gerçekten hoş ve insanı kendine getiren bir görüntüydü. Kendisi hiçbir şey okumazmış, sadece bazen gazeteleri, o kadar. Kitaplardan konuşmayı bırakıp, konuyu şapkalara getirdi, ki bunun çok hoşuna gittiği her halinden belliydi; söylediğine göre şapkaları güzel olduğu kadar kullanışlı oldukları için severmiş. Ah hayır, dükkânda değil, Brixton'da yaşarlarmış. Yazları bahçesinden topladığı çiçekleri bir vazoya koyar, dükkâna renk

katması için o tozlu öbeklerden birinin üzerine yerleştirirmiş. Her yerde kitaplar vardı; ve her zaman içimize dolan o aynı macera dürtüsü. İkinci el kitaplar yabanîdir, evsizdir; onlar, rengârenk tüylerin uçsuz bucaksız sürülerine katılır, ve kütüphanelerdeki evcil ciltlerde olmayan, sihirli bir cazibeye sahip olurlar. Ayrıca, çeşit çeşit insanlardan rastgele oluşmuş bu çok yönlü grubun içerisinde, ileride, dünyadaki en iyi dostumuz olabilecek tamamen yabancı birine şans eseri sürtünebiliriz. Yüz yıl kadar önce Galler ve Midland'taki yün pazarlarını keşfetmeye, atının terkisinde uzun bir yola çıkmış bir adamla karşılaşmak için burada her zaman bir umut vardır. İsimsiz bir yolcu, hanlarda konaklamış, içki içmiş, dikkatini çeken güzel kızları ve yöresel gelenekleri not alıp, büyük bir ciddiyetle kağıda dökmüş ve türlü zorluklara rağmen, sırf bu işe duyduğu salt sevgi uğruna bunu yapmış, kitabın basım masraflarını cebinden ödemiş; öyle ki, sonsuz sıkıcı bir düzyazı, yoğun, sıradan ve heyecansız. Öyleyse ona hiç belli etmeden, zihinlerde yanan şöminenin ılık bir köşesinde, sonsuza dek oturacağı bir koltuktaki o portresiyle birlikte, hatmi çiçekleri ve saman kokularının içine dalıp kendimizi akışa bırakalım. Şu anda biri, onu on sekiz pense satın alabilir. Oysa üç sterlin altı pens olarak etiketlenmiş; ancak kitapçının karısı, kapağın ne kadar yıpranmış olduğuna ve Suffolk'taki bir centilmenin kütüphanesinden alındığından beri ne kadar süredir rafta durduğuna bakarak, o fiyata verecektir.

Böylece sahaf dükkânında şöyle bir göz gezdirerek, şimdi sadece birer isimden ibaret olan o meçhuller ve kaybolmuşlarla, çok daha başka türden hercâi

dostluklar kurduk; örneğin şu küçük şiir kitabı; şairin bir portresiyle birlikte üzerine oymalı desenler işlenmiş ve özenle basılmış. Kendisi, vakitsizce boğulmuş bir şairmiş. Zarif, bir o kadar biçimsel ve o vecizli dizelerinden âdeta dingin, kırılgan bir flüt sesi yayılıyordu; tıpkı kadife ceketli, yaşlı bir İtalya'nın arka sokaklarda bezgin bir halde çaldığı laternanın sesi gibi. Tabi, gezginler de vardı; satır, satır üstüne yazılmış; Kraliçe Victoria daha kızken Yunanistan'da hayran oldukları o gün batımına ve tahammül ettikleri tüm o sıkıntılara hâlâ tanıklık eden inatçı birer kız kurusuydular. Kalay madenlerine yapılan bir ziyaretle Cornwall'da turlamak düşüncesi, cilt cilt belgelere değer. İnsanlar yavaşça Ren'a çıkıp Hint mürekkebiyle birbirlerinin portresini yaptılar; bir güvertedeki halat yumağının yanına ilişip okuyarak piramitleri ölçtüler, yılların medeniyetlerinde kayboldular, tehlikeli bir bataklıkta zencileri dinlerinden döndürdüler. Bu toplanış ve kaçış, çölleri keşfetmek ve tutuşmak, hayat boyu Hindistan'a yerleşmek, hatta Çin'e girmek, oradan yola çıkıp tıpkı huzursuz bir deniz gibi tozlu zeminde yuvarlanıp savrulan ve kapılarına vuran dalgalarla tedirgin olan, diken üstündeki İngilizlerle, Edmonton'ın o dar görüşlü hayatına geri dönmek. Seyahat ve maceranın suları, ağırbaşlı uğraşılar ve çentikli sütunlarla yaşam boyu sürecek bir endüstrinin küçük adalarında bir son bulmuş gibiydi. Arkasında yaldızlı işlemeler olan bu mor ciltli öbeklerde, düşünceli din adamları İncili tefsir etmişler; Euripides ve Aeschylus'un antik yazılarını yontup açığa çıkaran âlimler ise kendi çekiç ve keskileriyle duyulur olmuşlardı. Düşünmek, değerlendirmek, yorumlamak; etrafımıza ve her şeyin

üzerine olağanüstü bir oranda ilerler; tıpkı vaktinde gelen, ama sonsuza dek süren bir gelgitin, roman kurgularındaki antik denizleri yıkaması gibi. Sayısız ciltler, Victoria'nın bu adalara hükmettiği zamanlardaki yollardan geçerek, Arthur'un Laura'ya olan aşkını anlatır ve onların ayrılışını, mutsuzluklarını; sonradan buluşmalarını ve sonsuza dek mutlu oluşlarını.

Dünyadaki kitapların sayısı sınırsızdır; bir anlık idrakle başımı çevirip, şöyle bir bakmak ve bir konuşma ânının peşinden gitmek zorunda kalmıştım. Dışarıda, caddede geçen konuşmalar arasında şans eseri yakaladığım bir deyimden, bir ömrün hikayesi çıkardı. Kate adında bir kadın hakkında konuşuyorlardı; şöyle ki: "Dün gece ona dosdoğru söyledim... eğer benim tek penilik pula değmeyeceğimi düşünüyorsan, dedim..." Fakat Kate kimdi ve onların ilişkileri arasında tek penilik puldan bahsedecek nasıl bir kriz yaşanıyordu, bunu asla bilemeyecektik; Kate ise, bu gevezeliğin sıcaklığı altında gitgide batıyordu; ve burada, caddenin köşesindeki sokak lambasının altında konuşan şu iki adamın görüntüsünde, hayat cildinin bir başka sayfası açılmış yatıyordu. Onlar, Stop Press haberlerinin Newmarket'ten gelen son telgrafını heceleyerek okuyorlardı. Peki, hiç düşünürler mi talih onların üzerindeki paçavraları bir gün kürke ve çuhaya çevirir mi; bir sapanla onlara saat zincirleri fırlatır ve şimdiki eski püsküt gömleklerinin cebine elmas iğneler bırakır mı diye? Fakat caddenin ana akım gezginleri bu saatte bu tür sorular sormamız için fazlasıyla hızlı sürtüyorlardı. Şimdi, çalıştıkları masalardan kalkmış ve özgürdüler; temiz hava yanaklarında... İşten eve dönen şu kısa koridorda bazı narkotik rüyaların içine

dalmışlar; günün geri kalanında yerlerine asmak ve üzerini kilitlemek zorunda oldukları o parlak kıyafetlerine bürünmüşler; ve onlar büyük kriketçiler, ünlü aktrisler, ülkelerini kurtarmış askerler. Türlü hayaller kurarak, el kol hareketleri yaparak, sık sık yüksek sesle mırıldanarak, Strand'den Waterloo Köprüsü'ne doğru yayılacaklar ve oradan, Barnes veya Surbiton'daki küçük banliyö evleri ve tek tip villalara gitmek için o uzun, tıngırtılı trenlere kendilerini atacaklardı. O evlerin salon duvarlarındaki duvar saatinin görüntüsü ile akşam yemeğinin kokusu ise, tüm o narkotik hayalleri boşa çıkaracaktı.

Şimdi Strand'a geldik. Fakat kaldırımın köşesinde birden önümüze çıkan ve kendini hayatın bereketi ve sürati önüne bir set olarak koymuş, parmak boyundaki bir çubuk yüzünden duraksadık. "Yapmak zorundayım - bunu gerçekten yapmak zorundayım." Hepsi bu. Talebin ne olduğunu sorgulamadan, bu tanıdık, zalim tiranın karşısında akıl, korkuyla sindi. Yapılmalı, her zaman yapılmalı, bir şeyler olmalı; hiç kimsenin öylece kendi keyfini sürmesine izin yok. Bir süre öncesine kadar sebep bu değil miydi, biz bir bahane ürettik ve bir şey satın almak için bir ihtiyaç icât etmedik mi? Peki neydi o? Ah, şimdi hatırladık, bir kurşun kalem. O halde gidelim ve o kalemi alalım. Fakat tam emre itaat etmek üzereyken, bir başka benlik, tiranın bu ısrarcı yetkisine itiraz etti. Yine her zamanki çelişki. Görev çubuğunun ardına serilip, tüm Thames nehrini olduğu gibi gördük; geniş, hazin ve huzurlu. Ve biz onu, bir yaz akşamı Embankment'a yaslanmış birinin gözünden gördük, dünyadaki hiçbir şeyi umursamadan. Kurşun kalem almayı biraz erteleyelim ve gidip

şu kişiyi arayalım; çok kısa zamanda bu kişinin kendimiz olduğu açıkça ortaya çıkacaktır. Eğer, altı ay önce durduğumuz o yerde durabilirsek, o zaman yine o eskiden olduğumuz kişi olmayacak mıyız; sakin, soğuk, memnun? O halde deneyelim. Ne var ki nehir, bizim hatırladığımızdan daha sert ve çok daha gri. Gelgit, denize doğru koşuyor. Peşinden bir römork ve içindeki brandanın altında sıkıca bağlanmış saman yükü taşıyan iki de mavna getiriyor. Ayrıca tam orada, yakınımızda; korkuluklara yaslanmış bir çift var; aşıklarda olması gereken o mahcup ve sıkılgan tavırların tuhaf eksikliğiyle; sanki onları bağlayan âşk ilişkisinin önemi, sorguya yer olmaksızın insan ırkının hoşgörüsüne sığınmış gibi. Gördüğümüz manzaralar ve işittiğimiz seslerin hiç biri, ne geçmişin kalitesinden, ne de tam şu an bulunduğumuz yerde altı ay önce duran kişinin sükûnetinden bir parçayı barındırıyor. Onunki, ölümün mutluluğu; bizimki ise yaşamın emniyetsizliği. Onun bir geleceği yok; oysa bizim için gelecek, şu an bile huzurumuzu istila ediyor. Bizler, ancak geçmişe bakıp oradan belirsiz öğeleri çıkardığımız zaman kusursuz bir huzurun keyfini sürebiliriz. Tıpkı şu anda olduğu gibi; geri dönmeli, Strand'ı tekrar boydan boya geçmeli ve bu saate rağmen hâlâ bize kurşun kalem satabilecek bir dükkân bulmalıyız.

Kendi hayat tarzlarını ve karakterlerini, bulundukları mekânın atmosferinde damıtmış insanların yaşadığı odalara girmek her zaman bir maceradır ve bizler oraya adım atarken aslında yepyeni bir duygu dalgasına da göğüs germiş oluruz. Kırtasiye dükkânındaki insanlar hiç şüphesiz, az önce bir kavgaya tutuşmuşlardı ve belli ki öfkeleri de havaya sin-

mişti. Sonra ikisi de buna bir son vermişti. Yaşlı kadın - onların karı koca oldukları aşikârdı - arka odalarda köşesine çekilmiş; yaşlı adam yuvarlak alnı ve küre biçimli gözleriyle Elizabeth dönemi bazı işlemeleri gayet iyi görmüş olmalıydı ki, bize hizmet etmek için hazır ve nâzırdı. "Bir kurşun kalem, bir kurşun kalem," deyip tekrarladı; "Tabii, kesinlikle." Böyle konuşarak bizi oyalamaya çalışır gibi görünse de, ayağa kalkmış duygularını büyük bir güçlükle kontrol eden birinin içini dökmesini andıran bir hali vardı. Kutuları ardı ardına açıp sonra tekrar kapatıyordu. Bu kadar çeşitli mal bulundurduğu için aranan bir şeyi bulabilmenin çok güç olduğunu söyledi. Sonra da, karısını idare edebilmek için borçlanarak boyundan büyük işlere kalkışan bir centilmenin hikâyesini anlatmaya başladı. Onu yıllardır tanıyormuş; yarım yüzyıldır ve söylediğine göre, Sinagogla irtibat halindeymiş; sanki arka odadaki karısının kulak misafiri olmasını istiyordu. Açtığı kutulardan birinde lastik bantlarla karşılaşınca canı iyice sıkıldı. Son yaşadığı beceriksizlik onu çileden çıkarmıştı. Kapının bir kanadını iterek kaba bir tavırla seslendi: "Kurşun kalemleri nereye koydun?" Sanki karısı onları saklamış gibi. Yaşlı kadın içeriye girdi. Kimseyle göz göze gelmeden, erdemli bir ciddiyetin havasında elini uzatıp doğru kutunun üzerine koydu. Kurşun kalemler oradaydı. Böyle bir durumda, bu adam onsuz ne yapabilirdi? Acaba bu kadıncağız onun için vazgeçilmez biri miydi? Yan yana dikilirken onları orada öylece tutabilmek ve zorunlu bir tarafsızlık sergilemek adına, kurşun kalem seçimi konusunda bir süre müşkülpesent davranmam gerekmişti; bu fazla yumuşak, bu çok sert... Onlar ise

sessizce birbirlerine bakmaya devam ettiler. Ne kadar uzun süre kaldılarsa, o derece sakinleşip olgunlaştılar; aralarındaki kızgınlık yatışmaya başladı, öfkeleri kayboldu. Her iki taraf da tek kelime etmeden, bir kavga barışla sonlanmıştı. Eğer yaşlı adam, arkasındaki uygun rafa uzanmış olsaydı, Ben Johnson'ın baş sayfasını da yerin dibine sokmamış olacaktı. İçten bir baş eğmeyle bize iyi akşamlar diledi; böylece gözden kayboldular. Belki de kadın geri dönüp tekrar dikişini dikiyor, adam da gazetesini okumaya devam ediyordu; kanarya ise önündeki yemleri tarafsızca ortalığa saçıyor olabilirdi. Kavga bitmişti.

Hayaletlerin ortalıkta kol gezdiği bu dakikalarda, bir kavga dinmiş, bir kurşun kalem satın alınmış ve cadde tamamen boşalmıştı. Hayat, üst katlara çekilmiş, lambalar yakılmıştı. Kaldırım kuru ve sert; asfalt, çekiçlenmiş gümüş gibiydi. Kasvetin ve terk edilmişliğin içinden geçerek eve doğru yürürken, kendi kendime bir cücenin hikâyesini anlatabilirdim; o kör adamları, Mayfair'deki malikânede verilen partiyi, kırtasiye dükkânındaki kavgayı... Sadece tek bir akla zincirle bağlı olmadığım izlenimi vermekten çok uzak, fakat tüm bu hayatların her birinin içine bir parça nüfuz etmiş, birkaç dakikalığına da olsa başkalarının bedenlerini ve zihinlerini üzerime giyebilmiştim. Bir çamaşırcı kadına, bir hancıya, bir sokak çalgıcısına dönüşebilirdim. Ayrıca, ciddi ve sıradan bir kişiliği terk edip, böğürtlen çalılarına çıkan o keçi yollarına ve kalın ağaç gövdelerinin bulunduğu, kalbinde vahşi canavarların yaşadığı ormanlara sapmaktan daha büyük bir haz ve daha mucizevî bir şey olabilir miydi, sevgili dostlar?

Bu doğru: Kaçmak zevklerin en büyüğüdür; kış mevsiminde caddelerde takılmak ise en büyük maceradır. Kendi kapımızın önüne yaklaşıyor olsak da, önceden sahip olduğumuz ve her yandan belimizi büken varlıklarımızın, ön yargılarımızın ve benlik duygusunun, yanma yaklaşılmaz fenerlerin alevindeki güveler gibi hırpalanmış o kuytu sokakların köşelerinde savrulup gitmiş olduğunu hissetmek son derece rahatlatıcı bir duyguydu. İşte yine her zamanki kapı, işte arkası dönük sandalye, tam da bıraktığımız gibi ve çini kâse ve halıdaki kahverengi halkalı leke. Ve şimdi dikkatle inceleyelim; ona büyük bir hürmetle dokunalım; işte, şehrin tüm hazineleri arasından getirdiğimiz o eşsiz ganimet; bir adet kurşun kalem.

JONES VE WILKINSON[3]

Jones'un, Wilkinson'dan önce ya da Wilkinson'ın Jones'tan önce gelmesi, yüz elli yıllık bir belirsizliğin içine yuvarlanmış ve 1750'li yıllar o kadar da parlak sayılmazken, yaşadıkları zamanın parıltısından geri kalmış o centilmenlerin düştükleri hallere tanık olmak, şu an gönülleri alt üst ettiği kadar büyük bir mesele sayılmazdı.

Saygıdeğer Dr. Wilkinson, sahip olduğu makamın fazileti sayesinde gerçek bir üstünlük iddiasında bulunabilirdi. O, Majesteleri'nin ve ayrıca Prens Hazretleri, Galler Prensi Prens Frederick'in Savoy Papazıydı. Fakat daha sonra Dr. Wilkinson, sürgün edildi. Yüzbaşı James Jones, Savoy Meydanı'ndaki evi ve Majestelerine bağlı Muhafız Birliğinin üçüncü alay Komutanı olarak sosyal statüsünün, doktorla eşit olduğunu ileri sürebilirdi. Ne var ki Yüzbaşı Jones, kendisini Mortlake'te, yasaların erişilmezliğinde tecrit etmek zorunda kalmıştı. Bu kıyaslamaların dile getirilmesi her ne kadar yakışıksız ve çirkin olsa da, gerçek şuy-

3. *Tate Wilkonson'ın Hatıraları*'ndan derlenmiştir, 4 cilt, 1790.

du ki; bir zamanlar Yüzbaşı ve Doktor'un Savoy'daki evlerinin arasında 150 metre bile yoktu. Eşleri sık sık bir araya gelip çay içerlerdi ve her ikisi de fazla bir gelire sahip olmayan, ortak zevklere sahip iki kafadar dosttular. Dr. Wilkinson, mukaddes vazifelerinin yanında (Glamorgan'daki Coyty'de Bölge Papazıydı ve Kent Âlimleri'nde maaşlı bir vaizdi; ayrıca Lord Galway üzerinden, "Pontefract şerefine alçı sıvalı kuyular açma hakkına" nail edilmişti.") Kürsüde sergilediği muhteşem duruşu ve tavırlarıyla da sıcak bir ruh halini sergiliyordu. Akıcı bir anlatımla, güçlü ve gür ses tonuyla vaazlar verir ve dualar okur; bu yüzden üst sınıfa dâhil soylu kadınlar "kürsünün yakınlarındaki sıraları kimseye kaptırmazlardı," ancak bu yakışıklı vaiz, bir talihsizlik sonucu gözlerden uzaklaşmış olsa bile, saygın kişilerin hafızalarından uzun yıllar silinmedi.

Kaptan Jones da birçok dostunun özelliklerinden nasibini almıştı. Canlı, esprili, cömertti; düzgün yapılı ve zarif bir kişilikti. Doktor kadar yakışıklı sayılmasa da ondan daha üstün entelektüel özelliklere sahipti. Bu iki centilmenin yeteneklerinin ve zevklerinin çalışmaktan ziyade eğlenceye, bireysellikten ziyade sosyalleşmeye, dinin katı kurallarından ve savaştan ziyade masalardaki kumara ve ziyafetlere çok daha kolay adapte olduklarına pek şüphe yoktu. Yüzbaşıyı baştan çıkaran bir kumar masasıydı ve ne yazık ki yetenekleri ve saygınlığı burada pek bir işine yaramadı. Takıntıları giderek iflah olmaz utançlara dönüştü. Ve uzun lafın kısası, ortalıkta serbestçe dolaşıp daha fazla yasaları çiğnememesi için bir süre St. James polis bölgesinde kalmaya zorlandı; özel bir imtiyazla muhafızların gö-

zetimi altında olmadığı türden bir talihsizlik içinde.

Girişken ve sosyal yapılı bir ruh için, kapalı bir yerde olmak son derece sıkıcı bir şeydi. Tek eğlencesi, aslına bakarsanız, "Parktaki aylaklar," ile yaptığı sohbetlerdi; tıpkı kendisi gibi talihsizler amaçsızca sürttüğünde ya da havalar izin verdiğinde biraz güneşlenmek, oyalanmak ve banklarda dedikodu yapmak için kendini parka attığı zamanlarda olduğu gibi. Şansa bakın ki (ve Yüzbaşı o şans tanrıçasının esiriydi) bir gün kendini askeri görünümlü ve sert tavırlı ihtiyar bir centilmenle aynı bankta otururken buldu. Onun o hırçın, nüktedan ve ince espri anlayışı Yüzbaşı Jones'u kendine hayran bırakmış olmalıydı ki, ne zaman parka gitse, gözleri hep o yaşlı adamı arıyor, sonra da akşam yemeğine kadar birlikte keyifli bir sohbete dalıyorlardı. Bir kez olsun - görünüşe göre bu aksi ihtiyarınadı General Skelton'dı - Yüzbaşı Jones'u evine davet etmediğinden, tanışıklık St. James's Park'taki o banktan öteye gitmedi ve çok geçmeden araları açılınca, Yüzbaşının sıkıntıları onu Mortlake'teki küçük kulübesinde daha derin bir mahremiyete ve yalnızlığa doğru itti; şimdiyse muhtemelen kendine akşam yemeği için iştahının açılmasını bekleyen ya da biraz gezinti ile St. James's Park'ın aylaklarıyla dedikodu yapıp, tatsız ruh hali için teselli arayan o asker centilmeni tamamen unutmuştu.

Yine de tüm o sevimli özelliklerinin yanında Yüzbaşı Jones, karısına ve çocuğuna büyük bir aşkla bağlıydı; gerçekten de karısının o canlı ve eğlenceli yaradılışı ile sonradan Lord Cornwallis'in eşi olacak olan ve olağanüstü bir gelecek vaat eden o küçük kıza bakıldığında bundan şüphe duymak yersizdi. Yüzba-

şı Jones, karısını ve kendisinin öğrettiği Juliet rolünü kusursuz bir içtenlikle ezberden okuyan küçük kızını yeniden görmek için her türlü riski göze almaya hazırdı. Bu gizli yolculukta, St. James'in kraliyet tapınağına kendini atabilmek için acele ettiği bir sırada bir ses onu durdurmuştu. Korkuları onu daha hızlı koşmaya zorladıysa da takipçisi ona topuk mesafesinde yakınlaşmıştı. Kaçışın imkansız olduğunu fark edince birden döndü ve takipçisi ile yüzyüze geldi; bu, Avukat Brown olarak tanıdığı kişiydi; ona, düşmanının onu izlediğini söyledi. "Düşman olmaktan çok uzak," dedi Brown, tersine bugüne dek edindiği en iyi dosttu; ve eğer Jones, en yakın meyhaneye kadar kendisine eşlik ederse bunu ispat da edebilirdi. Birlikte bir ateşin önünde otururlarken, Bay Brown insanı hayrete düşüren o hikâyeyi anlattı; Jones'un davranışlarını en ince ayrıntısına kadar dikkatle incelemiş ve en sonunda Jones'un, yaşadığı yalnızlıktan duyduğu acının, işlediği kabahatlerinden çok daha ağır bastığı sonucuna varmış olan isimsiz bir dost, onun tüm borçlarını ödemiş ve doğruyu söylemek gerekirse, gelecekte onu bekleyen eziyetlerin ulaşamayacağı bir yere koymuştu. Bu sözlerle Jones'un yüreğinden büyük bir yük kalktı ve ağlamaya başladı; "Ulu Tanrım! Böylesine erdemli bir dostluk örneğini kim verebilir?" "Bu kişi," dedi Brown, "General Skelton'dan başkası değil." "General

Skelton, hani şu, St. James's Park'taki bankta sadece biraz laflamak için buluştuğum adam değil mi?" diye sordu Jones şaşkınlık içinde. "Evet, o General," diyerek onu onayladı Brown. "O halde hemen gidip onun o hayırsever dizlerinin önüne kendimizi ata-

lım!" "Hayır, hemen değil," diyerek yanıtladı Brown; "General Skelton'la bir daha konuşamayacaksınız. Kendisi dün gece öldü."

Yüzbaşı Jones'un servetinin büyüklüğü gerçekten muazzamdı. General, Yüzbaşı Jones'u tüm mal varlığının tek varisi ilan etmiş, ancak Jones isminin yerine bundan böyle Skelton ismini kullanmasını şart koşmuştu. Şerefine leke süren tüm o borçları ödenebilir olduğundan beri kendisini sokaklara atmak ona artık korku vermiyordu. Yüzbaşı Jones, büyük servetle ilgili inanılmaz haberi karısına verir vermez hiç vakit kaybetmeden artık neredeyse ellerinin altında olan şeyi; General'in Henrietta Caddesi'ndeki mâlikânesini incelemek için harekete geçtiler. Bayan Jones, yarı hayal, yarı ciddi bir şaşkınlıkla duygularının karmaşasına yenik düşmüş, genişleyen mal varlığının düşüncesiyle kendini toplamaya çalıştıysa da sevincini paylaşmak için Bayan Wilkinson'ın yaşadığı yere, Little Bedford Caddesi'ne koşmuştu. Bu arada bir habere göre General Skelton, ölü olarak Henrietta Caddesi'ndeki evde yatıyordu. Onun ismini taşıyabilecek bir oğula sahip olmadığı için, onun varisi olduğunu iddia eden insanlar mirastan paylarına düşeni almak amacıyla çoktan ölü evine varmışlardı. Aralarında saygın ve güzel bir kadın da vardı: Kitty Chudleigh, Bristol Kontesi, Kingston Düşesi; ancak açgözlülüğü, tüm o meziyetlerini mahvetmeye yetiyordu ve talihsizliği, günahlarıyla eşdeğerdi. Matmazel Chudleigh, ki kendini bu isimle tanıtırdı, o gerçekten inanmıştı, ayrıca onun o hırslı yaradılışından, servet ve mülkiyet ihtirasından, cimriliğinden kim şüphe edebilirdi,General Skelton'ın tüm mülkiyetinin yasal olarak ona kaldığına dair ateş-

li bir inanç besliyor ve inancını küstahça savunuyordu. Fakat sonrasında, sadece Henrietta Caddesi'ndeki ev değil, aynı zamanda Cumberland'daki Pap Şatosu, kurşun madenlerini de içine alan araziler;tümünün istisnasız olarak tanınmamış biri olan Yüzbaşı Jones'a bırakıldığına dair vasiyetnâme okunmuş ve gerçekler ortaya çıkmıştı. Ancak Genç Düşes bir hışımla kendini ortaya attı ve "Nezaket kurallarını aşan sözcüklerden medet umarak," ağzına geleni saymaya başladı. Jones ve karısının kendi nazarında görgüsüz ve son derece düşük kaliteden insanlar olduğunu ayrıca akrabası olan Generalin de aptal ve yaşlı bir bunak olduğunu, herkese ağlamaklı bir tonda haykırdı; ve ardından alaycı ve küçümseyen bir edayla salınarak arabasına bindi; tüm o hilenin, entrikanın ve ihtirasın, onu kendi ülkesinde bile istenmeyen birine çevirdiği, rezil bir halde oradan oraya sürüklediği bir hayata doğru yola çıktı.

Yüzbaşı Jones'un serveti, baştan sona ve en kısa haliyle hâlâ anatılmayı bekliyordur. Henrietta Caddesi'ndeki mâlikâneyi yepyeni mobilyalarla döşemişler, yaz gelince de Jones Ailesi olarak Cumberland'deki mülklerini ziyarete gitmişlerdi. Şehir dışındaki hayat sakin, Şato çok görkemliydi. Yaşam standartlarında, sadece üç hafta içinde meydana gelen bu ilerleyiş, katıksız bir zevki ve sefayı da beraberinde getirmiş, tüm bunlara sahip olma düşüncesi ise onları tarifsiz bir sevince boğmuştu. Şu an bulundukları noktada, âdeta cennette gibiydiler. Fakat, pasifçe elde edilen bu servetin lütuflarına rağmen, James Jones'un aşırıya kaçan hevesleri ve sabırsız halleri, onu acı veren bir tahammülsüzlüğe itmişti. O, aktif olmalıydı; ayağa kalkmalı

ve bir şeyler yapmalıydı. Dostları, kurşun madenini incelemeye gitmekten onu vazgeçirmeye çalışsalar da onları hayal kırıklığına uğratmalıydı. Oysa sonuç, önceden söylendiği gibi tam bir felâketti. Jones, bitkin düşmüştü; işin gerçeği ölümcül bir hastalık kapmış, birkaç gün içinde karısının kollarında ölmüştü. Elde etmek için yıllarca didindiği ama sefasını hiç süremediği bir cennetin ortasında, o artık bir ölüydü.

Ve Wilkinsonlara gelince - maalesef bu isim artık onlar için geçerli değildi; aynı şekilde Dr. unvanı da kaldırıldığı gibi karısı da bundan böyle Savoy'daki evde yaşayamayacaktı - Wilkinsonların kaderin elinden çektiği üzüntüler, Joneslarınkinden çok daha büyüktür. Dr. Wilkinson'ın, tıpkı dostu Jones gibi eğlenceye düşkün olması ve gelirinden fazla harcamalarda bulunması gibi konularda büyük benzerlikler gösterdiği herkesi dilindeydi. Gerçekten de karısının çeyizinde getirdiği iki bin sterlin, onun gençliğinde yaptığı borçları ödemek için harcanmıştı. Fakat, bu orta yaşında yaptığı borçları neyle ödeyecekti? Artık ellisini geçmişti, ve iyi bir çevre ile iyi bir yaşam içersinde alacağını tahsil için sıkıştırmayan insanların sayısı çok nadir olmakla beraber, para için her zaman üzerinde bir baskı hissediyordu. Fakat birden, hiç beklenmeyen bir taraftan yardım umudu doğdu. Bunu sağlayacak olan, 1755'te yürürlüğe konmuş olan Evlenme Yasasından başka bir şey değildi. Yasaya göre, evlilik lisansları önceden verilmemiş olması koşuluyla, eğer evlilik ilanı yapılmadan nikâh kıyılırsa, böyle bir nikâhı kıyan görevli on dört yıllık bir sürgüne tâbi olacaktı. Dr. Wilkinson meseleyi şöyle bir düşündü, kendi açısından korkulacak bir durumdu,

ancak zaruretlerini göz önüne aldığında, kilise bölgesi dışında kalan ve krallığa bağlı olmayan Savoy Papazı olarak, evlilik lisansları dağıtabilirdi - bu, ona hemen bir sürü iş olanağı sağlayacak, bir an önce evlenmek isteyen çiftleri kapısından eksik etmeyecek bir imtiyazdı -ailenin kasasına banknotlar dolacak hatta küçük oğlunun bile cepleri altınla kaplanacaktı. Borçlar ödenecek, sofrası zenginleşecekti. Fakat Wilkinson'ın, arkadaşı Jones ile birebir benzerlik gösteren kötü bir huyu daha vardı; hiç nasihat dinlemezdi. Dostları onu uyarıyor, hükümetten buna bir son vermesi gerektiği, eğer sürdürmeye devam ederse harekete geçileceğini ima eden ihtarlar alıyordu. O ise, haklı olduğu düşüncesine sığınarak elde ettiği refahın keyfini sürüyordu. Doktor, hiçbir uyarıya kulak asmadı. Hatta bir Paskalya günü sabah sekizden başlayıp gece yarısına kadar hiç ara vermeden nikâh işleriye meşgul olmuştu. Nihayet bir pazar günü Kral'ın habercisi kapıda belirdi. Doktor hiç vakit kaybetmeden Savoy'dan çok ötelere doğru gizli bir yürüyüşe çıkıp daha sonra nehre doğru yöneldi. Kütüklere basarak gizlice kaçmaya çalışırken kayıp düştü; ihtiyar bedeninin ağırlığıyla çamura saplandı; fakat her şeye rağmen Somerset tarafındaki merdivenlere ulaşmayı başardı ve bir kayıkla Kentish kıyılarına güvenle ulaşabildi. O günlerde bile kanunların kendisinden yana olduğunu büyük bir pişkinlik ve aldırmazlıkla savunmaya devam ediyordu. Ancak, dört hafta sonra hâkim karşısına çıkmak ve yargılanmak üzere geri döndü. Savoy'daki evi bir kez daha ve son olarak yine dostlarıyla dolup taştı; eve gidip gelen bir sürü avukat bir yandan yiyip içerken diğer yandan Dr. Wilkinson'ın davayı zaten kazandığını garanti

edip durdular; ancak Temmuz 1756'daki mahkemeden başka nasıl bir sonuç çıkabilirdi ki? Suç işlenmiş ve tüm uyarılara rağmen açıkça ve ısrarla buna devam edilmişti. Doktor suçlu bulunmuş ve on dört yıllık bir sürgüne mahkûm edilmişti.

Centilmenliğine halel getirmeden, Amerika'ya yapacağı yolculuk için ona destek oldular. Hitabet yeteneği ve kişiliği sayesinde kendini kabul ettireceği ve daha sonra karısı ve oğlunu da yanına alabileceğini söyleyip onu yüreklendirdiler. 1757 Mart'ında, Newgate'teki loş, kasvetli bir mekânda bir veda daveti verdi. Ancak ters bir rüzgâr, içinde bulunduğu gemiyi tekrar İngiltere kıyılarına savurdu ve yakalandığı bir hastalık, zevkin yanısıra yaşadığı tersliklerin sıkıntılarından zayıf düşmüş bedenini tamamen zaptetti. En sonunda Dr. Wilkinson, Plymouth'ta sonsuzluğa sürgün edilmiş oldu. Kurşun madeni Jones'u mahvetmişti; Evlilik Yasası da Wilkinson'ın sonunu getirdi. Şimdi her ikisi de; Jones Cumberland'de, Wilkinson ise dostundan çok çok uzaklarda, (çok büyük hataları olabilirdi, fakat yetenekleri ve zarafetleri de bir o kadar büyüktü) Atlantiğin melankolik kıyılarında huzur içinde uyuyorlar.

OLD VIC'TE "ON İKİNCİ GECE"[4]

Shakespeare hayranlarının, kendi içlerinde üç kısma ayrıldığı gayet iyi bilinen bir şeydir; Shakespeare'in kitaplarını okumayı tercih edenler, sahnedeki oyunlarını izlemeyi tercih edenler ve sürekli olarak kitapla sahne arasında koşuşturup ganimet toplayanlar. Kuşkusuz, *On İkinci Gece'yi* kitaptan okumak konusunda söylenecek çok şey vardır; hele o kitap, sadece yere düşen bir elmanın sesinden ya da rüzgârın dağıttığı dalların hışırtısından başka hiçbir şey duyulmayan sessiz bir bahçede okunuyorsa. Orada hep, bir şeyler için zaman vardır - zaman, sadece "Menekşe öbeklerine üflenen tatlı nefesin sesini," duymak için değil, aynı zamanda aşkın doğasında soluklanan Duke'ün o üstü kapalı, imalı konuşmalarındaki anlamı çözebilmek için, kenara köşeye notlar alabilmek, aynı zamanda "beynin, kalbin ve ciğerlerin şiirsel çınlayışlarına hayret edebilmek" için vardır... "Ve bir gece ansızın getirdiğin o aptal şövalye," onun da sevilmek için doğanlardan biri

4. 1933'te yazılmıştır.

olup olmadığını sorarsın kendi kendine, "Ve ne işim var benim İlirya'da? Erkek kardeşim cennetteyken." Shakespeare için yazmak, sadece aklının tamamen buna seferber ve daima kontrol altında olması demek değil, aynı zamanda uçmaya terk edilmiş duyargalarıdır; kelime oyunları oynayıp bir düzene koyarak şanslı kelimenin izini yakalamak ve bu sayede pervasızca peşinden gidebilmek gibi birşeydir. Bir kelimenin yankısından başka bir kelime doğar; belki de bunun sebebi, okudukça bir müziğin eşiğinde bizleri durmaksızın titreten bir oyun gibi görünüyor olmasındandır. Onlar bizi *On İkinci Gece*'nin şarkısına çağırır; "Ey sevgili, dün geceki şarkımıza eşlik et." Shakespeare, kelimelere karşı çok derin bir aşk duymasa da onlara dönüp kahkahalar savurabilir; "Kelimelerle oynaşır, onları bir çırpıda maskara eder." Kükremeyle karışık bir kahkaha patlaması; Sör Toby, Sör Andrew, Maria. Dudaklarından dökülen o anlamlı sözler; tüm karakterleri küçük bir deyime sıkıştırılmış, aceleyle birden ortaya atılmış gibi. Sör Andrew, "Bir zamanlar taparcasına sevildim," dediğinde onu avuçlarımızın içinde hissettik; sadece böylesi bir samimiyeti iletebilmek için bile bir yazar, üç cildi devirmiş olabilirdi. Ayrıca Viola, Malvolio, Olivia, Duke - tüm bildiklerimizle dolup taşan bir zihin; ve onlar, zihin sahnesindeki ışıkların ve gölgelerin arasında mekik dokurlarken neden onları gerçek birer erkek ve kadın bedenine hapsetmek zorundayız? diye sorar, haklarında fikir yürütürüz. Şu bahçeyi tiyatroya değişir miyiz? Cevap şu ki, Shakespeare sahne için yazmıştır ve muhtemelen bunu bir sebeple yapmıştır. Onlar, Old Vic'te *On İkinci Gece*'yi sahnelerken, bizler de iki ayrı versiyonu birbiriyle kıyaslayalım.

Yere düşen daha birçok elma, Waterloo Caddesi'nden duyulamayabilir ve aynı şekilde gölgeler, elektrik lambaları tarafından yutulur. Old Vic'in girişindeki ilk etki, karşı konulamaz biçimde pozitif ve kesindir. Bizler, bahçenin gölgelerinden çıkıp Parthenon köprüsüne doğru yayılan bir izlenim veririz. Bu, karışık bir metafor olsa da, sonuçta bir senaryodur. Köprünün sütunları, nedense bir transatlantiğin ve klasik bir tapınağın ağırbaşlı görkeminden oluşan bir tür kombinasyonu andırır. Fakat beden, âdeta senaryo kadar kederlidir. Asıl kişiler olan Malvolio, Sör Toby, Olivia ve diğerleri, bizim hayali karakterlerimizi genişletir ve bildiklerimizin çok daha ötesine yayar. Başlangıçta buna biraz gücenir gibi oluruz. Onlara, sen Malvolio değilsin, ve sen de Sör Toby değilsin; sizler sadece birer sahtekârsınız demek gelir içimizden. Öylece, ağzımız bir karış açık otururuz oyunun viraneliğinde, alaycılığında. Sonra aynı beden, ya da tüm bu bedenler, yavaş yavaş bizim oyunumuzu ele alır, kendi aralarında yeniden tasarlayıp oynarlar. Oyun bir sağlamlık içersinde muazzam bir canlılık kazanır. Basılı sözcük değiştirilmiş, başkaları tarafından duyulunca tüm bilinenin dışına çıkmıştır. Onları vurulmuşcasma seyrederiz; onları kahkaha atarken, omuz silkerken ya da dönüp, yüzlerini saklarken görürüz. Sözcük bir beden bulmuş, bir ruh kazanmıştır. Ve yine, aktörler biraz duraksadığında ya da bir fıçının üzerine devrildiğinde ya da ellerini uzattıklarında, tam da böyle anlarda basılı sözcükler monotonluktan sıyrılır; tıpkı derin yarıklar ya da uçurumlarda olduğu gibi; tüm oranlar değişir. Belki de oyundaki en çarpıcı etkiye, Sebastian ve Viola'nın karşılıklı dikilip, sessiz bir ken-

dinden geçişle birbirlerine bakarken yaptığı o uzun bekleyişte ulaşılmıştır. Kim bilir, okuyucunun gözleri, o ânı tamamen atlamış olabilir. Şimdi burada durup bir es verdik ve düşünmeye itildik; ve Shakespeare'in eserlerinde hem bedene hem de akla eş zamanlı olarak hitap ettiğini yeniden hatırladık.

Aktörler, bizlerdeki izlenimi pekiştirmek ve güçlendirmek konusunda üstlerine düşen görevi artık yerine getirdiler. Biz de onları inceden inceye eleştirmeye ve onların versiyonlarını kendimizinkiyle kıyaslamaya başladık. Bay Quartermaine'nin Malvolio'sunu kendi Malvolio'muzun yanına koyduk. Ve gerçeği söylemek gerekirse, hata her nerede olursa olsun, çok az ortak yönleri var. Bay Quartermaine'nin Malvolio'su müthiş bir centilmen; kibar, düşünceli, asil; esprinin ve dünyayla hiçbir kavgası olmayan marifetli ve esprili bir adam. Hayatının hiçbir ânında değersizliğin veya kıskançlığın sancılarını hissetmemiş. Eğer Sör Toby ve Maria onunla alay etmeye kalkışacak olursa, onları anlayışla karşılayacağından ve iyi bir centilmen olarak bundan sadece incinip aptalca bir çocuk oyunu düşüncesiyle konuyu kapatacağından emin olabiliriz. Oysa bizim Malvolio'muz öyle mi? O son derece karmaşık hayali bir yaratıktır; değersizlikle sarsılır, hırs tarafından işkence görür. Alaylarında bir zalimlik yatar, yenilgilerindeyse bir trajedi sezilir; ve onun tehditlerinde anlık bir şiddet gözlenebilir. Fakat Bay Quartermaine, "Senden öcümü misliyle alacağım," dediğinde, adaletin çok yakında etkileyici bir sonla tecelli edeceğini iliklerimize kadar hissederiz. Peki ya Olivia'nın, "O, şöhretlerin en kötüsüyle suistimal edilmiş," demesi? İşte Olivia, tam da oradadır. Ma-

dam Lopokova; o, ender niteliklere doğuştan sahip biridir; ki, bunlar ne iradeyle istenmiş ne de zorlanmıştır - o bir kişilik dehâsıdır. O sadece sahne üzerinde süzülmelidir; etrafındaki her şey değişikliğe uğrar, değişen sadece deniz değildir, değişiklik aynı zamanda ışıklara vurur, sevince vurur, kuşlar şarkı söyler, koyunlara çelenk giydirilir, rüzgâr bir melodi tutturur ve enfes bir dostluk, sempati ve zevkle büyülenmiş olan insanoğlu, ayak parmaklarının ucunda karşılıklı dans eder. Fakat bizim Olivia'mız, görkemli bir Leydi'dir; ciddi tavırlarla kendini ağırdan satar; fazla sempatik sayılmaz. Dük'ü ne sevebildi, ne de duygularında en ufak bir değişiklik oldu. Oysa Madam Lopokova herkesi severdi. Her zaman değişken bir yapısı vardı. Elleri, yüzü, ayakları, tüm vücudu, her an büyük bir sempatiyle titrerdi. Sebastian'la birlikte merdivenlerden inerken bile ânı güzelleştirebilirdi; o son derece etkileyici bir şey, ve güzelliğin harekete geçmiş haliydi; yine de bizim Olivia'mız değildi. Onu, komik grup Sör Toby, Sör Andrew ve Maria ile karşılaştırırsak, yanında sıradan bir İngiliz'den bile daha budala kalırlar. Kaba saba, gülünç ve her zaman zindedirler; bağırarak konuşur, etraflarındaki fıçıları deviririler ve müthiş hareketlidirler. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz; hiçbir okuyucu, tezcanlılıkta, yaratıcılıkta ve neşede Bayan Seyler'in Maria'sını geçemez; Bay Livesey'in Sör Toby'sinin inanılmaz esprilerinin üzerine hiçbir şey koyamaz. Ayrıca Bayan Jeans de Viola olarak oldukça tatminkârdı ve Bay Hare, o da Antonio olarak hayranlık vericiydi; ve Bay Morland'ın palyaçosu, gerçekten iyi bir palyaçoydu. Oyunun tamamında eksik olan başka ne kaldı? Belki de tamamı bu değil-

dir. Hatalar, biraz da Shakespeare'den kaynaklanıyor olabilir. Onun komedyalarını oynamak, şiirlerinden daha kolaydır; ve öyle zannedilir ki, o bir şair olarak yazdığı zamanlarda, insan diline en uygun şekilde, çok hızlı yazmaya eğilimlidir. Savurganca kullanılmış metaforlar, okuyan gözlerde hızla yanıp söner; fakat konuşma dilinde seslendirildikleri zaman ortalarda bir yerlerde hızını kaybederler. Buradan hareketle komedya, diğerlerine göre orantısız kalır. Ve belki de oyuncular fazlasıyla bireysel davranmakla veya rollerine uyumsuz kalmakla suçlanırlar. Oyunu parçalara bölerler - şu an Arkadya'nın bahçelerindeyiz, şimdi Blackfriars'ın hanlarından birindeyiz. Oysa akıl, döne döne bir ağ örer gibi, sahneden sahneye geçerek okumaya devam ederken, oyunu bir arada tutan tüm o parçaları; elmanın düşüşünü, kilise çanının çalmasını veya bir baykuşun masalsı uçuşunu; hepsini bir arka planda birleştirir. Devamlılık tam bu noktada artık kurban edilmiştir. Bizler, tiyatroyu birçok parlak parçanın egemenliğine terk ederiz; ancak bir araya gelmiş ve birlikte gizli bir ittifak kurmuş her şeyin anlamından yoksun bir halde; hatta belki, daha az parlak bir performansın en tatminkâr zirvesine çıkabilecek türden anlamları. Yine de, oyun amacına hizmet etmiştir. Bize Malvolio ile Bay Quartermain'i kıyaslamaya itmiştir; Olivia'mızı Madam Lopokova ile; okuduğumuz tüm oyunu Bay Guthrie ile ve hepsi de bir öncekine ters düştüğünden olacak, tekrar Shakespeare'e uzanmak zorunda kalırız. *On ikinci Gece*'yi yeniden okumaya mecbur oluruz. Bay Guthrie, buna mecbur bırakmıştır; ayrıca önünde sonunda okunacak olan ***Vişne Bahçesi***; ***Kısasa Kısas*** ve ***Sekizinci Henry*** için de iştahımızı kabartmıştır.

MADAME DE SÉVIGNÉ

Bu muhteşem kadın, muhtemelen çağımızın en büyük roman yazarlarından biri olabilecek bu çetin ve üretken mektup yazarı, bugün hayatta olan okurlarının bilinçlerinde, muhtemelen kaybolmuş çağındaki herhangi bir figür kadar yer kaplıyor olmalı. Fakat, o figürü bir çerçeveye oturtmak, onun zamanında yaşamış diğer birçok çağdaşının özetini çıkarmaktan çok daha zordur. Bunun bir nedeni de, sadece şiirlerinde ya da oyunlarında değil, mektuplarında da; günlük boş konuşmaları bir araya toplayarak, aklına her geleni bir kenara yazarak, sanki konuşur gibi yineleyerek, dokuna dokuna kendi mevcudiyetini yaratmış olmasındandır. Böylece mektuplarının on dört cildi, engin bir boşluğu kapatmıştır; tıpkı onun o büyük ormanlarından biri gibi; birbirine geçmiş dalların gölgeleri arasında çarpraz adımlarla gezintiler, açık alanlarda başıboş dolaşan figürler, güneşten gölgeye geçişler, hepsi de görüş alanını kaybeder; belki yeniden belirir ama asla bir grup oluşturabilecek sabit bir davranış biçimine oturmaz.

Dolayısıyla bizler onun mevcudiyetinde yaşar ve

yaşayan bireyler olarak, bir şuursuzluğa kapılırız. O konuşur, biz yarı dinleriz. Ve sonra söylediği bir şey, bizi kendimize getirir. Bunu, onun kişiliğine ekleriz; böylelikle kişiliği büyür, değişir ve sonsuz bir enerjiyle yaşayan biri gibi görünür.

Tabii, diğer tüm mektup yazarlarının sahip olduğu niteliklerden biridir ve iradesi dışında bir doğallığı olduğu için, onun akışkanlığı ve verimliliği, bu niteliklere örneğin parlak Walpole'dan ya da ketum ve içine kapanık bir kişilik olan Gray'den çok daha fazla sahiptir. Belki de zamanla onu, sandığımızdan daha içgüdüsel, daha derinden tanırız. Derinliklerine iner ve sebeplerden ziyade sezgilerimizle, onun nasıl hissedeceğini anlarız; ki onu fantazilere sürükleyerek, eğlendirecek olan bu şey, artık onu bir melankolinin içine atacıktır. Bu müthiş kadının ufku, onlarınkinden çok daha geniş bir menzile uzanır; orada daha birçok kavram ve çeşitlilik vardır. Her şey, eğlencesini ve keyfini üzerine katarak meyvesini verecek ya da onun derin meditasyonunu besleyecek gibi görünür. Onun güçlü bir iştahı vardır; hiçbir şey onu şaşırtamaz; önünde her ne varsa ondan gıdasını alır. Madame de La Fayette'in o ince beğenilerinden hoşlanan, La Rochefoucauld'un ince esprilerinden süratle keyif alabilen bir entelektüeldir. Onun, tüm o kitaplarda mesken tuttuğu doğal bir alanı vardır, bu yüzden Josephus, Pascal ya da zamanın o uzun, saçma aşk hikâyeleri zihninde pek yer etmediği gibi, onun tarafından çok fazla okunmaz. Onların dizeleri, hikâyeleri, onun kendi düşünceleriyle birlikte dudaklarına kadar yükselir. Fakat içinde, bu büyük iştahı pekiştiren pek çok şey için derin bir hassasiyet vardır. Bu hassasiyetler, elbet-

teki en aşırı, en akıl dışı şekilde kızına duyduğu aşkla kendini gösterir. Onu bir ihtiyarın, kendisine işkence eden metresine duyduğu bir aşkla sever. Bu, çarpık ve hastalıklı bir tutkuydu. Birçok kez rezil ve küçük düşürücü durumlara kadar itiyordu onu; ki bu çoğu zaman kendi kendinden utanmasına yol açmıştır. Kızı açısından bu durum çok bıktırıcı olmakla beraber aynı zamanda böylesi yoğun duygulara muhatap olmak son derece utandırıcıydı; bu yüzden çoğu zaman ona karşılık vermezdi. Annesinin, onu arkadaşlarının gözü önünde gülünç hale getireceğinin endişesini yaşıyordu. Ayrıca kendisi, onun gibi olmadığını hissediyordu. O farklıydı; daha soğuk, daha zor beğenen, ondan daha güçsüz. Annesi, olmayan bir kız için, bu hayranlık seli içerisinde gerçek kızını görmezden geliyordu. Onu frenlemek, kendi kimliğini kanıtlamak zorunda kalmıştı. Öfkeyle karışık bu şiddetli hassasiyetin Madame de Sévigné'ye acı çektiriyor olması kaçınılmazdı. Bu nedenle bazen, Madame de Sévigné ağlardı. Kızı onu sevmiyordu. Bu, hayattan tat aldırmayan ve insanın içine işleyen derin bir korku, çok acı bir düşünceydi. Bir teselli bulmak için bilgelere, şairlere başvurdu; kederini, hayatın beyhude gösterişi üzerine yansıttı; ve ölümün geliş biçimine. Ayrıca ona ulaşmayan bir mektup yüzünden mantığın ötesinde bir telaşa da kapılmıştı. Daha sonra bu takıntısıyla gülünç duruma düştüğünü görüp arkadaşlarını sıktığını fark etti. Daha da kötüsü, kızını sıkmıştı. Fakat o son acı damla düştüğünde, işte o anda kabaran baloncuklar, giderek daha büyük bir hızla köpürüp taşan güçlü bir yaşam enerjisine dönüştü; önüne geçilmez bir hızla yayılan bir keyfe, hayatın o güzel tadına; sanki bir

anda kanatlarını çırpıp her tarafını parlatarak kendiliğinden tüm hatalarını tamir etmişti. O artık silkelenip kasvetinden kurtuluyor; "Les D'Hacquevilles" ile eğleniyor; bir avuç dedikodu topluyor; Kral ve Madam Maintenon hakkındaki son söylentiler; Charles'ın nasıl âşık olduğu; Mademoiselle de Plessis yine aptal durumuna düşmüş; ağzını silmek için bir mendil isteyen aptal kadın, mendile burnunu hınkırmış; ya da parkın sonundaki evde yaşayan o saf küçük kızın - la petite personne - inanılmaz şirinliğiyle, tam ortasında yaşadığı ve çok iyi tanıdığı o muazzam dünyadaki ülkelerin, kralların hikâyeleriyle kendini nasıl eğlendirdiğini tasvir ediyor. En sonunda rahatlıyor; en azından o an için kızının sevgisinden emindir ve rahat bir nefes almışır; maskeleri bir kenara fırlatıp, kızına dünyada kendi başına olmak kadar ona iyi gelen başka bir şey olmadığını söylüyor. Artık, yalnızken dünyadaki en mutlu kişidir. Ormana doğru yaptığı başıboş gezintilerden büyük keyif almakta, geceleri yalnız başına dışarı çıkmaya bayılmaktadır. Onu merak edenlerden saklanmak duygusu ise çok hoşuna gitmektedir. Kendi ağaçlarının arasında yürüyüş yapmak ve düşüncelere dalmak da öyle. Bahçevanların yaptığı gevezelikleri dinlemek, çiçek ekmek ve elbette o kadar zarif olmasa da, tıpkı eskiden kızının yaptığı gibi çingene kızlarının dans edişini seyretmek; artık en sevdiği şeylerdir.

Şimdiki zaman kalıplarını kullanmak çok doğal, çünkü biz onun mevcudiyetinde yaşıyoruz. Yazdığı kelimeler aracılığıyla, yaşadığı, o rahatsız edici çevrenin çok az farkına varıyoruzdur. Fakat, zaman zaman kulaklarımızda onun sesiyle; içimizde yükselen ve düşen ritmiyle, baharla veya kasaba komşuluklarıy-

la ilgili aniden karşımıza çıkan bir deyimle ve ani bir ışık çakmasında kopuveren bir şeyle bizler, kuşkusuz konuşma sanatının en büyük öğretmenlerinden biri tarafından yönlendirildiğimizden, yavaş yavaş farkına varmaya başlıyoruz.

Bir süre onu farkındalıkla dinleriz. Sonra bir an durup, nasıl oldu da bir yolunu bulup kraliyetin akşam yemeği partisine zamanında ulaşmayan balık yüzünden intihar eden aşçının hikâyesinde, saman balyalama sahnesinde, ya da anlık bir öfkeyle kovulan hizmetçinin anekdotunda geçen her bir kelimeyi bize ilgiyle takip ettirmeyi başardı; bu âhengi nasıl yakaladı, böylesine bir kompozisyonu ve bu mükemmel düzeni nasıl tasarladı diye merak ederiz. Acaba sanatı için bir çalışmada bulundu mu? Pek öyle görünmüyor. Acaba hiç düzeltme yaptığı ya da kâğıdı yırtıp attığı oldu mu? Bununla ilgili herhangi bir özene ya da çabaya dair bir iz yok. Mektuplarını konuşur gibi yazdığını tekrar tekrar söylüyor. Masasında her zaman bir kâğıt var ve diğer uğraşılarından arta kalan zamanlarda aralıklarla onu dolduruyor. Birini bitirip, diğerine başlıyor. İnsanlar onu bölüyorlar; hizmetçiler bazı emirler için girip çıkıyorlar. Kendisi eğlencelidir de; derenin yanı başında durmuş, arkadaşlarına sesleniyor. O yaşa kadar gelmiş olması ve edindiği onca arkadaşlıklar sayesinde kendisine oldukça hoş duygular aşılanmış olduğu aşikâr - La Rochefoucauld'un bilgeliği, Madame de La Fayette'in sohbetleri, şimdi Racine'den bir oyun duyarak, Rabelais'i, Pascal'ı ve Montaigne'i okuyarak; belki vaazlarla, belki de Coulanges'ın her zaman söylediği bazı şarkılardan - en aklına yatan, en besleyici olanları farkında olmadan özümsemiş olma-

lı; öyle ki, kalemi eline aldığında, ezbere bildiği tüm o kurallara bilinçsizce uyar. Marie de Rabutin, çok zengin unsurların mutlulukla birbirine harmanlandığı ve onun meziyetlerine karşı çıkmak yerine destekleyerek yayılmasını sağlayan bir zümrenin içinde doğmuş biri gibiydi. Engellenmemiş, aksine arka çıkılmıştı. Hiçbir şey kafasını karıştırmamış, onu kasmamış ya da düşüncelerini soldurmamıştı. Karşılaştığı bir muhalefet, sadece verdiği hükümleri teyit etmek için yeterliydi. Çılgınlığının, kötülüğünün ve iddialı gösterişinin son derece bilincinde olmasına rağmen. O doğuştan bir eleştirmendir, ve öyle bir eleştirmendir ki, onun hükümleri yaradılışından gelir, hiç tereddütsüz. İzlenimlerine her zaman bir standarda bağlı kalarak atıfta bulunur. Dolayısıyla keskin zekâ, derinlik ve komiklik bu içten gelen açıklamaları son derece aydınlatıcı kılar. Onda naiflikten eser yoktur. Hiçbir surette sıradan bir izleyici değildir. Kaleminden ilkeler dökülür. Özetler ve hüküm verir. Ancak bunlar, zahmetsizce gerçekleşir. Standartlar, onun hiçbir çabaya katlanmadan teslim aldığı bir mirastır. O, başında bir gardiyan gibi bekleyen ve payeler veren geleneklerin varisidir. Önplandaki fügürlerin eğlencelerinde, renklerinde, sohbetlerinde ve daha bir çok eylemlerinde bir de arka plan vardır. Les Rochers'de her zaman bir Paris ve saltanat, Paris'te ise her zaman yalnızlığı, ağaçları ve köylüleriyle Les Rochers vardır. Ve yine tüm bunların arkasında bir erdemin, inancın ve ölümün ta kendisi vardır. Ancak arka plan, bu döngüye kendi hacmini verirken, Marie de Rabutin'in güvenliğini çok iyi tesis etmiştir. Keşfetmek için, keyif almak için, o yöne, bu yöne atılmak için, onlarca mizaha, zevke, tuhaflıklara

ve şimdiki iyi beslenmiş, müreffeh ve tatlı zamanların tadına yürekten varabilmek için son derece özgür ve bu cihetle de bağımlıdır.

Bu yüzden, o görkemli at arabasıyla Paris'ten İngiltere'ye, İngiltere'den Paris'e ihtişamlı ve özgürce yolculuklar yapardı. Yolculuklarında, arkadaşlarında konaklar; neşeli aile üyeleri ona eşlik ederdi. Gittiği her yerde, genç kızların ve delikanlıların veya tıpkı onun gibi nahoş yaradılışlı olan ve onun ukalalıklarından hiç huzur bulamayan ancak tüm o hainliklerine rağmen yine de onun olumlu görüşlerinin teminatı altında olan kuzeni Bussy Rabutin gibi dünyanın en zor beğenen erkeğinin dikkatini hemen üzerine çekerdi. Meşhur ve gelecek vaadeden, ayrıca onun arkadaşlığını dileyen erkeklerin dünyasına ait olduğundan, onların sofistike sohbetlerinden payını alırdı. Onda, kendi oğlunun özgüvenini çeken akıllıca, bilgece ve engin bir şey vardı. Oğlu çekici olduğu kadar sorumsuz, düşüncesiz ve kendi zayıflığının kurbanı olmuş bir yapıya sahipti. Charles, onun romatizmal ateşlerinde azami bir sabırla ona hemşirelik yapardı. O ise oğlunun kusurlarını bilir ve zaaflarını alaya alırdı. Hoşgörülü ve açık sözlüydü; hiçbir şeyin ondan saklanmasına gerek yoktu; onun tutkularını ve hakkında bilinmesi gerek her şeyi biliyordu.

Böylece, yapılan tüm bu gidiş-gelişlerle yönünü dünyaya çevirerek kendisine yepyeni bir pencere açtı ve ışık saçan, övgü dolu mektuplarını haftada tam iki kez Fransa'nın bir ucundan diğerine gönderdi. Yirmi yılın hikâyesini on dört cilt olarak bolca gözler önüne sererken, bu dünya her şeyi içine alacak kadar büyük görünüyordu. İşte Avrupa'nın yüzyıllar boyunca

kazılmış, birçok neslin kanını akıttığı bahçesi; işte en sonunda döllenerek çiçeklendi. Ve çiçekler; o yalnız açan ve nadir görülen türden değil; şiirleriyle, fetihleriyle büyük adamlar. Bu bahçedeki çiçekler, istek ve mücadelenin üzerlerinden alındığı, tam anlamıyla yetişmiş adamlardan ve kadınlardan oluşan bir toplum; bir harmoni içinde birlikte büyüyorlar, her biri, diğerinin eksiğini kapatarak onu destekliyor. Bunu kanıtlamak adına, Madame de Sévigné'nin mektupları sıklıkla başka kalemlerce paylaşıldı; şimdi de oğlu kalemi eline aldı; Abbé, kendi paragrafını ekledi; hatta o küçük saf kız çocuğu bile - la petite personne - aynı sayfada konuşmaktan hiç korkmadı. 1678'in Mayıs ayında, Britanya'daki Les Rochers'de böylece farklı seslerle yankılanmış oldu. Orada kuşlar şarkı söylüyor; Pilois çiçek ekiyor; Madame de Sévigné ormanda yalnız geziyor; kızı Provence'ta politikacıları eğlendiriyor; çok geçmeden Monsieur de Rochefoucauld sözlerini daha fazla uzatmamak adına gerçekleri söyleyerek Madame de La Fayette'le nişanlanıyor; Racine, yakında herkese duyurulacak olan oyunu bitiriyor, ve sonradan Kral ve o kadınla tartışıyor ve onların özgün dilinde buna Quanto adı veriliyor. Sesler karışıyor; 1678'de hep birlikte bahçede konuşuyorlar. Peki ama dışarıda neler oluyor?

İNSAN SANATI[5]

Walpole Mektuplarının tüm cevaplarıyla bir arada olduğu Yale Yayınları'nın o muhteşem baskısına sahip olabilme umudunun giderek uzaklaştığı bir sırada, Paget Toynbee'nin hazırladığı, Bay Ketton–Cremer tarafından kaleme alınmış Horace Walpole'un ses getiren, akla yatkın biyografisinin on altı cildini birden tekrar okuma şansı edinmek, hiç olmazsa kaynağını dostlarının sevgisine borçlu olan Walpole ile insan sanatı hakkında rastgele bazı fikirler edinebilmek için ilham verici olabilir.

Ancak son biyografi yazarına göre, Horace Walpole'un mektuplarının ilham kaynağı sadece dostlarına duyduğu sevgi değil, aynı zamanda gelecek kuşaklara olan hayranlığıdır. Başlangıçta kendi yaşadığı zamanların tarihini yazmaya meyilliydi.Yirmi yıl sonra bundan vaz geçti ve tarihi başka bir pencereden yazmaya karar verdi - görünüşte dostlarından ilham aldığı fakat aslında gelecek nesiller için yazılmış bir tarih. Böylece Mann politikayı, Gray edebiyatı, Montagu

5. Nisan 1940'ta yazılmıştır.

ve Leydi Ossory ise toplumu temsil edebilirdi. Onlar dost değildi; her biri "nesilleri aydınlatmayı ve bilgilendirmeyi dilediği konulardan biri olup... özellikle iletişim kurulmuş" ve bu yüzden seçilmiş birer vesile, bir tür işaret figürüydü. Eğer Horace Walpole'un kimliğini gizlemiş bir tarihçi olduğuna inanırsak, onun bir mektup yazarı olarak alışılmadık dehâsını inkâr etmiş oluruz. Bir mektup yazarı, gizli kapaklı bir tarihçi olamaz. O, kısa menzilli duyarlılıkların adamıdır; geniş alanlarda kalabalığa karşı konuşamadığı gibi, özel ortamlarda bireysel konuşmalar da yapamazdı. Bütün iyi mektup yazarları, yaşadıkları çağın arka yüzündeki o asık suratı hisseder ve buna boyun eğer - aldıkları kadar verirlerdi. Horace Walpole da bir istisna değildir. Cole ile yapılmış bir yazışma bunun kanıtıdır. Bay Lewis tarafından yayınlanmış olan ciltlerde, aşırı muhafazakâr bir rahibin Walpole'daki radikal ve özgür düşünceyi nasıl geliştirdiği, orta sınıf profesyonel bir adamın, aristokrat bir amatörü nasıl olup da yüzeye çıkardığı açıkça görülür. Eğer Cole, bir işaret figüründen başka bir şey olmasaydı, o zaman ne böyle yankılar olacaktı, ne de bu karmaşık sesler. Walpole'un kendine has bir tutum ve tarzı olduğu bir gerçektir; öyle ki, onları koruma altına almak için, mektuplarının üzerleri sert bir sırla güzelce kaplanmıştı; tıpkı küçük dişçilerle kurduğu samimi ilişkiler neticesinde elde ettiği ve onun çok gururlandığı dişleri gibi. Ve tabii -mektuplarının korunması konusunda hiç ısrar etmedi mi? - bazen tıpkı Madame de Sévigné gibi, ki ona tapardı, diğer insanların gelecekte onları okuyacağının hayaliyle elindeki sayfaya belli bir mesafeden bakardı, evet bunu da yapmıştı, yine de,

mektupların kendi daimi farklılıklarını inkâr ederek, kendisiyle arkadaşlarının o ses tonlarıyla ve giysileri içinde nasıl görünecekleri ve nasıl düşünecekleri konusunda aracılık yapmaları için, gelecek nesillerin ifadesiz yüzlerine izin vermiştir. Onları gelişigüzel açmıştır. Wilkes ile Chatham'ı ve Fransa'nın yaklaşan devrimini anlatan politika hakkında; ayrıca bir enfiye kutusu, bir kırmızı kurdele ve iki küçük siyah köpek hakkında yazılar yazmıştır. Merdivenlerdeki sesler çalışmasını böler; o gümüş renkli gözleriyle Caligula'yı görmek için daha çok turist gelmiştir; ateşten çıkan bir kıvılcım, o an yazmakta olduğu sayfayı tutuşturur; artık ne o ağdalı yazım tarzını sürdürebilir, ne de dikkatsiz yazılmış sözcüklerin düzeltmesini yapabilir ve böylece bir yılan balığı kadar esnek, yüksek politikadan sıyrılarak yaşayan yüzlere, oradan da geçmişe ve onların hatıralarına savrulur. "Bir araya gelelim ve yine bildiğimiz o görkemli günlere dalıp huzura kavuşalım diyorum... Seni arzuluyorum; ikimiz de aynı sahnelere vuruluyoruz, doğduğumuzdan beri hep aynı türden hayaller eğlendiriyor ikimizi de." Bu sözler, bir adamın gelecek kuşakları düşünerek bir işaret figürüyle yaptığı bir yazışmadan alıntı olamaz.

Ayrıca yine, son birkaç yıldır parasını o muhteşem sayfalar için,ona arkadaşlarıyla savurganca harcayacağıyüklü ödemeler yapan yüce halkını hiç düşünüyor muydu? Peki, yazarlığın ücretli bir meslek olarak gösterdiği gelişim ve on dokuzuncu yüzyıldaki odak değişimi bu insan sanatının gerilemesindeki nedenleri de beraberinde getirdi mi? Dostluklar zenginleşti, verilen hediyelerde bir azalma olmadı. Kim bir partiyi Macaulay'den daha canlı ya da bir manzarayı

Tennyson'dan daha zarif tasvir edebilirdi? Ancak doğrudan yüzlerine bakarken, orada şimdiki zaman vardı - aç gözlü bir halk; ve nasıl olur da bir yazar, o kişiliksiz bakışlardan şömine ateşinin aydınlattığı odadaki küçük bir ortama kendi iradesiyle dönebilirdi? Macaulay, kız kardeşine yazıyor; artık yanağındaki boyaları temizleyip doğruca çay masasındaki yerine oturan bir aktristin yaptığı kadar doğal bir biçimde toplum içindeki tutumundan vazgeçemez. Ve kalabalık korkusu olan Tennyson'a gelince - "Ben yaşarken baykuş, öldüğüm zaman hortlak" - artık hortlak için kimsenin okuyabileceği ya da basabileceği veya bir müzedeki camın altına koyabileceği bir avuç kuru, küçük nottan başka beslenecek daha etli bir şey kalmadı. Eski bir mektup yazarının kendine ördüğü yuvanın dışında kalan tüm o haberler, dedikodular, bastonlar ve payetler çoktan kopup gittiler. Araya telsizler ve telefonlar girdi. Artık mektup yazarının en özelinden başka kurgulayacağı hiçbir şey yok ve bir iki sayfadan sonra söz konusu mahremiyetin çarpıcılığı nasıl da monoton bir hal alıyor! Artık Keats'in Fanny hakkında yaptığı, bitirmesi gereken o konuşmalara ve Elizabeth ile Robert Browning'in hasta odasının kapısını çarpıp bir otobüste temiz hava alması gerektiği durumlara hasretiz. Gelecek nesillere yazılmış mektupların yerini itiraflar, günlükler, defterler alacak; tıpkı M. Gide'ninkiler gibi - karanlığın içinde, kendi kendine konuşarak, doğacak olan nesillere yine kendini anlatan yazarların yer aldığı melez kitaplar.

Horace Walpole, bu dezavantajların hiçbirinden etkilenmedi. Eğer o, İngiliz mektup yazarlarının en büyüğü olmuş ise bu sadece onun yeteneğinden de-

ğil, muazzam servetindendir. Başlangıçta kendisine bir yer edindiği sıralarda tahsildar ve teşrifatçılardan gelen yıllık 2,500 sterlinlik bir geliri hazır lokma gibi midesine indirirken hiçbir yutkunma zorluğu yaşamadı. "...ne de kendimi atanmış bir görevli," diye yazar sakince, "...olduğumu düşünüyorum, dekanlar ve ödenekli papazlardan daha yararsız veya ulusal zenginliğin daha kanunsuz istifçisi titriyle." - aslında para iyi bir yatırıma bağlanmıştı. Ancak onun yanı sıra harcama yapılan başka yerler de vardı - seyircilerin en ortasında, tam sahnenin karşısında. Orada oturabiliyor ve hiç görünmeden görebiliyordu; rol için sahneye çağrılmadan dikkatle izleyebiliyordu. Her şeyden öte, kendi mütevazı kalabalığı içerisinde kutsanmış biriydi; etrafını sıcak bir iklimle sarmış bir çember içinde, bir mektup yazarı için varlığının nefesi olan, sürekli değişen bir hayatı yaşardı. İnce esprilerin, anekdotların, maskeli baloların ve gece âlemlerinin parlak tasvirlerinin yanı sıra arkadaşlarının ondan istifâde ettiği yüzeysel ama bilgece, değişik ama katıksız bir şey vardı; 'Kendisi.' Dostlarından edindiği, ama koca bir halkın öldürdüğü o tek kelimenin yerine 'Kendisi'ni koyabilir miyiz? Oradan, onun ölümsüzlüğü fışkırır. Değişime devam eden bir benlik için yaşamayı sürdüren bir benlik. Bir tarihçi olarak, diğer tarihçilerin arasında hiçbir gelişim gösteremeyebilirdi. Fakat bir mektup yazarı olarak, kendi inandığı yolda bütün nesillere sırayla elini uzatıp kalabalıklara karşı büyük mücadele verdi - gülüp geçti, alaya aldı, eleştirdi, hor gördü, hayranlık duydu, ama her zaman yaşama bağlı kaldı. 1833 Ekim'inde Macaulay ile ilk karşılaştığında, uzattığı eli geri çeviren Macaulay, kendin-

ce haklı bir içerlemenin öfke patlaması sonucu ona ağır bir darbe vurmuştu."Onun aklı, geçici hevesler ve sahte tavırlarla dolu bir bohçadır; yüzüyse maske içinde maskelerin arkasında saklıdır." Tıpkı bir *paté de foie gras* gibi, onun mektupları da mükemmelliklerini "Onu bezeyip donatan sefil hayvanların hastalıklarına" borçluydu - Macaulay'in selamlaşması işte böyle olmuştu. Bir yazar için Lord Macaulay tarafından bozguna uğratılmaktan daha büyük bir nimet ne olabilirdi? Boynuz taktığı itibarı aldık tamir ettik, yeniden çevirdik ve yeni bir yön verdik. Bay Ketton-Cremer'ın dediği gibi, Walpole hakkındaki fikirler sürekli olarak değişmektedir. "İçinde bulunduğumuz çağ, geçtiğimiz çağa oranla ona daha samimi bir gözle bakar." Acaba içinde bulunduğumuz çağ tüm o gürültü patırtı ve yaygaranın arasında sağırlaşmış olabilir mi? Walpole'un kısık bir ses tonuyla dillendirdiği lâkin yüksek sesle de söylenebilecek olan daha ilginç, daha içe işleyen, daha gerçek söylemlerini de duymuş olabilir mi? İnsanlık açısından bakıldığında, uzun ömrü boyunca küçük büyük, birbirine karışmış halde, evleri, dostları, savaşları, enfiye kutularını, devrimleri, fino köpeklerini ve hepsinin ötesindeki berrak mavi gökyüzünü yansıtan büyük göller misali gözler önüne seren, tüm hünerleri, kusurları su yüzüne çıkarabilen kutsanmış bir adamla ilgili olarak şu yaşadığımız çağda kesinlikle bir harikûladelik var. "İrade-i gönül [ölüm] sanırım beni gönülsüz gördü; gerçi benim hiç hayal kırıklıklarım olmadı, ben bu dünyaya çok erken geldim ve çok şey gördüm; memnun oldum." Ölü halde hayatından memnun, öyleyse rûhânî hayatta çok daha memnun olacak. Şimdi bile hem parçalara ay-

rılıyor hem de toplanıyor, mektup ve cevabı, kendisi ve kendisinin yansımaları, böylece kim ölürse ölsün, Horace Walpole ölümsüzdür. Gelecek yıllarda Avrupa haritası ne türden bir harabeye dönüşürse dönüşsün, orada hâlâ insanlar olacak ve bu hakîkat her şeyi yansıtmak ve dikkatini sadece ona vermiş tek bir insan yüzünün haritası üzerinde asılı kalmak için çok teselli edici bir şeydir.

İKİ ANTİKACI: WALPOLE VE COLE

Horace Walpole'un, Cole ile yaptığı yazışmaları içeren Yale baskısını incelememiz şu an için imkânsız göründüğünden, böylesine titiz ve muazzam bir bilgi için evrende, kınama ve övgülerinin herhangi bir önem arz edebileceği tek bir insaoğlunun bile var olmayacağını düşünürsek, ki eğer böyle biri varsa, onun bilgilerinden çoktan istifade edilmiş olmalıydı, okuyucuların izleyeceği tek yol, bu iki koca cildi meydana getiren öğrenim ve gayret, özveri ve yetenek hakkında hiçbir şey söylememek ve bu tür fânî düşünceleri bir kez okuduktan sonra zihnine yer ettiği şekliyle sadece hafızasına kaydetmektir. Kendimizi cesaretlendirmek için, tam bir özgüvenle olmasa da, gelin şu iddiada bulunalım; kitaplar sadece okunmak için vardır - en okumuş editörler bile, belli bir dereceye kadar, en azından bu konuda hemfikirlerdir; yine de dostumuz Horace Walpole'un mektuplarının bulunduğu bu - çünkü bunlar, Bay Lewis'in yazışmaların tamamını bize sunacağı ilk iki cildin ta kendisidir - harika bölümü nasıl okuyabiliriz sorusu hemen ortaya atılır. Bütünleyici bir pakette, bir başka bütünleyici ve ince-

leyici gözle birlikte yayınlanmaları gerekmez mi? Sonra da bir çift göz metnin üzerine sabitlenmişken, ilâve gözler de notlar üzerinde gezinebilir, böylece sadece Horace'ın Cole'a söyledikleri ile Cole'un Horace'a söyledikleri değil, en küçük adamların ve meselelerin bir karışımıyla birlikte tek partide taranabilirler; mesela, iki kızı bir çocukla arkasında bırakıp kaçan Thomas Farmer; hayatında hiç sarhoş olmamış, ancak kötü bir yaradışa sahip biri olan ve bu yüzden Cole'un mirasındaki elli sterlin, yatak ve mobilyanın kendisine bırakıldığı Thomas Wood; Cole'un kırılan bacağı, nasıl kırıldığı, ve iyileşme sürecinin neden o kadar kötü geçtiği; Hampstead Road'da at binerken inme inen (öyle sanılan) ve atından düşerek ölen Birch; Cole'un babasının cenazesinde tabutu taşıyanlardan biri olan Thomas Western (1695-1754); bir peynir satıcısının kızı olan Cole'un yeğeni; sakin yaradılışlı ve bir namus abidesi olan John Woodyer; Mary Thornhill olarak doğan Madam Allen Hopkins ve Lord Montfort, ki kendisi - eğer bu asilzâde hakkında daha çok şey bilmek istiyorsak, aslanlarını, kaplanlarını ve onun "Kabuğuna sığmayan, huzur kaçıran davranışlarını," Britanya Müzesi'ndeki Hardwicke'ın el yazmalarına kendimiz bakmalıyız. Bay Lewis için bile bazı sınırlar mevcuttur.

Gelişigüzel yapılan küçük bir tarama, bunun nasıl da harika bir düzenleme yöntemi olduğunu gözler önüne seriyor. Başlangıçta beyin, sürekli bir ısrarla belli bir direnç gösterme eğiliminde olsa da ve metni alışık olduğu bir rahatlıkta okumak için rıza gösterilsin diye yalvarsa da, yavaş yavaş buna uyum sağlar; o küçük unsurları bir noktada istemeyerek de olsa kabul-

lenir; en sonunda sadece dönüşüme ayak uydurmakla ikna olmaz, artık bunun için yalvarır - azla yetinmez, daha fazlasını, hep daha fazlasını ister. Öyle ya, neden sadece tek bir örnekle yetinsin, Cole'un geçici aşçısının kız kardeşinin ismi de açıklanmasın ki? Thomas Wood onun uşağıydı; Thomas'a elli sterlin bırakılmış ve Cole'un atlı arabasını kaçırmasına izin verilmişti; Thomas'ın "Jem" adıyla bilinen kardeşi James ayak işlerini başarıyla yerine getirirdi ve sürekli olarak ona söven bir de çocuğu vardı; kız kardeşleri Molly, en azından yemek ve mutfak işlerine yardım etmesi için bir aylığına tutulmuştu. Oysa bir kız kardeşleri daha vardı ve Woodlar hakkındaki her şeyi öğrendikten sonra en azından onun vaftiz adını bilmemek, olumlu yönden sancılı bir şey olurdu.

Gerçi, şimdi Cole'un aşçısının kız kardeşinin ismiyle Horace Walpole'un ne ilgisi var, diye sorulabilir. Bu soru öyle kısa bir cevapla geçiştirilemez. Bu, editörün zaferinin kanıtıdır, kurmuş olduğu sistemi doğrulayan bir gerekçe ve bu uğurda harcadığı emeği tamamen haklı çıkaran, bizi ikna eden bir tür savunmadır. Bu mektupları anlamanın tek yolu, onları stereoskopik bir gözle okumaktır. Horace, biraz Cole'dur; Cole ise biraz Horace; Cole'un aşçısı da biraz Cole'dur; bu durumda Horace Walpole de bir parça Cole'un aşçısının kız kardeşi olabilir. Horace, gerçek Horace, sayısız unsurdan ve o unsurların yansımalarından oluşmuştur. Her biri son derece küçük ve yine her biri diğeri için elzemdir. Onları ortaya çıkarmak ve birbiriyle ilişkilendirmek söz konusu bile olamaz. O zaman, bir süre için, bu çerçevede yer alan iki ana figüre yoğunlaşalım.

O halde, karşımızda Saygıdeğer Horace Walpole ve Muhterem din adamı William Cole'un birlikteliği var. Fakat her ikisi de çok farklı insanlardı. Evet doğru, Cole, Horace ile birlikte, meşhur Walpole grubu tarafından "Tozhy" diye çağrıldığı Eton College'a gitmişti, fakat kendisi o grubun bir üyesi değildi ve sınıfsal açıdan Walpole'dan oldukça alt kademedeydi. Babası bir çiftçiydi, Horace'ın babası ise bir Başbakan. Cole'un yeğeni bir peynircinin kızıydı; Horace'ın yeğeni ise kraliyet soyuna mensup bir prensle evliydi. Yine de Cole aralarındaki bu eşitsizliğe meydan vermeyecek ölçüde esaslı ve sağduyulu bir adamdı. Ancak Eton ve Cambridge'ten ayrılır ayrılmaz, tekrar o baskın karakterli papaza ve o zamanda yaşamış ilk antika meraklılarından birine dönüşmüştü. Bu iki arkadaşı yeniden bir araya getiren şey de, işte bu ortak tutkuydu.

Şimdi bize parlak bir sükûnetin ve yüce bir medeniyetin cenneti gibi görünen, ancak insan ırkının psikolojisi üzerinde belli belirsiz yer etmiş on sekizinci yüzyılın ortalarında bizâtihi yaşayıp medeniyetin tüm o politikalarından, savaşlarından, budalalıklarından, melankolisinden ve yavanlığından etkilenmiş olan biri, Orta Çağ'ın aydınlık cazibesine kaçabilmek için nedense büyük bir özlem duyuyordu; "Umarım..," yazmıştı Cole 1765'te, "ertesi haftanın sonuna kadar, on ikinci ve on üçüncü yüzyılda yaşayan o hayranlık verici dostlarımın arasında olabilirim. Aslında, yaşadığım dünyada vuku bulan hadiseler karşısındaki kayıtsızlığıma ilişkin yargınızda çok haklısınız, sanki ödemelerim, günlük yaşantım, vergiler ve dayatmalar dışında hiçbir endişem yokmuş gibi âdeta. Gerçeğin

iyi tarafı, tıpkı tüm aykırılıkların içeriden ve dışarıdan geldiği; gücün, servetin ve itibarın bir bütün olarak iyiliği temsil etmeyip, uğruna mücadele edilecek şeyler olduğu konusunda uzun süredir kendi zihnimde tatmin ve ikna olduğum gibi, Lord Bute ya da Sayın Pitt hakkında da oldukça kayıtsızım...Umarım söylediklerim bir saldırı, bir hakaret olarak algılanmaz." Güncel haberleri sadece haftalık bir gazete olan *Cambridge Chronicle*'dan takip ediyordu. Bletchly'de ya da Milton'da, korkunç boğaz ağrılarından muzdarip olduğu için cereyandan sakınmak için sarıp sarmalanmış bir halde tenha bir yerde otururdu; şu işe bakın ki, kendisi bir rahip olduğundan, görev icabı bazı zamanlar ön plana çıkardı. Samimi olduğu dostlarıyla iki çift laf etmek için fırsat buldukça Cambridge'e gider, ancak sonrasında haritalar kopya ettiği, armalar doldurduğu ve 'karım ve çocuklarım' dediği tomar tomar eski el yazmalarının başında gayretkeşçe kafa patlattığı çalışma odasına tekrar büyük bir zevkle geri dönerdi. Zaman zaman, pencereden bakıp çok fazla üzerine düştüğü köpeğinin maskaralıklarına ya da bir zamanlar yumurtalarından edinebilmek için Horace'a yalvardığı o Afrika tavuklarına bakardı - "Beni eğlendiren çok az şey olduğundan, ne zaman heyecanımı kaybetsem, çalışma odamın penceresinden bakar, şu şirin yaratıkları izlerim."

Fakat, ciddi anlamda onu her şeyden alıkoyan ne o köpek, ne de Afrika tavuklarıydı. British Museum'a bıraktığı yüz on dört sayfalık ciltler, onun profesyonel maharetine tanıklık ediyordu. Ve o iki farklı adamı bir araya getiren nitelik de işte kelimenin tam anlamıyla onun profesyonel maharetiydi. Horace Walpole, ama-

tör mizacının etkisinde olan biriydi. Kendisi, Cole'un da kabul ettiği üzere, "hakiki bir antika tutkunu," değildi; nitekim Horace da öyle olduğunu düşünmüyordu. "O yüzden bir antikacı için feci niteliklere sahip biriyim; hatta bununla da kalmayıp onun özünü ve ruhunu mahvediyorum; öyle ki, fazlasıyla ilgisiz noktalarda, titizlikle ihtimam gösterilmesi gereken bir alışkanlığa bir türlü kendimi ikna edemiyorum," Horace durumu kabul ediyordu. "...Benden bayrağı devralacak olan keskin bakışlı entelektüellere, bunu kendilerince düzeltmelerini vasiyet ediyorum." Ancak Horace'ta, Cole'de olmayan bazı şeyler vardı - hayal gücü, zevk, tarz ve bunlara ilâveten romantik geçmişe duyulan tutku; hele o romantik geçmiş, ona baygınlık veren ve sırf "Yerdeki tümsekler," ya da "Çukurlar, höyükler ve Romalı yerleşkeleri"nden ibaret olan medeniyetler geçmişini barındırdığı sürece. Hepsinden önemlisi, işin ehli bir antikacıyı tüm o yazıtların, kapıların, Gotik tapınakların, kameriyelerin, eski el yazılarının, daha birçok eski püskü şeyin ve o "Narin eski eserler" üzerinde, tıpkı yerin altındaki yorulmak bilmez bir köstebek gibi geçmişin karanlığında derinlemesine araştırma yapmaya iten, o için için yanan dilsiz tutkulara fazlasıyla yetecek kadar görünür ve somut bir ifade verebilmek için gerekli varsıllığa sahipti. Horace, narin eski eserlerini seviyor ve onları güzel ve otantik buluyor, ayrıca onlar için uygun bir düzen oluşturmak ve daha fazlasını yapabilmek için can atıyordu.

Dolayısıyla mektuplaşmalarının büyük bölümü, antikalara dair bu türden gevezeliklerle doludur; kilise kayıtları ve tapu defterleriyle; armalarla ve pisko-

posların vaftiz adlarıyla; kral kızlarının izdivaçlarıyla; çerçeveler, gravürler, bir tarlada bulunmuş eski altın yüzüklerle; tarihler ve soy ağaçlarıyla; bataklıktaki bir kır evinde rastlanan antika sandalyelerle; vitray cam parçaları ve saplarında havari figürü bulunan eski kaşıklarla sürüp giderdi. Horace, Strawbery Hill'i yeniden dayayıp döşerken, Cole da fevkalade bir ustalıkla içini dolduruyordu; ancak, odanın içinde farklı türden bir yığın çatal bıçağın bulunduğu bir sırada, tüm bu paha biçilmez hurdalarla boğazına kadar doymuş olan mekân sahibi isyan edercesine, "Ne zaman kapının zili çalsa ürperiyorum. Han işletmekten beter bir şey bu," diye bağırmıştı; tüm hafta boyunca üzerine dönen bakışlardan iyice rahatsız olmuştur.

Olan biten bundan ibaretti ve aslında bazen biraz da monotondu. Fakat ikisi de birbirinden çok farklı kişiliklerdi. Birinden çıkan beklenmedik bir kıvılcım, bir diğerini tetikleyebiliyordu. Cole'un Walpole'u Conway'in Walpole'u olmadığı gibi, Walpole'un Cole'u da günlükteki o yaşlı babacan papaz değildi. Tabii ki Cole, Walpole'un üzerinde antikacılıkla ilgili bir baskı kurmuştu; fakat aynı zamanda Walpole'un antikacılığının sınırlarını da çok net belirlemişti. Cole'un monolitik tutkusunun karşısında, onunki en aklı havada, en manasız ve yavan bir şekilde kendini gösterirdi. Öte yandan, Cole'un yavaş ve ağırdan alan kaleminin aksine onunki atılgan bir yüreklilikle işlerdi. Şu bir gerçek; diyelim ki, Dördüncü Edward'ın kızlarının adlarıyla ilgili bir konuda parlaklığı sürekli olarak muhafaza edemezdi. Her ne kadar sayfanın kendi tarafında ağzından bal damlayan bir İngilizcenin işaretlerine rastlansa da, daha ziyade konuşma dili

olarak, "Zevzekliğe müsait şartlar" buna mani olurdu; ki bu, Cole'un asla cüret edemeyeceği bir şeydi; o anki doğal müziğin verdiği gerginlikle, "Bana öyle geliyor ki, bizler yaşlandıkça, artık buradaki tek işimiz sadece dostlarımızın mezarlarını süslemek ya da kendimizinkini kazmak olacaktır." O gerginlik, bir ortak dostlarının ölümüyle ortaya çıkmıştı; Thomas Gray. Bu, Cole'u yüreğinden vurmuş bir vefattı, ancak yine de o sağlam orgda hiçbir yankıya yol açmamıştı. Conway'in yaklaşan ölümünün mutlak korkusu yaşanırken, Horace'ın tek yaptığı sadece kıkır kıkır gülmek olmuştu; sinirleriyse - tıpkı "titrek bir kavak ağacı" gibiydi. Bu sadece bir tehditti, "Yine de bu, *belli bir yaşta* olunca, zamanla asla etkisi geçmeyecek bir devrime sebep olmuştu zihnimde. Meşhur olma hayallerim vardı - hissediyorum, artık onun sevdiklerimin hatırasına hapsolduğunu hissediyorum." - Cole'un buna verdiği cevap: "Her ikinizin de iyiliği için, umarım kendisi en kısa zamanda iyileşir. Sende olduğu gibi, birinin tabiatına karşı bu kadar duyarlı olmak bir talihsizliktir: Kişinin ıstırabı, dostları ona ilâve bir külfet yüklemediği sürece kendisi için her zaman kâfi miktardadır."

Bununla birlikte, Cole kendi ıstıraplarından hiçbir surette ayrı kalamıyordu. Bir ara atlar kaçışmış, şapkası başından uçmuştu ve ecelinin geldiğini yahut şifayı kaptığını düşünerek, bacaklarını havaya dikip oturmuştu. Neyse ki, ne ölmüş ne de hasta olmuştu Ve yine, Dr. Gulston'a yazılarını göstermek için her defasında ona yalvarırken, sadece laf olsun diye istediği herhangi birini alabileceğini söylemesi ve bunun üzerine Gulston'un, "O açgözlü Cezayirli'nin," en

paha biçilmez olanlarıyla portföyünü doldurması; bu da başka türlü bir işkenceydi. Neyse ki Cole, sonunda hepsinin bedelini kendisine ödettirmeyi başarmıştı, ancak bu en ıstıraplı işti. Ayrıca, aynı çevreden bazı antikacı arkadaşlarının ona yemeğe gelmesi ve gut hastalığına yakalanmasının ardından ziyaretine gelmelerine izin vermek zorunda kalması ve onlara eşlik edemeyecek bir durumda olduğundan, ertesi sabah çalışma odasından octavo ciltli bir kitabın, üstelik o cildi başkasından ödünç almıştı,yerinde olmadığını görmesi nasıl da şiddetli bir ıstıraptı! "Üstad, kimin aldığını bulmakla uğraşmayacak kadar onurludur," yine de şüphelendiği biri vardı. Peki, ne yapabilirdi? Zarara uğradığını söylemeli mi, yoksa onu gizlemeli miydi? Gizlemek en iyisi gibi görünüyordu, buna rağmen alan kişi ortaya çıkarsa, "O zaman mahvolurum." Horace, halini anlıyordu.. O, antikacı avanesinin topundan ikrah etmişti dişsiz çeneleriyle el yazmaları mırıldanan avanenin hepsine "mankafalar" demişti.. Hatta haklarında, "Harabelerde buldukları şeyleri ne denli açıklayabiliyorlarsa, anlayışları da o denli kıt görünüyor," diye yazmıştı. "Antikaları seviyorum, fakat antikalara dair nasıl yazılacağını iyi bilen çok az sayıda antikacı biliyorum."

Her aristokratta olduğu gibi, onda da mesleki meşakkate yönelik bariz bir küçümseme vardı ve kutsal profesyonel yazarlar çevresine dâhil olmak için herhangi bir hevesi yoktu. "Her zaman ağırbaşlılar ve yaptıkları işi ciddi bir meslek sanıyorlar, ayrıca önemsiz şeylere kafa yoruyor, öğrenmeye karşı derin bir saygı duyuyorlar,"diyerek ağzına geleni söylemiştir. Yine de Cole'a yazdığı mektuplarda, kendi sınıfından

olan bir adama göre gizli tutulması gereken bir şeyi açıkça itiraf edebilmişti; yani, gerçek olduğu sürece kendisi de öğrenmeye karşı derin bir saygı duyuyordu ve özgün, hakiki biri olduğu müddetçe, kimseye bir şairden daha fazla hayranlık duymuyordu. "Büyük bir yazarın sayfaları arasında gururum kırılır, kibrim bir toza dönüşür," diye yazmıştır. Çağdaşlarını alaya alırken şunu da ekler, "Herkesi hor gören biri olduğumu düşünmeyin. Pope'u gördüğümü ve Gray'le yaşadığımı hatırlayın."

Cole'un o silik, ama iri yarı cüssesi, Horace Walpole'un gerçek dünyanın ışıltıları arasında kaybolmuş bir yönünü ortaya çıkarmıştı. Hiçbir sosyal yeteneği bulunmayan ancak engin bir bilgeliğe sahip bu katı adamın sayesinde Horace kendini bir antikacı, bir şair, bir tarihçi olarak değil, gerçek halini göstermişti - O, mektupların aristokratıydı. Hakiki bir soyağacı ile taklidi arasındaki farkı görebilen bir antikacı kadar emin, sahte entelektüelleri sahicisinden kolaylıkla ayırabilen, doğuştan uzman biri olarak toplumda kendini gösterdi. Horace Walpole, Pope'u ve Gray'i överken, ne söylediğinin, neyi kastettiğinin gayet farkındaydı; diğer yandan yüksek sosyetenin doğru bildiği değer yargılarına göre, oraya kadar yükseltilmiş olmanın verdiği utancın da. "Böyle özel durumlarda başkaları ne hisseder bilemem, ama eğer biri bana övgüler düzecek olursa, tüm kabahatlerim yüzümden taşar, korku içinde önce maneviyatıma sonra da dış dünyama yeniden bakmama neden olur. Ben titrek adımlarla mezarına doğru yürüyen zavallı, yaşlı bir iskeletten başka bir şey değilim, ve binlerce zayıflığının, budalalığının ve en kötülerinin farkındayım! Yetenek-

lere gelince; onlar önemsiz ve yüzeysel; ve o gerçek dehâların yanında, ehemmiyeti bile yok!... Maziye ait altmış yılın her biri için birbirimize methiyeler düzmek bize yaraşır mı?" Düşün, ikimiz de bir hiç olmaya ne kadar yakınız!" Bu ses tonu gerçek dünyadaki dostlarıyla konuşurken kullandığı - yazı sesi ve konuşma sesi bir değildi çünkü - ses tonuyla aynı değildi.

Yine, Cole'un Yüksek Kilise ve Muhafazakârlığa dair görüşleriyle Walpole'un damarına bastığı zamanlar, bazen patlamalara neden oluyordu. İki dost, bir iki kez din üzerine yaptıkları tartışmalarla neredeyse birbirlerine girdiler. Cole'un nazarında İngiltere Kilisesi'nin saygın bir yeri vardı. Fakat Walpole'a göre, "Kilise ile papazlık kurumu, üçkâğıtçıların aptallara hükmetmek için icat ettikleri insanî safsatalardan ibaretti. *Kilisenin yüce mefhumları* İncil'in alçakgönüllülük ve tevazu kavramlarına aykırıdır. İlâhi Tanrı'dan daha yüce bir şey yoktur ve hiçbir şey onun yarattıklarından daha kutsal olamaz. Bu itibarla, bir ağaç ya da basit bir taş, adına başpiskopos denen bir faniden ya da kilise denen o insan yapısı gösterişli binalardan çok daha fazla saygıyı hak eder. Gotik bir kilise ya da manastır, insanı romantik hayallere daldırır. Ancak, gizemli olmasının dışında, Kilise kuramsal olarak hiçbir anlam taşımayan ve çok fazla ehemmiyeti olmayan bir jargondur; bense bunu kabul etmediğim gibi, Atanasyus'tan Piskopos Keene'e kadar onun tüm misyonerlerini de reddediyorum." Bu sözler, siyah giysiler içindeki bir dosta karşı açıkça söylenmişti. Fakat buna rağmen, kırk yıllık yakın bir dostluğu bitirecek kadar bir değer arz etmiyordu. Walpole'un küçük zayıflıkları, onun için artık bir sır olmayan

Cole, mektubun sonlarına doğru aristokrasinin alçakgönüllülüğü ve mütevazılığı üzerine alaycı yorumlar yapmakla yetinmiş, ve gözlemlerine dayanarak, "Bay Walpole'un, Abbot'ın dalkavukluğunu ayıplamamdan biraz gücenmiş olduğunu görebiliyorum," demiştir. Yine de Walpole'a verdiği cevaplarda, genellikle hava durumuna, Bay Tyson'a ve gut hastalığına atıfta bulunmuştur.

Horace'ın politik görüşleri de Cole'a aynı oranda tiksindirici geliyordu. En azından yazılarında fanatik bir cumhuriyetçi; Cole'un saygı duyduğu tüm o muhafazakâr ilkelerin amansız düşmanıydı. Ara sıra harareti yükselip hummalı bir öfkeye dönüşen o mektuplar - ki onların omuzlarının üzerinden okuyarak, Horace'ın o kışkırtılmış hâline tanık olabilme imkânını verdikleri için ne mutlu bize - o sanat merakı, bir anda bambaşka bir şeye; ülkesinin durumuna hayıflanan, Cole'un bu ülkenin baş rahibi olması durumunda neler yaşanabileceğimi tasavvur eden ve bu konuda hiçbir şey yapamamaktan dolayı fena halde rahatsız, eli kolu bağlı öylece oturan bir adamın eylemine dönüşüveriyordu; o adam, Walpole'du; Başbakan'ın oğluydu; öyle ki, babasının oğlu olarak Strawberry Hill'in içini Gotik süslerle donatmaktan başka yapacak daha önemli işleri olmalıydı ve babasının itibarı onun için son derece önemliydi. Peki, babasının oğlu gibi davranmadığına dair fısıltılı dedikodular henüz dolaşmıyor olsa da, o armalı kabuğunun üzerinde bir leke, o temiz Norfolk kanında garip bir burkulma, içinde bir yerlerde onu huzursuz eden bir şüphe de mi yoktu?

Babası her kim olursa olsun, onu doğuran tabiat ana, adına Horace Walpole denen bu karmaşık yapı-

daki insanın tüm devrelerini bir şekilde alt üst etmişti. O, sıradan kişiliğe sahip biri değildi. Cole, tam anlamıyla bir antikacı olarak tanınırken, Bay Walpole'un 21 Mayıs 1762 Cuma günkü mektubu, "Yüzüne maymun maskesi takmış bir Eros figürüyle damgalı, kırmızı balmumundan iri bir mühürle" kapatılmıştı. Oval biçimli bir antika. Horace Walpole'un mühürleri, Eros ve maymundan yapılmış figürlerle damgalanmıştır. Kendisi ele avuca sığmayan, yaramaz ve müstehcen bir mizaca sahipti; kutsal mabetlerle alay eder, zor anlaşılan hızlı konuşma tarzıyla bir çırpıda taşa tutardı. Fakat bunu nasıl bir zarafetle yapar, nasıl büyük bir rahatlık içinde parlak ve ince bir zekânın ürünüyle süslerdi! Bir çekirge kadar sıska, ancak bir çelik kadar güçlü oluşuyla, fiziksel görünümünde de belli bir zıtlığı bünyesinde barındırırdı. Varlıklı biriydi; ama hiç pahalı giysiler giymezdi, oruç tutan bir keşiş kadar az yiyip içer, ıslak çimlerde terlikle gezerdi. Zamanını antika biblolar toplamakla, yaşlı hanımefendilerle birlikte çay içip tembellik etmekle geçirirdi; bu yüzden en güzel mektuplarını, tatlı bir sohbetin ortalarında kullandığı bir dilde yazmıştır; herkesi tanırdı; her yere giderdi ve kendisinin de dediği gibi tam bir "Ayaklı postaydı." Bazen, bir maymun kadar kalpsiz olabiliyordu; Chatterton'ı intihara sürüklemiş ve bu yüzden yaşlı Madam Du Deffand'ın yalnız ölmesine sebep olduğu dilden dile yayılmıştı. Peki ya, Gray'in öldüğü zamanlarda, Eros'tan başka bir şey yazmamış olması? "Ona küstahça davrandım; o beni sevmişti, ama ben hiç öyle düşünmedim," ya da "Kişi, tasavvur bile etmediği bir anda, kendisine yakın ilgi gösteren insanlara rastlamaya bayılır," demiş olma-

sı? Ancak bu türden çelişkilerle tezat yaratmak, şu an için yersizdir. Horace Walple'un mühür mumlarının üzeri, açıklaması güç binlerce izlenim ve derin fikirlerle damgalıdır. Bay Lewis, onun Mann, Conway ve Gray'le, kız kardeşleri Berry ile Madam de Deffand'la ve daha birçoklarıyla yaptığı karşılıklı yazışmaları; ve aşçılar, bulaşıkçılar, bahçıvanlar ve hanlardaki yaşlı kadınların hakkında, sayfa altlarına iliştirilmiş sayısız notları içeren o muhteşem eserine son noktayı koyduğunda, Horace Walpole'un gerçekte kim olduğunu söyleyebilecek yegâne kişilero büyük düşkünlük beslediği gelecek nesiller olacaktır. Bu arada yalnızca bir an için onu görür gibi olup, çıkardığı anlamı alelacele kaydeden bizler, onun bu dünyanın eşlik edilebilecek en merak uyandıran, en şaşırtıcı ve en eğlenceli arkadaşı olduğuna, taklitçi bir maymunla Eros'un bugüne kadar görülmüş en tuhaf karışımına tanık olabiliriz.

SAYGIDEĞER WILLIAM COLE[6]

BİR MEKTUP

SEVGİLİ WILLIAM,

Bence, sen bir şeyler saklıyorsun. Geçen yıl sen Paris'e gidip, Madam du Deffand'nu görmediğin, ancak gördüğün her taşın ve biblonun ölçülerini bir uçtan bir uca aldığın zamanlarda - ki seni temin ederim o günden beri ne uzadılar, ne de kısaldılar - söylemeliyim ki, sana oldukça kızgındım. Ancak şunun da farkına vardım ki, sonuçta hayattaydın ve bir rahiptin; ayrıca Bletchley'de yaşayan biriydin - oysa senin Paris'te bulunman, bir düşesin tacındaki elmas boynuzların ucuna takılmış bir çuha çiçeği kadar abesle iştigal ediyordu. Al onu Bletchley'e geri getir, dedim. Onu kendi topraklarına ek, bırak kendi bildiğince çağıldasın ve mucize gerçekleşsin. İnekler böğürecek; kilisenin çanları çalacak; tüm Bletchley canlanacak ve biz, William'ın omuzları üzerinden okuyarak, çok

6. 1932'de yazılmıştır.

daha derinleri, Bayan Willis ve Bay Robinson'ın kalplerine inebilecek kadar derinleri görebileceğiz.

Pişmanlıkla söylemeliyim ki, yanılmışım. Sen bir çuha çiçeği değilsin. Açmazsın. Bayan Willis ve Bay Robison'un kalpleri, kitaplarımızın üzerinde mühürlenmiş öylece duruyor. Senin 16 Ocak 1766'da yazdıkların, benim 16 Ocak 1932'de yazdıklarımla sanki tamamen örtüşüyor gibi. Yani aslında sen, iki yüz yıl boyunca açılmış tüm çiçekleri okşadın ve bu olağanüstü bir ustalıktı - bu, yazarların içinde gizli kalmış, anlaşılmaz bir gizemin olduğunu ima ediyor - öyle ki, bende merak uyandıran, kafamı karıştıran ve beni aydınlatmanı dilemeye bir türlü mani olamadığım bir konuydu. Sen sıkıcı biri misin, William? Hayır, bu söz konusu bile olamaz. Her şeyden önce, Horace Walpole sıkıcı insanlara tahammül edemez veya onlara mektup yazmaz, onlarla ülke ülke gezmez; ikincisi, Matmazel Waddell seni seviyor. Bayan Waddell'm gözünde, baştan aşağı, sevdiklerimizin acımasız aidiyetlerine atfettikleri esrarengiz bir cazibeyle dolusun. Papağanını seviyor; kedine şefkat gösteriyor. Evinin her odasına aşina biri. Gotik odanın ve senin o kavisli düzgün yatağının hakkındaki her şeyi biliyor; çalışma odana çıkan ve aşağıdaki çardağa inen merdivenlerde kaç basamak olduğunu; günün her saatini nasıl geçirdiğini biliyor ve kabulleniyor. Senin gözlerindeki ışıktan komşularını görebiliyor. Kimisine gülüp geçiyor, kimisini ise seviyor; hangisi şişman, hangisi zayıf, hangisi yalancı, hangisinin bacağı kötü durumda ve hangisinin durumu onunkinden daha iyi değildi, hepsini biliyor. Bay ve Bayan Barton, Thomas Tansley, Bay ve Bayan Lord Mursley, Diceyler ve Dr. Pettingal;

hepsi de onun için gerçek ve yaşayan insanlardı: Tıpkı senin güllerin, atların, tüysüz şeftalilerin ve tatarcıkların gibi.

Hepsini de onun gözlerinde görebiliyordum! Heyhat, gördüğüm her şey çürük ve küflüydü. Oysa senin duvarların yosun tutmaz. Senin şeftalilerin hiçbir zaman olgunlaşmaz. Karatavukların tüm detonelikleriyle gaklarlar. Tatarcıkların - hani sen "Bletchley gibi, haşaratın bu kadar bol olduğu bir yer daha görmedim," demiştin ya - ısırırlar, tıpkı bizim tatarcıklar gibi. İnsanlara gelince, onlar da aynı düş kırıklığından geçer. Ne arkadaşların, ne de Bletchley'le ilgili söylediklerimde en ufak bir hata bulamazsın. Kimse çok iyi değildir ama çok kötü de değildir. Tom bazen yaban tavşanı vurur ama genelde ıskalar; bazen oltasına balık takılır ama her zaman değil; bazen her yer buz tutar ama sonra çözülür; hasat zamanları çok kötü olmasa da, daha iyi olabilirdi. Fakat William, şimdi itiraf et. İkimiz de şunu içtenlikle biliyoruz ki, on sekizinci yüzyılın İngiltere'si böyle değildi. Ve biz, Woodforde'dan, Walpole'dan, Thomas Turner, Skinner, Gray, Fielding ve Jane Austen'dan, yazılmış onca mektup ve biyografiden ve şimdi ne isimlerini tek tek yazacak kadar bilgimin, ne de hepsini anmaya yetecek kadar yerimin olmadığı, o unutulmuş binlerce taş ustasından, duvarcılardan, marangozlardan ve sayısız kaynaktan biliyoruz ki, İngiltere on sekizinci yüzyılda varlıklı, önemli ve güzel bir ülkeydi; aristokrat ve aynı zamanda avamdı; el emeği göz nuru, üstü atlara koşulmuş sabanlarla sürülü; yeme-içmesiyle, piç-peydahlamalarıyla, kahkahalarıyla, küfürleriyle, mizahıyla ve egzantrik oluşuyla, gayet sevilesi

topraklardı. Eğer elinde tuttuğun kalem ve yüzleşmiş olduğun 16 Ocak 1766 tarihi ile bunların hiçbirini göremediysen, o zaman hata sende. Bazı inatların, gözlerini örten o peçeyi indirdi. Nitekim o gözlerin altlarında birer torba olduğundan adım gibi eminim. Yürürken omuzlarını düşürüyorsun. Bastonunu istemeden de olsa devedikenlerine doğru sallıyorsun. Yemeklerden fazla zevk almıyorsun. Dedikodu sana tat vermiyor. "Bay Felton'ın, iki kızı ve en sevdiği uşağı hakkındaki utanç verici hikâyesinden" bahsetmişsin ve eklemişsin "Umarım doğru değildir." Ben de öyle umuyorum, fakat sen gerçekleri sakladığın müddetçe ben umutlarımı canlı tutamıyorum. Sen, Pettingal'ı palavralar attığı bir sırada susturmuştun - sözlerini alaycı bir tavırla keserek - hem de, tam Yunanlıların peynirli tosttan hoşlandığı ve Bergamy sözcüğünün Arapçadan türediğini kanıtlamak üzereyken. Madam Geoffrin'e gelince, bu hanımefendi hakkında her defasında kırıcı sözler söyleme fırsatını hiç kaçırmadın; bir kahve cezvesine hakaret etmen için sadece Fransız olması bile yeterliydi. O halde bak, ne kadar huysuz ve alıngansın; kâğıtlarını geç getiren hizmetçilere söyleniyorsun, durmadan şikâyet ediyorsun, Bay Pitt (Horace Walpole senin bir filozof olduğunu düşünse de) güvercinler için sana hiç teşekkür etmedi; O halde insanları buna iten gerekçelerinden nasıl şüphe duyarsın; nasıl olur da babalara, oğullarını bir temiz dövmelerini söylersin; hizmetçinin soğanları çaldığından nasıl emin olabilirsin? İşte tüm bunlar duygusuz, sefil bir yaradılışın işaretleri. Yine de sen iyi bir adamsın; fakirleri ziyaret ediyor; bulaşıcı hastalıktan ölenleri gömüyorsun; Cambridge'te eğitim görmüşsün; anti-

kalara taparsın. Gerçek şu ki, sen bir şeyler gizliyorsun, Madam Waddell'dan bile.

Nedenbu günlüğü yazıp, sonra onu demir kasnaklı bir sandığa kilitlediğini ve eğer aklında bir şey, itiraf edip kurtulmayı dilediğin herhangi bir şey yoktuysa, neden ölümünden sonraki yirmi yıl boyunca onu kimsenin okumayacağı ve yayınlamayacağı konusunda ısrar ettin, merak ediyorum? Sen de, aynı Woodfoorde gibi, fırında kızarmış kuzuyu bile aziz tutan, hayatı en iyi şekilde yaşamayı seven o tür insanlardan biri değilsin; sen, haykırıp lanet okuyacak kadar hayattan nefret de etmedin, zavallı Skinner da öyle. Tıpkı içindeki yanlışın ne olduğunu yine kendine açıklayabilmek için gücünü toplamaya çalışan biri gibi, durmadan yazdın da yazdın, içinden geldiği gibi, başıboş ve umursamazca. Ve bu sana çok zor geldi. Onun dışında her şeyden bahsetmeyi tercih ederdin, mesela Chester'dan ve Avon'daki tekneden. Otuz yıl boyunca çekmecende sakladığın o bir tutam saçı itiraf etmek için kendini bu kadar zorlama. Onun kızı olan Bayan Robinson, bu saç tutamını istemişti senden (19 Mart 1766), sen de bulamadığını söylemiştin. Fakat bu sır sana hiç huzur vermedi. Senin için özel olan o çekmeceye çok sonraları gidebildin (26 Kasım 1766); işte oradaydı, senin de gayet iyi bildiğin gibi. Fakat o bir tutam saç elindeyken bile, hâlâ bize onun izini kaybettirecek bir yer arıyorsun. Bayan Robinson'a konuyu hava durumundan açıp, bir fıçı istiridyeye, oradan tavşan yahnisine kadar getirdin, en sonunda baklayı ağzından çıkardın; "Bayan Robinson'a, Leydi Robinson'ın annesine (Cransleyli Bayan Robinson'ın ablası) ait bir tutam örgülü saç verdim. Otuz yıl kadar

önce Bath'da, Avon Nehri üzerindeki bir teknede, kız kardeşim Jane'le ikimiz, sanki onu Bayan Chester olarak değil, daha yakınlık duyduğumuz birisiymiş gibi hissettiğimiz bir sırada, saçını kesip almıştım." Buyurun bakalım.. Zehirli diş çekildi. Bir zamanlar genç, heyecanlı ve sırılsıklam âşıktınız. Tutkunuza yenik düştünüz. İkiniz de yalnızdınız. Bayan Chester'ın şapkasının altından uzanan bir tutam örgülü saç, esen bir rüzgârla havalanmıştı. Ona doğru yaklaştın ve kestin. Sonrasında? Hiçbir şey. İş te bu da senin trajedin - bizzat kendi kendini bitirmiştin. O sahneyi günde en az yirmi kez, sürekli gözünün önüne getirdin, biliyorum, çünkü sen Bletchley'nin ıslak yollarında düşünceli ve ağır adımlarla geziyordun. Antika bir eserin ölçülerini alırken, onun tarihine ait şifreleri çözerken bile bu, içinde durmadan uğuldayan, can sıkıcı bir şey haline dönüşmüştü - "Hatalıydım, hatalıydım, Avon'daki tekne konusunda hatalıydım." Bu yüzden şeftalilerin çürüdü, papağanın öldü, ev kedin haşlandı ve kim bilir, belki de bu yüzden o küçük boz renkli atın dışında hiç kimseyi sevmedin. Bu yüzden, "Her zaman aklının bir köşesinde, Glamorganshire'da süreceğin bir emekli hayatı vardı." Bu yüzden Bay Pitt güvercinler için sana teşekkür etmedi. Sen Fenny Stratford'da fakirleri ziyaret ederken, Bay Stonehewer bu yüzden Majesteleri'nin Vak'anüvisi oldu. İşte bu yüzden seni görmeye gelmedi ve bu nedenle sen, için acıyarak buna şahit oldun. "İnsanlar, yaşadıkları dünyanın üzerine çıkıp, geniş ve ünlü bir çevreyle kuşatıldıklarında eski dostlarını unutup kendilerine kötülük ederler." Görüyorsun ya William, hatalarını istiflersen, güneş gibi parlayan bir şeyi bile vermeye bu kadar gönülsüz

olursan - ki sanırım yaptığın buydu - meyveler olgunlaşmaz; papağanın ve kedinin başlarına felâket gelir; ve insanlar güvercinlerini onlara hiç vermemiş olmanı yeğleyebilirler.

Fakat bu kadarı kâfi. Yanılmış olabilirim. Belki de Bayan Chester'ın saçının bununla bir ilgisi yoktur. Ve belki de Bayan Waddell haklıdır - kalpte ve akılda olabilecek tüm iyi nitelikler sende mevcuttur. Bundan oldukça eminim. Ama yalvarırım William, madem Cambridge'de, insanların karakterleriyle yepyeni bir kitaba ve yeni öğretilere başlamak üzeresin, o halde kendini topla ve yüksek sesle dile getir. Matmazel Waddell'ın sana olan sarsılmaz inancını haklı çıkar. Çünkü British Museum'daki mumyaların, polislerin ve o ıslak şemsiyelerin arasında kapatılmış olarak, devrin en iyi âlimlerinden biri var. O demir kasnaklı sandıklarda, senden doksan beş cilt daha vardır kesin. Onun sırtındaki yükü hafiflet; bizim kaygılarımızı rahatlat ve böylece, sana itaat etmeyi borç bilen hizmetkârının minnettarlığına katkıda bulun.

TARİHÇİ VE "GIBBON"[7]

"Genel anlamda *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, yurtiçinde ve yurtdışında kök salmış bir eser gibi duruyor olsa da, belki yüz yıldan beri hâlâ istismar edilmeye devam ediyor." Gibbon, ölümsüzlüğün verdiği serinkanlı bir özgüvenle bunları yazmıştır; bizler de, istismara açık olan bu eserin halen kalıcı bir niteliğe sahip olduğunu, kitabındaki kendi görüşlerine yer vererek onu teyit edelim. Çok az kişi eserdeki bazı bölümlerin hiçbir iz bırakmadan hızlı hızlı çevrildiğini kendi kendine itiraf etmeden, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*'nin tamamını okuyabilir; öyle ki birçok sayfa gür seslerin tantanasından ibaret olup, çok sayıda kişi, isimleri hafızamızda bile yer etmeden öylece sahneden gelip geçerler. Saatler boyu sabit bir noktada kök salmış vaziyette, bir aşağı bir yukarı salman semâvî bir atlıkarıncanın üzerindeymiş gibi hissederiz. Uyuşukluk veren bir rehavete dalar, böylece Macaulay'ın o hayat dolu partizanlığını, Carlyle'ın değişkenlik gösteren

7. Mart 1937'de yazılmıştır.

şiddet içerikli şiirlerini içimiz cız ederek hatırlamaya teşvik ediliriz. Ve büyük tarihçiyi kuşatan o engin şöhretin, insanların kendilerinde olan biteni göremeyecek kadar fazlasıyla ürkek, tembel ve oldukça meşgul oldukları bir zamanda kazanılmış bir razı oluşun, o anlaşılmaz yayılışın biri olduğu şüphesine kapılırız. Ve bu şüpheyi doğrular biçimde, fiyakalı ifadeleri seçmek belli bir kolaylık sağlar - Kilise "kutsal yapı" haline gelir ve tıpkı çanlar gibi belli bir ahenkle vuran, fazlasıyla basmakalıp sözcükler, karakterler "ahlâksız" ya da "iffetli" gibi tek bir sıfatla lekelenirken, "özgüveni yok etti" ifadesinin peşi sıra "ve dargınlığa yol açtı" ifadesi gelir; bir ipin ucunda sallanan kuklaların aşırıya kaçan maskaralıklarından başka hiçbir yetenekleri yokmuş gibi, inceliksizce bir araya getirilirler. Kısacası, Gibbon'ın, şöhretininin bir kısmını taklide açık bir uslûp bahşetmiş olduğu gazetecilerin minnettarlığına ve küçük fikirlerini büyük makamlara kabul ettirebilmek konusundaki kusursuz adaptasyonuna borçlu olduğunu varsaymakta pek sakınca yoktur. Derken yine kitaba ve ayağı yerden kesilmiş atlı karıncayla gelen şaşkınlığımıza geri dönelim; kanatlı bir küheylanın terkisine binmişiz; geniş bir çemberin etrafında dönerek havada süzülüyoruz, Avrupa altımızda boylu boyunca uzanmış; yüzyıllar değişiyor ve gelip geçiyor; bir mûcize gerçekleşiyor.

Fakat mûcize Gibbon'ın yazılarında kullandığı bir sözcük değildir. Eğer, esrarengiz bir olayın altında yatan bir mucize söz konusu olsaydı, çok nadir kelime vurgusu yapan Gibbon, onu italik karakterlerle yazmaya değer bulurdu. "...Tarihçi bir kişiliğe olan yatkınlığımı, ilk gençliğimde yaşadığım tecrübele-

rimden *biliyorum*." Bilgeliği ile hocalarını şaşkına çeviren çelimsiz bir oğlanın, içine gizemli bir tohum atılmıştı ve yeteneğin gelişip meyvesini verdiği o süreçte, mûcizeden ziyade akılcılık ve rasyonellik vardı. Öncelikle hiçbir şey, Gibbon'ın seçtiği konudan daha temkinli, daha planlı ve daha uzağı görebilen bir şey olamazdı. Bir tarihçi olmalıydı; fakat neyin tarihçisi? İsviçre tarihi, geri çevrildi; Floransa tarihi, geri çevrildi; uzun süre, Sör Walter Raleigh'in hayatı üzerine geliştirdiği fikirlerin etrafında döndü. Sonra o da reddedildi, hem de fazlasıyla aydınlatıcı nedenlerle:

...Her karakterin bir problem, her okuyucunun bir dost ya da düşman olduğu, yazarların mutlaka bir partinin bayrağını taşıması gerektiği ve muhalif hiziplerce lanetlenmeye adanmış bir yer olan İngiltere'nin modern tarihinden yayılan dehşetten dolayı, geri çekilmeliyim... Bundan çok daha kapsamlı ve daha güvenli bir temaya kucak açmalıyım.

Peki, aradığını bulunca, o güvenli ve kapsamlı temaya nasıl bir mesafeden yaklaşacaktı? Yazarın kişiliğini yok eden karakter problemlerinden kaçınması gerektiğinden; inişli çıkışlı ve çarpıcı olmaktan çok, daha ritmik ve akıcı bir anlatımı olduğu halde, içinde yaşadığı zamanın ve modern çağın mevzularını kendisine muhatap almadığından; muazzam bir genişliği ve esnekliği olan o zamanın tarihini tamamen kapsamış olmak, eksiksiz üzerinden geçebilmek ve onca sayfanın rahat bir akıcılıkta okunabilmesini arzuladığından, bir tutum, bir üslûp benimsemesi ve muhtemelen onu genellemesi gerekecekti.

Nihayet sorun çözüldü; ergime tamamlandı; içerik ve yöntem tek bir biçim aldı; üslûbu artık unutan

bizler sadece büyük bir sanatçının himayesi altında ve güvende olduğumuzun bilincindeyiz. O artık bize göstermek istediği şeyi, en doğru oranda görmemizi sağlayabilecek bir duruma erişti. Kimileyin anlatacağını kısa tutar, kimileyinse uzatır. Dramanın ve düzenin akışına göre uyarlar, aktarır, vurgular, dışarıda bırakır. Bireylerin yüzlerindeki karakteristik özellikler, toplumla uyumlu hale getirilir. Bu metinde, bizlerle ilişki içerisinde yaşayan insanlar ile Carlyle ve Macaulay'ın sayfalar dolusu o şiddet içerikli hareketleri ve bize tanıdık gelen tüm o seslerin hiçbirinden eser yok. Bu metinde, Whigler ve Toryler yok; ahlâki değerler ve amansız kaderler de yok. Zaman bizleri sever ve nefret eder hale getiren o hızlı tepkimeleri sonlandırmış. Çok sayıda kişi, uzak mesafelerin müsâvî maviliğine bürünmüş. Yükseliyor, düşüyor ve içimizde herhangi bir öfke veya merhamet duygusu uyandırmadan ölüp gidiyorlar. Fakat şayet kişiler önemsizse, sayılamayacak kadar çokturlar; eğer sahne bulanık ve loşsa, o zaman engindir. Ordular ilerler; barbar sürüleri imha edilir; ormanlar büyük ve kapkaradır; geçit törenleri görkemlidir; sunaklar yükselir ve alçalır; bir hânedanın yerini başka bir hânedan alır. Sahnenin çeşitliliği ve zenginliği bizi içine çeker. Kendisi gösteri dünyasının en beceriklisidir. Telaşa veya çabaya yer bırakmadan, fenerinin ışığını seçtiği yere doğru savurur. Bazen bütünün durumu zalim ve baskıcı bir hal aldığında ve o etkisiz, silik hikâye iyice monotonlaştığında, birdenbire ortaya atılan bir sözcükteki ayrıntı, ortalığı aydınlatıverir: "manastırların uyku getiren loşluğundaki" keşişleri görürüz; heykeller akıllara kazınırcasına "o cansız insanlar" haline gelir; "yaldızlı

ve alacalı zırhlar" pırıl pırıl parlar: Kralların ve ülkelerin görkemli isimleri, gürleyen bir makamda söylenir veya hikâye kısmı ile yeni bir sahne açılır;

Onlarca dev ağaç, Probus'un emriyle kökünden sökülüp meydanın orta yerine nakledildi. O ferah ve gölgeli orman bir anda binlerce devekuşuyla, binlerce alageyikle, yaban domuzuyla, binlerce iri hayvanla doldu ve tüm bu çeşit çeşit av hayvanı çokluğun isyankâr taşkınlığıyla baş başa bırakıldı... Hava mütemadiyen fıskiyelerden fışkıran suyla tazelendi ve çok hoş râyihalarla doldu taştı. Kutsal mabedin tam ortasına, arenaya veya sahneye en güzel kumlar serpiştirildi ve ardı ardına en farklı formlar hayal edildi. Bir dakika için Hesperides'in bahçesi gibi yeryüzünden yükselmiş görünürken, hemen sonra parçalanıp Trakya'nın kayalarına ve mağaralarına dönüştü...

Bizler ise sadece, parçaların nasıl da özenle seçildiğini, cümlelerin nasıl da kesin ve net olduğunu, odanın etrafında birkaç tur attıktan sonra derlenip toparlandığını ve ardından kulakla sınanıp, ancak hepsi birbirine bağlandıktan sonra yazıya dökülmüş olduklarını fark ettiğimiz bir anda Gibbon'ın tasvirlerinden birini ele alıp özetini çıkarmak ve parçalarına ayırmaya ilgi duyarız.

Fakat tüm bunlar tarih romanı yazarları için söylenebilecek niteliklerdir - mesela Scott ya da Flaubert için. Oysa Gibbon doğruluktan ödün vermeyen çalışmaları üzerine yapılmış tüm iftira ve karalamaların, dini inançları gereği doğrudan kendi kişiliğine yapılmış olduğunu düşünen bir tarihçiydi. Sayfanın altında uçuşan notlar, onun gösterilerini ve karakterlerini teyit ederler. Böylece, binlerce ipucu ve öneriyle hayal

gücünün özgürlüğünde derlenmiş sahnelerden ve karakterlerden farklı bir nitelik kazanırlar. Kim bilir belki de, o yoğun parlaklık ve inceliğin yanında basit ve değersizdirler. Diğer yandan Gibbon'ın da işaret ettiği gibi, "*Kirospedi* anlaşılmaz ve ruhsuzken; Anabasis duruma göre hareket eder ve hayat doludur. Kurgu ve gerçek arasındaki ebedi fark, bu türden bir şeydir."

Bir romancının hayal gücü sıklıkla başarısızlığa uğrayabilir fakat bir tarihçi, sırtını gerçeklere yaslayarak kendini dinlendirebilir. Hatta o gerçekler kimi zaman şaibeli ve hatta birden fazla yoruma açık bile olsalar, sebeplerini de oyuna dahil edip, ilgi yelpazemizi daha da genişletebilirler. Tek tek gözden kaybolmuş, yitip giden nesiller, girift kanunların etrafında topluca döndüler; inanç ve seremonilerine uygun o hârikulâde yapılarını diktiler. Tüm bunlar tasvir edilebilir, analiz edilebilir, kaydedilebilir. Büyük bir sabırla ve tarafsız bir gözle yaptığı incelemelerde bizler onun izinden giderken, ilgimiz de kendine özgü tuhaf bir heyecanı barındırır. Belki de tarih, onun da ifade ettiği gibi, "İnsanlığın suçlarını, budalalıklarını, süslü binalarını ve felâketlerini kayıt altına almaktan çok daha öte bir şeydir." Oysa bizler onu okurken tüm o hengâme ve kaosun üzerine çıkar, açık ve gerçekçi bir atmosfere doğru yükselmiş gibi oluruz.

Konstantin'in zaferleri ve medeniyeti, artık Avrupa'nın durumuna bir etkide bulunmuyor olsa da, yeryüzünün önemli bir kısmı o zamanki monarşinin dönüşümünden gelen bir etkiyi hâlâ muhafaza eder ve onun idaresindeki kilise kurumları şimdiki neslin görüşlerinden, tutkularından ve çıkarlarından meydana gelen daimi bir zincirle hâlâ birbirlerine bağlıdırlar.

Kendisi yalnızca gösteri ve hikâye ustası değil; aynı zamanda aklın eleştirmeni ve tarihçisiydi.

Tabii burada, bir yazarın sınırlarının ve kişisel özelliklerinin hemen farkına varıyoruz. Tıpkı Macaulay'ın on dokuzuncu yüzyıldaki Whiglerden ve Carlyle'ın da kehanet yeteneğine sahip İskoçyalı bir köylü oluşu gibi, bizler de biliriz ki, Gibbon on sekizinci yüzyılda yaşamış, hem o yüzyılın hem de şahsi mizacıyla yoğrulmuştur. Derece derece, gizliden gizliye, kimileyin bir deyim, kimileyin bir kinaye yoluyla, bütün bir kitap onun tuhaf nitelikli mizacının etkisinden kaçamamıştır. Gölgede kalmış anlamlar kendilerini açığa vururlar; ağdalı lisanlar belirgin bir lezzete kavuşurlar. Bazen bir ifade keskin bir dolaylılığa bürünür; böylece ifademiz o her zamanki tatlı diliyle uygun yerine otururken, ardında bir çizik bırakır. "Kendisi, toplumsal erdemlerin yüksek algısını sıklıkla besleyen üstün değerlerin hamiyet duygusundan bile yoksundu." Ya da, yukarıdaki metnin o heybetli iniş çıkışları, mütevazı bir not düşülerek belli bir düzleme indirgenmiş olur. "Devekuşunun boynu doksan iki santimetredir ve on yedi adet omurdan oluşur. Bkz. Buffon. Hist. Naturelle." Tarihçilerin hatasızlıkları çok ağır alaylara maruz kalır. "...bilgi vasıtaları azalmaya yüz tutarken, bilgileri de yavaş yavaş artış gösterecektir. Bu, tarihsel incelemelerde sık karşılaşılan bir durumdur."

Ya da bizden,

şu an ki var oluşumuzda, beden ayrılmaz biçimde ruhla bağlantılı olduğu için, masumca ve aşırıya kaçmadan, o sadık ruh dostumuzun da hemen etkileniverdiği zevklerin tadına nasıl varabileceğimize kafa yormamız kibarca rica edilir.

Sadık dostun zaafları, daimi bir eğlence için kaynak sağlar. Her nedense seks, belki de özel hayatıyla ilgili olduğundan, her zaman mahcup bir gülümseyişe yol açmıştır:

Toplumca onaylanmış yirmi iki nikâhsız beraberliğinden, altmış iki bin ciltlik kütüphanesinden, doğruluğu kanıtlanmış ve kabul görmüş çeşitli eğilimlerinden ve arkasında bıraktığı eserlerden de anlaşılıyor ki, öncesi olduğu kadar sonrası da, gösteriş ve şatafattan ziyade belli bir amaç için tasarlanmıştır.

Bu tür ifadeler, kademeli olarak sürekli değişim gösterir. Kadınların veya kızların, rahibelerin ya da rahiplerin pek azı onurları yara almadan onun sayfalarını terk ederler. Fakat onun en sinsi alayları, en amansız tartışmaları, tabii ki Hıristiyanlık dinine yönelik olmuştur.

Tabiatıyla, bağnazlık, sofuluk, hurafe gibi şeylerin karşısında olmuştur. Günlük hayatında ya da dînî bir sohbette, nerede bu türden şeylerle karşılaşsa, hor görüp alay etmekten kendini alamazdı. "Hıristiyanlığın kuruluş ve ilerleyişindeki *insani* nedenler" konulu iki bölüm halindeki meşhur incelemesi, farklı çevrelerden akademisyenlerin hayranlığına mazhar olan aynı gerçeklik aşkından esinlenmiş olsa da, o zamanlarda büyük bir skandala yol açmıştı. "Özgürlük ve aydınlanma çağı" olan on sekizinci yüzyıl bile fikirlerin sesine tamamen açık değildi. "Yazıların kaç ruhu kirletti?" diyerek haykırmıştı Hannah More, onun ölümünü duyduğunda. "Tanrı diğerlerini onun bulaşıcı şerrinden korusun!" Böyle durumlarda ironi ile gizli alaycılığa sığınmak tek silahtır; halkın bu konudaki baskıcı görüşleri onu açık olmaya değil, saklanmaya

zorlamıştır. Ve ironi tehlikeli bir silahtır. Kolaylıkla bir yana çekilir ve sinsi şüphelere zemin hazırlar; ironi sevdâlısı, zehirli dilini saklandığı yerden çıkarıp ok gibi fırlatan biri gibi görünür. Gibbon'ın ağırbaşlı ve ölçülü ironisi, olabildiğinin en iyisi olsa da, her ne kadar hurafelerin zalimliği ve hoşgörüsüzlüğü karşısında sergilediği sarsılmaz kibrini ve altında yatan mantığı arıyor olsak da, o durmaksızın yaptığı küçümsemelerle avının peşinden giderken, bizler de kimi zaman bir parça kısıtlanmış, biraz yüzeysel, biraz dünyevî, biraz fazla olumlu ve soğukkanlı ama kesinlikle bizim devrimize değil, on sekizinci yüzyıla ait bir adamı anlar ve hissederiz.

Fakat yine de, Gibbon'dan bahsediyoruzdur; ve tarihçiler dahi, Profesör Bury'nin bize hatırlattığı üzere, kendileri olmak zorundadırlar. Tarih, "Önünde sonunda birilerinin geçmişe dair kafasında yarattığı bir görüntüdür ve görüntü, kişinin deneyimlerine ve zihnine bağlı olarak şekillenir." Onun yergileri, saymazlığı, ağırbaşlılıkla karışık şeytani yaklaşımı, haşmeti ve devingenliği, ve tüm kitaba yayılmış ve ona bütünlük veren nedenlere olan inancının ötesinde, dile getirilmemiş mesajların iması olmasaydı, *Roma imparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi* başka bir adamın çalışması olabilirdi. Aslında farklı iki adamın çalışması da olabilirdi. Bizler okudukça, sürekli olarak başka bir kitabı türetiyor, başka başka figürleri algılıyor olsak da, Sheffield'ın ona dediği gibi "Yüce Tarihçi"ye, sanki o "Gibbon" olarak soyu tükenmiş bir ırkın tek örneğiymiş gibi, onun adlandırdığı bir başka refakatçi eşlik ediyordu. Burada Tarihçi ve Gibbon her zaman el ele gitmişlerdir. Yine de, ustaca bir

bütünlüğün ve ilavede bulunmak için yaptığımız girişimlere meydan okuyan otoritenin portresini derlemiş olan böylesi bir otobiyografiden dolayı, daha doğrusu altı adet otobiyografiden dolayı, bu tuhaf varlığın üzerini baş parmağın tırnağıyla bile çizmek hiç de kolay değildir. Ve henüz, hiçbir otobiyografi son halini almamıştır; okuyucu için, farklı açılardan eklenecek bir şey her zaman mevcuttur.

Öncelikle bedenden bahsedebiliriz - Tüm o önemsiz fiziksel özellikleriyle beden, dışarıdan bakan birinin görüp, iç dünyada nelerin yattığına dair yorum yapmak üzere kullandığı ilk şeydir. Gibbon'ın durumunda ise, beden denen şey gülünçtü - Fevkalâde şişman ve kocaman hantal gövdesiyle, küçük ayakları üzerinde riskli bir dengeyi muhafaza ederken, şaşılası bir çeviklikle dönebiliyordu. Tıpkı, tabiatın reddettiği bir saygınlığa ve ciddi bir görüntüye katkıda bulunabilmesi için aşırı rüküş giyinen Goldsmith gibi. Yine de Goldsmith'in aksine, çirkinliği onu utandırmazdı; ya da öyle bile olsa, bu duruma tamamen hâkimdi. Hiç ara vermeden konuşurdu; kurduğu cümleler, tıpkı yazılarındaki gibi dikkatli ve özenle seçiliydi. Çağdaşlarının ona hürmet etmeyen, gaddar bakışlı gözünde, kibri kolaylıkla fark edilen ve gülünç duran biriydi; ama bu sadece yüzeyseldir. O küçük yağ tulumu vücudunda, nazik beyefendilerin yüzlerindeki istihzayı onlara sildiren sert ve kasvari bir şey vardı. Sadece Hampshire Milis Kuvvetleri'nde değil, kendi emsalleri arasında da bu söz konusu şeyi eğitip, belli bir terbiye vermişti. Lausanne ailesinin önde gelenleri üzerinde belli bir hâkimiyeti kurmak için emekliye ayrılmadan önce, "Peçetelerle süslü bir masada,

bir kafenin tam ortasında, bir parça soğuk et ya da sandviçle," krallığın önde gelen adamlarından oluşmuş yirmi veya otuz kişilik ortamları, yudum yudum özümsemiştir. Toplum ve siyaset gibi kafa karıştıran unsurların arasında ulaştığı o mükemmel duruşu, sosyalleşmek ve sosyalleşmenin bütünüyle tatmin edici varlığını derleyen zevke dair algıları ile çalışmak arasında kurduğu o kusursuz dengeyi sağladığı yer, Londra'dır. Ve denge, çaba sarf etmeden elde edilemez. Evet, o hastalıklıydı; herhangi bir babaya göre mirasyedinin tekiydi; Oxford'dan kovulmuştu; âşık olduğu kadın tarafından reddedilmişti; parasal sıkıntıları vardı ve doğuştan gelen hiçbir avantajı yoktu ama o, tüm olumsuzluklarını kâra çevirdi. Elverişsiz sağlık durumu sayesinde kitapları sevmeyi öğrendi; muhafız koğuşları ve barakalarda sıradan halkın avam yaşam biçimini algıladı; sürgün edildiği yerde, İngiliz bahçelerindeki dehlizlerin ne kadar küçük olduklarını gördü; yoksulluk ve bilinmezliğin karanlığında, rahatlık veren latif insan ilişkilerinin temini için dostlukların nasıl geliştirildiğini öğrendi.

Hayat kendi belirsiz adımlarına eşlik eden bu eşsiz ustayı sırtından atabilmek için oldukça beceriksiz gibiydi. Son mücadelesi, kolay kazancından zarar ettirmiş olsa da, üstün bir avantaja dönüşmüştü; mükemmel ev, kusursuz dostlar ve kendilerini onun hizmetine adamış mükemmel bir çevre edinmişti. Gibbon, hiç vakit kaybetmeden, yanında uşağı Caplin ve köpeği Muff ile birlikte bir posta aracına bindi ve hikâyesini bitirmek ve en ideal noktaya ulaşmış olan olgunluğunun keyfini sürmek üzere Westminster Köprüsü'ne doğru yola çıktı.

Fakat, tanıdık tasvirlerin üzerinden geçerken bir şey bizi bundan alıkoyuyordu. Belki de kendimiz için bir şeyler bulamadığımızdandır. Gibbon, her zaman bizden öndeydi. O, kendini çok iyi tanıyordu; ne kendisi, ne de işiyle ilgili olarak hiçbir göz boyama ya da yanılsamaya başvurmadı. Kendi payına düşeni seçti ve rolünü mükemmel oynadı. Hatta elindeki enfiye kutusu ve sürekli gergin duran vücudu ile o kendine özgü davranış biçiminin farkındaydı ve belki de bunu gözlemleyerek, bilinçli olarak benimsemiş ve uygulamış da olabilirdi. Ama en şaşırtıcı olanı, onun sessizliği idi. Hatta kimi zaman mektuplarında, kendisini Tarihçi olarak not düşerken bile "Gib." kısaltmasını kullanırdı. Lozan'daki çalışmalarda neler olduğuna dair Sheffield'da hiçbir şeyin duyulmadığı zamanlarda bile, uzun duraksamalar olurdu.

Sanatçı, sonuçta yalnız bir varlıktır. *Roma imparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi* için sosyal bir çevre içerisinde geçirilmiş o yirmi yıl, uzak ve ilgisiz olayların düşünceleriyle yapayalnız bir halde, düzenlemelerin ve anlaşmaların çetrefilli sorunlarıyla, ölmüş akıllar ve bedenlerin eşliğinde harcanmış bir yirmi yıldı. Öyle ki, diğer insanlar için önemli olan pek çok şey artık önemini kaybeder; gözlerin ön planda gördüğüne değil, ötelerdeki dağlara; etraftaki kanlı canlı kadınlara değil, "Benim diğer karım olan *Roma imparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*" üzerine odaklanmış olması, bakış açısını tamamen değiştirir. Ve, "Üç kelimeyle, ben çok yalnızım," derken zamanın ayak seslerine direnecek o katı cümlelerin belli bir kalıba oturmasından sonra bu çok zor gelir. Belli bir tarza oturmamış bir ifadeye çok az rastlarız ya da içi-

ne dâhil olamadığı görkemli bir tasarımın küçük bir tasvirini görürüz. Mesela Lord Sheffield, her zamanki dobralığıyla söyleyivermişti; "Sen, dürüst ve iyi bir dostsun..." Bizler o küçük obez adamı, sırf dul bir adamı teselli edebilmek için bir an bile düşünmeden, apar topar bir posta arabasına atlarken ve ihtilâlle kasıp kavrulan bir Avrupa'yı boydan boya geçerken görürüz. Ve Bath'taki yaşlı üvey anne, titrek eline bir kalem alıp, düzensiz ve edebi olmaktan uzak birkaç cümleyi bir araya getirirken, biz yine onu görürüz:

Ana vatanınıza bir kez daha sağ salim varabildiğiniz için gerçekten çok seviniyor ve sizi tebrik ediyorum. Mektubunuzu almak, size yazarken elimin ağrısını hissetirmeyecek derecede kâfi bir mutluluğu da beraberinde getirdi...Çoğu, doğuştan gelen bir metanetle karşıladığım hayal kırıklıkları olmuş olsa da, benim neredeyse aklımı yerinden oynatan, son ve biricik dostumu kaybetme korkusudur... Madam Ely ve Bayan Bonfoy buradalar. Belki de Bayan Holroyd size söylemiştir; Bayan Gould evlendi ve artık Bayan Horneck oldu. Oysa ben Bayan Gibbon olmasını dilerdim...

Sonra yaşlı hanımefendi lafı uzattıkça uzatır ve titrek bir elin tuttuğu çatlak aynada bir an onu görürüz. Bir bulut, kısa bir süre için o heybetli çehresini değiştirir. Bu doğruydu. Bazı akşamlar eve dönerken dostunu düşünür, derin bir iç geçirirdi. "İçsel yalnızlık... huzursuz edici bir durumdur," derken, bazen bunu hissederdi. Bir akrabasının Charlotte adındaki kızlarını evlat edinip, onu eğitmekle ilgili bir hayali olmuş olsa da, bir takım zorluklardan dolayı bu fikirden vazgeçildi. Sonra da bulut, uzaklara doğru sürük-

lendi ve o sağduyu, o inatçı neşe geri geldi; tarihçinin sakin ve rahat kişiliği, muzaffer bir edayla yeniden gün ışığına çıktı. Mutlu olmak için gerekli her tür nedene sahipti. Büyük yapı tamamlanmış, koca dağların yükü üstünden kalkmış, kürek mahkûmu özgürlüğüne kavuşmuştu.

Ve o, hiçbir surette yorgun düşmedi. Daha az zahmetli, belki daha keyifli nice görevler önüne serilmişti. Oysa onun edebiyat aşkı doyumsuzdu; yaşama duyduğu sevgisi; gençliğe, masumiyete ve hovardalığa duyduğu aşkı, asla körelmeyecek bir şeydi. Onun sadık dostu, bedeni, ne yazık ki onu yüz üstü bırakmıştı. Buna rağmen sarsılmaz derecede kendine hâkim ve dengeli bir yapısı vardı. Ölümle yüzleştiğinde, "İçtenlik ve itidâlin din dışı erdemleri." hakkında övgü dolu sözler söyleyerek, onu büyük bir vakarla karşılamıştır. Ve muhtemelen ebedi bir uykuya dalarken, düz ovaların ardındaki heybetli dağların öte yanında boylu boyunca uzanan o manzarayı, çalıştığı odanın penceresinin hemen yanında büyümüş o beyaz akasyayı ve düşüncesiyle onu yanıltmayan, ismini ölümsüzleştirecek olan o büyük eserini, büyük bir tatmin duygusuyla hatırlayacaktır.

SHEFFIELD'DAN YANSIMALAR[8]

Sheffield Place'teki büyük göletler yılın uygun mevsimlerinde kıyılara doğru kümelenmiş orman güllerinin kırmızı, beyaz ve mor yansımalarıyla çevrelenir. Rüzgâr, dallardaki çiçeklerin üzerinden esip geçerken su çiçeklerini dalgalandırır ve her defasında onları birbirinden ayırır. Tam orada, ağaçların arasında kalan o açıklık alanda, kocaman, şahane bir ev yükselir. John Holroyd, nam-ı diğer Lord Sheffield, orada yaşadığından ve Gibbon orada kaldığından beri, suyun büyüleyiciliğine başka türlü bir yansıma etki eder. Acaba büyük tarihçinin, bir cümleyi toparlamak için bir müddet buralarda duraksayıp, ara verdiği hiç olmuş mudur ve eğer olmuşsa, suyun üstünde dalgalanan o çiçekler için hangi sözcükleri bulup kullanmıştır? Edebiyatın yüce efendisinin, zihnini naturel güzelliklerin pınarından doldurmuş olduğuna hiç şüphe yok. *Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*'ni yazarken gösterdiği tavizsiz ısrarları, ölümsüz bir hayatı hak etmek uğruna pek çok kelimenin ölümü ve reddedilişi

8. Mayıs 1937'de yazılmıştır.

manasına gelmektedir. Düzen ve uyum, etkili biçimde dayatılmıştır. Onu düşünceye sevk eden şey, "Hayal gücünde açılmış bazı çiçeklerin ve kimi makbul hataların, önyargının tohumlarıyla yok edilip edilmediği" konusunda duyduğu şüpheydi. Zihni, kelimelerin uçuştuğu fısıltılı koridorlardan ibaretti. Meşhur "yalınayaklı rahipler"in söylediği akşam duâları, ona sanki, "bir yalınayaklı rahip kadar bodur bir ördek," diyerek arka planda mırıldanan Marlowe'u hatırlatıyordu.. Öyle bile olsa, onun zamanında, on sekizinci yüzyıl sonlarında, genç bir kızın Sheffield Place'teki pencereden gördüğü şey, orman gülleri yerine "artık tamamen griye dönmüş... dört genç kuğuyken," suya yansıyan orman gülleri için Gibbon'ın hangi sözcükleri kullandığına dair kafa yormak yararsız bir çaba olacaktır. Kaldı ki toprağın üzerinde yürümek gibi bir gayrete girmesi de, olası bir ihtimal değildir. "Gib," diye belirtmiştir, Maria Josepha Holroyd adlı aynı genç kız, "yürüyüşe çıkan herkesin can düşmanıdır ve her akşam bizi kızgın bir Noel ateşinin yanında oturtacak kadar soğuk ve resmidir." Oysa yaz akşamları, en iyi ruh haliyle hiç susmayacakmış gibi tatlı tatlı konuşurken, Sheffield Place'ten başka hiçbir yer ona ev gibi gelmiyordu ve o, Holroydsları kendi canından ve kanından birer parça gibi görüyordu.

Maria'nın gözünden bakınca Gibbon – ona bazen "Gib," bazen "le grand Gibbon," bazen de " Tarihçi" diye hitap ederdi – olduğundan çok daha farklı biri gibi görünürdü. 1792 yılında, o yirmi bir yaşında bir genç kızken, Gibbon ise elli beş yaşındaydı. Gibbon'a göre o, "Uzun boylu, çiçek açmış Maria"ydı; "Tatlı ve gözalıcı Maria" evlatlık alınmış bir yeğen; yine

Gibbon'ın gözünde, Maria, davranışlarını düzeltebileceği, geleceği hakkına tahminler yürütebileceği - "Kurduğun düzen fevkalâde olmalı ve mesut bir hayat yaşamalısın" - ve tarzını, özellikle de Ren Nehri'nin kıyıları boyunca taşmasıyla ilgili o metaforu onaylayabileceği üvey yeğeniydi âdeta. Ama Maria'ya göre Gibbon, genellikle alay konusu olmaktan öteye gidemezdi; öyle şişmandı ki, âdeta eğlenceli bir figürdü. "Ne zaman onu [Madame da Silva] görse, o paytak yürüyüşüyle odanın diğer ucuna geçer, doğruca onun yanına oturur ve dolu dolu olmuş göz yuvarlarını yere dikinceye kadar öylece yüzüne bakardı." Oldukça da asabiydi; saat gibi tıkır tıkır işleyen planlarıyla yaşamıştı ve bu planların alt üst olmasından her zaman nefret etmiş, yaşlı bir müzmin bekârdı fakat şunu da itiraf etmeliydi ki, Gibbon aynı zamanda sohbetlerin en keyifli konuşmacısıydı. O yaz gecesi, evdeki iki genç adamın, Fred North ve Bay Douglas'ın, tüm ilgilerini üzerinde toplamıştı ve onları başka bir ortamda bulabileceklerinden çok daha fazla eğlendirmişti. Sohbetleri Yunanca ve Latince konularında veya kaplumbağa çorbası üzerine olsun, "Konuştukları şeyler her ne kadar ciddi ya da önemsiz bile olsa, bundan daha uyumlu üç seçkin salon beyefendisini bir arada bulmak imkânsızdır." O yaz Bay Gibbon, kaplumbağalar için âdeta "çıldırıyordu" ve Londra'dan bir tane getirmesi için Lord Sheffield'dan rica etmişti. Maria, eğlenmek ile saygı duymak arasında bir ifadeyi barındıran bakışlarla ona bakmıştı fakat bakışları sadece Gibbon'a odaklanmış değildi; sadece odadaki Fred North ve Bay Douglas'a olmadığı gibi, dışarıdaki ormana ya da gölette yüzmekte olan kuğulara da de-

ğildi; tempolu yürüyüşleriyle Park kapısından geçen askerlere de odaklanmıştı. Prens'in bizzat kendisinin teftiş edeceği kampta inceleme yapmaya gidiyorlardı. Bay Gibbon ve Serena Teyze atlı arabadaydı; kendisi, sadece babası izin verdiği surette at sırtında dolaşabilirdi. Ancak babasının bu yaklaşımı, aslında farklı bir endişeyi ortaya koyuyordu; kendisi çılgın bir misafirperverdi. Babası, Prens ve Dük'e kalmaları için ricada bulunmuş, annesi vefat ettiği için de tüm ikram ve ağırlamaların yükü onun omuzlarına binmişti. Genç kız, babasının yüzündeki ifadeyi görünce, bir parça destek alabilmek için bakışlarını Bay Gibbon'a çevirmişti. Gibbon babasına etki edebilecek tek adamdı; onu yola getirebilecek, aşırılığını kontrol edebilecek, dizginleyebilecek... Ancak, babasının karakterinde gördüğü ve bir kız evlat olarak açık bir dille ifade edemeyeceği türdeki zayıflığından dolayı duraksadı. Babası ikinci evliliğini yaptığında, buna her anlamda memnun olmuştu. Babası bir keresinde; "Bir beyefendinin korkması gerektiğini bildiğimizden, er ya da geç sıkıntıların geleceğini düşmekten keyif alıyorum," demişti. Genç kızın babasında sezinlediği şey ne türden bir zaaf olursa olsun, dostları arasında sağ duyusuyla onu dize getirebilecek yegâne insan Bay Gibbon'dı.

Tarihçi ile Lord'un arasında alışılmamış türden bir ilişki vardı. O ikisi birbirlerine çok bağlıydı. Peki, dünyanın en dobra, en özgüvenli ve belki de ahlâk kurallarına en aykırı yaşayan adamını bu denli nazik, ağırkanlı ve hikmetli bir tarihçiyle bir arada tutan bağ neydi? - acaba zıtlıkların çekiciliği miydi? Her işte parmağı olan Lord'un içten ve karşılıksız cömertliği, İngiliz topraklarında tarihçiye sağlam bir dayanak

sunuyor, aklı selim manada dünyanın en açık sözlü adamı oluşu ise bazı zamanlarda tarihçinin kendisine, "Seni lanet yaratık!" diyebilecek türden birilerine duyduğu kaçınılmaz ihtiyacı karşılıyordu. Gibbon, parlementoda dilsiz bir budala, gönül meselelerinde beceriksiz bir adamdı. Buna karşılık bir düzine komitenin üyesi olan dostu Holroyd, ölmüş eşi mezarında iki yılını doldurmadan bir diğeriyle evlenebilecek tıynette bir adamdı. Eğer, dostlarımızı kendi bedenlerimizde yaşayamadığımız hayatları bize yaşatabilecek kişilerden seçtiğimize dair inançta doğruluk payı varsa, o halde Tarihçi ile Lord'un neden kendilerini bu denli birbirlerine adadıklarını anlayabiliriz; neden o büyük yazarın kendisini muhteşem üslûbundan alıkoyup, renkli bir halk diliyle Sheffield'a yazdığını; Sheffield'ın, Gibbon'ın şahsına hürmeten onun abartılarını neden dizginlemiş, onun tutkularına neden gem vurmuş olduğunu ve karısı öldüğünde, Gibbon'ın onu teselli edebilmek için neden bir posta arabasına atlayıp Avrupa'yı boydan boya geçtiğini ve Sheffield'ın, onca işinin arasında Gibbon'ın arap saçına dönmüş para meselelerine nasıl olup da zaman ayırabildiğini ve gerçekten, Hester Hala'sının miras işleriyle neden bizzat meşgul olduğunu daha iyi anlayabiliriz.

Hester Gibbon'ın nazarında, yeğeninin önemsiz biri olduğu düşünülürse, ona pek bir şey bırakmaması sürpriz sayılmazdı. Ona göre Gibbon, tensel şehvet düşkünlüğünün ve kendisinin yıllar önce terk ettiği, beyhude bir gösterişten ibaret olan tüm o entelektüel yaklaşımların bir simgesi olmuştu. Yıllarca önce, Kütüphane'deki ateşin önünde oturup birlikte Latince ve Yunanca dilleri ile kaplumbağa çorbası

üzerine tartıştıkları o yaz gecesinden çok yıllar önce Hester Gibbon, bu tür beyhude gösterişleri arkasında bırakmıştı. Erkek kardeşinin hocası William Law'un Northamptonshire'daki evine dek peşinden gidebilmek için Putney'deki baba evinden ayrılmıştı. Bir süre orada, onun mistik felsefesini daha yakından anlamaya çalışıp, en iyi şekilde hayata geçirme çabasını göstermiş, okumamışları eğitip, mütevazı bir yaşam sürüp, yoksulları doyurarak ve elindeki varlığını hayır işlerine adayarak King's Cliffe Kasabası'nda onunla birlikte yaşamıştı. Böylece, yeğeninin riayet ettiği o Azizlerin arasına katılmak gibi bir telâşı hiç olmadı. Low'ın aşkını değil, yalnızca evini paylaşmış olan Bayan Hutcheson onun mezarının ayakucunda, aşağı bir pozisyonda yatarken, kendisi seksen altı yaşında öldüğünde onun hemen yanına gömülmüştü. İki insanı birbirinden ayırabilecek tüm farklılıklar, bu yeğen ve halayı da birbirinden ayırmış gibi görünse de, aralarında ortak bir şeyler hâlâ mevcuttu. Putney'in varoş dünyasında halası için deli diyorlardı, çünkü aşırı itikat sahibiydi; ilâhiyatın bilinen dünyasında ise Gibbon, bir günahkârdı, çünkü onun itikatı pek azdı. Hala ve yeğen her ikisi de, inanç ve inançsızlık kavramlarını, dünyanın dengede tuttuğu o en gerçekçi derecede hayata geçirebilmeyi imkânsız buluyordu. Yeğenin üzerinde bu kadar etkisi olmasaydı, bu belirgin fark belki de hiç olmayacaktı. O, henüz delikanlılık çağlarında taparak sevdiği dünyayı barışçıl bir yer bir haline getiren incelik ve zarafet üzerine pratikler yaparken, sıradışı bir kadın olan halası, onun gülünçlüğünü iyiden iyiye kışkırtıyordu. Gibbon bir yazısında ondan bahsederken, "vücut şekli ve giyimi, gördü-

ğüm tüm maskeli balolardan daha abartılı; konuşma dili ve fikirleriyse tamamen geçmiş yüzyıla ait," diye yazmıştır. Aslında, halasına yazdığı yazılarda, medeni duruşu Gibbon'ı hiç terk etmemiştir. Kanûnî mirasçısı olduğunu hatırlatması, Azizler üzerine yaptığı yorumlar ve halası için "Northamptonshire'ın Kutsal Anası" benzetmesi, keskin ve zekice ironiler barındırıyordu. Öyle ki, Bayan Hutcheson vasiyetinde onu unuttuğu zaman halasının gösterdiği öfke - yüzünü görmeyi reddettiği bir yeğenden borç alabilmek için duyduğu o kınanası arzu; ki o yeğene göre halasının zayıflıkları, sadece azizlere yakışan belirgin bir mizaç ve aşırı heveslerin gölgelediği bir zihnin müdavimleriydi - ve Gibbon, bu küçük zaafları kasti bir art niyetle vurgulamaktan hiç geri durmamıştı. Tıpkı Maria Holroyd gibi diğerleri de büyük tarihçinin yuvarlak bir ağza ve sivri bir dile sahip olduğunu gözlemlemiştir ve - kim bilir? - belki de silahını ilk kuşanan da Hesther Hala'nın kendisiydi. Mesela Edward Gibbon'ın babası, hocası William Law hakkında konuşmuş olabilirdi - Law, elbette takdire değer bir kişilikti; dahası, onun gibi dağınık kafalı bir mirasyedinin öğretmeni olmak için fazlasıyla donanımlı bir adamdı - ama yine de William Law, Gibbon'ın Putney'deki evinde kendini oldukça rahat hissediyordu; arkadaşlarını eve dolduruyor, Hester'ın büyük bir tutkuyla kendisine âşık olmasına izin veriyor fakat mezhebine aykırı olduğundan onunla asla evlenmiyor - yalnızca onun kendisine olan aşırı düşkünlüğünü, gelirini ve ona davranış biçimini; başka bir deyişle belki de mahkûmiyetini kabul ediyordu - bu yüzden dedikodulara maruz kalıyordu. Ruhani tuhaflıkların ve dini tutarsızlıkların

sergilendiği özel gösterime Edward'ın her anlamda maruz kalması ilk günlerden başlamış olsa da, her halûkarda Hester Hala, yeğeninin de arkasından saygısızca belirttiği gibi, en sonunda "Hallelujah ilahisi söylemeye gitmişti." Onca acının, aşırı mutluluğun, kıskançlığın, tatminin yaşandığı bir ömrün ardından, mezarında William Law ile yan yana yatıyordu; başka ne denebilirdi? Kesin olan tek bir şey vardı; "İnançsız ve zavallı" yeğenine bıraktığı Newhaven'daki bir arsa ve yüz sterlin. "Aslında elinden daha iyisi de gelirdi, daha kötüsü de," demiştir Gibbon. Ayrıca garip bir tesadüf eseri, bıraktığı arsa Holroyd malikânesinden fazla uzak sayılmazdı; Lord Sheffield burayı almaya gönüllüydü ve bazı ağaçları keserek bedelini kolaylıkla ödeyeceğinden emindi.

O halde, Hester Hala'nın görüşünü kabul edecek olursak, Gibbon dünyevî meselelerin adamı; bedensel bir gösteriş çabası içinde debelenip duran, kutsal inançlarla alay eden biriydi. Fakat teyzesi; yani annesinin kız kardeşi onun hakkında farklı düşünüyordu. Kitty Teyzesine göre o hep bebek kalmıştı; bir tür şiddetli endişe kaynağıydı - zayıf bir bünyesi, güçlü bir gururu vardı - tam bir bir dehaydı. Annesi ise evlenmemiş kız kardeşlerini çok iyi kullanan o uçarı kadınlardan biriydi. Kız kardeşleri, sık sık yaşadıkları loğusalık dönemi yüzünden, bebek bakıcılığından kaçabildikleri zamanlarda aldıkları keyfe büyük bir iştah duyuyorlardı. Annesi henüz hayatının baharındayken öldüğünde, bir bebeğin ihtiyaç duyacağı tüm bakımı ve şefkati üstlenen kişi elbette Kitty olmuştu. Onu besledi ve ona şefkatle sarıldı. Edward'ın ileriki yıllarda bazen donuk, bazen de ağdalı bir üslûpla

yazdığı nesir yazılarına, doğunun ihtişamını ve minarelerin parıltısını katıp, onları son derece görkemli bir hale getirecek pagan edebiyatına olan ilgisini ona ilk kez o aşıladı. O kocaman dünyaya; *Rüzgârlı Mağara*'nın, *Metali'ü'l-saadet*'in, Pope'un *Homeros*'unun ve Edward'ın içinde sonsuza dek dolaşacağı *Bin Bir Gece Masalları*'nın o büyülü dünyasına kapıyı çarparak giren ve yaptığı savurganlıklarla belki de Hester Hala'yı utandırmış olabilecek yegâne kişi yine Kitty Teyze'ydi. "Herhangi bir şaşkınlık veya korku duymadan, kapağındaki başlığı dikkatimi çeken ilk cildi raftan kaptım; ahlâki ve dini söylentilerin içinde kendini şımartan Bayan Porten, merakını bir çocuğun gücü üzerinde test eden birinden çok daha cesaret vericidir." Ayrıca, Edward'ın ağzındaki baklayı çıkarttıran ilk kişi de o olmuştu. "Onun hoşgörülü sevecenliği, içten ve samimi mizacı ile benim yaratılıştan gelen doymak bilmez merakım, aramızdaki mesafeleri kısa zamanda ortadan kaldırdı; tıpkı aynı yaşlardaki iki arkadaş gibi, sıradan ya da derin mevzular üzerinde, hemen her konuda özgürce tartışabiliyoruz." O yaz gecesi kütüphanedeki ateşin önünde başlayan ve hâlâ devam eden sohbette de konuyu ilk açan yine kendisiydi.

Peki ya o küçük çocuk, halasının ve onun bakıcılarının eline düşmüş olsaydı, o zaman ne olurdu? Eğer ilgi alanları onların kontrolü altında olsaydı; mesela, okuduğu kitaplar William Law'un kontrolü altında olsaydı ve merak ettiği konuları dışlayıp onu bu tür şeylerden alıkoysaydı, şimdi bizim bir *Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*'miz olabilir miydi? Bu ilginç bir sorudur. Fakat bu iki zıt karakterli kadının yarattığı

derin etkiler, onun tabiatındaki çatışmayı arttırmıştır. Ona servet bırakmasını beklediği Hester Hala'sı, mektuplarda yazdıklarına bakılırsa, Gibbon'ın içindeki riyakâr özelliği, bencil ve çıkarcı olan o basmakalıp mizacı âdeta teşvik etmiştir. Halasının dini inançlarıyla Sheffield'ı bile küçümsediği olmuştur. Halası öldüğünde ise onun vedasını ciddiyetsiz bir espriyle karşılamıştır. Diğer taraftan Kitty Teyze ile dini değerlere saygılı olmanın gerginliğini yaşamış, onunla birlikte bir evladın duygusal bağlılığının temelleri atılmıştır. Teyzesinin ölümünü kaleme aldığında, onu bir an için bile olsa Hıristiyanlık hakkında samimi düşüncelere sevk eden, sanki Azizler değil, teyzesiymiş gibi ondan bahsetmişti. "Ruhun ölümsüzlüğü, bazı durumlarda çok rahatlatıcı bir akide olabiliyor." Ve şüphesiz, Sheffield Place'te kalmak istediğini teyzesine söylediğinde, onun düşüncelerine ayna tutan, ona kendi kendisini hatırlatan kişi yine oydu: "Teyzem Kitty'nin, benim odamda kalmak gibi gizli bir arzusu var; eğer dolu olmasaydı, şimdi onun olabilirdi." Bu yüzdendir ki, Hester Hala mezarında Willam Law ile yatarken, Kitty Teyze de, küçük adamların kullandığı alçak bir tabureye basarak çıktığı sayvanlı bir karyolayla kendi statüsünü yükseltmiş, oraya uzanmış ve bir zamanlar yeğeninin orada yatarken gördüğü tüm o dolapları, sandalyeleri ve belki de, pencereden göledi ve ağaçları görebilmişti. Bakışları uzak ufuklarda gezinen ve Roma İmparatorlarının geçit törenlerini teftiş eden büyük tarihçi, aynı zamanda bunları can sıkıcı yaşlı bir bayanla da özdeşleştirebilir ve onun bir tane yatakta yatmakla ilgili hayallerini tahmin edebilirdi. Gerçekten de karmaşık bir ruha sahipti.

Maria, orada oturup dikiş diktiği sırada bir yandan Gibbon'ı dinlerken, bir yandan da aklından şu tuhaf düşünceler geçiyordu belki de: Bencil ama hassas; gülünç ama yüce bir kişilik. Belki de insanın doğası böyledir - hiçbir koşulda aynı kalmıyor; saati saatine uymuyor, değişiyor; tıpkı alevlerin ışığında değişen mobilyalar gibi, tıpkı rüzgârla dalgalanan göl suları gibi. Ama şimdi yatma zamanı; parti dağıldı. Maria, gerçekten çok sevdiği Bay Gibbon'ın, endişeli göründüğünü fark etti. Merdivenleri tırmanmakta güçlük çekiyordu. Kendisi hastaydı. Öteden beri şikâyetçi olduğu bir rahatsızlıktan dolayı artık ameliyat olması gerekiyordu. Üzüntülü bir halde onları geride bırakıp şehre doğru yola çıktı. Ameliyat sonrasında haberler iyiydi; herkes onun tekrar aralarında olacağını umuyordu. Fakat Ocak ayının beşini altısına bağlayan gecede, hayati tehlikesi olduğunu haber veren bir acele posta, Sheffield Place'e ulaştı. Lord Sheffield ve kız kardeşi Serena, Londra'ya gitmek üzere hemen yola koyuldular. Neyse ki, o an için her şey yolundaydı; ay yeniden gökyüzüne yükselmişti. Serena mektubunda, "O gece, sanki gün gibi aydınlıktı," diye yazmıştı Maria'ya. "Zihnimizde âdeta vakur bir güzellik ve melankoli taşır gibiydi, fakat yine de zihnimizi yatıştırıyordu." Gibbon'ın kaldığı yere gece yarısı vardılar ve "zavallı Dussot, perişan bir ifadeyle kapıya geldi ve bana *onun* artık..." O sabah ölmüştü; tabutunda uzanmış yatıyordu. Birkaç gün sonra onu Sheffield Place'e geri getirdiler. Parkın içinden, göledin yanından geçirdiler ve tüm Holroydların etrafını sardığı Mozole'de, onu al renkli bir örtünün altına yatırdılar. "Tatlı ve gözalıcı Maria"ya gelince; o, 1863 yılına dek

yaşadı ve Bertrand Russell'ın annesi olan, torunu Kate o yaşta her an ölüme karşı dikkatli olması gereken bir kadını hayretle karşılamıştı - o yaşlı kadın ki, Fransız İhtilali boyunca yaşamış, bir zamanlar Sheffield Place'te Gibbon'ı oldukça eğlendirmişti.

KAPIDAKİ ADAM[9]

De Quincy kapıya doğru bakınca, Coleridge'in orada dikildiğini görmüştü. Sayfanın başlığına tek kelime ile Coleridge yazmak, onu anlatmaya yetmez. Çünkü Coleridge sayısızdır, değişkendir, atmosferiktir. Coleridge, Wordsworth'un, Keats'in ve Shelley'nin, kendi yaşadığı çağın ve zamanımızın bir parçasıdır. Yazdığı kelimeler yüzlerce sayfayı dolduran, o sayfaların sayısız kenarlarından taşan ve söylediği sözlerle günümüzde hâlâ yankı uyandıran Coleridge'in etki alanına girdiğimiz an, bize herhangi biri değil; bir arı sürüsü, bir bulut, uçuşan kelimelerin uğultusu, sağa sola iğnesini batıran, kümelenen, titreyip bir dalda asılı kalan koca bir yığın gibi görünür.

Ve onların çok azı bir okuyucunun ağına takılır ki, bizler önümüze net bir resim koymak için adına Coleridge dediğimiz bir labirentin içinde sersemlemeden önce, bu iyi bir şeydir:

...şişmanlığa meyilli kocaman iri bir beden, açık ten rengi... Geniş gözleri kendi ifadesinde nârin ve yu-

9. Eylül 1940'da yazılmıştır.

muşak; sisli bir belirsizliğin ya da hayalciliğin ışığıyla harmanlanmış kendine özgü bir görünümdü, karşımda duran o şey... Kapıda dikilen o adamın resmini en iyi açıklayan sözlerdir.

Yıl 1807. Coleridge, hareket etmekten âciz bir durumdayken, Kendal karadamlası,[10] onu iradesinden yoksun bırakmıştı. "Bana canlanmamı söylüyorsun... git, bunu tutmayan kollarını çevik hareketlerle ovduğun felçli bir adama söyle." Gevşemiş kolları hanidir iki yana düşmüştür; onları kaldırmaya mecâli yoktur. Yine de onu felç eden hastalık, zihninin dizginlerini de çözmüş, hareket yeteneğinden âciz kaldığı ölçüde duygusal yeteneklerini de arttırmıştı. Kapıda dikildiği sırada, varlığının o uçsuz bucaksız enginliği çoğu zehirli, uçları sivriltilmiş sayısız okun pasif bir hedefi hâline gelmişti. Bir şeyleri itiraf etmek, tahlil ve açıklamalar yapmak, yaşadığı korkunç acıyı hafifleten yegâne unsurlardı; bir mahkûmun tek kaçış vasıtası.

Böylece, titreyen cismin o muazzam hacmi orada, Coleridge'in mektuplarından oluşan ciltlerde kendini şekillendirir; tıpkı, bir dala ilişip orada asılı kalmış koca bir arı sürüsü gibi.

Cümleler tıpkı damlalar gibi, pencere pervazından aşağı doğru akıp gider; her damla üstüste biner ama en alta varınca pervazda birikirler. Büyük bir yazar; mesela Dickens, bu sürüyü ve yayılışını kontrol altına alıp ondan olağanüstü nitelikte, ölümsüz bir karakter yaratabilmişti. Dickens'ın dikkatini çekip, onu kulak vermeye teşvik eden şey belki de şuydu:

10. İsmini İngiltere'deki Kendal kentinden alan ve muhtevasında afyon, sirke ve muhtelif baharatlar bulunan bir uyuşturucu. (yhn)

Ben, bir karakterin devamlılığını sağlamak ve buna asla değmeyen aile bağlarımı korumak için yaşamım boyunca ve hâlâ mücadele verirken, benimle ilgili saygısızca kullanılmış kelimeler yüzünden derin yaralar aldım.

Yahut:

Suçlamaların en kötüsü, oldukça düşüncesiz biri ve ikinci olarak ise, bir beyefendi sıfatıyla kendi evindeki uşağını bir şişe konyak için meyhaneye gönderecek denli kaba ve nezaketsiz olduğumdu...

Yahut ise:

İleride bir gün Milton'la karşılaşıyor olmak, sizin ya da benim için ne büyük bir eğlence olurdu Bayan Betham!

Ayrıca yine, kabul ettiğim bir borç üzerine;

Onu güçlükle size iletebilmek için yeterince kendimi toplayabilirim - öncelikle bunu, lütufkâr evlatlığınızın bir kanıtı olarak alırken aynı değersizlik duygularını taşımıyorum...yine de şartlarım iyileştiği taktirde (eğer olursa) bunu size hatırlatmama müsaade edin ve bir *hediye* gibi *hissetmiş* olmanın *sonsuza dek* ve talihin getirdiği her koşulda bir borca dönüştüğünü - ve son olarak sizin de koşullarınız el verdiği sıklıkta ziyaret edebileceğime inandığım sıkı bir dost olarak kabul edin.

Micawber'ın kendiliğinden (sert ve kısa keserek) çıkardığı o korkunç ses!

Fakat bir fark var. Micawber, kendisinin Micawber olduğunun farkındadır. O, elinde bir ayna tutar. Aşırı bir öz-bilince sahiptir; kendi kendini analiz edebilmenin şaşırtıcı gücü, ona doğuştan bahşedilmiştir. Kendi rezillikleriyle rezil duruma düşmüş bir Micaw-

ber konusundaki düşüncelerinde kendi ikiyüzlülüğünü aşağılayan bir Pecksniff'in çelişkisini ve onun karmaşık kişiliğini aktarabilmek için, Dickens'ın Henry James ile ikiye, Proust'la üçe katlanması gerekebilirdi. Öyle bir yapıya sahipti ki, bir yaprağın bile çıtırtısını duyabilirdi; buna rağmen karısı ve çocuklarının isteklerine karşı sağırdı. Açılmamış bir mektup, alnında boncuk boncuk damlalar oluştururken, bir kalemi eline alıp onu cevaplamak, gücünün çok ötesindeydi. Dickens, Coleridge ve Henry James, Coleridge arasında gidip gelir. Biri, bir şişe daha afyon için onu kimyager Bay Dunn'a gizlice gönderirken; diğeri de nârin parçaların sonsuzluğuna öncülük eden bu ikiyüzlülüğe yol açan nedenleri analiz eder.

Böylece, 1820'de Highgate'ten gelen mektupların "dörtnala giden karalamaları"nı sıklıkla okurken, bir geç saat çalışmasında Henry James'ten notlar okuyormuş gibi oluruz. O, insan ruhunu en zayıf kıvrımlarından yakalamak için çarpraşık kavramları açığa çıkarmaya çalışmış olanların atasıdır. Önemli cümleler parantezlerle ceplenir, art arda kullanılan tirelerle genişletilir ve Coleridge'in hissettiği, korktuğu ve bir an görür gibi olduğu tüm o dâhil etme, niteleme ve önermelerin gerginliği altında duvarlarını yıkar. Genellikle tutarsızlığın sınırlarında sıkıcı bir hal alır; kastettiği hususlar giderek önemini yitirir ve belirsiz bir nokta halini alana dek zihnin ufuklarında gitgide solar. Ancak bizim dilsiz çağımızda, kelimelerin ihtişamı için yapılan bu pervasız terk edişte bir sevinç vardır. Tatlı sözlerle kandırılmış, okşanmış, havaya avuç dolusu fırlatılmış kelimeler, onun muazzam gevezeliğinin bol yapraklı ağacında olgun bir meyve gibi sallanan o par-

lak ifadelere ürün verir. "Asık çehreli, dalgın, *tuhaf*" işte Hazlitt. Dr. Darwin'le alakalı olarak: "O tıpkı, bezelyeleri toplayan ve arkasından dışkısal ilâvelerle idrarını yapan bir güvercin gibidir." O koca kursağa her şey takla attırabilir; en incelikli eleştiri, en vahşi alay, bağırsaklarının en uygun olduğu şartlar. Fakat o, daha ziyade, evhamlı hassasiyetinin çatırtılarını ifade etmek için sözcüklere başvurur. Onlar, gerçek dünyanın tehditleriyle kendisi arasında örülmüş bir sis perdesi görevi görür. Sözcüklerin perdesi ürperir ve titrer. Yaklaşan hangi düşmandır? Çıplak gözle görülen bir şey yok. Hal böyleyken, o nasıl da titrer ve ürperir! Hartley, "Zavallı Hartley... katıksız gerçeği, ikimizin de katiyen utanç duymadığı bir gerçeği dile getirmenin verdiği ani bir acıyla iki büklüm halde, birkaç kez sarsıcı bir acı ve şaşkınlık yaşadı" - ahlâka aykırılık veya görevi ihmal suçlarından mı? - "pazar günleri, Bay Burton'ı beklenmedik bir şekilde yemek yeme niyetiyle buraya getirerek." Hepsi bu mu? Ah, yine de hastalıklı bir beden, sadece bir darı tanesinin üzerine basılsa, ıstırabın hançerini yüreğinde hisseder. Istırap, varlığının her bir dokusunu vurur. Katıksız gerçek söylendiğinde, anlık bir acıyla iki büklüm olan genellikle kendisi değil mi? Neden oğluna sunacağı bir evi, Hartley'in davetsiz arkadaşlarını getirebileceği bir masası yok? Neden bir yabancı gibi arkadaşlarının evinde kalıyordur ve (halen) kendi payına düşen temizlik giderlerini ödemekten âcizdir? Malum acı düşünceler silsilesi bir kez daha belirdi zihinde. Kendisi sancılı hislerin titreşimi ve uğultusudur. Ve sonra tüm hataları atlatıp, düşüncelere sığınır ve "putperestliğin en erken zamanları ve en katışıksız halini anlatan o

muazzam *Mitolojinin Tekerleği* üzerine yaptığım tüm çalışmalarım ve fikirlerimin toplamı" dediklerini Hartley için temin eder. Bunun üzerine Hartley'nin beslenmesi gerekir ve soğuk et ve yanında turşu gibi bir parça aperitif için bir hana gider.

Mektup yazmak, afyonun yerini alma yolundaydı. Kendisinin büsbütün inanmadığı, fakat aslında kurgulayıp sayfalara, quarto ve octavo baskılara yazmış olduğu bir takım görüşlere, mektupları sayesinde başkalarını inanmaya ikna edebilirdi. Ayrıca mektuplar, sürekli filizlenip duran; mesela, her an yeni bebek kurbağalar yavrulayan ve söylediği gibi "Hızla büyüyen ve anne kurbağanın dikkatini üzerine çeken" Surinam kurbağası gibi bazı düşüncelerden onu alıkoyup, rahatlatıyordu. Mektuplarda, düşüncelerin bir sonuca ulaştırılması gerekir. Her zaman araya girip onun çalışmasını bölen biri için kalemi bir kenara bırakıp, konudan keyif almaya bakabilirdi. Dedikoduların gölgesindeki herhangi bir bariz engel araya girmeksizin, anlayışlı, uysal, tamamen pasif bir dinleyici olan; mesela her zaman saat tam üçte orada olan Bay Green ile fikirlerin "döllenmesi," sonuçta yazmaktan daha iyi bir eylemdir. Sonra eğer günlerden perşembe ise, politikacıların, iktisatçıların, müzisyenlerin, iş adamlarının, hoş hanımefendilerin, çocukların gelişi; her hâlükârda, kendisi konuşup onlar dinlediği sürece, kim olduklarının bir önemi yoktu.

İki dindar Amerikan editörü, farklılıklar içeren bu dostluk grubunun yaptığı yorumları bir araya getirmiştir[11] ve onlar, şüphesiz birbirinden çok farklıdır.

11. *Coleridge the Talker*, Yayına hazırlayan: Richard W. Armour ve Raymond F. Howes.

Yine de, onu aynalarla kırıp küçük parçalara ayırarak seçmek, doğruya ulaşmanın tek yoludur. Konuşmacı Coleridge hakkındaki gerçek söylemler, kimi dinleyicileri mest edip, onları cennetin kapılarına taşıdığına, diğerlerinin de sıkıntıdan iflahını kuruttuğuna, aptal bir kızın kendini tutamayıp kıkır kıkır gülmesine neden olduğuna dair izlenimler bırakır. Aynı şekilde gözleri, kimilerine göre kahverengi, kimine göre gri ve yine çok parlak bir mavidir. Ancak tüm dinleyicilerin hemfikir olduğu tek bir şey varsa, o da hiçbirinin, söylediklerinden tek kelime bile hatırlamıyor olmasıdır. Buna rağmen hepsi de, anlatılanların okyanus dalgalarına, güçlü bir nehrin akışına, Kutup Işıkları'nın ihtişamına ve Samanyolu'nun parlaklığına "benzediği" konusunda hayret verici bir fikir birliği içindedirler. Leydi Jerningham onu "arkada bıraktığı" zaman, tüm o dalgalardan, nehirden, Kutup Işıkları'ndan ve Samanyolu'ndan yoksun kalındığı konusunda yine hemen hepsi, aynı derecede hemfikirdiler. Onların açıklamalarına göre Coleridge'in, çelişkiye düşmekten kaçındığı; kişisel davranmaktan nefret ettiği; karşısındakinin kim olduğunu umursamadığı; sadece biraz nefes sesine ya da kafasına üşüşen hayalci düşüncelerin sürüsünü dağıtıp harekete geçirecek bir parça etek hışırtısına, gösterişin aydınlanmasına ve uyuşmuş bedeninde gömülü yatan o sihre ihtiyacı vardı. Acaba, izleyicileri uyuşturup bir rehavetin içine sürükleyen şey, onun konuşmalarından yayılan ve beden ile zihnin bir karışımı olan ve insanı etkisi altına alan bir duman mıydı? O, nasıl koşuyorsa öyle de yapmıştır; artık ilginin azalmaya başladığını hissetmişse, bir resmi gösterir ya da bir çocuğu okşar ve sonra çıkış için

zaman yaklaşırken, krallara yakışır şekilde eline bir yatak odası şamdanı alarak, bir yandan hâlâ vaaz vermeye devam ederken, bir yandan da gözden kaybolur. Böylece, jestler ve ses tonu, kaşlar ve ışıltılı gözler kullanılarak, sözler üzerinde oyunlar oynanırken, Crabb Robinson'ın da belirttiği üzere, hiç kimse not tutamazdı. Sonra yine, aktörün bedeninin gizli tutulduğu o mektuplarda, denizkızlarının söylediği şarkıların en güzel kayıtlarına sahip oluruz. Orada, iki yaşında konuşmaya başlamış birinin sesini duyarız "Pis Doktor Young." Bu, onun kayda alınmış ilk sözleridir ve aynı şekilde bir kulübede, bir gemide, bir minberde, bir posta arabasında - yanında Keats ya da fırıncının oğlu olsun, nerede ya da kiminle olduğunun bir önemi olmaksızın buna devam etti. Bülbüllerin, rüyaların, iradenin, istemin, sebebin, anlamanın, yaratıkların ve denizkızları hakkında durmaksızın konuşup durdu; tâ ki, büyülü sözlerin efsununa kapılmış küçük bir kızın, sesler kesilip suskun bir dünyada yalnızlığa terk edildiği ve gözyaşlarına boğulduğu güne dek.

1843 yılında bir Temmuz günü, ölümünden sadece yarım saat önce sesi tamamen kesilip sükûnete bürünürken, bizler de kendimizi terk edilmiş hissettik. Kapıdaki o iri yapılı adamın "sisli bir belirsizliğin ya da hayalciliğin ışığıyla harmanlanmış, kendine özgü bir ifadesi olan geniş gözleri" her kelimenin titizlikle seçildiği ve her imajın bir kristal kadar net olduğu birkaç sayfalık şiirlerindeki çok uzak bir resme sabitlendiği sırada, böyle tutkulu bir monologla ortaya dökülmesi, acaba saatler mi yoksa yıllar mı sürmüştü?

SARA COLERIDGE[12]

Coleridge kendi öz çocuklarını da geride bırakmıştı. Bunlardan biri, onun yeryüzündeki devamı gibi olan kızı Sara'ydı; gerçekten de, yalnızca fiziken değil; dakikliğiyle, narinliğiyle, sadece aklını değil, mizacını da ondan almıştı. Yaşadığı kırk sekiz yılın tamamını, onun günbatımının ışığında geçirmiştir ve bu yüzden, bütün büyük adamların çocukları gibi o da, kaybolmuş bir nurla, sıradan gün ışığı arasında uçuşup duran ekoseli, puantiyeli bir figürdür. Ve tıpkı babasının diğer eserleri gibi, Sara Coleridge de yarım kalmıştır. Bay Griggs[13] onun hayatını etraflıca ve samimi bir üslupla yazmışsa da, üç noktalar araya girip duruyordur. Öyle ki, onun otobiyografisi, bu son derece ilginç fragman, yirmialtı sayfanın sonunda, üç noktanın yanyana konmasıyla son bulur. Sara, her bölümün bir kıssadan hisseyle ya da düşündürücü bir sonla bitmesini amaçladığını söylemiştir ve ardından,

12. Eylül 1940'ta yazılmıştır.

13. Earl Leslie Griggs, *Coleridge Fille: A Biography of Sara Coleridge.*

"İlk çocukluk yıllarımı gözden geçirirken, baskın etkilere rastladım..." deyip orada durur. Yine de o yirmi altı sayfada çok şey anlatır; ve her ne kadar Sara'nın bize vermiş olabileceği gerçekleri içermiyorsa da Bay Griggs, o noktaları doldurmak için bizi özendiren diğerlerini de ekler.

"Bana, onun o tatlı teninin gerçek dokunuşunu gönderin, gerçek bakışını ve ağzının kıpırtılarını - Ah, onun için çıldırabilirim," diye yazmıştı Coleridge, o henüz bir bebekken. Çok güzel bir çocuktu, nârindi, dalgın fakat canlı, sabit fakat her an hareket halinde, kocaman gözleri vardı, tıpkı babasının şiirleri gibi. Sara, bir çocukken babasının onu Allan Bank'ta oturan Wordsworthlarda kalmaya nasıl götürdüğünü hatırlamıştı.

Zorlu çiftlik hayatı ona çekilmez gelmişti. Bir keresinde, erkeklerin girip çıktığı bir odada onu yıkamalarından utanç duymuştu. Babası, kızlara en çok beyaz rengi yakıştırdığından, dantelli ve ince kıyafetlerini büyük bir özenle giyinirdi; Oysa Wordsworthlar renkli giysiler giymekten hoşlanırlardı; bu yüzden, dalgalı sarı saçları ve yabanî bakışları olan ve Prusya mavisi ya da mor renkli kalın elbiseler giyen Dora ile bir zıtlık oluşturmuştu. Ziyareti bu türden zıtlıklar ve çelişkili durumlarla doluydu. Babası onu her zaman el üstünde tutmuş ve onu aşırı sevgiye boğmuştu. "Onunla yatardım; saat on iki, bir gibi yanıma gelir ve bana peri masalları anlatırdı..." Daha sonra annesi Bayan Coleridge de oraya gelmişti. Sara, bu cana yakın, içten, anaç kadını karşısında görünce âdeta uçarak boynuna sarılmış ve "ondan hiç ayrılmamayı" dilemişti. Bu konuda – hatıralar hâlâ acı verir – "babam bana

gücendi ve beni sevgi arsızı olmakla suçladı. Sebebini anlayamadım... sanırım babamın kendince nedenleri var," diyerek bu konuyu düşünmüştür, "Sevgimi ona sıkıca bağlayacak bir dilek olmalı... sinsice süzülüp, evin arkasındaki ağaçlığa saklandım."

Fakat gözlerinden ateşler saçan bir attan dehşetle korktuğu bir gecede, yatağında uykusuzken ona bir mum uzatan kişi babasıydı ve babası da karanlıktan korkuyordu. Kendisi elinde bir mumla kızının yanındayken, kızı korkusunu unuttu ve yatağında, nehrin çağıldayışını, demir ocağından gelen çekiç seslerini ve kırdaki başıboş hayvanların çığlıklarını dinleyerek uzandı. Sesler, onu tüm yaşamı boyunca büyülemiştir. Hiçbir ülke, hiçbir bahçe, hiçbir ev, Kuzey'deki çayırlarla, at toynaklarının dümdüz ettiği çimenlerle ve dağların eteğindeki bir göle bakan üç pencereli bir odayla kıyaslanamazdı. Babası, Wordsworth ve De Quincey konuşa konuşa bir aşağı bir yukarı volta atarlarken, Sara da orada oturuyordu. Ne söylediklerini anlamıyordu ama "cebinden dışarı sarkan bir mendil dikkatini çekmişti ve onu yakalamak için can atıyordu." O daha çocukken, mendil de babasıyla birlikte ortadan kaybolmuştu. Daha sonra "Onunla birlikte olduğumuz zamanlar, asla birkaç haftadan uzun sürmedi." diye yazmıştır. Greta Hall'daki bir oda, onun için daima hazırda bekletildi, ama o hiç gelmedi. Sonra erkek kardeşleri Hartley ve Derwent de ortadan kayboldu. Bayan Coleridge ile Sara, bağımlılıklarını derinden hissederek ve buna içerleyerek Southey Dayı ile birlikte kaldılar. "Greta Hall, onun için bir esaret eviydi," diye yazmıştı Hartley. Oysa Southey Dayı'nın bir kütüphanesi vardı ve bu hikmetli, yılmaz ve takdi-

re şayan adam sayesinde, Sara altı dilde öğretmenlik yaptı; ayrıca Hartley'in eğitim masraflarına yardımcı olabilmek için Dobritzhoffer'ı Latince'den tercüme etti. Kötü günler geldiğinde hayatını kazanabilmek adına niteliklerini artırdı. "Gerekli olması halinde," diye yazmıştı Wordsworth, "Bir beyefendinin ya da asilzade bir ailenin yanında mürebbiye olabilmek için son derece uygun... Kız fevkalade zeki."

Fakat yirmi yaşına gelip nihayet onu Highgate'e ziyarete gittiği vakit, babasını şaşkınlığa uğratan şey onun güzelliğiydi. Sara'nın eğitimli biri olduğunu babası biliyor ve onunla gurur duyuyordu, ancak buna hazırlıklı değildi. Bay Griggs'in dediği gibi, "Oysa soğuk bir Aralık günü eşikten içeriye adımını atan şey güzelliğin göz kamaştırıcı tezahürüydü." O içeri girdiğinde, salondaki herkes başını kaldırıp ona baktı. "Genç bayan Coleridge'i gördüm," diye yazmıştır Lamb, "Ve o an, keşke benim de böyle bir kızım olsaydı, dedim içimden." Acaba Coleridge da böyle bir kız evladı elinde tutabilmeyi hiç dilemiş miydi? Acaba Sara, Highgate'te kuzeni Henry ile kısa bir an için, ama gizlice buluştuğunda, onun bir tutam saçı ve yüzüğü karşılığında boynundaki mercan kolyeyi ona verdiğinde, o eksik iradeli, aşırı alıngan adamdaki babalık kıskançlığının fitili de ateşlenmiş midir? Nişanlılık hakkında konuşmak ya da karşı çıkmak için kızına bir oda bile sunamayan bir babanın ne hakkı olabilir? O sadece, Batı Hint Adaları üzerine yazmış olduğu kitabından olumsuz şekilde etkilendiği yeğeninin, tıpkı başyapıtı Cristabel gibi, ama tıpkı Cristabel gibi yarım kalmış olan kızını ondan koparıp alacağı düşüncesiyle ve aldığı sayısız çelişkili duyumla ürperirdi. Onun tek

yapabileceği, büyüsünü ortaya dökmek olabilirdi. Konuştu. Sara, bir kadın olduğundan beri, ilk kez onun konuştuğunu duymuştu. Daha sonra bunun tek kelimesini bile hatırlayamamıştır. Ve Sara buna pişmandı. Bu durum kısmen şöyleydi,

babam, genellikle çok geniş ölçekli söylevler verir... Henry bazen, onu daha dar kapsamlı konulara yönlendirebiliyor; yine de, benimle her yalnız kaldığında, neredeyse tüm gökleri de kendi çemberine alarak yıldızlarla döşeli bir yolda yürür.

Kendisi aynı zamanda cennet müdâvimiydi, fakat o sıralar, "Kardeşlerim ve onların umutları, Henry'nin sağlığı ve genel olarak nişanlanmam konusunda kaygılarım vardı." Babası böyle şeyleri göz ardı ediyordu. Sara'nın zihni uzaklara dalmıştı.

Genç çift, o bir anlık düşüncesizliğe rağmen, olanları geride bırakmaya yetecek düzenlemeleri yaptılar. Hayatlarının geri kalanında hep onun sesini dinlediler. İlk çocuklarının vaftiz töreninde, Coleridge hiç susmadan altı saat boyunca konuşmuştu. Henry, çok çalışkan olmanın yanı sıra ayrıca nazik, sosyal ve keyif ehli biriydi. Sam Amca'sının ruhu onda yaşıyordu ve yaşadığı sürece karısının yanında oldu. Dipnotlar ekledi, düzeltti, o müthiş sesten hatırladığı ne varsa kayıt altına aldı. Fakat asıl ağır iş, Sara'mn omuzlarına düşüyordu. Kız, kendi deyişiyle, o çöplük sarayının hizmetçisi olmuştu. Babasının çalışmalarını okumuş, alıntılarını teyit etmiş, karakterinin savunucusu olmuş, kıyıya köşeye aldığı sayısız notların izinden gitmiş, yığınların altını üstüne getirmiş, başlangıçları birbirine eklemiş ve onlara sadece sonlar değil, devamlılık da tesis etmişti. Ancak, tüm günün çalışması, tek bir si-

lintiyle sonuçlanabilirdi. Gazete ofisine gitmek için yol masrafları artmıştı; gözleri, bir sekreter tutmaya gücü yetmediğinden, zorlandığını hissediyordu, fakat gizemini koruyan tek bir sayfa, tek şüpheli tarih, doğrulanmamış bir referans, aksi ispat edilmemiş tek karalama kaldığı sürece, Bayan Wordsworth'un ona seslendiği gibi, "Zavallı, yorulmak bilmez, sevgili Sara" çalışmaya devam etti. Ve çalışmalarının çoğu kalıcı olarak bitirildi. Editörler ise hâlâ onun doğru zeminler üzerine attığı temellere dayanırlar.

Yaptıklarının çoğu birer özveri değil, kendi öz farkındalığına varmaktı. O bulanık sayfalarda dünya gözüyle göremediği babasını bulmuştu ve bulduğunda, babasının aslında kendisi olduğunu fark etmişti. Onu kopya etmediği iddiasındaydı; Sara babasının ta kendisiydi. Sıklıkla, sanki kendisininmiş gibi, onun düşüncelerinin devamını getirirdi. Hiç mi yürürken ayağını sürtmemişti, tıpkı babası gibi, yandan yandan? Her ne kadar Sara, zamanının yarısını o kaybolmuş nuru yansıtarak geçirmiş olsa da, diğer yarısını da günlük yaşantının ışığında geçirmiştir... Regents Park'taki Chester Place'te. Çocuklar doğar ve ölürler. Sara'nın sağlığı bozulmuştu; onda, babasının yorgun sinirlerinin mirası vardı ve yine babası gibi, afyona ihtiyaç duyuyordu. Acınacak bir halde, kendisine "çocuk doğurduktan sonra üç yıl daha mühlet verilmesini diliyordu." Fakat bu, boş bir dilekti. Sonra neşesiyle Sara'yı sık sık karanlık uçurumlardan çekip çıkaran Henry, arkasında tamamlanmamış notlarını, iki çocuğunu, ayrıca çok az bir para ve Sam Amca'nm o büyük evinde, hâlâ süpürülmemiş birçok oda bırakarak genç yaşta öldü.

Sara çalışmalarına devam etti. Yalnızlığının tek tesellisi buydu; belki de afyondu. "Akıl ve entelektüelliğe dair ne varsa, bana yoğun bir zevk veriyor; kendilerini olduğu gibi, beni de eğlendiriyorlar, hoşuma gidiyor... ve sanırım bazen, manevi tatminin neticesi çok büyük, hasadı ise pek bol oluyor. Yine de bu, tehlikeli bir şey..." Düşünceler üreyip çoğaldı. Tıpkı babası gibi, onun da kafasında sürekli yavru kurbağalar yumurtlayan Surinam Kurbağaları yaşıyordu. Ama babasınınkiler, nadir taşlarla süslü mücevherlerdi; onunkiler ise yalın ve sade şeyler. Sara'nın kafası dağınıktı, sonuca ulaşmaya elverişsizdi ve bir sonucun yerini alabilecek sihirden yoksundu. Bunu o da isterdi; zira, metafizik, ilâhiyat ve eleştiri üzerine bazı kitapları bitirmesi, yazılı hale getirmesi mümkündü. Buna ilaveten, siyaset yoğun olarak ilgisini çekiyordu, Turner'ın tabloları öyle. Fakat "ele alacağım konu her ne olursa olsun, onu, düşüncenin en uzak hudutlarına kadar her yönden kovalamayamadıkça, kendimi rahatsız hissederim... Babamın kısa parçalar hâlinde yazmasının nedeni de buydu. O, yarım kalmış bitişlere katlanamazdı." Bu yüzden, elde bir kitap, kalemini oynatmaksızın, geniş gözleri hülyalı bir sisle kaplanmış halde, dalgın dalgın, "çocukluğumda, Southey Dayımla yaptığımız yürüyüşlerdeki gibi çiçekler topluyor, hayvanların yuvalarını buluyor ve kuytu köşeler keşfediyorum..."

Sonra çocukları da yarım kalmıştı. Oğlu, zeki Herbert ile klasikleri hiç kesintisiz okudular. Aristofanes'te okumadan geçmenin onlar için en iyisi olacağı kısımlar yok mu, diye itiraz etmişti Bay Justice Coleridge. Belki... Yine de Herbert, tüm ödülle-

ri topluyor, tüm bursları kazanıyor ve korno çalarak annesinin kafasını dağıtıyordu. Ayrıca tıpkı babası gibi, o da partileri severdi. Sara balolara gider, onu vals üstüne vals yaparken izlerdi. Kocası Henry'nin bir zamanlar ona aldığı en güzel giysileri, kızı Edith'in üzerine göre değiştirirdi. Bazen akşam yemeğini ikinci kez yerken bulurdu kendini; çok sıkılıyordu. Yüzü babasına çok benzeyen Macaulay ve kendisine "biricik başşarlatanımız" diye hitap ettiği Carlyle ile birlikte her zaman yerini aldığı yemekli partileri tercih ederdi. Genç şairler, mesela Aubrey de Vere, onu kapıya kadar geçirirdi. "O da onlardan biriydi," demiştir Vere; "Konuştukça düşünceleri büyüyenlerden." Babası öldükten sonra Sara'nın düşünceleri, yazdığı uzun uzun mektuplarla onu takip etti; vaftizlik, yeniden doğuş, metafizik, ilâhiyat ve şiir, geçmiş, şimdiki zaman ve gelecekle ilgili konular üzerinde dolaştı. Bir eleştirmen olarak asla, babası gibi ışığın yörüngesinden sıyrılmamıştır; Sara bir gübreydi, yaratıcı değildi. Bir tünelde saklanan, tünel eleştirmeni; Dante, Vergilius, Aristofanes, Crashaw, Jane Austen ve Crabbe ile kendi yolunu okudukça, köstebek yuvaları inşa ediyordu, Keats ve Shelly'nin korkunç yüzlerinde, korkusuzca, bir anda ortaya çıkabilmek için. "Aşırı heves, gözleri yuvalarından çıkarabilir," diye yazmıştır. "Geleceği geçmişteyken kavra."

Geçmiş, şimdi ve gelecek onu tuhaf bir ışıkla benek benek yapmıştı. Kendi içinde bir karışım yaşıyordu, evin arkasındaki ağaçlıkta olduğu gibi, hâlâ iki ayrı bağlılık duygusunun arasında, ona yatakta peri masalları anlatan babasıyla - ona her zaman Frettikins diyen -etinden bir parça olan annesi arasında bölün-

müş durumdaydı. "Sevgili anneciğim," diye haykırdı, "ne kadar da içten, yalın, hayat dolu, sevecen bir kadındı; nasıl da sahtelikten, yapaylıktan arınmış." Çünkü, peruğu bile - saçını küçük bir kız gibi tamamen kestirmişti -"kuru, pürüzlü ve cansız, bir tutam sakal kadar kısa." Peruk ve kaş - ikisini de anlayabiliyordu. O tuhaf evlilik hakkında bize verebileceği bir çok dersi es geçebilir miydi acaba. Hayatını yazmaya niyetlendi. Ama yarım kaldı. Göğsünde bir kitle vardı. Bay Gilman, konsültasyon yaptı, kanser tespit edilmişti. Ölmek istemiyordu. Babasının eserlerinin düzenlemesini henüz bitirmemiş, kendi hayatını yazamamıştı. Oysa o, yarım kalmış bitişlerden hoşlanmazdı. Kırk sekiz yaşında hayata veda ettiğinde, ardında aynı babası gibi, noktalarla dolu boş bir sayfa ve iki satır cümle bırakmıştı:

Baba, horozibikleri bir daha çelenk olmayacak kaşlarımda -

Varsın olmasın, şimdi hepsi senin mezarım süslüyorlar.

BİZDEN OLMAYAN BİRİ[14]

Profesör Peck, Shelly'nin hayatını yeniden yazmak konusunda ne bir özür diler, ne daha önce zaten yapılmış bir şeyi tekrar yapmasına bir sebep gösterirdi, ne de eline büyük önem taşıyan yeni belgeler geçmişti. Hal böyleyken, büyük bir titizlik ve itinayla hazırlanmış, resimli iki kalın cildin daha, herkesin ezbere bildiği bir hikâyenin yeniden anlatımı için adanmış olmasından kimse şikâyetçi değildi. Bazı hikâyeler vardır ki, her nesilde tekrar tekrar anlatılması gerekir. Bunun nedeni, üzerine ilâve edecek yeni bir şeylerimiz olduğundan değil, onu sadece Shelley'nin hikâyesi olmaktan çıkarıp, bizim kendi hikâyemiz yapan bazı şüpheli özellikler barındırmasıdır. Onlar, ufuk çizgisindeki yüksek bir mevkide, kalıcı olarak dururlar. Onlar, üzerinde süzüldüğümüz, maziden birer çizgidir; biz hareket ettikçe hareket eden, yine de hiç değişmeksizin, öylece yerinde duran.

Shelley'ye yönelik birçok bakış açısı değişikliği mevcuttur. Shelley'nin söylediğine göre, ömrü boyun-

14. *Shelley; His Life and Work* (Walter Edwin Peck, Ekim 1927) eleştirisi.

ca sadece beş kişi hariç tüm insanlar ona, "bakışları bile bulaşıcı olabilecek, eşine az rastlanır bir suç ve kirlilik dehası" olarak tepeden bakmışlardır. Altmış yıl sonra Edward Dowden tarafından aziz ilân edilmiştir. Matthew Arnold tarafından ise, tekrar sıradan insan mertebesine indirilmiştir. Onu aklayan ya da mahkûm eden nice biyografi ve deneme yazarının sayısını söylemek ise imkânsızdır. Şimdi de, Shelley'nin ne tarz biri olduğu konusunda bir karar verme sırası bizde; bunun için Profesör Peck'in ciltlerini okuruz, fakat sadece kendi gerçeklerimizi bulmak için değil, bizim değişken imajımıza karşılık Shelley'yi daha keskin hatlarla çerçeveleyebilmek için.

Eğer amacımız bu türden bir şey ise, okurlarına gerekeni yapmaları için Profesör Peck'ten daha fazla fırsat vermiş bir başka biyografi yazarı daha yoktur. Peck tarafsız ve serinkanlı olmasına rağmen, ne tuhaftır ki, monoton değildir. Fikirleri vardır ama onları zorla kabul ettirmez. Shelley'ye olan tutumu naziktir ama lütufta bulunur gibi de değildir. Methiyeler düzmez ama azarlamaz da. Herhangi bir kişisel taraflılıkla onu savunur gibi göründüğü sadece iki nokta vardır: biri, Harriet'in çok yanlış bir kadın olduğu; diğeri ise Shelley'nin şiirlerinin siyasî anlamda yeterince itibar görmediğidir. Belki de birçok şiirin titizlikle yapılmış tahlilini bundan ayrı tutmalıyız. Bizler, Shelley'nin çalışmaları boyunca, dağlar ve uçurumlardan kaç kere bahsedildiğini bilmeye zorlukla ihtiyaç duyarız. Yine de, büyük irfan sahibi ve sağduyulu bir tarihçi olarak, Profesör Peck takdire şayandır. Burada tüm söylediği, Shelley'nin hayatı hakkında bilinenlerden ibaretmiş gibi görünür. Ekim'de şunu yaptı, Kasım'da

bunu yaptı; şimdi, yazdığı şiir buydu; falanca arkadaşıyla buluştuğu yer burasıydı. Ve maharetli parmaklarla Shelley kâğıtlarının kocaman yığınlarına şekil verirken, tarihleri ve olayları duygulara, yorumlara, Shelley'nin yazdıklarına, Mary'nin yazdıklarına ve diğer kişilerin onlar hakkında yazdıklarına en doğru şekilde oturtabilmek için, incelikli bir hünerle tasarlar. Biz de böylece, onun hayatının tüm akışına göğüs gerer gibi oluruz. Ancak bu sefer, o iffetli ve duyarlı, dimdik burunlarımızın üzerine oturttuğumuz mor veya gül rengi gözlüklerden bakarak değil; ayan beyan, olduğu gibi Shelley'yi görüyoruz. Elbette burada bir yanılgının içine düşeriz; taktığımız gözlükleri göremesek de, Shelley'i açıkça gördüğümüz yanılsama devam ederken, gözümüzü hiç ayırmadan onu seyre dalmamız için bizi ayartacak kadar da eğlendiricidir.

Herkesin fotoğraf galerisinde Shelley'nin kişisel görünümünden bir resim vardır. Zayıf, iri kemikli bir çocuktu. Yüzünde çilleri ve kocaman, belirgin mavi gözleri vardı. Özensiz giyiniyor olsa da, elbette seçkin bir tarzı vardı; "Kıyafetlerini bir beyefendi gibi taşırdı." Yumuşak ve kibar tavırları, konuşurken kısa sürede heyecanlı boyutlara varan tiz ve sert bir ses tonu vardı. Odadaki kimse, onun uyumsuz bir karakter taşıyan varlığını görmezden gelemezdi ve varlığı tuhaf biçimde huzursuz ediciydi. Nedeni sadece sıradışı hareketlerde bulunabilmiş olması değil; oradaki insanların gülünç ve saçma görünmesini belki bir şekilde beceriyor olmasındandır. Normal insanlar, onun anormalliğini ilk günlerden farkettiler ve Shelley'nin bazı gizli kalmış kendini koruma içgüdülerini izleyerek, onun kurallara uymasını sağlamak, o da olmazsa

saygıdeğer ortamlarda sosyalleşmesine bir son vermek için ellerinden geleni yaptılar. Eton'da ona "Deli Shelley" diyerek onu çamurlu topak yağmuruna tuttular. Oxford'dayken, öğretmeninin halısına asit döküp de "yeni alınmış halıyı tamamen mahvetmesi" ve ciddi fikir ayrılıkları yüzünden, okuldan atılmıştı.

Bu olaydan sonra haksızlığa uğramış tüm davaların ve kişilerin destekçisi oldu. Bir toprak setin; bir yayıncının; İrlanda ulusunun; hainlikle suçlanan üç zavallı dokumacının; bakımsız kalmış bir koyun sürüsünün. Baskı görmüş, her türlü evde kalmış kızlar onun içinde kendi liderlerini gördüler. Gençliğinin ilk yılları, yaşlı kadınların kapüşonlarından içeriye asi ve kışkırtıcı el ilânları bırakarak, derileri kabuk bağlamış uyuz koyunları acılarından kurtarmak için onları vurarak, bağış toplayarak, el ilânları yazarak, denizde sandalla açılarak ve Barnstable İlçe Kâtibi tarafından kırılarak açıldığında, "belediye başkanının tespit etmesinin henüz mümkün olamadığı içerikteki," içlerine isyana teşvik eden yazılar konmuş şişeleri suya bırakarak geçmiştir . Tüm bu gezinti ve yolculuklarda, memede bebeği olan ya da çok yakında anne olacak olan bir kadın, belki de iki kadın tarafından ona eşlik edildi. Ve bunlardan biri, söylendiğine göre, yaşlı kadının kapşonundan içeri düşmüş el ilânını görünce kendini tutamayıp kahkahalara boğulmuştur.

Resim yeterince tanıdık; tek değişiklik, ona karşı tutumumuz. Kolay heyecanlanan, uzlaşmaz, ateist ve dünyayı değiştireceği inancıyla el ilânlarını denize atan Shelley, yarı kahraman ve büsbütün şahane bir kişi haline gelmişti. Öte yandan, Shelley'nin savaştığı dünya ise gülünç ve rezalet bir hal almıştır. O dağı-

nık, tiz sesli oğlan, şiddetiyle ve sıradışılığıyla Eton ve Oxford'u, İngiliz hükümetini, Barnstable'ın İlçe Kâtibi'ni ve Belediye Başkanı'm, Sussex'in taşralı beyefendilerini ve Mary'nin tenkitçi arkadaşlarından dolayı, genel olarak Boothlar ve Baxterlar adını verebileceğimiz birçok adsız sansız kişiyi gülünç duruma sokmayı başarmıştır.

Biri, her ne kadar kişilerin ve kurumların gülünç ve saçma görünmesini sağlayabilmişse de, ne yazık ki kimi özel erkeklerin ve özel kadınların basit görünmesini sağlamak son derece zordur. İnsan ilişkileri çok karmaşık, insan tabiatı güç algılanan bir şeydir. Dolayısıyla, Shelley ile ilişki içinde olmak, sıradan bir ailenin mutlu annesi olabilecek Harriet Westbrook'u, dünyada reform isteyen buna rağmen bir arabaya ve birçok şapkaya sahip olan, şaşkın ve sersem bir kadına dönüştürmüştü. En sonunda bir kış sabahı bu dönemeçli yollardan çekilip, kendi çaresizliğinde boğulmuştu. Mary'yle Bayan Hitchener ve Godwin'le Claire, Hogg'la Emilia Viviani, Sophia Stacey'yle Jane Williams - onların trajik bir tarafları yoktu belki de; aslında, durumları daha ziyade gülünçtü. Yine de Shelley'yle olan birliktelikleri net ve parlak başarıyla sonuçlanmamıştır. Shelly mi haklıydı? Onlar mı haklıydı? İlişkinin tamamı karmaşık ve belirsizdi; kafa karıştırıcıydı; tedirgin ediciydi.

Bu ilişki, ikna gücü Shelley'den daha üstün ve normal bir insan mutluluğu üzerinde daha tahripkâr olan bir başka adamın özel hayatını hatırlatır insana. Tolstoy ve karısını hatırlatır. Dehanın güçlü inancının, uysal inançsızlıkla ittifakı ya da sıradan insanlığın zorunluluklardan verilen taviz belli bir felâkete

yol açar ve bu, her iki cinsin de en kötü yanını açığa çıkaran, uzayıp giden ve aşağılık türden bir felâket gibi görünür. Fakat Tolstoy, felsefesini yalnız başına ya da bir manastırdayken geliştirdiği sırada, Shelley erkek ve kadınlarla takılabilmek için mizacındaki verimli ve hevesli bir takım şeyler tarafından sürükleniyordu. "Sanırım biri, her zaman bir şeylere âşık, ya da öyle bir şey," diye yazmıştır. Fakat buradaki "öyle bir şey," şiirde, metafizikte ve genel olarak toplum menfaatlerinde ikâmet etmenin yanı sıra, karşı cinsten insan bedenlerinde de kendine mesken tutmak manasına gelmektedir. Mary'nin gözlerinde gördüğü şey, "muhtemel ebediyetin tasviri" idi. Sonra o, Emilia'nın gözlerinde belirmek için kayboldu; sonra yine orada, Sophia Stacey'de, inkâr edilemez biçimde kendini dışa vurdu; ya da Jane Williams'ta. Boş hayaller taraf değiştirdiğinde bir âşık ne yapmalıdır? Biri devam etmeli, der Shelley, tâ ki biri durana dek. Peki, o birini durduran şey nedir? O biri, Shelley ise, insanlığın kötü yönlerini bağlayan töreler ve batıl inançlar olamazdı; Boothlar ve Baxterlar da olamazdı. Oxford onu atmış olabilir, İngiltere sürgün etmiş olabilirdi, fakat o hâlâ felâket ve küçümseyişler yerine, "muhtemel ebediyetin tasviri"ni görüyor, âşık olmaya devam ediyordu.

Fakat onun aşkı melez bir yaratıktı; yarı insan, yarı tanrısal; böylece onun aşka dair tutumu da aynı belirsiz yapıyı andırıyordu. Shelley'de zalim bir taraf vardı. Godwin, Shelley'nin ilk mektubuna verdiği cevapta buna değinmişti. Söylediğine göre, Shelley'nin üslûbunda, onu "bireysel bir karakter olmaktan çıkaran" bir etki barındıran "karakterlerin genellenme-

si" konusundan şikâyetçiydi. Mary Shelley, Shelley öldüğünde kendi hayatı hakkında derin düşüncelere dalmıştı. "Nasıl da tuhaf bir hayattı benimki! Aşk, gençlik, korku ve korkusuzluk, beni hayatın düzenli rutininden erken alıkoydu. Kendimi, *bizden* biri olmayan, yine de bizim gibi ve paylaştığım her şeyde sayısız ıstırap ve sıkıntının peşini bırakmadığı bu varlıkla birleştirdim." Shelley, "bizden olmayan biriydi." Karısına göre bile, bir "varlık"tı, sonsuzluk peşinde aynı bir hayalet gibi dünyaya gelen ve dünyadan göçen biriydi. Fanilik hakkında çok az fikri vardı. İpliklerinden, birçok erkeğin içinde yaşadığı özel hayatın sıcak kozasının dokunmuş olduğu eğlence ve keder onun üzerinde bir dayanak oluşturmadı. Tuhaf bir resmiyet mektuplarını katılaştırdı; içinde hiç samimiyet ve neşe yoktu.

Aynı zamanda, şu da kusursuz derecede doğrudur; Profesör Peck, Shelley'nin eğer Harriet'e ya da Mary'yi değilse bile, insanlığı sevdiği konusunu vurgulamakla çok iyi yapmıştır. İnsan varlığının sefaletine duyduğu hassasiyet, doğanın ilâhi güzelliğinden duyduğu hissiyat kadar parlakça ve inatla onun içini yakmıştır. Bulutları, dağları ve nehirleri, bir başkasının sevebileceğinden daha büyük bir tutkuyla sevdi, fakat Shelly dağların eteklerinde hep yıkık kulübeler gördü; St. Peter Meydanı'nın kaldırımlarında tohum çapalayan zincirlenmiş suçluları; güzelim Thames Nehri'nin kıyısında, sıtmadan titreyen yaşlı bir kadını. Sonra yazmayı bir kenara itecek, hayallerini başından savıp fakirleri ilâç ve çorbayla tedavi etmek için yorucu bir yürüyüşe çıkacaktı. Kaçınılmaz olarak, emekliler ve muhtaçlardan oluşmuş en tuhaf karışım zaman

içinde orada, onun etrafında toplandı. Terk edilmiş kadınların ve başkalarının çocuklarının başında olmayı kendine görev edindi; diğer insanların borçlarını ödedi, onların yolculuklarını planladı ve aralarındaki ilişkileri yoluna koydu. Şairlerin en havaisi, erkeklerin en iş bitiricisiydi.

Dolayısıyla, der Profesör Peck, şairlik ve insanlığın bu birleşimi, Shelley'nin şiirinin gerçek değerini bir anda yükseltmiştir. Bu, sadece "katıksız bir şair" olmakla kalmayıp, insanlık kusurlarını düzeltme tutkusunu da içinde barındıran bir şairin şiiri idi. Yaşasaydı, şiirle "hükümet, toplum ve siyasette bazı âcil reformların gerekliliği" konusundaki ifadeyi birbiriyle uzlaştırabilirdi. Öldüğünde, mesajını dünyaya yaymak için çok gençti; şiir ile politik şiddet arasındaki çelişkiden kaynaklanan zorluklar çözülememiştir. Bizler, Profesör Peck'in yaptığı tanımla aynı fikirde olmayabiliriz. Ama yine de, bahsettiği zorluklarla yüzleşmek için sadece Shelley'i yeniden okumak zorundayız. Bu, kısmen kaygı verici bir gerçeklikte yatar; öyle ki şiirinin çok iyi olduğunu düşünürüz, sonra da onu gerçekten berbat buluruz. Onu büyük şair olarak hatırlayıp, sonra da sayfalar açıldıkça onu kötü bulmuş olmamız gerçeğine nasıl bir izahat getirebiliriz? Bunun açıklaması, onun "katıksız bir şair" olmadığı izlenimi verir. O, söylemek istediklerine küçük bir boşlukta yoğunlaşmamıştır; Shelly'nin şiirlerinde, Keats'in şiirlerindeki yoğunluk ve zenginlik bulunmaz. Onun şiirlerinin lezzeti daha duygusal olabilirdi; sonuçta albüm yapanların tüm kusurlarına o da sahipti; gerçek dışıydı, gergindi, ağzı kalabalıktı. Profesör Peck'in şu satırlarda hayranlıkla belirttiği: "İyi geceler mi? Ha-

yır aşkım! Gece hasta," bunun bir kanıtı gibi görünür. Fakat eğer tüm o seçkin güzellikleriyle lirikleri geçip, hataların kendilerini kaybedecek bir boşluk bulamadıkları, *Epipsychidion* veya *Prometheus Unbound* adlı o uzun şiirlerinden birinde kendimize bir anlam çıkarmaya çalışırsak onun büyüklüğüne yeniden ikna edilmiş oluruz. Ve işte yine bir zorlukla yüz yüze geldik. Eğer bu şiirlerden bir ders çıkarmamız istenirse, söyleyecek bir söz bulamayabiliriz. Savundukları "siyaset, toplum ve hükümet" meselelerinde reformdan zorlukla bahsedebiliriz. Onların büyüklüğü, bir felsefe kadar kesin olan hiçbir şeye dayanmıyor, ifadenin mükemmelliği kadar saf olan hiçbir şeyde yatmıyor. O daha çok, varoluşun katafalkında yatıyor. Biz, bulut yumaklarının çilesini çözdük ve kasırgaların sağanak rüzgârlarından geçip, katıksız bir sükûnetin boşluğuna, çarpıcı ve esintisiz bir huzura ulaştık. Savunulur ya da değil, ama biz bir ayrım yaptık - *Skylark*, *Ode to The West Wind* bir şiirdir; *Prometheus*, *Epipsychidion* ise şiir sanatının örnekleridir.

Böylece, eğer bizler Shelley ile olan ilişkimize, 1927'nin avantajlı bakış noktasından bakacak olursak, onun İngiltere'sinde, Prens Nâibi'ne saygısızlıktan dolayı gazetecilerin hapse atıldığı, Kutsal Kitap'a saldırı niteliğindeki yayınlarından ötürü erkeklerin boyunduruğa geçirilip halka teşhir edildiği, dokumacıların vatana ihanetten idam edildiği ve kendi katı dînî inançlarına dayalı hiçbir kanıt göstermeksizin, sırf ateizmle ilgili inancını açıkça dile getirdiği için bir çocuğun Oxford'dan atıldığı barbar bir yer görürüz. Sonra Shelley'nin İngiltere'si, siyasi açıdan zaten geriye gitmeye başlamıştı ve onun savaşı, her ne kadar

yürekli olsa da, bir parça modası geçmiş ve bu yüzden biraz gülünç duruma düşmüş bir takım canavarlara karşı gibi görünüyordu. Yine de o, özel hayat anlamında bizlere çok daha yakındır. Halk savaşlarının yanısıra, nesilden nesile süren, hakkında çok daha az konuşulmuş olsa da, diğeri kadar önem taşıyan başka kavgalar da oluyordu. Kocanın karısıyla, oğulun babasıyla olan kavgası; fakirin zenginle, işverenin işçisiyle kavgası vardır. Bir taraftan, tüm bu ilişkileri çok daha akılcı, çok daha az sancılı ve kölelik ruhundan uzaklaşmış bir hale getirmek için, diğer taraftan da onları olduğu gibi tutabilmek için bitmeyen bir çaba söz konusudur. Hem oğul hem de bir koca olarak Shelley, özel hayatında da akıl ve özgürlük için kavgalar vermiş ve birçok yönden felâketle sonuçlanan deneyimleri doğruluğu yüceltmek ve kendi çatışmalarımızda feraha ulaşabilmemiz için bize yardımcı olmuştur. Sussex'ten Sör Timothy, oğullarını beş parasız bırakmak konusunda artık eskisi kadar aceleci davranmıyordu; Boothlar ve Baxterlar evlenmemiş bir kadının tam bir ifrit olduğundan artık o kadar da emin değillerdi. Shelley'nin başarıları ve başarısızlıkları sayesinde, geleneklerin özel hayatın üzerine geçmiş pençeleri, ne önceleri olduğu kadar kaba ve hoyrat, ne de o kadar katı değildi.

Böylelikle bizler, Shelley'i kendi gözlüklerimizden görmüş olduk - tiz sesli, cazibeli, cılız çocuk; hurafeler ve gaddarlığın güçlerini kahramanca bir cesaretle dize getirmiş bir şampiyon; aynı zamanda kör, düşüncesiz, diğer insanların duyguları karşısında anlayışsız biri. Kendi sıradışı hayallerine dalmış, Mary'nin söylediği gibi, "bir varlık" "bizden olmayan biri" fakat daha

iyi, daha yüce, daha soğuk ve uzak bir kimse olarak, varoluşun en yüksek mertebesine yükselmiştir. İşte aniden kapı çalınıyor; Huntlar ve Leghorn'daki yedi çocuk; Lord Byron onlara kaba davranmış; Hunt'ın içi parçalanmıştır. Shelley, bir kez onların rahat olduğunu gördükten sonra gitmek zorundadır. Ve daldığı hayallerden kendini sıyıran Shelley gider.

HENRY JAMES

1.
WITHIN THE RIM[15]

Within The Rim adlı kitap hakkında üretilmiş görüşlerden doğan şüpheleri haklı çıkarmak ve kitaba bir yaklaşım göstermek için takındığımız ilgisiz ve resmi bir saygıyla onu önemsemek kolay olabilirdi. Savaş hakkında yazılan makaleler albüm ve kitaplara hayırsever bir amaçla katkıda bulunurlar; hatta formalite gereği yazılmış bu türden kompozisyon eserlerinin büyük kısmına katlanan en seçkin yazarların bile katkıları vardır, dehanın bu türden kanıtları, hayırseverliğin atlı arabasına zorla koşulmuş, bir kamçının altında somurtkan ve inatçı bir vaziyettedirler; öyle ki, insan yazarının hatırına onları hiç okumadan bırakmak ister. Fakat bu sözümüzü hemen ve tamamen geri almaya niyetlenmediğimiz sürece bunu dememeliydik. Bu denemeleri okumak, bir tür sözünü geri alma süreciydi. Nasıl ki bir roman bölümü yazmak vazifeşinasça

15. 1919'da yazılmıştır.

yapılan bir şey değilse, o kompozisyonlardan bazılarının da vazifeşinasça yazılmış olması mümkündür. Fakat o görevi Henry James'e yaptıran şey ne komitenin onu iknası, ne de arkadaşlarının ısrarıydı, çok daha etkili ve karşı konulmaz bir şeydi - olan biteni ya da onun için mânâ ifade eden her şeyi, tüm anlatım kabiliyetiyle söylemeyi neredeyse başarmış, onun için muazzam ehemmiyet taşıyan çok büyük bir güçtü. O şey Belçika'ydı, Fransa'ydı, İngiltere'nin ve İngiliz geleneklerinin üzerindeki her şeydi; hayatı boyunca medeniyetle ilgili önemsediği her şeydi; güzellik ve sanat mahvolmanın tehdidi altındaydı ve trajik çekiciliği olan tek bir figür halinde, hayal gücünün önünde sıraya girmişlerdi.

1914 yılının Ağustos ayında, savaşın patlak vermesiyle ilgili her şeyi hayal gücüne dayalı olarak hissedebilecek Henry James gibi üstün nitelikli bir başka ihtiyar belki de dünya üzerinde yoktu. "Nadir, eşsiz, üstün İngiltere" derken yıllar geçtikçe onu daha da artan bir incelikle takdir ediyordu: Sadece bir yabancı olarak seçici bir beğeniyle onun keyfini yaşamış, farklı sesler, görüşler ve koşulların doğmasına neden olmuş, diğer birçok şeyden kendi farklılıklarında çok belirgin ve çok lezzetli tatlar almayı bilmişti. Onun kendisine neler verdiğini çok iyi biliyor olduğundan; malum sebepten dolayı, ne kadar değerli olduklarından yarı habersiz bir şekilde ona kendi hediyelerini bağışlamış gibi görmesinden ve daha bir çok sebepten ona kibarlık ve büyük bir ihtimamla minnet duymuştu. Dolayısıyla, İngiltere'nin tehlikede olduğu haberi geldiğinde, Ağustos güneşi altında, sonu gelmeyen olaylardan yarı bunalmış halde, borçlarını hesaplıyor, kendi mut-

luluğunu ona teslim ettiği ölçüde vardığı acının sınırlarının bilincinde, kendisi ve dünya için önemi olan her şeyi büyük bir ciddiyetle, durmadan tahlil ediyordu. İlk önceleri, "Duygu israfının ihtiyarlara has korkusu... Çevremdeki her şeyin en ortasında bulunan ruhlar evim, gitgide daha yaşanılır, daha uyumlu, daha tanıdık bir ev" haline geldi; fakat bundan çok daha önce kendisini ilâve binalar ve yüksek katlar yaparken, çıkıntıları ve uzantıları söküp atarken - her şeyin gösterişsiz bir yerden, derhâl, şimdi adını çok iyi bilmediğim bir inanç kalesine, bir maneviyat sarayına, abartılı, kabarık, ve üzerinde havayla olduğu kadar toprakla da çok fazla ilintisi olan bir bayrağın dalgalandığı bir yapıya dönüşmüş olduğu bir yerden, hatta kalkan duvarlarından, kule tepeleri ve mazgallı siperlerden pervasızca keyif alırken bulmuştu.

Kendi bağlamlarından koparılmamış, birbirini takip eden bir görüntü silsilesinde, ona görünmüş olan bir başka trajedi ve mutluluğun birçok farklı ışığından sonra tek bir yönüyle karşı karşıya kalmış zihninin, o an içinde bulunduğu durumunun bir resmini çizer. Onu kendi varlığına tekrar tekrar şefkatle çizmenin dayanılmaz iç güdüsüyle birleşmiş ve ızdırabın görüntüsünden kaynaklı bir içe dönüş olarak yaptığı hareketler, düşkünler evinin kapısının önünden geçen ve içeri kabul edilmeyi beklerken attığı o iç karartıcı ağır adımlara yeniden dikkat çekmeye zorlayan Rye'da, kendisine belirli bir yol tutturmak konusunda neden o kadar gönülsüz olduğunu şimdiki yazara hatırlatır. Yine de, yaralı ve firari kişiliği, görüntüyle tekrar tekrar yüzleşmesi için onu zorlar ve ona, sefaletin ötesindeki koşullarda ortaya çıkan böylesi bir güzelliğe

kavuşmuş olmakla elde ettiği büyük zaferin ödülünü getirir. "...Onların varlıkları," diye bahstemişti yaralı askerlerden, "İnancın mübarek teceddüdüdür."

Bir ahlakçı, güzellik ve çirkinlik terimlerinin çok büyük bir felâketin anlatımında kullanılan terimler olmadığına ve bir yazarın evrensel felâket karşısında, kendi ruhunun sarsıntı ve titreyişlerindaki tuhaflığı çok büyük bir hevesle sergilememesi gerektiği konularına itiraz edebilir. Oysa savaşın görüntüsünü anlatan ve bizim merhametimizi dileyen tüm kitaplar içinde, bu büyüklükteki kişisel bir anlatı bütünün ölçülerini en iyi gösteren şeydir. Bir tek o değil; veya gölgelerin ve inceliklerin analizini yapabilmek için Henry James'in dehası tarafından entelektüel bir biçimde teşvik edildiğimiz herhangi bir boyut bile değil; fakat daha ziyade, şimdiye kadar ilk ve tek kez farkındayız ki, birisi, kendi grubundan vazgeçmek ve kâinattaki yerini almak için sahne üzerinde yeterince yüksek bir mevkiye ermişti. Örneğin, kısaltmayacağımız ve bu cihetle bütünlüğünden yoksun bırakmayacağımız Belçikalı mültecilerin bir gece yarısı Rye'a vardığı o sahneyi bir okuyun. Binlerce çeşitlik içeren, geçmiş dört yıl boyunca bin kalemin tasvir ettiği, kucağında çocuklu bir kadının ağlayışını saymazsak, sessizlik içinde acele eden mültecilerin olduğu, tamamen aynı o küçük sahne. Onlar yapabileceklerinin en iyisini yaptılar, fakat bir tür kuşatma ya da meyvelerini vermeyi inatla reddeden duygulara bir şahmerdan gibi hissettiren çabalarının tasdik edilmesi işini bize bıraktılar. Kaldı ki bu bir bütündür, aksi halde, Henry James tarafından bizim için çizilmiş sahneyle bir roman yazarı olarak onun eğitimine atfedilebilirdi. Fakat ne zaman

ki o yükseklerdeki yerinde fiziksel görüntüsünü tek bir parçaya indirgeyerek değil; düz yazılarının akışını görkemli bir şekilde en katı engellerin üzerine yuvarlayarak bizden bir araba hediye etmemizi ister, o zaman tüm hayırseverlerin böyle avukatı olsaydı, ceplerimiz birer boşluktan ibaret olurdu diye düşünmekten kendimizi alamayız. Bu, duygularımızın kişisel durumlara bağlı sıkıntılarla rahatsız edilmesi demek değildir. Ki, fırsatını buldukça çok güzel etkilerle bunu yapabilir. Yine de, yüz yirmi sayfanın altındaki bu küçük kitapla yapacağı şey, en geniş bakış açısıyla da olsa, en iyi ifadelerini sunmak olacaktır. Medeniyetin onun için ne ifade ettiğini bizim anlamamızı ve bizim için de aynı anlamı taşımasını sağlar. Ona göre, ülkeleri bağlayan materyal bağlardan taşan şey bir çeşit ruhtu; ama bunun en açık şekilde vücuda geldiği yer ise Fransa'ydı.

...Fransa'ya olan şey her neyse; genişletmek, tohumlarını ekmek ve vakfetmek için, en ince düşünülmüş ve kendimizden bir parça olan, en gurur duyduğumuz her şeye de o olur... O, bunda eşsiz ve tektir; öyle ki, onun kendi kendisiyle dost olması için, onun tüm imkânlarını yaymak için ve tüm yeteneklerinin tadına bakmak için ve neticede dünyayı daha dostça, daha kolay ve özellikle daha çeşitlilik içeren bir yer haline getirmek için onu en çok kandıran adamın "ilgi alanlarının" tüm sorumluluğunu üzerine alır.

Tüm avukatlarımız bu ses tonuyla konuşsa bile, yine de haykırmaktan kendimizi alamayız!

2.
KADİM NİZAM[16]

Bizleri daha aşağılara, 1870'lere çeken bu küçük ciltle,[17] Henry James'in anıları nihayete erer. Daha doğrusu, nihayete ermekten ziyade bir kopma noktasıyla karşılaştığımızı söylemek daha uygun olur. Her ne kadar artık onun sesini duyamacağımızın bilincinde olsak da, tükenmişliğe ya da vedaya dair bir ipucu yoktur; tonlamalar, sanki zaman sınırsızmış ve konuların sonu gelmeyecekmiş gibi zengin ve kendinden emindir. Bu sadece bir prelüt değil, kendisinin de dediği gibi, artık sonsuza dek bizi alıkoyan bir ziyafetin küçük bir kırıntısıdır. Henry James'in vurgulu iddialarından yararlanıp, onun tavırlarıyla, onun "tamamlanmış" eserlerinden bahseden biri düşüncesizce davranmış olur; zira bugüne dek onun yaşadığı kadar uzun bir bitiş konuşması asla olmamıştır. Eserleri, ancak onun hayatının bitmesiyle bir son bulur; bir paragrafın sonunda o mükemmel sesin bir sonraki büyük dalgası bütüne doğru eğilirken, bu ruhla uyum içinde olabilmek için, bizler de kendimizi duraklamış hissetmeliyiz.

Elbette tüm büyük yazarların, içinde en rahat, en iyi dönemlerini yaşıyormuş gibi göründükleri bir atmosfer olmuştur; bu ise, yorumladıkları ve aslında neredeyse keşfettikleri o büyük ortak akla ait bir ruh halidir, böylelikle bizler, apayrı bir üstünlüğün herhangi bir sahnesi, karakteri ya da hikâyesinden ziyade bu ruh hali için okuruz onları. Hatırlamayla ilgili bir

16. 1917'de yazılmıştır.
17. Henry James, *The Middle Years*.

soru geldiğinde, bizim için kendi unsurunda en tastamam olanı Henry James gibi görünür ki bu, onun yaptıklarını kayıran her şeyi dile getirmek demektir. Geçmişten süzülen yumuşak ışık, o zamanın en sıradan küçük figürlerinin bile büründüğü güzellik, günün göz kamaştıran ışıltısı donuklaşırken birçok şeyin detayında fark edilen gölgeler, derinlik, zenginlik, sükûnet, tüm gösterinin mizahı - bunların hepsi, onun en baki ruh halinde, en doğal atmosferindeymiş gibi görünür ve bu da, yaşlı Avrupa'nın, Amerika'nın geçmişi olduğunu anlatan tüm o hikâyelerin atmosferdir. O, en uzağı ve her şeyi en iyi loş ışıkta görür. Bizler, kendi edebiyatımızda geçmişten aldığımız en mükemmel tatları Amerikalılara, aslında Henry James'e ve Hawthorne'a borçluyuz; sadece geçmişteki aşklar ve kahramanlıklar için değil, kaybolmuş asalet ve ağırbaşlılığın yakın geçmişi ile solmuş üslûp ve adetleri de. Romanlar onlarla doludur; fakat onların mükemmellikleri yanında, rahatlıkla söyleyebiliriz ki, yine de anılar daha mükemmeldirler; anılar, onlarda bizzat Henry James yaşadığından, onun davranışlarını ve tonlamalarını daha kusursuz yansıtırlar. Anılarda, onun şefkati daha sıcaktır; mizahı daha zengin, endişeleri daha seçkin, güzellikleri tasvip edişi, inceliği ve insanlığı daha doğrudan ve anlıktır. Fazlasıyla dolu birinin tarifsiz havasıyla görevinin başına gelir. Nasıl kurtulacağını bilemediği kıymetli eşyalarla, nereye boşaltacağını bilemediği ıvır zıvırla fazlasıyla dolmuş biri gibidir; geri plandaki diğer bazı parıltılı objelerin taleplerine, bunların hepsine birden nasıl dayanacağını bilemeyen; çok meşgul görünen, o hazinelerin ağırlığıyla oldukça hantallaşan biri gibidir; öyle ki, onu

başından atmaktaki hüneri, parçaların en iyi nasıl yerleştirileceği konusundaki o eksiksiz bilgisi, edebiyatın yıl boyunca bize birçoklarını sunmak zorunda kalacağı azami bir zevki göze alabilmemizi sağlar. Sadece bir görüntü bile, eline bir kez kalem almış birini bu olağanüstü örneğin ışığında kendi yaratıcılığı üzerine yeniden düşünüp taşınmaya itmesi için yeterlidir. Ve o sade görüntüyle bizlerin memnuniyeti, bize tanıdık gelen bir heyecanla birlikte hemen kaynaşır, eğer doğrudan olmazsa, o zaman rivayetlerle; onun bizden önce gölgelerden çekip çıkardığı ve kibarca, sağlamca yerine oturttuğu o eski Londra hayatı, sanki onun son hediyesi, "Birikimlerimizin kokulu sandığında" istiflediği hazinelerin en mükemmeli ve en değerlisidir.

Avrupa'da kayboluşundan aşağı yukarı dokuz yıl sonra, ki *Notes of a Son and Brother* adıyla kitaplaştırılmıştır, 1 Mart 1869'da Liverpool'a vardı ve kendisini "Yirmi altısını tamamlamak üzere olan kısmen özürlü genç bir adamın önünde açılabilecek ve hemen oracıkta beni en mutlu, en ilginç, en cezbedici ve en ayartıcı biriymişim gibi etkileyen o en büyük fırsatla yüzyüzeydim" şeklinde tasvir ettiği bir durumda buldu. Oradan Londra'ya devam etti ve Half Moon Street'teki evini centilmen pansiyonerlere kiralayan "Nazik, ince yapılı bekar" Bay Lazarus Fox'un yanında - ki, onunla ilgili her detay çok kıymetlidir - kendisine bir pansiyon tuttu. Henry James'in araştırmak için gittiği ve onun o inanılmaz hassas ve inatçı dokunaçlarıyla hiç bırakmadan sarıldığı o günlerin Londrası, aşırı derecede karakteristik ve tavizsiz bir organizmaydı. "Değişimin büyük süpürgesi," Byron'ın zamanından beri hiçbir şeyi süpürdüğü yoktur. Lond-

ra hâlâ, "Rahatından ödün vermeyen ve bağdaşmayan bir şehir... öyle bir şehir ki, fazlasıyla kayıtsız, fazla gururlu, fazla aymaz, çok aptal; hatta onunla ilgili herhangi bir listeye dâhil olmak bile onun özünden ayrılmaktı. Dolayısıyla... Onu etkili kılacak tüm muazzam "çekim"lerden zevk almıştır; onun sapkınlığı dışında her şeyi görmezden gelmek ve sonra reddeden bir vurguyla tüm bunları eve doğru sürmek." Genç Amerikalı ("düşünen bir yaratıktım ben, à tout propos'ta fark gözetmek için doğmuştum") az sonra üst kattaki beyefendilerle kahvaltı edecekti (Bay Albert Rutson) Genel Merkez'den, Hariciye'den, Avam Kamarası'ndan ve yemeğin üzerine, birlikte tembelik ederek geçirdikleri vakitle onu fazlasıyla etkileyen, Grant'in ilk Kabine oluşumuyla ilgili yaptıkları yakın sorgulamayla onu pek mahcup eden diğer beyefendilerle birlikte kızarmış dil balığı ve marmeladını yiyecekti. Daha fazla parçalara ayırmanın saygısızlık olacağı tüm sahnede, çağın belirgin bir soluğu vardı. Bıyıklar, favoriler, dinlence, o beyefendilerin siyaset için gösterdikleri gayretlilik, Kabine hakkındaki görüşleri, kahvaltı masasının ana mevzusu idi ve bu konuya ışık tutacak olan o âciz yabancı, Henry James'in kendisi hakkında hissettiği buydu, "sadece kusursuz derecede gülünç değil aynı zamanda son derece silikti." Tüm bunlar, belki de onu bir çift nazik omuzun üzerinden bir kez baktığımızda, çoğumuzun tekrar görebileceği bir resmi önümüze koyuyor.

O zamanın Londra'sı hakkındaki temel gerçek şu ki, tüm şahitlerin de kabul ettiği gibi, bizim şehrimizle kıyaslandığında, daha küçük olduğudur. Oyalanacak ve eğlenecek yerler sınırlı sayıdadır. Herkesin birbiri-

ni tanıyabilmesı için kolay erişilir, aynı zamanda hayli kıskandıran bir toplum vücuda getirebilmek için, halkın uyumlu eğilimlerini bilmeye değer. Sizi toplum içinde kabul ettiren ne türden bir niteliğiniz olursa olsun, bu sizin yaptığınız bir şey ya da sizin saygıya değer bir şey yapma yeterliliğinizin olduğunu gösteren herhangi bir şey olsun, iltifat her zaman önemlidir. Birkaç ay içinde Tennyson'ı, Browning'i, Matthew Arnold'ı, Carlyle'ı, Froude'u, George Eliot'ı, Herbert Spencer'ı, Huxley'i ve Mill'i görebilmeyi dileyen genç bir adam Londra'ya geldi. Onlarla karşılaşabilmişti. Onlarla sadece kalabalıkta omuz omuza gelmiş değil, onları konuşurken duymuş, hatta kendisiyle ilgili bir teklifte bulunmuştu. O günün şartları bu türden konuşmalara imkân veriyordu ki bu, böylelikle hayatta kalanların her zaman tutunabileceği, bizim kaosumuzu haykırmaktan mutluluk duydukları, bilinmeyen bir sanattır. Bizim kuşağın hafta sonlarının çok daha ötesinde, yinelenen o akşam yemekleriyle, pazar davetleri ve kır gezileriyle dostlukların kumaşı çok sağlam dokunur ve özenle korunurdu. Daha geniş kapsamlı, son derece bilgilendirici, daha az resmi, kişisellikten daha uzak, ayrım yapmayan ve o günün sıcak samimiyetlerinin yer aldığı sohbet ortamlarını içeren güzel cemiyetlerin üzerine bir eğilim vardı. Bizler, zamanın ciddi mevzularını tartışmak için çarşamba ve pazar akşamları bir araya gelen, altmışlı yılların küçük cemiyetlerini okuruz, Cosmopolitan ve Century'yi, ve onların şimdi göstereceğimiz türün dışında, daha temsili bir karakter olmayı isteyebileceklerini hissederiz. O günlerde devlet adamları ya da entelektüeller arasında geçen ve bu grubun üyeleri tarafından yüceltilmiş

veya ilham almış olaylar bizde bir etki bırakır. Ayrıca o zamanlar, şimdikinden çok daha yakın bir temas söz konusuydu. O günlerin eğlence ve meşgaleleri - ki onlar ne muhteşemdiler! - hiç şüphe yok ki çok iyi organize edilmişlerdi; belirli isimlerin yüceliğini kabul etmiş ve kendi muhitine bir tür düzen getirmiş o sadeliğin içinde belli bir mantığın yattığı, onların anı yazılarını okuyan herkesin aklına gelmelidir. Taçlandırılmış soydaşları, en candan sadakat ile ona tapındılar. İnsanlar gruplar halinde Freshwater'da bir araya gelirlerdi, Melbury Road evlerinin bulunduğu yerdeki eski bahçede, ya da Londra'nın çeşitli merkezlerinde ve anladığımız kadarıyla bir seferde aylarca orada kalır, hatta aralarından bazıları, bir başkan edasıyla hayat boyu orada yaşardı. Watts ve Burne-Jones şehrin bir tarafında, Carlyle bir başka tarafında; Tennyson da muhtemelen kendi adasında, George Eliot ise üçüncü bir tarafta olup, hepsi de tavsiye edilecek bir güzelliğe ve ruha sahip olmanın yanında, tenkitten uzak bir özveriyi de içinde barındıran bir çevreye kendi kanunlarını dayatmışlardı.

Henry James, tabii ki, kanunları kabul edecek ya da o çevrelerden herhangi biri için eleştirel güçleri köreltmeyi ima eden bir anlamı ifade edecek biri de değildi. Ne mutlu bize ki, o sadece yılların birikmiş merakı için değil, aynı zamanda bir yabancının tarafsızlığı ve bir sanatçının eleştirel sezgileriyle birlikte geldi. Fazlasıyla minnettar fakat aynı zamanda fazlasıyla itaatkâr biriydi. Böylece onun kırıntıları yeniden hayat bulur; aslında yeni baştan tasdiklenir. Devrin büyük figürleri ve daha az önemli olmayanları, etrafını kuşatanlar tarafından daha küçük figürleri ay-

dınlatır. Onun Bayan Greville tasvirinden daha mutlu kimse olamazdı. "Onun güzel, zarif mizacıyla, masum budalalıkları," tüm aşırılıkları ve cömertliğiyle ve belki biraz sert olacak ama Henry James'in otoritesi olmadan olmayan, saçmalığı çağrıştıran, tabii ki bireysel fakat aynı zamanda coşkulu bir kızkardeşlik artık tükenmiş görünür. Bayan Greville tarafından George Eliot'a yapılan ziyareti betimleyen harikûlade bölümü, trajik sayılabilecek o hadisede neler yaşandığını ifşa ederek, okuyucunun izlenimini berbat etmeyelim. Milford Köşkündeki misafir odasında sadece bir an için bulunmak bile daha affedilir bir şeydir.

Sosyal arınmışlık için tasavvur etmenin mümkün olduğu en gölgelik inziva köşesi... Kırmızı gölgelerdeki kırmızı mumlardı benimle kalan, esrarengiz biçimde, bu aşamada canlı bir işaret; gül rengi ışıklarını dökerek sonbahar rüzgârıyla def edilmiş gerçeklik, önceden delâlet edemediğim ve örneklendiği gibi, bir âhengin imkânlarında daha fazla bir araya gelmek için, kadınsı bir âcizliğin böylesi bir saadeti üzerine, hepsi dışarıda bırakılmış.

Çekili perdeler, "yoğun meşgale," yeni romanı "half-uncut"ın ikinci cildi el altında hazır; "Evcil İskoç çoban köpeğinin emsalsiz dokunuşu ve zarif başı" - işte bu, tanıdık bir konudur. Bu hanımefendilerin, çağın en feci vuruşuyla şaşırtıp, bastırılamaz iyimserlikleriyle felâkete yol açarak, yazdıkları pasajlar üzerine verilmiş hediyelere dört elleriyle saldırarak ve en uyumsuz, paralanmış haldeki gemi enkazını kendi mavnalarıyla çekip limana getirerek tuttukları bir hayat yolunda, o, despot bir tarzı çağrıştırıyordu. "Kişinin şahsen idrak edip, beyhude yere güzel güzel

dövünebileceği birkaç keskin gerçek" ki hiç şüphesiz bu türden savunmalara karşılıktır. Bize öyle geliyor ki, güzelliğin, asaletin ve şiirselliğin peşinde koşanların enerjileriyle pohpohlanıp, tasvibin dışına itilmiş gerçekler, fazlasıyla ayaklar altına alınmış değil ve meselelerin diğer tarafının mümkünatı pek de göz ardı edilmiş sayılmaz. Şu anda istedikleri lütuf veya ortam her ne olursa olsun, çok arzulanan bir şeyi elde etmek için abartılı adımlar atabilirler; hayatlarını, geçmişi düşünmeye ödünç verirler; iyilik veya fenalık için bilincimizden sürgün edilmiş gibi görünen maceranın büyüsünü, soluğu, zaferi ve çok daha önemli günleri. Bir arkadaş mı hasta? Sabah güneşini içeri buyur etmek için bir duvar yıkılıverir hemen. Doktor taze süt içmeyi mi tembihledi? İngiltere'nin en mükemmel derecede sağlıklı tek ineği emrinizde. Henry James, tüm bu kişisel coşkuyu, Bayan Greville adlı "müthiş seçkin dostun" ve farklı mihraplardaki rahibenin bedeninde hayata geri döndürür. Güzel kadının, "hafif abartılı bir hürmetle" ona "ah, evet, nasıl isterseniz - beni arabacının önünde öpmediğiniz sürece!" deyişinin ardından onu cevaplarken, bizler "Tennyson'ın tatlı homurdanışını," neredeyse duyamayız.

Ve sonra Leydi Waterford'un girişiyle, Henry James o günlerde ortalıkta gezinen niteliği ve çiçeklerin en kokulusundan olan insanları, zihninde sevgiyle ölçüp tartar - "Babalarımızın ondan keyif almak için görevlendirildiği, insan güzelliğinin niteliği ve kişisel başarı hakkında hiçbir şey söylememek... İtiraf etmeliyim ki, hayal gücüm, mucizenin şekliyle doyurulması gereken bir kıtlık yaşıyor." Onları hatırlamak isteyeceğimiz kadar güzel miydiler, ya da güzel bir varlığı

meydana getiren o şey bütünüyle atmosfer miydi, bir tür imtiyaz ya da itibar, bir daha düzelmeyecek şekilde hissettiren ya da tartışmasız kabul edilen? Boş Londra sokaklarının bir parçasından ibaret değil miydi, hatta dört tekerlilerden, hani samanlarla kaplı, sonra o basık umumi yemekhanelerden, aylaklıktan? Fakat eğer sadece orada durup, bakılmışlarsa, bunu ne de görkemli yapmışlar! Güzelliği ve varlığı ile yeterince gözü kamaştığında, tek yaptığı Titian ya da Watts'a eşdeğer bir alkış için fırçasını eline almak olan Leydi Waterford gibi böylesine olağanüstü çiçeklerin açabilmesi için belirli genişlikte bir mekân şarttır.

Kişilik; biri bununla her neyi kastediyorsa, kendini ifade etmek için yasal bir izne uymuş gibi görünür; ki bununla aynı doğrultuda bir örneğe günümüzde rastlayamayız. Yetenek; eğer varsa, artık mümkün görünen sınırların ötesinde yüreklendirilmiş ve korunmuştur. Tennyson, elbette, bizim kastettiğimiz şeyin en son, en yüce örneğidir ve ne mutlu bize ki, Henry James, o tapmağa lâyıkıyla götürüldü ve sıradışı yeteneğiyle, bizim örneğimizde eskinin yerini alacak olan gizemin yeni bir versiyonunu getirdi. "Genç dindarlığın abartılı tasavvurları bir alınyazısıdır; çok defalar, bence, tuhaf ve şiddetli şoklara tecrübe müdahale eder. ...Peki, peki, peki, onun tek olabileceği bu mu....." Böylece o, başlar ve dolayısıyla bir süre devam edip "Tennyson, bir Tennysonci değildi" diyen bir beyanatın önünü açar. İnsanın Aldworth'ta soluduğu hava, "Apaçık kutsal, ya da en azından kesinlikle kutsal; yaşamaya çalışmak gibi çok daha fazlasını yapabilecek" birinden başkası olamazdı. "...Geniş, sade ve neredeyse boş bir ortamdı... Doğrusu, ne ondan

haberdar olarak, ne de iletişim kurarak aklıma düştü." *Locksley Hall*'ı ve "Ah canım, ah canım... Serin bir şaşkınlıkla onu duydum; içine koyduklarından daha bile fazlasını dizelerinden çıkardım" sözlerini ezbere söylemişti. Ve böylece, en ufak bir zarar vermeden görüntüyü netleştirmek için, tümü güzellikle benimsenmiş bir dizi nitelik sayesinde, tatmin edici ve inandırıcı bir sonuca yönleniriz; "Benim eleştirel tepkim, büyük adamımızın bir Ozan oluşunu katiyyen geçersiz kılmadı - gerçekte onu bir Ozan yaptı ve bir Ozan olmaktan daha fazlasını bıraktı." Bizlerse oranın, gerçekten de ne kadar geniş, sade ve neredeyse boş bir ortam olduğunu ilk defa görürüz; ve "Tarihi geçmişi olmayan bir zafer," şiirsel karakterin nasıl olup da "Ödediğinden daha fazla yıpranmış ya da hiç olmazsa yıprandığından daha fazlasını kurtarmış" olduğunu görürüz; hal böyleyken büyük adam, bir şekilde yepyeni koşullarda yeniden dirilir ve gelişir; alışkın olduğumuz halinin çok daha ötesine geçer ve üzerimize bir Ozan'dan daha fazla, gün gibi ışır. Hayatı tanımlama, kısıtlama ve yenileme vazifesini George Eliot'ın hayaleti için de büyük bir incelikle icra ettiği kadar, "Derondistlerin Daniskası olsa bile" bunu duymaktan memnun olacak kadar da vefalı olduğunu herkese duyurur.

Ve böylece, şimdi her şeyin değişmiş ve bitmiş olduğu (söylediğine göre, değişimin tam saatini işaret edebilirdi) geçmişe bakarak Henry James, fevkalade karakteristik bir özelliği olan dindarlığının son eylemini gerçekleştiriyor. O günlerin İngiliz dünyası onun için çok mukaddesti; yarı esprili bir şekilde bizim "o muazzam monotonluktaki halk tabakamız" da bulunamayacağını öne sürdüğü bir duyarlılığı ve ayrıcalığı

vardı. O dünya, ona dostluklar ve fırsatlar verdi; buna ilaveten, hiç şüphe yok ki, verirken hiçbir bilince sahip de değildi. Asla unutamayacağı insanlar bu türden bir hediyedir; üstelik, bu hatıra kitabı bize harikûlade bir şükran günü eylemi gibi geldi. Yine de tüm bunları nasıl telafi edebileceğini kendine soruyor gibiydi. Ve ayrıca, hizmetindeki tüm bu yaratıcı gücü kullanarak geçmişi bir emirle davet eder ve bizi ona takdim eder. Eğer bir seçeneğimiz olsaydı, sadece bize unutulmuşluğu verdiği için değil, fakat aynı zamanda bize onu verdiği için seçmiş olmamız gerekirdi. Bu sayfalarda birçokları onun sesini yeniden duyacak; başkalarının arzu ve endişelerini algılayacak, yardım etmek için duyulan o sonsuz arzu, kendi kökenine dönecek, ve belki de biri, bir sanatçının hayattaki mesafeli duruşunu ve yalnızlığını sezinleyebilecek. O, dünyanın sıradan meselelerinde yer alma şansı edindiği için müteşekkir gibiydi, kendisini bu konularda bir güvence olarak verdiği için; hayal gücünün uzak ve hoş mevzularına fazlasıyla dalmış olmasına karşın, insanların ilgi alanlarıyla bağını hiç koparmadı. Geçmişin anılarıyla ve dostlarıyla biraz olsun bağlantısı olan herhangi bir iddiayı tasdik etmek, ona kendine özgü bir keyif vermiştir. Ve inanıyoruz ki, eğer bir seçeneği olsaydı, son sözleri mutlaka hatıra ve sevgi sözcükleri içerirdi.

3.
HENRY JAMES'İN MEKTUPLARI[18]

Orgun gürleyen sesi hâlâ kulaklarında çınlarken katedralin alacakaranlığından dışarı çıktığında, oyma eserlerin giriftliğini ya da mermerin gizli kalmış zenginliğini daha iyi gözlemlemek için az önce kısılmış gözleri hâlâ gölgeliyken, kim caddenin canlılığına göğüs gerip ve üzerindeki etkiyi bir çırpıda toparlayıp onu dağıtabilir? Nasıl ayrıştırır, nasıl formüle eder? Henry James'in sertçe, benimle ilgili herhangi bir fikrinizi ne cesaretle telaffuz edebilirsiniz, diye sorduğu nasıl duyulabilir? Her şeyden önce, sadece bir figürün altına saklanarak, hâlâ üzerinden atamamış ve neredeyse boğulmuş haldeki hareketlerimizin, nihayetinde yorumlardan ziyade daha çok ünlemlerden biri olduğunu ima eder. Bir dem sonra şuur, yatıştırmak ve neşelendirmek için oraya gelir; öyle ki, her ne kadar Henry James'in gözünden teşebbüsümüz başarısızlığa mahkûm olsa da, yine de kutsayışı onun üzerinedir. Böyle dönemlerde hayatın yenilenişi, bizim de burada; Londra'da, İngiliz kadın ve erkeklerinin arasında, dudaklarda ve akılda kabul edeceğimiz gibi, ondan en cömert onayları alabilir; ve eylemlerimizin daha iyi benimsenemeyeceği de asil bir memnuniyetle kabul edebilirdi. Şimdi, bir rehberimiz olmadan el yordamıyla aramaya terk edildik. Bay Percy Lubbock'ın tanıtıcı ve bağlayıcı paragraflarında, ondan çok daha iyi başarılmış zor bir görev bulmak kolay olabilirdi.[19] Bize öyle görünüyor ki, sadece mektupların okunma-

18. 1920'de yazılmıştır.
19. *The Letters of Henry James*, yh: Percy Lubbock.

sından öncekiler değil, daha vurgulu olarak sonrasında ortaya serdiği yorum satırları en doğru olanlarıdır. Karanlığın - kendisi bunu ilk beyan eden kişidir - ortasında sonlanıverirler; zor bir problemin üstesinden gelmiş olabilecek herhangi bir fikir, her noktada desteklenmiştir. Onun eşsiz derecede dikkatli yardımları ve samimi örnekleri sayesinde düzeltmeleri yapılmıştır. Onun aracılığı her zaman aydınlatıcıdır.

Kabul edilmelidir ki bu düzeltmeler, ilk birkaç bölümde özellikle anlaşılması güç herhangi bir şey tarafından biraz gereksinim duyulmuş gibi görünüyor. Şayet, son yüzyılın yetmişleri sırasında Avrupa'daki deneyimlerinin net ve toparlanmış bir beyanatını verebilecek yetenekte biri olarak kendini ispat etmiş genç bir Amerikalı varsa, o da Henry James'ti. James gördüklerini ve yaptıklarını, dışarıda yediklerini ve buluşmalarını, kendisi de öyle hissettiği gibi, kibar bir misafir gibi davranarak ülkesindeki evine yaptığı ziyaretlerini aktardı. Kendini "Amerikalı dünya vatandaşı" olarak tanımlamıştır. Şoklar ve heyecanların yerine daha sıcak, güvenli ve uykuyu teşvik eden yumuşak bir kuş tüyü yatak gibi İngiliz medeniyetinin derinlerine dalabilmek için her şeyi şaşırtıcı bulmaktansa, tekdüze bulmak çok daha muhtemel gibi görünüyor. Henry James, izlenimlerini yazdığı sıralarda elbette uyuyamayacak kadar meşguldü. Görünürde hiçbir şey yapmıyor, kimseyle görüşmüyor gibiydi. O ilk günler, neşeli ve hareketli bir ruh hâlinin ötesine kolaylıkla uyanabilir ve mektuplarının sıcacık evinde eğlenceli bir şekilde ayakta kalabilirdi. Zira ünlü isimlerin de araya serpiştirildiği herkesle tanıştı ve birçok önemli olaya şahitlik ettiği her yere gitti. Tek bir mantıklı örnek bunun için yeterlidir:

"Dün, Gladstone, Tennyson, Dr. Schliemann (eski Miken'i vesaireyi ortaya çıkartan kişi) ve diğer yarım düzine 'yüksek kültür"e mensup adamla birlikte, Lord Houghton ile yemekteydim. Bard'ın hemen yanındaki sandalyede oturuyordum, tamamı Porto Şarabı ve tütün hakkında olan konuşmalarının çoğunu duydum; haklarında çok şey biliyor gibiydi ve bir oturuşta tüm bir şişeyi içebilir ve hiçbir kötü durumla karşılaşmazmış. Çok esmer, sıska bir adamdı ve ilk bakışta fotoğraflarından daha az yakışıklı görünmüştü: Fakat yavaş yavaş, onda bir dâhinin yüzünü görüyordunuz. Biliyorum ki, kendisi basitlikten çok uzaktı; tuhaf, kaba bir aksanla konuşur ve genel anlamda, Amerikan üretiminden binlerce kilometre uzaktaki İngiliz cinsi bir ilkel mahluğu andırırdı. Akşam yemeğinden sonra Bay Gladstone ile yaptığımız nazik sohbette dikkatleri üzerime çektim; bu benim ilgi arayışımdan değil, aynı zamanda Lord H.'nin neredeyse ısrarcı alakasından kaynaklıydı. Lakin büyük bir siyasi liderin şahsiyetini hissetme şansı yakaladığım için ziyadesiyle memnundum - gerçi Sayın G. şu an kendi partilileri tarafından bile eski lider olarak görülüyordu. Gladstone, oldukça büyüleyici bir kişilik olmasının yanısıra - son derece medeniydi - bir dâhinin gözlerine sahipti - ve kendisini, konuştuğu konuya kusursuzca teslim ederdi. Bende büyük bir intiba bıraktı - hem de burada gördüğüm diğer herkesten daha büyük: Gerçi bu, biraz da benim *toyluğumdan* ve devlet adamlarına alışkın olmamamdan kaynaklıydı...

Sonra Oxford ve Cambridge'teki tekne yarışları. İzlenimler gayet güzel ve parlak bir şekilde aktarılmıştır fakat burada özlediğimiz, belki de, bu izlenim-

lere direnç gösteren herhangi bir beden - alıcı aklın, aslında gergin, beyaz bir sayfadan çok daha başka bir şey olduğu fikrini veren herhangi bir garantidir. Bunun üzerine en iyi açıklama birkaç sayfa sonra yine kendi sözleriyle geliyor; "Bu biraz da, nasıl yazılacağını öğrenmiş olmakla ilgili bir şey." Eğer bu önceki sayfaların çoğuna, "Büyük işlere girişmeden önce, küçük işler kusursuzca bitirilmeli" görüşünü üslûp standardıyla kesinleştiren birinin yazım sanatındaki deneyimlerinden yola çıkarak bakacak olursak, onların mükemmeliyetinin ifadesiz türden olduğunu ve genellikle geç olgunluğun önünde seyrettiğini anlayabiliriz. İfade yeteneğinin ona müsaade ettiği her şeyi söylüyordu. Dahası, zaten söylemiş oluyor, tıpkı en iyi mektup yazarlarının söylemeyi öğrendiği gibi; ve sadece bir bireye değil, seçkin bir kurul karşısında da. "Bu bence, sergilenmeye layık olan iyi bir mektubun en temel niteliğidir," diye yazmıştır; "Sadece *tek bir kişi* için saklanmışsa, heba olmuş demektir... Mektubumu suarelerinizde yüksek sesle okumanız için, benden size tam izin!" Dolayısıyla, alıntılardan kaçınacak olursak, bu, pasajlarda gerekli vasfın yetersiz oluşundan değildir. Daha ziyade, kendisi bunu ve diğerlerini oldukça büyüleyici, zeki ve lâyıkıyle yazarken, bizler de tahmin yürüterek başlayıp, onun aklının başka yerde olduğu gerçeğiyle kızarak bir sona gelmiş olmamızdandır. Asıl ilgisini cezp eden ne yemekli toplantılardır - bir mevsimde tam yüz yedi adet yapılmış - ne hanımlar ve beyefendiler, ne de Tennysonlar ve Gladstonelardır; gözlerinin önünde nümayişler başlar ve biter; zihninde sürekli bir izlenim canlanır; bu durumda, bizler de onu izlerken, aynı zamanda tüm bunlara

dair bir ipucu, bir gizem yakalamak için bekleriz. Şu gerçekten de açıktır ki, eğer o, tüm vakarlı duruşuyla konumunun gerektirdiği görevleri yerine getirmişse, konum belirlemenin kendisi bile, durmaksızın denetleme gerektiren ve farklı olasılıklarının taahhüdüyle sonuna dek huzurunu kaçıracak olan ciddi bir önemi haizdir. O, medeni yerkürenin hangi noktasına yerleşecekti? Onun, bu problemin önündeki titreyiş ve kararsız sendeleyişleri, hakkında tuttuğumuz raporlarda fazlasıyla belirgindir; yine de Amerika'yla ilgili durumunun karşılığını ilk günlerde basitçe şöyle vermiştir; "...Bir roman yazarını harekete geçirmek için eski bir medeniyet kâfidir."

Sonrasında, İtalya kendini gösterdi; fakat, "altın iklimin" cazibesi, çalışmak için öldürücü bir etki barındırıyordu. Paris'in ise net bir avantajı vardı, fakat dezavantajları da bir o kadar olumluydu - "Edebi derneklerle ilgili neredeyse hiçbir şeye rastlamadım ve onlarla samimi ilişkiler içinde bulunmamamı gerektiren elli tane sebep oldu. Porselenlerini beğenmedim, başka hiçbir şeylerini beğenmedim; ve üstelik hiç *accueillant* değiller." Londra onu, nihayetinde boyun eğdiği çekiciliğin ve iticiliğin o çifte baskısına sürekli olarak maruz bırakmış ve karargâhını, hatalarına göz yummaksızın bir metropolde kurmaya teşvik etmiştir. "Neden ilgi duymamamı gerektiren o uzun listeye rağmen, Londra'ya ilgi duyuyorum; sanırım, her şeyi hesaba katacak olursak, dünyadaki en iyi görüş açısı olmasındandır... Yine de soruların sonu yok." Bunu yazdığı zaman otuz yedi yaşındaydı; olgun bir yaşta; yerli bir çiçeğin kaderinde ne varsa, doğal şartları el verdiğince, kendi toprağında çoktan güvenle büyü-

yüp filizlenmiş olduğu bir yaş. Fakat Henry James'in ne toprağı oldu, ne de kökleri; kendisi gezginler ve yabancılar kabilesindendi; hiç durmaksızın turlayıp arayan, bağımsız, taahhütsüz, kendi özgür iradesiyle oraya buraya konan, ve nihayetinde sık dikilmiş gürbüz bitkilerle dolu eski bir tarlaya ihtiyatla burnunu daldırıp, oraya tehlikeli biçimde tüneyen kanatlı bir göçmendi.

İşte şimdi, daima önümüzde duran mektuplarda bir dereceye kadar mevcut olan ve benzersizliklerini borçlu olup gerçekten "dil kapsamında" olup olmadıkları konusunda bizleri şüpheye düşüren üslûpları ayırt edebiliyoruzdur. Eğer Londra, her şeyden önce bir bakış açısı ise ve insan eylemlerinin gerçekleştiği alan, tümüyle ve sadece bir gösteri alayının sergilendiği, manzaradan ibaret bir yer ise, o zaman şunu da sormadan edemeyiz; tüm o izlenimler bir yere kümelenip üst üste yığılacaksa, o zaman izleyicinin amacı nedir, hangi niyetle orada istiflenirler? Bir izleyici düşünün; uzakta bir yerde, gözünü dört açmış, sonuna kadar ilgili, sonuna kadar gözlemci; şüphesiz o, Henry James'tir. Fakat açıkça görüldüğü gibi, uyum ve hazırlığın o uzun ve yorucu süreci, baştan sonra kontrol altında ve ustalıkla idare edilmiştir ve bu, yıllar hızla geçip giderken, daha karmaşık hassasiyetlerin hazineleriyle daha güçlü ve kusursuz olanın, sadece meşguliyetler olduğu inancıyla amaç edinilmiştir. Gerçi, yaşanan dönüşüm eyleminde herhangi bir materyal görebilmek için açıklanan amaca baktığımızda, sessizlik tarafından karşılanıyoruz, şuursuzca dışarı itiliyoruz. "Küçük, güzel hikâyelerden bir seri yazmak için yeterince uzun bir ömür tasavvur ediyorum. Hiç

olmazsa birinin yaşamını düzenlemiş olmak için bir teselli." Kelimelerde gençliğin izleri var, belki de kasıtlı olarak hafifler ama aynı zamanda az ve narinler, yazarın bir misyonu olduğu ve bunu yüksek sesle dile getirmek zorunda olduğu konusunda ısrar edenlerin sorularını cevaplayabilmek ve şüphelerini yatıştırabilmek için omuzlarına binen yükün altında neredeyse yalnızlar. Henry James'in yazarlığından bahis açtığı nadirdir ama yazarlık düşüncesi bir an olsun aklından çıkmaz. Dolayısıyla, yurt dışındaki Stevenson'a yazdığı mektuplarda bizler, her şeyin dışında, vahşilerle yaşamaya dair delice bir fikrin şaşkınlığına dalmış derin düşüncelerin mırıltılarını ve dehşetini duyarız. James bu sırada kendi kendine, görünürde her şey hayranlık ve yakın ilgiden ibaretken, ben buna nasıl dayanabilirim, diye sorar gibidir - Samoa'da, vahşilerin arasında yaşıyor olsaydım, kitaplarımı nasıl yazabilirdim? Bunların hepsi, onun yazarlığına birer atıftır; tüm mesele duyulan kaygıdadır. Fakat şimdiye kadar, mevcut ifadeler böylesine sürüp giderken, kitaplar da, tıpkı baharda açan nergisler gibi sessiz ve kendiliğinden ortaya saçılmış olabilirler. Ne onların doğumuna dair edinilmiş bir bilgi vardır, ne de insanların söylediklerinin onun için bir anlamı. Söylemleri büyük ihtimalle meselenin özünden uzaktır ya da eğer tesadüfî gerçeklere sahipseler, onlara her kitabın, kademeli ilerleyen bir evrim sürecinin bir basamağı olduğu ve sadece yazarın kendisinin ilerlettiği bir plan olduğu gerçeği kaçınılmaz bir cehalet içinde anlatılmıştır. O, anlaşılmazlığını korur; sessiz ve kendinden emin durur.

Peki öyleyse, kaderinde popüler bir roman yazarı olamayacağı gerçeğiyle birkaç yıl sonra onu yüz yüze

getiren *Bostonians* ve *Princess Casamassima* ile başarısızlığa uğradığı sıralarda yaşadığı hayal kırıklığından kaynaklanan o bariz aykırılığı nasıl açıklayacağız?

...hâlâ sersemliyorum (diye yazmış); bu gizemin altında çok şey yatıyor. Bana göre bu, çok fazla beklentimin olduğu ama çok azını elde ettiğim son iki romanım *Bostonians* ve *Princess Casamassima* tarafından mevkimin üzerine işlenmiş anlaşılmaz bir hasardır. Zaman geçip giderken, kalıcı birkaç iyi şey yazıyor olsam da, eserlerimin ne yazık ki yayınlanmadıkları gerçeğinden hareketle, üretkenliğe olan arzu ve talebimin dibe vurduğu kanaatindeyim...

Telafiler kendini hemen ortaya koyar; James "hiç olmadığı kadar iyi durumdadır ve kendisini, "eleştirel dünyayı" tamamen alışılmamış bir kibirle elinde tutarken" bulur; yine de biz, sahne üzerinde başarıyı yeniden yakalamak için, onu son derece gayretli bir çabaya sürükleyen ve sonu felâket olan romanların başarısızlığını telafi etmeye yönelik belli başlı bir arzu olduğunu tahmin etmek için, Bay Lubbock'tan yetki alırız. Onun dehasının sahiciliğinden bir an bile şüphe etmemiş ya da sanatçılık görevinin standardından bir saniye olsun ödün vermemiş bir adamın dudaklarının arasındaki başarı ve başarısızlık sıradan anlamlarının çok dışındadır. Belki de bu başarısızlığı, Henry James'in kastettiği şekilde ele alırsak, hata, her şeyden çok, halk tarafından gelecek olandır. Bu, halkın hatasıydı; yine de bu, facianın etkisini azaltmadı ya da halkın, sanatçıların ellerinden minnetarca ve anlayışla kabul ettiği ve sonuçta halkın kendisinden dönüşmüş ve dönmüş, en iyi nitelikleri barındıran unsurlar tarafından kurulmuş bir düzenin hayal gücünü daha az

istenebilir kılmadı. *Guy Domville* başarısızlığa uğradığında, ve Henry James bilhassa "o berbat geçen on beş dakika" boyunca "bağırışan barbarlar" ile karşılaştı ve "hayatta görebilecekleri diğer hiçbir şeye kusursuzca *benzemeyecek* olan, hayal kırıklıklarının yol açtığı bir vahşiliğin neler yapabileceğini öğrendi." Dehasından hiçbir şüphesi yoktu; yine de bunları düşünmek için evin yolunu tuttu:

...Geçmişte uzun süre, kötü günlere denk geldiğimi hissettim - en az istenmekte olan birinin her türden sembol ve işareti, her yerde ya da herkes tarafından düpedüz başarısızlığa uğramaktadır. Benim bilmediğim, ve esasen de takdir etmediğim yepyeni bir nesil, evrensel bir hâkimiyeti elinde bulunduruyor...

Halk, bu andan itibaren ona göründü; hem de şimdiye dek hiç görünmediği gibi; barbar bir kalabalık, onun sunduğu güzellik ve zarafete ilkel pençelerini geçirmekte âcze düştüler. Bir sanatçı, ne halk içinde yaşayabilir, onu yazabilir, ne de onların arasında herhangi bir materyal arayışına girebilir düşüncesi, günden güne doğrulandı. Medeniyeti temsil eden seçilmiş bir grup, aynı zamanda kendi özverisini protesto etmişti. Oysa biri, seçilmiş grup için daha ne kadar yazabilirdi? Acaba, dehanın kendisi kısıtlanmamış ya da en azından, yeteneği çok az kişiye, ilgi alanlarını dar bir kitleye ve ilham denen şeyi de sadece geleceğin öncü birliklerine ya da medeniyet çok başka yerlere doğru karşı konulmaz bir halde uygun adım yürürken, anayoldan sapmış ve bir yerlerde lağvolup son bulmuş, ancak küçük bir bando olabilecek dağınık haldeki hayranlara verilmiş bilinç tarafından, kendi gerçek özünde etkilenmiş olabilir miydi?

Henry James, bunların tümüne karşı temkinliydi; kafa yordu ve tartışmadan kaçındı. Çalışmalarının yönü üzerinde şiddetli bir etki olduğuna hiç şüphe yok. Yine de tüm bunlara rağmen o sakince yoluna devam etti; bir ev satın aldı, bir daktilo; kendini dışarıya kapattı, etrafını doğru zamanda mobilyalarla donattı; ve kritik zamanlarda tam vaktinde orada olmayı başardı. Gerçi tedbirsizce olsa da, berbat görünümlü yeni kulübelerin, onun görüş açısını tahrip etmediğinden emin olmak için sermayeden bazı küçük harcamalarda bulundu. Fesatça düşüncelere geçit verecek olursak, aslında bu son derece kasıtlı bir inzivadır; tam bir dışlama. Kutsal sığınağın içindeki her şey fazlasıyla müreffeh ve pürüzsüzdür. Ne onu rahatsız eden özel sorunları, ne de onu bekleyen kamusal görevler vardı; sağlığı mükemmeldi ve aleyhine yapılan tüm protestolara rağmen, ihtiyaçlarına fazlasıyla yetecek kadar bir gelire sahipti. İnziva evinden, enfes duyguların zarafetini barındıran sakin konuşma sesleri gelebilir; yine de kimi zaman zor beğenen ve hatta iğneleyici bir şeyler tarafından uyarılırız; öyle ki bunlar, inzivanın etkilerinin büsbütün iyi huylu olmadığına işaret eder. "Evet, İbsen çirkin, alelade, hasis, tekdüze, anlaşılmaz bir burjuva..." "Fakat, ah evet, sevgili Lois, [*Tess of The D'urbervilles*] değersiz biri. Numaradan 'cinsellik', sadece onun yokluğuna, kullanılan dilden duyulan nefret ise, yazarın üslubunun saygınlığına denktir." Meredith ve onun çevresindeki "Estetik merakı" eksikliği, esef verici düzeydeydi. Onun içindeki sanatçı, "iyi bir vatandaş ve liberal bir burjuvadan öte bir şey değildi." Tolstoy ve Dostoyevski'nin eserleri birer "akışkan muhallebiydi" ve eğer bana

"Dostoyevski'nin, Stevenson'dan örnek verdiğiniz şeyleri toplayıp derlemekten çok, güzele ve gerçekliğe daha yakın bir yığınağın üzerine savuran o deli karmaşasını hissedip hissetmediğimi sorarasanız, cevabımı üstüne basarak söylüyorum; bu türden bir şeyi hiç hissetmedim." Bu noktaları en keskin yerlerinden tutabilmek uğruna, eleştirinin ürkütücü gövdesindeki her bir zirveyi meydana getiren büyük hacimli nitelik ve açıklamaların yabana atılmak zorunda kalındığı bir gerçektir. İnzivanın dünyadan uzak görünüşü sadece bir anlıktır. Ve o acemi sanat meraklılarından biri tarafından bir sanatçının duyguları karmakarışık olmuştur. Nihayet, dalgaları süpüren bir gölgenin ürpertisiyle zihinde boydan boya uçuşan o saniyede bizler, facianın hepimiz için uzatmalı bir tecrübe, bir mücadele ve Henry James'in hayattaki yalnızlığının başarısızlıkla son buluşu olabileceğini anlarız. Hem o, hem de bizler için türlü mazeretler bulunabilir. "Bir sanatçı için tavizsiz olmak mümkün değildir; eğer inadında ısrar ederse, o zaman neredeyse kaçınılmaz olarak yalnız yaşamak ve kendi tecridinde yavaşça çürüyüp ölmek zorundadır;" şeklinde bir iddia ortaya atılabilir. Edebiyat tarihi, her iki türden felâketin örnekleriyle darmadağın olmuştur. Dolayısıyla, belirli bir zamanda, hikâyenin sonuna doğru, neredeyse gözle görülür bir biçimde bir şeyler yeşerir; bir şeyler mağlup olur; kapkara bir cisim, göz alıcı bir ihtişamın içinde kızıllaşıp parıldar; sanki tepenin doruğunda alev gibi yanan bir işaret kulesidir ve bizler, uzun süre ertelenerek varılmış bir nihayetin altın tacını ve yavaşça sarsılarak yerine oturan sonsuz bir zirveyi görür gibi oluruz... Sadece sütunlar değil, sayfalar ve sadece

sayfalar değil, bölümlerin tümü, açıklamalar ve bu geç kalmış muazzam çiçeklenmenin, bu temize çıkmanın, bu toplanmış kalabalığın ve birbirinden ayrı katmanların tek bir formda harikûlade kaynaşmış olmasının, yabancılık içgüdüsünün ve çift yönlü bir tabiatın uzlaşmaz arzularının analizine yönelik girişimlerle doludur. Belli belirsiz algıladığımıza göre burada, savaşan iki güç, en sonunda kaynaşmış ve bir bütün olmuştur; burada, konsantrasyonun olağanüstü çabasıyla, insan eylemlerinin sahası, taptaze bir odak noktasına çekilmiş, yepyeni ufukların doğmasıyla, yeni dönüm noktaları aydınlanmış, yanlış ve doğruların üzerine yepyeni ışıklar doğrultulmuştur.

Fakat, daha sonra bu mektuplardaki zengin materyalleri derinlemesine araştırıp ondan, sanatçının bütünlüğüne dair karmaşık bir figür inşa etmek, serbest bir zamanında okuyucunun işidir. Henry James'in sonraki ruh hâlini temsil etmesi için biz, yerlerine konmak için sayısız güzel taleplerde bulunan diğer binlercesini bir kenara itip, amaca yönelik olarak biri davranış ve idare üzerine, diğeri de hediye edilmiş bir deri makyaj çantası üzerine yazılmış iki pasaj seçecek olursak:

Eğer başımıza gelen önemli şeylerde, o son çarpıyı hissetmeyiş üzerine bir bilgelik olsaydı, onu ne tanırdım, ne de itibar ederdim. Bırakın ruhlarınız yaşasın. Bu sadece hayat; ve bütünüyle hayal kırıklığından ibaret değil.

O şey [makyaj çantası] durumun yüce gerçeğidir - yoluma çıkan alacalı bir aslan, uğursuz bir yaratıktır. Yanından geçip gidemem, etrafından dolaşamam ve üstelik bana ters ters bakar, yol vermeyi reddeder

ve hakikatte tüm geleceğimi engeller. Görüyorsun ya, onunla yaşayamam; onun kurallarına göre yaşayamam. Onun talepleri, onun hak iddiaları, onun boyutları, onun varsayımları ve tüketimleri, en önemlisi de, civarındaki her nesnenin (benim kısıtlı mülklerimin veya kısıtlı sahamın içersinde kalan her şeyin) karanlık, ya da acıklı bir masal anlatmasına sebep olan tutumu; ve bunların tümü onu, hayatımın korkunç kırbacı, armalı kalkanımın üzerinde kirli bir leke hâline getiriyor. O, paslı bir metali yeniden parlatmaz__o sadece göz kamaştırıcı bir tavır takınıp kasıla kasıla yürür, ve tüm pasların, çöplerin önünden doğruca geçip gider. Bu haliyle beni bir *başkasının olanı* (allanıp pullanmış *blason* dizelerini) çalmış biri gibi gösterir ve onu sanki benimmiş gibi bana yutturmaya kalkar. . . *O, resmin dışındadır - benim* dışımda; ve beni, duvara dönük o tuvalle sonsuza dek yaşamam için göz hapsinde tutar. Bunun ne anlama geldiğini bilir misiniz?

Vesaire, vesaire. Orada, şüphe götürmez derecede mucizevî ve heybetli biçimde, Henry James'in sesini duyarız. Orada, bizim düşüncemize göre, onun o muazzam, bitimsiz, giderek artan, çok yoğun ve baskılı hayat âşkını anlatan raporu, kulaklarımızda patlar. O, en coşkun haliyle, yılankavi kanalların ve karanlık tünellerin içinden bir sel gibi taşarak gelir. Onun için hiçbir şey çok küçük ya da çok büyük, çok uzak veya çok tuhaf değildir; o etrafından dolanarak akmaz; o, doğruca taşar ve her şeyin sahibi olur. Sonuçta hiçbir şey onun neşesini kaçıramadı ya da onu yeniden baskılayamadı; her şey onu besledi, doyurdu; doyum tamamlandı. Sabah uğraşıları oldukça ayrıntılı ve çetin geçebilir. Orada, akıp giden saatler gece yarısını vur-

duğunda bir arkadaştan diğerine tam bir düşkünlük içinde söylev verirken, tüm şahsiyetiyle yaptığı atılımdan parmağının son şıklayışına kadar her bir cümleyi sebatla biçimlendiren ve neredeyse inanılmaz derecede etkili bir üslubun ifadelerini olabildiğince hızlı bir biçimde ortaya atan zapt olunmaz bir hayat kaynağı kalmıştır.

Tek zorluk, belki de bu kocaman ürünü içine alabilecek bir zarfın bulunması ya da herhangi bir sebeple, üçüncü bir sayfayı doldurmamak için karartılmış iki sayfaydı. Gerçekten de Lamb House, kutsal bir sığınak değildi; daha çok, "Küçük, tıkış tıkış ve tamamen ticari amacı olmayan bir oteldi." Münzevi kişi, yetersiz, yavan bir yalnızdan ibaret değildir. O, dünyanın en gözüpek ve hatta en acılara dayanıklı kişisidir. Ruh halinde İngilizce, akıl sağlığında ise, "elinden geldiğince katı, sabit ve sağlam" kalabilmek için kendi kararlarına boyun eğmiş bir izlenim veren ve o doyumsuz gustosu, değişken mizacı ve hiddetiyle her saniye birlikte yaşamış olan Johnsoncı vardır. Birinin Henry James kadar incelikli bir usta olabilmesi için onun kadar sağlam ve dirençli de olması gerekir; Onun üstün seçimlerinin gücünden keyif alabilmesi için birinin, "Yaşamış, sevmiş, lanet etmiş, hoşlanmış, acı çekmiş ve yolunda bata çıka ilerlemiş" olması ve aynı zamanda bir devin iştahıyla hepsini birden yutmuş olması gerekir.

Her ne kadar yüce bir gönüllülükle paylaşmış, tarifsiz bir keyif almışsa da, yine de orada anlatılamaz bir şeyler kalmıştır; saklı kalmış bir şeyler; sanki, son çarede yüzünü döndüğü bizler değildik; ne bizden aldıkları, ne de avucumuzun içine koyarak bize

sundukları. Orada, raflarda dizili duran birçok kitap, "tükenmez bir duyarlılığın" ürünüdür, hepsi de, dayatılmış birer damga gibi üzerlerindeki sanatsal formlardaki son mühürleriyle herhangi bir nesneden ayrı bir yere koyup, böylelikle onu kutsallaştırılır ve artık onu bizim bir parçamız olmaktan alıkoyar. Bu sıradışı kişilik, onda, "alınıp götürülecek" bir paylaşım arzusu yaratır - kendisinin de söylediği gibi "Bütünüyle, ayrıcalıklı, kalemiyle (üslûp, deha) ve kesinlikle "yüzsüz maskeler için olmayan" bir yapımcı; aramızdaki bir yabancı ve hatta işini bitirdiğinde ona arkasını dönen ve kendi mahremiyetini, mesela geceyarısı gibi yalnızken yaratıcılığın sınırlarına ulaştığı o tenha saatlere ayıran bir işçidir. Henry James, kendi kendine yüksek sesle konuşur "ve ihtimal aydınlığa kavuşur; heyecanlandırır ve ben, şükranla olduğum yerde dönüp, büyük bir hayranlık ve sevgiyle sırtımı sıvazlayan o zavallı kutsal yaşlı dehamın ellerini, tutkulu dudaklarımla öperim." Böylece, hayat türlü sallantılarla kulaklarımızda çınlarken, onca gümbürtü ve yankılar arasında kendimizden geçip önünde diz çöktüğümüz bir merasim sunağının, bir adağın hassasiyetine ulaşmamızın sebebi belki de budur.

GEORGE MOORE

Şu anda maruz kalmaya değebilecek tek eleştiri yazılı olan değil, sözlü olandır - gecenin bu saatinde şarap bardakları ve kahve kupaları eşliğinde ânın verdiği rehavetle, editörlerin son teslim tarihlerini veya dostların ne hissedeceğini düşünmeyi geçtim, cümlelerini bile bitirmeye vakti olmayan insanların dillendirdiği eleştiriden bahsediyorum. Bu konuşmacılar, yaşayan yazarlar konusunda (ki bu onların en ilgi çekici özelliklerden biridir) her zaman şiddetli fikir uyuşmazlıkları içindedirler. Mesela George Moore'u ele alalım. George Moore, yaşayan en iyi roman yazarıdır - ve ayrıca en kötüsü; günümüzün en güzel edebi üslubu ondadır - ve de en zayıf olanı; edebiyat tutkusu, o iç karartıcı ustalardaki, yani çağdaşlarındaki, ortak tutkuya hiç benzemez; fakat değer yargıları nasıl da maymun iştahlıdır, nasıl da dengesiz, çocukça ve üstelik bencilcedir! Böylece birlikte at nallarına şekil verirler; böylece kıvılcımlar uçuşur ve eleştirinin değeri, onun doğurduğu sıcağın içindeyken vurulan her bir darbenin kusursuz oluşunda yatmaz, onun alevlendirdiği algıda yatar; George Moore meselesi

ve onun eserleri en yüksek önemi haizdir ki, kendimiz için başka bir anı beklemeden buna razı olmalıyız.

Belki de sadece rastlantı değil, aynı zamanda, George Moore'un alenen ve doğrudan kendisi hakkında yazmış olduğu iki koca cilt, *Hail and Farewell*'in (Heinemann) o yepyeni ve görkemli biçiminin derinlerine doğru çeken *Esther Waters*, *Evelyn Innes*, *The Lake*'in içine dalıp, oralarda oyalanmanın belli belirsiz bir anımsamasıdır. Aslında bütün romanlarında, gizlice ve dolaylı olarak, kendini anlattığından, en azından hatıralarına razı oluruz ve başka yerlerde hayali tatların renk kattığı saf sularda kendimizi demlendirirsek onları daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Fakat şunu sorabilir miyiz; tüm romanlar zaten yazarın kendisi hakkında değil midir? Bizim görebileceklerimiz, ancak onun insanları gördüğü kadardır; hayal gücü talihiyle renklenir ve acayiplikleriyle şekillenir, tâ ki gördüğümüz şeyin aslında kendisi olmayışına kadar. Yine de görünen ve onu gören ayrılmaz bir biçimde birbirine geçmiştir. Buna rağmen, üç ayrı kademe vardır. Büyük romancılar, aşırı yoğun bir inançla hisseder, görür ve inanırlar; öyle ki, inancını benliğinden dışarı savurur ve inancı uçup gider; kendine ait bağımsız bir hayatın içinde yeni bir yaşam bulur. O, artık bir Tolstoy olmaktan çıkar, bir Natasha, Pierre, Levin olur. Buna rağmen, ne zaman ki, Bay Moore bir Natasha yaratsa, o karakter büyüleyici, aptal ve tatlı olabilir fakat onun güzelliği, ahmaklığı, büyüleyiciliği ona ait değildir, Bay Moore'a aittir. Natasha'nın tüm nitelikleri, yazarına yönelik bir atıftır. Başka bir deyişle, Bay Moore, dramatik tesirli güçten tamamen yoksundur. Dış görünüşüne bakılırsa, *Esther Waters*, büyük ro-

manın tüm görüntüsünü üzerinde barındırıyor; onda samimiyet var, şekil ve tarz var; ciddiyet ve sağlamlığın üstün çıkışı var fakat Bay Moore'un Esther'le arasına mesafe koyacak gücünün olmayışı yüzünden, karakterin tüm faziletleri yerle bir olur ve tıpkı direği kırılmış bir çadır gibi onun oracığa çökmesine neden olur. Eğer romanda bir kadın kahraman olmasaydı, orada yalan söylenmiş olurdu ve böyle bir durumda ondan geriye kalan kalıntılar da, George Moore'un ta kendisi olurdu. Bu, güzelim üslûbun ve Sussex'le ilgili bazı incelikli tasvirlerin yerle bir oluşudur. İçinde inancın ateşi yanmayan, dramatik tesir gücünden yoksun yazarlar, destek için doğaya yaslanırlar; doğa onu yukarılara kaldırır ve ona hiç zarar vermeksizin ruh halini geliştirir. Fakat bir romancının kusurları, anlaşılan o ki, onun otobiyografi yazarı erkek kardeşinin de övüncü olabiliyor ve bizler, Bay Moore'un romanlarını güçsüz kılan en belirgin niteliklerin, onun anı yazılarını oluşturmak anlamına geldiğini fark ederiz. Bu karmaşık karakter, aynı anda hem mahcup hem de kendinden çok emin bir şekilde, kadınları yüksek topuklarından vurmak için dışarıya çıkan şu beyefendi, edebiyatı gözbebeğinden öte seven şu amatör jokey, çok masum olan şu çapkın, fazlasıyla sofu olan şu şehvet düşkünü, bu kompleks ve rahatsız edici karakterler; kısaca, ciddiyet eksikliği, debdebe ve sahtekarlığıyla, uysallığı, hainliği, açık gözlülüğü ve uyumsuzluğu ile, büyük bir romancının içindeki elmasa odaklanmak için fazlasıyla uyumsuz elementlerden yapılmıştır ve onun kendi garip davranışlarını keşfetmekle meşgul olmak, onları diğer insanlara açıklamaktan daha yeğdir. Bir kere Bay Moore, insan-

ları kehanette bulunmaya ve yaratıcı olmaya dek vardıran, içindeki o sağlam inançtan yoksundu. Kimse daha özgüvensiz olamazdı. Daha küçük yaşlardayken, onunla ileride ancak çirkin ve yaşlı bir kadının evlenebileceği söylenmişti ve Moore bunu hiçbir zaman atlatamamıştır. "Kendimle ilgili iyi bir şeye inanmak benim için çok zor. Çoğu kez abartılı ve kavgacı biri olarak dünyaya sunduğum görüntü, aslında çitlerin arasındaki bir çalıkuşu ya da döşemelerin arasındaki bir fare kadar çekingen oluşuyla kalpleri titretir." En küçük bir gürültü bile onu ürpertir. İnsanların sıradan davranışları bile içini endişeyle doldurur ve her an tetikte bekletir. Caddelerinin ne çok ismi vardır; ceketlerinde ne çok düğme vardır; hayatın sıradan işleri bütünüyle onun ötesindedir. Fakat farenin çekingenliği ile birlikte o, aynı zamanda dev bir cesarete sahiptir. Bu mütevazı ve masum varlık, bir aslanın pençeleri üzerine doğrudan atılır. Bay Moore'un söyleyeceği hiçbir şey yoktur; kendi itirafına göre, normalde Güney Kensington'daki bütün misafir salonlarından kovulması gerekiyordur. Eğer dostları onu affetmişse, bunun nedeni Bay Moore'a göre her şeyin affedilir olmasıdır. Daha bir çocukken, bir seferinde "çocukluğun monotonluğunu kırmak için dizginlenemez bir arzudan esinlenmiştir." Üzerindeki tüm kıyafetleri dikenli bir ağaca fırlatmış ve "çıplak bir halde neşeyle çığlık atarak koşarken bakıcım ya da mürebbiyemin utanmasına sebep olmuştum." Bu alışkanlık, onunla hep kalmıştır. O sevgili yaşlı mürebbiyesinin ve İngiliz Halkının önünde üstündeki kıyafetleri çıkarıp neşeyle çığlık atarak koşmaktan, telâş ve utançla yüzlerinin kızarmasına sebebiyet vermekten her zaman hoşlan-

mıştır. Yine de, Bay Moore'un maskaralıkları, her ne kadar haylazca ve saygısızca olsa da, sonuçta oldukça eğlendirici ve hoştu; öyle ki, mürebbiyesinin zaman zaman bir ağacın arkasından onu izlediği bile söylenir. Onun o çığlığı, yuvasında gevezelik eden küçük bir kuş gibi çenebaz bir halde o kıkır kıkır gülüşü, şen şakrak bir ses ve sonra akşam karanlığı inerken ve yıldızlar yükselirken, o uzun notlarını nasıl da melodik bir şekilde kâğıda döker! Ağaçsız tepeler yerini gümüş dalgalara bırakıp yavaş yavaş gözden kaybolurken ve gri İrlanda çayırları, gri İrlanda tepelerine karışıp giderken, onu, akşamüstlerinin büyüsüne kapılmış halde bulabilirsiniz. Onun başının üstünde hiçbir zaman fırtına kopmaz, arabasına asla yıldırım düşmez, yağmur onu asla sırılsıklam ıslatmaz. Hayır, onun başına gelebilecek en kötü şey Teresa'nın yağ lambasını yeterince doldurmamış olması, bu yüzden de bahçede, elma ağacının altında yemek yediği sırada bir dostla yaptığı oturumunu ertelemek ve Bay Osborne, Bay Hughes, Bay Longworth, Bay Seumas O'Sullivan, Bay Atkinson ve Bay Yeats'in onları beklemekte olduğu yemek salonuna geçmek zorunda kalmasıdır.

Ve ardından, yemek salonunda Bay Moore, dostlarına birer puro ikram ettiği sırada o bitmek bilmez söylemlerine yeniden başlar, eğer bir an için derin düşüncelerin girdaplarına dolanacak olursa, o anda oturacak bir sandalye veya kanepeye, ya da koluna girebileceği bir dosta, ya da zaman zaman bir sessizlik olduğunda, sadece tek pençesini kaldıracak birkaç sağduyulu sempatik hayvana rastlayabilirse, hepsine en baştan başlardı; Chelsea yolunda ona doğru gelen bir görüntüden; Bay Colville'in Sussex tepelerinde

nasıl da Belçika tavşanları beslediğinden; kedisinin ölümünden, Romalıların Katolik dininden; edebiyatın ölümünün nasıl bir doktrin olduğundan, şairlerin şöhretinin onların şiirlerini nasıl tayin etmiş olduğundan; Bay Yeats'in nasıl da bir karga gibi üzerinde pijamalarıyla pencere pervazında oturmaya zorlandığından, kitaplardan, siyasetten biteviye konuşurdu. Biri diğerini takip ederdi; böylece şimdiki zaman, geçmişi çiçeklendiriyor; o mis kokulu puroların dumanı kadar zahmetsiz, ehemmiyetsiz ve ahenkli. Yine de, onu dikkatle dinleyen biri, her bir konunun bir puro dumanının havada süzülmesi kadar kolaylıkla akıp gittiğini fark edebilir. Mavi çembersi dumanlar tuhaf bir durağanlık içindedir; dağılmaz, bütünlüklerini korurlar; koca bir ömre ait havadar odalar inşa ederler. Temple Gardens'ta, Ebury Street'te, Paris'te, Dublin'de Bay Moore'u konuşurken dinlediğimiz sırada, İrlanda'nın o en eski günlerinden Londra'nın bu son günlerine kadar onun tüm alışkanlarım baştan sona keşfedebiliriz.

Gelin, Bay Moore'un çalışmalarını yine Bay Moore'un kendi sınavıyla bir testten geçirelim. Söylediğine göre, bir insanın yazabileceği üç ya da dört güzel şiirle, o insanın bu dünyaya sunduğu akılla ilgileniyordur ve "akıl derken, yeni bir duygu ve görme şeklini kastediyorum." Konuşmanın vahşi gelgitleri Bay Moore'un başarı siperlerini bir kez daha yıkarken, bizler de bu yorumları nehrin orta yerine doğru fırlatalım; bu romanların hiçbiri birer başyapıt değil; onlar, ipeksi tenteden yapılmış direksiz birer çadırdır. Fakat o, bu dünyaya yeni bir akıl getirdi; o, bizlere yeni bir duygu ve bakış açısının yolunu açtı; ve o,

bunu çok sancılı bir yoldan geçerek akıl etti, duyarlı bir yetenekle bin bir zahmete göğüs gererek başardı, o değişken ve havai ruhunu sıvı hale getirip, anı yazılarına dökebilmek amacıyla; ve her biri, derecesi ne olursa olsun birer zafer, başarı ve ölümsüzlüktür. Öte yandan, eğer bir derece tayin edebilirsek, söylemeye devam edeceğiz ki, büyük yazarlar arasında kimse onun kadar müzmin edebiyatçı niteliğe sahip değildir; edebiyat, kendi uzuvlarını özgürce kullanmasını yasaklayıp, onu bir örtü gibi sarıp sarmalamıştır; ifade gücü, onda duygudan önce gelmiştir; ama şunu da ilâve etmeliyiz ki, tüm bunlara rağmen, Moore doğuştan yazardır. Yemeklerden, uşaklardan, huzurdan, itibardan ya da kendisiyle sanatı arasına giren her şeyden nefret eden bir adam; aklından ne geçerse söyleyen ve onu, İngiliz değil ama İrlandalı olup, lisanımızın daha az ölümsüzleri arasında ona yerini verecek olanlara da söyleyebilmek için kendini bir aksan, bir ses uyumu, aslında bir dil öğrenmeye adamış olan bu kişi, utanmış olmak dışında başka hiçbir şeyden utanmayan pek çok çağdaşı özgürlüklerini çoktan yitirmişken, özgürlüğünü daima muhafaza etmiştir.

E.M FORSTER'IN ROMANLARI

1

Çağdaşların eserlerine yönelik eleştirileri engellemek için pek çok neden vardır. Duyguları incitmekten korkmak gibi bariz tedirginlikerin yanında, adil olabilmenin zorlukları da ayrıca söz konusudur. Onların kitapları, ardı ardına yayınlanarak yavaş yavaş açığa çıkan bir tasarımın parçaları gibi görünür. Takdirlerimiz yoğun olabilir, ama merakımız çok daha yoğundur. Yeni kısım, daha önce geçtiğimizin üzerine bir şeyler ekler mi? Yazarın yeteneği hakkındaki teorimizi uygular mı, yoksa tahminimizi değiştirmeli miyiz? Bu tür sorular, bizim pürüzsüz bir yüzeyde olması gereken eleştirilerimizi dalgalandırır ve onu birçok argüman ve sorgulamalarla dopdolu bir hâle getirir. Bay Forster gibi bir roman yazarıyla bu özellikle doğrudur; onun her koşulda bir yazar olmasıyla ilgili olarak, önemli ölçüde fikir uyuşmazlığı vardır. Onun belirgin yeteneğinin doğasında kafa karıştırıcı, baştan savan bir şeyler bulunur. Dolayısıyla, her ne kadar Bay Forster tarafından son bir iki yıldır yerle bir

etmiş olabileceği bir teoriyi geliştirmek konusunda en iyi olduğumuzu hatırlayıp, Bay Forster'ın romanlarını yazılmış oldukları düzende ele alalım ve tereddütle ve ihtiyatla, cevapların ürünlerini toplamaya çalışalım.

Romanların yazılış düzeni, aslında bazı önemler içerir. Başlangıçta, Bay Forster'm zamanın etkilerine karşı olağanüstü duyarlı olduğunu görürüz. O, kendi insanlarını, yıllarla değişim gösteren o koşulların insafına fazlasıyla sığınmış olarak görür. O, şehrin kenar mahallelerindeki, üniversitelerdeki ve devlet okullarındaki bisiklet ve motorlu araçların ciddi olarak bilincindeydi. Sosyal tarihçiler, onun kitaplarının, aydınlatıcı bilgilerle dopdolu olduğunu fark edeceklerdir. 1905'te Lilia, bisiklet kullanmayı öğrendi ve bir pazar akşamı High Street'ten hızla yokuş aşağı inip, en sonunda bir kilisenin önünde düştü. Bunun için, üvey erkek kardeşi tarafından o günü eceli gibi hatırladığı bir konuşmaya maruz kalmıştı. Sawston'da, hizmetçi misafir salonunu temizlerken, günlerden salıydı. Ve yaşlı hizmetçiler, ellerinden çıkardıkları eldivenlerin içine üflerdi. Bay Forster, bir roman yazarıdır; yani, insanlar ve onların etrafını kuşatanlarla birlikte yakın iletişim halinde olan biridir. Ve bu yüzden, 1905'in rengi ve anayasası, onu, takvimdeki herhangi bir yılın romantik Meredith ya da Şair Hardy'i etkilemiş olabileceğinden çok daha fazla etkilemiştir. Fakat biz, sayfayı çevirince, gözlemin kendi içinde bir son bulmadığını keşfederiz; bu daha çok, bir kışkırtmadır. Bay Forster'a kene gibi yapışan biri tarafından, yazarın, bu sefillikten ve rezillikten kaçabilmek için kendisine bir sığınak temin etmeye sürüklenmesidir. Dolayısıyla bizler, Bay Forster'm romanlarının yapısında çok

büyük rol oynayan bir güç dengesine varırız. Sawston İtalya'yı ima eder; çekingenliği, çılgınlığı, geleneği, özgürlüğü, gerçek dışılığı, gerçeği. Tüm bunlar onun bir çok yazısındaki kahramanlar ve hainlerdir. *Meleklerin Uğramadığı Yer*'in içinde geçen tüm o hastalık, gelenek, şifa ve tabiat unsurlarının aksine, fazlasıyla hevesli bir sadelik, fazlasıyla sade bir özgüvenin yanında nasıl bir tazelik, nasıl bir cazibe! Sunulmuştur. Aslında sadece, sağlık ve güzelliğe erişmek için daha cömert bir diyetin riske sokulabileceği durumlarda gereken bir gücün kanıtlarını bu ilk hafif romanda keşfedersek, bu pek de aşırılık sayılmaz. Yirmi iki yıl, bir hicvin acısını azaltmak ve bütünün boyutlarını değiştirmek için iyi bir zamandır. Fakat bu bir ölçüye kadar doğruysa, her ne kadar Bay Forster bisikletler ve toz bezleri konusunda hassas olsa da, yıllar, onun maneviyata olan ısrarcı düşkünlüğüne dair gerçeği aşındırma gücünü barındırmıyor. Sawston, Italya, Philip, Harriet ve Bayan Abbott, her zaman onun için orada, bisikletler ve toz bezlerinin altında yatmaktadırlar; öyle ki, onu hoş görüyle yanan bir kor, fazlasıyla toleranslı bir hicivci haline getiren de işte budur. O, maneviyattır; o, gerçekliktir; o, hakikattir; o, şiirdir; o, âşktır; birçok şekle bürünerek kendini süsler, bir sürü sahte kılığı üzerine giyer. Yine de, mecbur olduğu şeyi söylemeli, söyleyemeyeceğinden kaçınmalıdır. Çalılıklar ve ahırların, misafir salonundaki halılar ve maun mobilyaların üzerinde, bir arayışla uçar. Manzara tabii ki bazen komik olabilir, daha çok sıkıntılıdır; yine de onun ilk romanı, içinde bazı anları barındıran birkaç örneği de bize sunar; mesela, ellerini bir ödüle doğru uzatırken.

Yine de, eğer bunun oluş sebepleri ve nasıl olduğu üzerine kendimize soracak olursak, güzelliği arayışın içindeki o en az didaktik, en az bilinçli pasajların, ona ulaşmada en iyi başarıyı yakalamış olduğu görülecektir. 'Tatil için kendisine izin verdiği zaman'-bu gibi bazı ifadeler dilimize geliveriyor; gerçekle birlikte vizyonunu, neşesini ve spor yapmayı ihmal ettiği durumlarda; otellerine kültür elçileri dikildiğinde, spontone bir biçimde, sevinçle ve uçarı bir edayla dişçinin oğlu Gino'yu yaratır ve onu, bir kafede arkadaşlarıyla oturtur, ya da *Lucia di Lammermoor*'un performansını tasvir eder; bu bir komedi başyapıtıdır ve aynı zamanda bu, onun amacının başarıya ulaşmış olduğunu bize hissettiren şeydir. Böylece, bu ilk kitabın kanıtları üzerinden bir yargıya varılırsa, fantazileriyle, içine işlemesiyle ve dikkate değer tasarım duygusuyla birlikte bir kere Bay Forster'ın özgürlüğünü kazanmış olduğunu, onun, Sawston sınırlarının çok ötesine geçtiğini, Jane Austen ve Peacock'ın torunları arasında kendi ayakları üzerinde sağlamca durabileceğini söylemeliyiz. Fakat ikinci romanı, *En Uzun Yolculuk*, bizi şaşkınlık ve kafa karışıklığı içinde bıraktı. Zıtlık hâlâ aynıdır: Gerçek ve gerçek dışı; Cambridge ve Sawston; içtenlik ve yapmacıklık. Yine de her şey vurgulanmıştır. O, kendi Sawston'unu daha kalın tuğlalarla inşa eder ve onu çok daha güçlü bir patlamayla yıkar. Şiir ve realizmin arasında ise çok daha büyük uçurumlar vardır. Böylece, yeteneklerinin ona ne tür yükümlülükler getirdiğini daha net bir şekilde anlayabiliriz. Bizler, gelip geçici bir ruh halinin gerçekte bir inanıştan ibaret olabileceğini görürüz. O, romanların, insan çelişkileri içersinde bir yer edinmesi gerektiğine

inanır. O, güzellikleri görür, ama hiçbir zaman şevkle bakmaz; oysa güzellik, Bay Førster'ın onu çekip kurtarması gereken, tuğla ve harçtan yapılmış bir kalenin içinde hapsolmuştur. Dolayısıyla, mahkûmu kurtarmadan önce tüm o anlaşılmazlık ve saçmalıklarıyla birlikte toplumu içine alacak bir kafes inşa etmeye her zaman mecbur bırakılmıştır. Otobüs, villa, varoşlar, onun tasarımının bir parçasıdır. Onlar, arkalarında son derece vicdansızca kafeslenmiş olan uçan alevi engellemek ve mahkûm etmek için gereklidir. Aynı zamanda bizler, *En Uzun Yolculuk*'u okurken, onun ciddiyetini küçümseyen, fantazinin alaycı ruhunu fark ederiz. Sosyal komedinin gölge ve tonlamalarını kimse daha ustalıkla benimseyemezdi; kimse, bir öğle yemeği, bir çay partisi ve bir papaz evinin bahçesindeki tenis oyununda yaşanan komediyi daha eğlenceli bir şekilde yansıtamazdı. Onun yaşlı hizmetçileri, onun rahipleri, Jane Austin'in kağıda döktüğünden beri en sahici, en hayata dair olanlardır. Fakat ilaveten onda, Jane Austin'de olmayan bir şey daha vardı: Bir şairin dürtüleri. O düzgün yüzey, lirik şiirin bir infilakıyla birlikte bir tür dağınıklığın içine atılmıştır. Tekrar ve tekrar, *En Uzun Yolculuk*'un içinde geçen kırlardan, bazı seçkin tasfirlerden keyif almamız sağlanır ya da tıpkı, bizim için sonsuza dek görünür kılınmış olan, Rickie ve Stephen'ın kâğıttan gemiyi yanar haldeyken kemere doğru gönderdiği kimi güzel görüntülerden. İşte, birlikte bir ahenk içinde yaşamaya ikna etmek için yeteneklerin zorlu ailesi: Hiciv ve anlayış; fantazi ve gerçek; şiir ve kuralcı ahlâk algısı. Karşılıklı zıtlaşan ve kitabın bizim üzerimizdeki gücünü engelleyen ve bir başyapıtın yetkisiyle bizleri alt eden bazı ters akım-

ların, elbette sık sık farkına varırız. Buna rağmen, eğer yazar için diğerine göre daha esaslı bir yetenek varsa, o da tek bir vizyonda toplanmış bir kombinasyonun gücüdür. Başyapıtların başarısı, onların hatalarından bağımsız oluşlarında yatmıyor; kaldı ki, bizler tümünde göze çarpan, kocaman hataları tolere ederiz; onların başarısı, tamamen onun görüş açısına boyun eğmiş bir aklın muazzam ikna yeteneğidir.

2

Zaman içinde, Bay Forster'ın kendini görevlendirdiğini görürüz; öyle ki, o da diğer pek çok romancının ait olduğu gibi, iki büyük kamptan birinin müttefiği olmuştur. Kabaca anlatırsak, onları bir yandan Tolstoy ve Dickens'ın başı çektiği vaizler ve öğretmenler; diğer yandan ise, Jane Austen ve Turgenyev gibi katıksız sanatçılar olarak ayırabiliriz. Bay Forster, öyle görünüyor ki, her iki kampa da aynı anda dâhil olmak için güçlü bir dürtüye sahiptir. O, (eski sınıflandırmayı benimsemek için) katıksız sanatçı olabilecek birçok içgüdü ve kabiliyete sahiptir; üstün bir düzyazı stiline, keskin bir komedi algısına, birkaç davranış türündeki kendi atmosferlerinde yaşayan karakterleri yaratma gücüne sahip olmanın yanında, verilmesi gereken belli bir mesajın da fazlasıyla bilincindedir. İnce zekâ ve duyarlılığın arkasındaki gökkuşağında bizim görmemize karar verdiği bir bakış açısı vardır. Fakat onun bakış açısı kendine özgü, mesajı ise anlaşılması zor türdendir. Kurumlara karşı büyük bir ilgisi olmamıştır. Bay Wells'in eserlerine işaret eden o geniş

sosyal merak unsurlarından biri değildir. Boşanma yasası ve yoksulları koruma yasası, onun dikkatini fazla celbetmez. Onun ilgilendikleri, özel hayatla ilgilidir; onun mesajı, maneviyata atıfta bulunur. "Sonsuzluğa ayna tutan unsur özel hayattır; kişisel münasebet; ve sadece budur, bizim her günkü bakış açımızın ötesinde bir kişiliği ima eden." Görünen ve görünmeyeni bir araya getirmek dışında, tuğla ve harçtan inşaat yapmak bizim işimiz değil. Bizler, "içimizdeki nesirle tutku içinde bağlantı kuracak bir gökkuşağı köprüsü inşa etmeyi öğrenmeliyiz. O olmadığı takdirde bizler, anlamsız kokularız; yarı keşiş, yarı canavarız." Önemli olanın özel hayat olduğu, ebedi olanın maneviyat olduğu inancı, onun tüm yazılarında geçer. *Meleklerin Uğramadığı Yer*'e konu olan Sawston ve İtalya arasında; *En Uzun Yolculuk*'taki Ricki ve Agnes'in; *Manzaralı Bir Oda*'daki Lucy ve Cecil'in arasında yaşananların hepsi birer çelişkidir. Derinleştirir, zaman geçtikçe daha inatçı bir hâl alır. Onu daha hafif ve tuhaf aralar geçen daha saçma kısa romanlardan, *Cennet Dolmuşu* gibilerinden alıkoyar ve *Howards End* ve *Hindistan'a Bir Geçit* gibi onun en verimli dönemini damgalamış iki büyük roman için zorlar.Yine de, bu iki kitabı değerlendirmeden önce, bir an için, onun kendi tayin ettiği problemin doğasına bir bakalım. Asıl olan maneviyattır ve maneviyat, bizim de gördüğümüz gibi, Londra'nın bir kenar mahallesinde kırmızı tuğlalı sağlam bir evde hapsolmuştur. Eğer kitapların, kendi misyonlarını yerine getirmesi gerekiyorsa, yazarın gerçekliği de belli noktalarda aydınlanmalı, tuğlaları yanmalıdır; ve bizler, tüm yapının ışığa doyduğunu görebilmeliyiz. Bir kere bizler, kenar mahallenin ve

maneviyatın tüm gerçekliğine inanmak zorundayız. Realizm ve mistizmin bu kombinasyonunda, onunla en yakın bağı kuran, belki de, Ibsen'dir. Ibsen, onunla aynı realistik gücü barındırır. Herhangi bir oda, onun için bir odadır, yazı masası, bir yazı masasıdır ve çöp sepeti, sadece çöp sepetidir. Aynı zamanda, realitenin özel eşyaları, belirli bir anda bizim sonsuzluğu görebildiğimiz bir peçe hâline gelmek zorundadır. Ibsen buna ulaştığında; ki, kesinlikle ulaşır, o zaman bu, kritik bir andaki mucizevi bir hokkabazlık hilesi tarafından gerçekleşmiş olmayacaktır. O, en başından itibaren bizleri doğru bir ruh hâlinin içine koyarak ve kendi amacına en uygun materyalleri bize vererek buna ulaşır. O bize, sıradan bir hayatın tesirini verir; Bay Forster'ın yaptığı gibi. Ancak Forster bunu, birkaç belirgin gerçeği seçerek bize verir ve onlar, konuyla fazlasıyla ilgili türdendir. Böylece, aydınlanma anı gelip çattığında, onu dolaylı yoldan kabul etmiş oluruz. Bizler ne kışkırtılmış, ne de şaşırtılmış oluruz; 'Bu ne anlama geliyor' diye, kendi kendimize sormak zorunda kalmayız. Baktığımız şeyin sadece parladığını hissederiz, ve onun açığa çıkmış derinliğini. O, başka bir şeye dönüşürken, kendinden vazgeçmemiştir..

Bay Forster'ın önünde aynı problemle ilgili rahatsız edici bir konu daha vardı; bir şeyin gerçekte görünen hâliyle, onun gerçek manasını nasıl ilişkilendireceği ve inancının tek bir damlasını bile dökmeden ikisini ayıran uçurumun üzerinden geçirip, onu okuyucunun zihnine nasıl taşıyacağı. Arno, Hartfordshire ve Surrey'deki belirli zamanlarda, güzellik kılıcı kınından çıkar, gerçeğin ateşi, yerkabuğu boyunca alevlenir; ve biz, Londra'nın kenar mahallesindeki o

kırmızı tuğlalı evi yanarken görürüz. Başarısızlığın en çok farkına vardığımız yerler, realistik romanın muazzam ayrıntılarının gerekçesi olan bu önemli sahnelerdir. Burası, Bay Forster'm realizmden sembolizme geçiş yaptığı yerdir. Nesnenin anlaşılmaz biçimde katı bir hâl aldığı; ya da onun berrak bir şekilde saydamlaşması gerektiği yer burasıdır. O, başarısız olmuştur. Bunun başlıca nedeni, o hayranlık verici yeteneğinin, gözlem yapmak açısından ona çok iyi hizmet etmiş olduğu düşünülebilir. Her şeyi fazlasıyla ve oldukça birebir kayda geçirmiştir. O, sayfanın bir tarafında neredeyse fotoğrafik bir görüntü sunmuştur; bir diğer deyişle aynı görüntünün dönüşmesini ve sonsuzluk ateşiyle parlamasını isteyip istemediğimizi sormuştur. *Howards End*'deki Leonard Bast'm üzerine düşen sıradan kütüphanenin, aslında odun dumanıyla kurutulmuş bir kültürün tüm boş ağırlığıyla devrilmiş olması gerekirdi; Marabar mağaraları bize gerçek mağaralar gibi görünmemeli, belki de Hindistan'ın ruhunu yansıtmalıydı. Miss Quested, pikniğe gitmiş sıradan bir İngiliz kızı olmaktan çıkıp, Doğu'nun kalbine gitmiş ve oralarda yolunu kaybetmiş kibirli bir Avrupalıya dönüşmeliydi. Aslında doğru tahmin yürütüp yürütmediğimizden tam emin olamadığımız için, bu ifadeleri niteliklendirebiliriz. *Yaban Ördeği* ya da *Ustabaşı*'da ulaştığımız gibi ânın kesin duygusuna varabilmek yerine, kafamız karışır, endişeleniriz. Bu ne anlama geliyor, diye kendimize sorarız. Şimdi bundan ne anlamalıyız? Ve tereddüt ölümcül bir hal alır. Her ikisinden de şüphe duyarız - gerçek olandan ve simgesel olandan: Tatlı ve yaşlı bayan Bayan Moore ve kâhin kadın olan Bayan Moore. Bu iki farklı realite-

nin bir araya gelmesi, her ikisini de şaibeli duruma getiriyor. Dolayısıyla, Bay Forster'ın romanlarının kalbinde, çok fazla anlam belirsizliği yatar. Bir şeylerin, en kritik noktada bizi yüz üstü bıraktığını hissederiz. *Ustabaşı*'da yaptığımız gibi tek bir bütün yerine iki ayrı parça görürüz.

Cennet Dolmuşu başlığı altında toplanmış hikâyeler, hayatın düz yazıları ile şiirini birbirine bağlarken sorun yaratan o problemi kolaylaştırmak için, Bay Forster tarafına yapılmış bir girişimi temsil ediyor olabilir. Burada, eğer ihtiyaten bir sihir olasılığı olsa bile, o bunu da kesinlikle kabul eder. Dolmuşlar, Cennet'e doğru sürer; Pan'ın sesi fundalıklardan duyulur; kızlar ağaçlara dönüşür. Hikâyeler olağanüstü büyüleyicidir. Bu hikâyeler, romandaki bu türden ağır yüklerin ardında yatan tüm fantastik acayiplikleri ortaya dökerler. Ancak fantazinin mizacı, onun Tanrı vergisi yeteneğinin bir parçası olan o diğer dürtülere karşı tek başına savaşabilmek için yeterince derin ya da yeteri kadar güçlü değildir. Bizler, onun periler ülkesindeki huzursuz bir kaçkın olduğunu düşünürüz. O daima, çitin ardındaki motor kornalarını, yorgun yayaların zorlukla yürüyüyüşlerini ve kısa sürede dönmek zorunda olduklarını duyar. Aslında tek bir ince cilt, onun katıksız fantaziden kendisine müsaade ettiği her şeyi içerir. Bizler, oğlanların sıçrayıp kendilerini Pan'ın kollarına attığı ve kızların ağaca dönüştüğü o acayip varlıkların ülkesinden ayrılıp, herbiri altı yüz sterlin gelire sahip, Wickham Sarayı'nda yaşayan iki Miss Schlegel'e geçeriz.

Her ne kadar değişiklikten pişmanlık duymuş olsak da, onun doğru olduğundan şüphe edemeyiz. *Howards End* ve *Hindistan'a Bir Geçit* öncesindeki hiçbir kitap, Bay Forster'ın güçlerinden tam kapsamıyla yararlanmamıştır. Onun o muammalı ve kimi yerde çelişkili bir karışım içeren yeteneği, öyle görünüyor ki, onun hayli duyarlı ve aynı zamanda aktif zekâsını kışkırtabilecek fakat tutkunun veya romantizmin aşırılıklarını talep etmeyecek, ona eleştiri için malzeme verecek ve incelemeye davet edecek; kesin gözlemler olsa da muazzam sayıda hiçe saymaktan inşa edilmiş olması istenen, sempatik olsa da olağanüstü dürüst bir zekâ tarafından test edilmeye yatkın; yine de, tüm bunlarla birlikte inşası bittiğinde, gecenin sonsuzluğunu ve günbatımından taşan seli sembolik bir anlamla açığa vurabilecek bir konuya ihtiyaç duymuştur. *Howards End*'deki alt orta sınıf, alt sınıf ve üst orta sınıf İngiliz halkı, kusursuz bir toplumsal doku içerisinde kuruluydu. Bu, şimdiye kadar olanlardan daha geniş ölçekteki bir girişimdir ve eğer bu başarısız olursa, girişimin boyutu bundan büyük oranda sorumludur. Nitekim bu maharetli kitabın birçok sayfası üzerinden geriye dönük olarak düşünürsek, engin teknik becerisi ve ayrıca insanın içine işleyişiyle, bilgeliği ve güzelliği ile onu, hangi ânın ruh hâli içinde başarısızlık olarak adlandırmaya itilmiş olabileceğimizi merak ederiz. Tüm kurallara uygun olarak, onu baştan sona okumakla gösterdiğimiz aşırı ilgiden dolayı o hâlâ daha ötede bir yerdedir ve aslında biz de buna başarı demeliydik. Bunun sebebi, herhangi birinin övgülerinin

tarzıyla ortaya atılmış olabilir. Detaylandırma, ustalık, bilgelik, nüfuz etme, güzellik; hepsi oradadır; sadece birbirleriyle kaynaşma, uyuşma eksikliği vardır; kitap, bir bütün olarak kuvvet yoksunudur. Temsil ettikleri sınıf ve çevreyle birlikte Schlegellar, Wilcoxlar ve Bastlar, olağanüstü benzerlikleriyle ortaya çıkarlar, fakat bütün olarak bıraktıkları tesir, onlardan daha hafif fakat çok daha güzel bir âhengi olan *Meleklerin Uğramadığı Yer*'den daha az tatmin edicidir. Yine, Bay Forster'ın özel yeteneğinde bazı sapkınlıklar olduğu duygusuna kapılırız. Bu yüzden, yeteneklerindeki çeşitlilik ve nicelikler birbirlerine çelme takma eğilimindedir. Eğer o, daha az özenli, daha az adil ve her durumun farklı yönlerine karşı gösterdiği yaklaşımlar daha az hassasiyete sahip olsaydı, bunu yapabilir, hisseder ve belirli tek bir noktanın üzerine daha büyük bir kuvvetle eğilirdi. Oysa onun vurucu darbeleri olduğu gibi boşa gitmiştir. Odasında sürekli bir şeyler tarafından uyandırılan, uykusu hafif biri gibiydi. Hicivci, şairi titretir; ahlâkçı, komedyenin omzuna dokunur; o, güzellik ve ilginin katıksız keyfinde uzun süre oyalanıp asla onlar gibi kendini unutmaz ve kaybetmez. Bu sebepten, kitaplarındaki lirik pasajlar, içerdikleri büyük güzelliklerin sıklığından, beklenen etkilerinin bağlamında başarısız kalmıştır. Proust'ta olduğu gibi, doğal yollardan çiçeklenmek yerine, mesela; nesnenin kendisinde var olan merak ve güzellikten taşan bazı oynamalarla var edilmiş olduklarını hissederiz ki, bunlar protestodan kaynaklı olduğundan, içinde bir parça heyecanı barındıran bir güzellikle takviye edilmek için çirkinliğin zulmüne uğramış bir aklın gayretleridir.

Oysa *Howards End* bir başyapıt meydana getirmek için gerekli tüm niteliklerin bir çözelti içersinde bulunduğu hissini verir. Karakterler bizim için son derece gerçek, hikâyenin kurgusu ustacadır. Öyle ki, açıklaması zor fakat hayli önemli olan şey, kitabın zekâyla ışıl ışıl aydınlanmış bir atmosferde cereyan etmesidir. Ne bir saçmalık lekesi, ne de tek bir sahtelik zerresi bulaşmasına izin verilmiştir. Yine, Bay Forster'ın romanlarında yeri olan, fakat ondan çok daha büyük bir savaş meydanında süren bir mücadele vardır; önem arz eden şeyler ile önemi olmayanlar arasındaki mücadele; gerçeklik ve sahtelik arasında; doğru ve yalan arasında süren. Ve yine, gözlem kusursuz, komedi ise mükemmel işlenmiştir. Yine, bizler sadece hayal gücünün keyfine teslim olmuşken, ufak bir irkilme bizi kendimize getirir. Omuzumuza yavaşça dokunulmuştur. Ona kulak vermemiz için farkında olmamız istenmiştir. Margaret veya Helen'in, kendisi gibi konuşmuyor olduğunu, sözlerinin çok başka ve daha büyük maksatlar içerdiğini anlamaya teşvik edilmişizdir . Anlamı keşfetmek için kendimizi çabaya sevk ederken, kendi branşımızın özgürce işlediği hayal gücünün büyüleyici dünyasından, teorinin alacakaranlık dünyasına ve akıl fonksiyonlarımızın görev duygusuyla çalıştığı yere doğru bir adım atarız. Gerçeklerin görülmesini sağlayan böylesi anlar, her zaman, Bay Forster'ın, kılıçların indirildiği ya da kütüphanenin devrildiği o en gerçekçi olduğu zamanlarda çıkagelme alışkanlığına sahiptir. Onlar, zaten dikkate aldığımız gibi, "büyük sahnelere" ve önemli figürlere, merak uyandıran gerçek dışı bir olguyu getirirler. Yine de kendilerini komediden tamamen uzak

tutarlar. Bizleri, bir şekilde, Bay Forster'ın yeteneklerini farklı bir türde düzenlemek ve onu sadece komedi yazması konusunda sınırlamak için yeterince aptal bir dilekte bulunmaya teşvik eder. O, bir karakterinin davranışındaki sorumluluğu hissetmeyi sonlandırıp, kâinatın problemini çözmesi gerektiğini unuttuğundan, en eğlendirici roman yazarı olmuştur. *Howards End*'deki hayranlık verici Tibby ve zarif Bayan Munt ile, gerçi, büyük oranda bizi eğlendirmek için ortaya atılmış olsalar da, sayelerinde romana taze bir soluk getirilmiş oldu. Onlar, yaratıcılarından istedikleri kadar uzakta dolaşmakta özgür olduklarından, sarhoşluk veren inanışlarıyla bize ilham verirler. Margaret, Helen ve Leonard Bast'ın ipleri sıkıca bağlanmış ve meseleyi kendi ellerine geçirip teoriyi alt üst etmeleri korkusu ile ihtiyatla göz ardı edilmişlerdir. Fakat Tibby ve Bayan Munt, istedikleri yere gider, istediklerini söyleyebilir ve ne isterlerse yapabilirler. Bay Forster'ın romanlarındaki daha küçük karakterler ve önemsiz sahneler, bu sayede görünüşe göre, zahmetine daha çok katlanılmış olanlardan daha canlı kalırlar. Fakat, eğer daha büyük olduğu kadar daha az endişeli bir şeyin başlangıcı olabilecek tatminkâr olmayan bir çalışmanın aslında önemli olduğunun farkına varmadan bu büyük, ciddi ve oldukça ilginç kitaptan onu ayrı tutmak büyük haksızlık olurdu.

4

Hindistan'a Bir Geçit kitabı ortaya çıkmadan önce çok uzun yıllar geçmiştir. Bu aralıkta Bay Forster'ın

tekniğini geliştirmiş olabileceği ve böylelikle garip fikirler içeren değişken zihninin çok daha kolaylıkla etkilenmiş olabileceği ve içinde bir yerlerde sorumsuzca gezip tozan şiire ve fantaziye çok daha özgürce açılma fırsatı bulmuş olabileceğini umanlar, hayal kırıklığına uğramıştır. Davranış tarzıyla, sanki hayat, eskiden yaptığı gibi şapkasını masanın üzerine bırakıp, tüm odaları bir bir ziyaret edebileceği ve ona doğru yürüdüğü, ön kapısı olan bir evmiş gibi, tamamen birebir, aynı dobra tutumu yansıtıyor. Ev, hâlâ orta sınıf İngiliz tarzı bir evdir. Yine de, *Howards End*'de bir değişiklik vardır. Bay Forster'ın, şimdiye dek, tıpkı misafirlerine şurada basamak var, şurada boşluk var şeklinde endişeyle uyarılarda bulunan, tanıtan, açıklama yapan düşünceli bir ev sahibesi gibi, kitaplarına egemen olmak konusunda hep bir eğilimi olmuştur. Fakat burada, belki de, hem evi hem de misafirleriyle ilgili anlaşılmayacak durumlar ortadan kalktığı anlarda, bu tür endişelerden bir parça rahatlamış görünür. Bu olağanüstü bir kara parçasının üzerinde, neredeyse yalnız, başı boş gezmemize izin verilmiştir. Özellikle bu ülkeyle alâkalı olarak, kendiliğinden gelişen bir şeylerin neredeyse kazara farkına varırız; sanki biz gerçekten oradaymışız gibi; ve şimdi, resmin etrafında uçanlar minik birer serçe; ve filler, alınları boyanmış halde; ve şimdi de, uzaklığı kötü tasarlanmış kocaman tepelerdir gözümüze çarpan. İnsanlar keza, özellikle de Hintliler, aynı rastlantı eseri göze çarpan durumu çağrıştırırlar; o kaçınılmaz kaliteyi. Onlar, belki de o ülke kadar önemli olmayabilirler, fakat onlar canlıdır, duyarlıdırlar. Artık kendimizi İngiltere'de hissettiğimiz şekilde hissetmeyiz; zira, yazarın bazı teorilerini

allak bullak etmeleri korkusuyla sadece uzaklara ama daha ileriye gitmemeleri kaydıyla onlara izin verilmiştir. Aziz ise, özgür bir temsilcidir. O, Bay Forster'ın bu güne dek kurguladığı en yaratıcı karakterdir ve onun ilk kitabı *Meleklerin Uğramadığı Yer*'deki dişçinin oğlu Gino'yu çağrıştırır. Aslında onun, kendisi ile Sawston arasına bir okyanus koyması konusunda Bay Forster'a yardımcı olduğunu tahmin edebiliriz. Cambridge'in etkisinden çok ötelerde olmak, bir anlık bir rahatlamadır. Bununla birlikte, kesin ve duyarlı eleştiriler karşısında sunabileceği, daha büyük ölçekte örnek bir dünyayı inşa etmesi, hâlâ bir zorunluluktur. Tüm o küçük uğraşları, bayağılıklarıyla ve kahramanlık taraflarıyla İngiliz toplumu, aslında daha büyük ve daha uğursuz bir arka plana karşı kuruludur. Yine de, önemli yerlerdeki anlam belirsizliklerinin, sembolizmin kusurlu olduğu kimi anların, hayal gücünün alabileceğinden daha büyük bir gerçeğin birikiminin, hâlâ üstesinden gelinebileceği tezi doğrudur; sanki, önceki kitaplarda bize sıkıntı veren çift görüntü, tek bir görüntüye dönüşme sürecine girmiş gibidir. Özümseme, çok daha esaslı gerçekleşmiş, Bay Forster, tüm o kalabalığı ve gözlem yapmanın tıknaz gövdesini manevi bir ışık altında canlandırmak konusunda neredeyse başarıya ulaşmıştır. Kitap tükenmişliğin ve hayal kırıklığının belirtilerini taşır. Fakat oldukça net ve muzaffer bir güzelliğin ve hepsinin üzerinde, bizi meraka sürükleyen bölümleri de içerir ve bizler, acaba şimdi ne yazacak, diye sormadan edemeyiz.

VASAT[20]

"New Statesman" Editörüne

Bayım,

Bana ait bir kitabın (Ekim sayısı) eleştirisi esnasında, kitabımı inceleyen eleştirmeninizin *Entelektüel* kelimesini ihmal etmiş olduğu gerçeğine müsaadenizle dikkat çekmek isterim. O ihmali saklı tutacak olursak, söz konusu inceleme beni ziyadesiyle memnun etmiştir. Ancak ilgili unvan konusundaki talebimi reddetme girişimini gösteren ve zeki olduğu çok aşikâr olan kişinin sizin bir eleştirmeniniz olup olmadığı hususunu, yok yere kendini beğenmiş biri gibi görünme riskini de göze alarak sormama müsaade ediniz. Buna "talep" diyorum, çünkü yaptığım bir çalışmayı büyük bir gazetede fark etmek tenezzülünde bulunmuş olan, büyük bir eleştirmen ve aynı zamanda büyük bir romancının, o nadir bulunan, gıpta edilecek birleşiminin tüm niteliklerini barındıran birinin, dahası Bloomsbury'de

20. Bu mektup yazılmış fakat New Statesman'a gönderilmemiştir.

yaşadığımı zaten bilen biri olarak sadece bana değil, onu can kulağıyla dinleyen tüm Britanya İmparatorluğuna bildirmek için boşluk bulabilen birinin, beni her zaman bir entelektüel olarak addetmiş olmasından dolayı, elbette o ünvanı talep edebilirim. Acaba, sizin eleştirmeniniz de bu gerçekten haberdar mı? Yoksa kendisi, tüm o zekâsına yönelik olarak, bir kitabın, yazarın posta adresini eklemek için incelenmiş olmasının abesle iştigal olduğunu savunur mu?

Onun bu soruya cevabı, her ne kadar benim için gerçek bir değer ifade ediyor olsa da, geniş anlamda, halk için olası bir ilgi odağı değildir. Bunun gayet farkındayım. Ancak daha büyük meseleler işin içine girdiğinden, bana söylendiğine göre Kültür Seviyelerinin Savaşı akşam havasını bozduğundan, çağımızın en iyi akıllarının, son zamanlarda, entelektüel yüksek kültür seviyesi nedir, kültürsüzlük nedir, hangisi daha iyidir, hangisi daha kötüdür diye, bir asile yakışan o tutkudan çok uzak tartışmalarla sürekli meşgul olduklarından, ben de fikrimi ifade edebilmek ve bana göre ne yazık ki göz ardı edilmiş gibi görünen bu sorunun belirli yönlerine dikkat çekebilmek fırsatını lütfen bu vesileyle değerlendirebilir miyim?

Şimdi; bir entelektüelin ne olduğu konusu, sadece iki farklı görüşten ibaret olamaz. O, bir fikrin peşinden gidip, onu ülkenin bir ucundan diğerine dörtnala kovalayan, safkan zekâya sahip kadın ya da erkeklerdir. Bir entelektüel olmakla her zaman gurur duymamın nedeni budur. Eğer mümkün olsaydı, daha fazlasını olmak isteyişimin nedeni de budur. Entelektüellerle övünür ve onlara saygı duyarım. Bazı entelektüellerle de ilişkilerim vardır; ama bazıları da, hiç-

bir surette arkadaşım değildir. Bir entelektüel olmak, bütünüyle ve sembolik bir entelektüel; Shakespeare, Dickens, Byron, Shelley, Keats, Charlotte Bronte, Scott, Jane Austen, Flaubert, Hardy ya da Henry James gibi, rastgele seçilmiş aynı meslekte birkaç entelektüel, elbette ki benim hayal gücümün en çılgın hayallerinin bile ötesindedir. Ayrıca, her ne kadar onların tozlarına eğilip, içten bir keyifle ayak izlerini öpsem de, fikirlerin peşinde ülkeyi boydan boya dörtnala geçerken, zihinlerindeki bu tutkulu meşguliyetlerin genellikle bir felâkete yol açtığı konusunu da, sağduyulu hiçbir insan inkâr etmeyecektir. Önce kadınlardan ilkiyle, daha sonra diğeriyle yatağa girip, sonunda Missolonghi'de pisliğin içinde ölen Byron. Keats'e bir bakın, onun şiire olan büyük aşkı ve ölçüsüzce hasretini çektiği Fanny Brawne ve en sonunda yirmi altı yaşında veremden ölmesi. Keza, Charlotte Bronte; Emily'yi istisna tutarsak, güvenilir bir kaynaktan aldığım bilgiye göre Charlotte Bronte, Büyük Britanya Adaları'nm en kötü mürebbiyesi imiş. Sonra Bay Scott var; iflâs etti ve birkaç şahane roman ve muhtemelen koca İmparatorluğun en çirkin eviyle birlikte sersefil ortada kaldı. Bu örneklerin yeterli olduğuna eminim; entelektüellerin, adına gerçek hayat denen şeyin üstesinden gelmek konusunda, bir ya da birkaç nedenden dolayı tamamen kabiliyetsiz olduklarını daha fazla anlatmama gerek yok. Sık sık şaşırtıcı derecede göz ardı edilen bu noktaya işaret etmek istememin nedeni budur ve yine işte bu yüzdendir ki onlar, kültürsüz kesime mensup olanlara cansiperane saygı duyarlar ve onlara tamamen bağlıdırlar. Kültürsüz ile kastedilen, mücadelesini verdikleri bir hayat kavgasının peşinden

gidip, onu bir ömür boyu dörtnala kovalayan, safkan yaşam enerjisine sahip kadın ya da erkeklerdir. İşte bu yüzdendir ki, kültürsüz insanlarla övünür ve onlara saygı duyarım; ayrıca böyle düşünmeyen herhangi bir entelektüel de tanımıyorum. Bir entelektüel olarak (ve o çizgideki mevcut kusurlarımın gayet bilincindeyim), kültürsüz kesimden insanları şimdiye değin hep sevmişimdir. Genellikle haklarında bilgi toplarım ve ne zaman bir otobüse binsem hep kondüktörün yanında oturur ve bir kondüktör olmanın nasıl bir şey olduğunu bana anlatması için ona ulaşmaya çalışırım. Yanımdaki her kim olursa olsun, bir kondüktör olmanın, haftalık otuz beş şilinle on çocuklu bir anne olmanın, bir borsa simsarı, bir amiral, bir banka memuru, bir düşes, bir madenci, bir aşçı, bir fahişe olmanın ne demek olduğunu her zaman anlamaya çalışmışımdır. Benim emsalsiz ilgime ve merakıma mazhar olan bu kültürsüz kesimden insanların yaptığı hemen hiçbir şey, bir entelektüel olarak benim yapacağım türden şeyler değildir.

Bu beni, gözden kaçan ve şaşırtıcı olan çok başka bir noktaya getirdi. Kültürsüz kesime mensup insanların yüksek kültürden olanlara onlara ne kadar ihtiyaç duyuyor ve onlarla gurur duyuyorlarsa, yüksek kültürden olan entelektüellerin de kültürsüz insanlara o kadar ihtiyaçları vardır ve onlarla o kadar gurur duyarlar. Bu da çok fazla ispat ve gösterim gerektiren bir mesele değildir. Sadece tek yapmanız gereken, ıslak bir kış gecesinde Strand Street boyunca yürümek ve film izlemek için kuyrukta bekleyen kalabalığı seyretmektir. O türden insanlar, sıcacık sinemalarda oturmak ve yaşamlarının her neye benzediğini görebil-

mek için günlük çalışmalarının ardından, yağmurun altında, bazen saatlerce beklerler. Onlar, hayatı cesaretle ve ihtişamla kovalayabilmek için, onu bir uçtan diğerine son hızda sürmekle meşguldürler ve düşük bir kültür seviyesinde olduklarından, bunu yaparken kendilerini göremezler. Henüz hiçbir şey onları daha fazla ilgilendirmiyordur. Hiçbir şey onlar için daha önemli değildir. Hayatın neye benziyor olduğunun gösterilmesi, onlar için hayatın ana ihtiyaçlarından biridir. Ve onlara bunu gösterecek olan da elbette ki entelektüellerdir. Onlar, bir şeyleri ortaya koymayan toplumdaki tek kesim olduklarından, ortaya konan şeyleri görebilecek kesim de yine onlardır. Bu, böyledir ve böyle olduğu için de ben bundan eminim. Buna rağmen, geceleri havanın o sözleri uğuldadığı, kırdaki en berbat eşeklerin başka bir şey anırmaz olduğu, en aşağılık sokak köpeklerinin bile sadece o sözleri havladığı, gündüzleri basının patlattığı, "Entelektüeller kültürsüzlerden nefret eder! Kültürsüzler entelektüellerden nefret eder!" ifadesi bize de yıllar yılı anlatıla gelmiş olsa da, entelektüellerin kültürsüzlere, kültürsüzlerin entelektüellere ihtiyacı varken, birbirlerinden ayrı olamazken, biri diğerinin tamamlayıcısı iken! Yine de tüm bunlara rağmen, böyle bir yalan nasıl söylenebilir? Kim böylesine kötü niyetli bir dedikoduyu ortaya atabilir?

Ayrıca bu konuda hiç şüphe yoktur. Bu, kesinlikle orta kültür seviyesindeki vasat insanların işidir. Onlar, burada itiraf ediyorum ki, tüm içtenliğimle çok az saygı duyduğum insanlardır. Onlar, arabulucudur; onlar, tüm o gevezelikleriyle birinden diğerine koşup onu fitneleyen, tüm fesatlıkları yapan meşgul

bedenlerdir; tekrar ediyorum; vasat insanlardır. Peki, o halde sorabilirsiniz; kimdir bu vasat insanlar? Ve bu, gerçeği söylemek gerekirse, cevaplaması kolay bir soru değildir. Onlar, ne bir şey, ne de başka bir şeydir. Onlar, ne kaşları kalkık duran yüksek kültürden insanlardır, ne de kaşları her zaman eğik, düşük kültüre mensup insanlardır. Onların kaşları her zaman ortalarda bir yerde durur. Onlar, ne yüksek arazilere kurulu Bloomsbury'de, ne de alçaklarda kalan Chelsea'de yaşarlar. Onlar, muhtemelen bir yerde yaşamak zorunda olduklarından, ortalarda bir yerde olan, belki de South Kensington'da yaşarlar. Vasat insanlar, çitin bir bu yanında, bir öbür yanında, hem aylak hem rahvan yürüyen, tek bir belirli amacın peşinden koşmayan, ne sanatın kendisiyle ne de yaşamın kendisiyle birebir ilgisi olan fakat her ikisini de parayla, şöhretle, güç ya da prestijle ayrılmaz ve oldukça iğrenç bir karışım haline getirmiş, safkan olmayan, melez zekâlı kadın ya da erkeklerdir. Vasat insan, her iki kişiye de eşit düzeyde dalkavukluk ederek, ikisinin de gözüne girmeye çalışır. Kültürsüzlerin yanma gider ve aslında onladan biri olmadığı halde, neredeyse onların dostu olduğunu söyler. Sonra da vakit kaybetmeden bir entelektüeli arar ve aynı ılımlı tonda, çay için ona ziyarete gelip gelemeyeceğini sorar. Yüksek kültüre mensup tanıdıklarım olmuştur; entelektüel düşesler ve ayrıca hizmetçiler, her ikisi de, vasat düzeyde kişilerle misafir salonunda oturup çay içmektense, birlikte kömürlükte vakit geçirmeyi tercih ettiklerine dair genellikle aristokrasiyi emekçi sınıf ile bir araya getiren konuları üstüne basa basa anlatmışlardır. Benden onları ziyaret etmem istenmiştir; fakat kısa tutmak

adına, acaba kısmen hayali bir şeyin şekle bürünmüş bir kurgusunu sahneleyebilir miyim? - Benden, gidip onları "görmem" istenmiştir - "görülmüş" olmak onlar için nasıl da garip bir tutkudur! Dolayısıyla beni aradılar ve öğleden önce saat on birde, benden çaya gelmemi istediler. Gardrobuma baktım ve hoşnutsuz bir ifadeyle düşündüm; hangisini giymek daha doğru olur? Biz entelektüeller belki şık bir tarza sahip olabiliriz ya da salaş bir tarza; ama asla giymek için doğru dürüst bir şeylerimiz olmaz. Sonra sormaya devam ettim: Söylenecek doğru söz nedir? Kullanmak için hangi bıçak daha uygun? Hangi kitaba övgüler düzmeli? Tüm bunlar benim kendimce bilemediğim şeyler. Biz entelektüeller ne istersek onu okur, canımız neyi isterse onu yapar ve neyi beğenirsek ona övgüler düzeriz. Bizler aynı zamanda neden hoşlanmadığımızı da biliriz; mesela, ince bir dilim ekmek ve tereyağı. Tereyağlı ince bir dilim ekmeği kibar bir tavırla yemeye çalışmak, bana hep hayatın en aşılamaz problemlerinden biri gibi gelmiştir. Sonra klasik ciltleri vitrin camları arkasına koymaktan hoşlanmam. Yine, Shakespeare ve Wordsworth'un her ikisini de ayirt etmeden "Bill" diye isimlendiren kişileri güvenilir bulmam. Üstelik bu, kafa karışıklığına yol açan bir alışkanlıktır. Ve giysi meselesine gelince; insanların güzel giyinmesinden hoşlandığım kadar kötü giyinmesinden de hoşlanırım. Giysiler konusunda her zaman doğru olanı beğenmem. Sonra bir de oyun sorunu var. Bir entelektüel olarak hiçbirini oynamam. Fakat, tutkuyla oyun oynayanları seyretmeye bayılırım. Bu vasat düzeydeki kişiler ise, toplara doğru dürüst vuramaz, krikette topa dürter gibi vurur, yakalayışları ise be-

ceremezler. Ancak ne zaman ki zavallı vasat kişi atın terkisine biner ve hayvan birden eşkin gitmeye başlar, böyle zamanlarda Rotten Row'da benim için daha üzücü bir manzara olamaz. Özetle söylemek gerekirse (hikâyeye girebilmek adına) o çay partisi bütünüyle bir başarı olmadığı gibi, tam anlamıyla bir başarısızlık da sayılmaz; yazarlık yapan vasat kültürdeki insanlar ise, kapıya kadar uğurlarken çevik bir hareketle sırtıma vurur ve "kitabımı sana yollarım!" der (Yoksa ona "zımbırtı" mı demişti?") Ve kitabı gelir; hakikaten de, gerçi adı fazlasıyla sembolik biçimde "*kaçırıcı*" [Kaçırıcı, belli dönemlerde erkek köpeğin dişiden uzak tutulması için hazırlanan bir preparatının ismidir] olmuş olsa da, kitap gelmiştir bir kere. Ve orada bir sayfa, burada bir sayfa...(her zamanki gibi kahvaltımı yatakta ediyorum.) Sonuçta, iyi yazılmamıştır; berbat da yazılmamıştır. Uygun da değildir, uygunsuz da; kısaca, ortalarda bir yerdedir. Şimdi, tam olarak sempati duyamadığım bu türden bir kitap varsa, işte o, ortalarda ve arada bir yerde olandır. Ve böylece, her ne kadar bir sabah gut hastalığından muzdarip olsam da - yine de eğer ataları iki veya üç yüz yıl boyunca kendilerini kütük gibi yatağa yuvarlamış biri varsa, o da o illetin dokunuşunu hak ediyor demektir - kalkarım ve giyinirim. Pencereye doğru güçsüz adımlarla ilerlerim. Kitabı, şişmiş olan sağ elime alırım ve onu çitin öbür yanındaki çayırlara doğru fırlatırım. Aç koyunlara doğru; hikâyenin bu kısmının bu ülkede gerçekleşmiş bir olay olduğunu söylemem gerekiyor muydu? Bilmiyorum ama, oradaki aç koyunlar şöyle bir yokladılar fakat ağızlarına bile sürmediler.

Yine de, kurguyu ve onun şiire dalmak gibi eği-

limlerine bir son vermek adına, tek heceli kelimelerle kusursuz derecede sıkıcı bir konuşmayı size rapor etmeyeceğim. Masamızda duran çörekler ve balların eşliğinde yaptığımız sohbetlerde, biz entelektüeller vasat kültür düzeyindeki kitapları asla satın almaz veya vasat kültürden birinin verdiği söylevlere gitmezken ya da bize ödeme yapılmadıkça vasat düzeyde yazılmış bir incelemeyi okumazken, onlar neden tam aksi yönde hareket edip, bu türden vasat eylemleri fazlasıyla ciddiye alıyorlar, diye dostlarıma sıklıkla sorarım. Onlara, niçin, diye soruyorum; (elbette telgrafla değil) can sıkıcı bir alçakgönüllülük içindesiniz? Hayatlarınızın tasvirinin, güzel olmak bir tarafa, fazlasıyla sefil ve alçakça olduğunu hiç düşündünüz mü? Adına gerçek insanlık diyecek kadar ileri gittikleri bir kavramın vasat bir versiyonunu tercih etmenizin nedeni bu mu? Paça çorbasının yapışkan jölesiyle vıcık vıcık bir karışım haline gelmiş bu ılıman ve duyarlı tavırlar mı? Gerçek şu ki, sadece inanmış bile olsaydınız, bu bir yalandan çok daha güzel bir şey olacaktı. Ayrıca yine, devam ediyorum, yazı yazmayı vasat birinden öğrenmeye nasıl içiniz el verdi? Oysa doğal hâlinizle ne kadar güzel yazıyorsunuz; öyle ki, sizin gibi yazabilmek için her iki elimi de size teslim edebilirdim ama bunu yapmayışımın sebebi, bir entelektüelin yazması gerektiği şekilde yazım sanatını öğrenebilmek için elimden geleni yapıyor olmamdır. Ve yine aynı şeklide, elindeki keki çay kaşığına doğru savuran vasat düzeydeki biri, hangi cesaretle size örneğin Shakespeare'in nasıl okunacağını öğretebilir? Oysa tek yapmanız gereken, onu okumaktır. Cambridge baskısı hem iyi, hem de gayet ucuzdur. Eğer *Hamlet*'i zor biri olarak görü-

yorsanız, onu çaya davet edin. O bir entelektüeldir. Ophelia'dan, onunla buluşmasını isteyin. O ise kültürsüzdür. Onlarla sohbet edin, tıpkı benimle ettiğiniz gibi; bu sayede Shakespeare'in hakkında, dünyadaki tüm vasat insanların size öğretebileceğinden çok daha fazlasını öğreneceksiniz. Bu arada, Shakespeare'in vasat kültürde olanlardan ya da Pope'tan hoşlandığını pek zannetmiyorum.

Her ne kadar onların konuşma tarzlarını taklit edemesem de, kendilerini eğitimsiz, sıradan insanlar olarak gören tüm kültürsüz kesim için de söylenecek çok şey var. Vasat kültüre mensup kişilerin onları eğitmeye çalışması çok düşünceli bir davranış. Bununla birlikte, kültürsüz kesim hayatına olduğu gibi devam ederken, vasat kültürde olan da, tıpkı diğer insanlar gibi para kazanmak zorundadır. Öğretmek ve Shakespeare hakkında kitaplar yazabilmek için para kazanmalıdır. Bugünlerde hepimizin geçimimizi sağlamak zorunda olduğunu, kültürsüz kesime mensup bir dostum bana hatırlatmıştı. Gayet hemfikirim. Hatta, halası Hindistan'a yolculuk ederken ölmüş ve onlara yıllık dört yüz elli sterlin gelir bırakmış, fakat savaş ve diğer lüks harcamalar yüzünden, iki yüz küsür sterline kadar azaltılmış olan bizlerden birinin bu örneğine rağmen bunu yapmak zorundayız. Ve biz bunu yaparız; bize gülünç gelen birilerini yazarak da yaparız; Shakespeare hakkında yeterince yazıldı, Shakespeare bunun ödemesini neredeyse hiç yapamaz. Biz entelektüellerin de hayatını kazanmak zorunda olduğunu kabul ediyorum; fakat bizler, hayatı yaşamaya yetecek kadar kazanırsak, o zaman hayatı yaşarız. Oysa vasat kültürdeki insanlar ise tam tersine, yaşamaya yetecek kadar

kazansalar da, harcamaya yetecek kadar kazanmaya devam ederler; peki, vasat insanların genellikle satın aldıkları şeyler nelerdir? Queen Anne mobilyaları (taklit, amâ daha ucuz sayılmaz); ölmüş yazarların ilk baskıları, ki her zaman en kötüsüdür; ölmüş ressamların resimleri ya da resimlerden çoğaltılmış reprodüksiyonları; adına "Georgian Tarzı" denen evler; ama yeni olan hiçbir şeyi değil; yaşayan bir yazarın kitabını değil, hâlâ hayatta olan bir ressamın resmini değil, herhangi bir marangozun yaptığı yeni bir sandalyeyi değil, yaşayan sanat eserlerini satın almak, yaşayan bir zevki gerektirir. Ve onların "entelektüel" veya "Bloomsbury" dedikleri türden sanatı ve o türden bir zevke sahip olmak adına zavallı vasat kişi, o taklit antikalar için büyük meblağlar harcar ve biz entelektüeller, birbirimizi arayıp kır gezintilerine katılırken o, yıllar yılı üzerlerinde çizikler, çentikler oluşturmak zorunda kalır. Birinin dostlarıyla vakit geçirmekten hoşlanarak sürdüğü bir yaşam tarzı, elbette ki en kötüsüdür!

Zihnimde yer eden gerçek savaşın, entelektüel kültür ile kültürsüzlük arasında değil, fakat, aralarına giren kansız ve öldürücü vebaya karşı birleşip kan kardeşliği kuran entelektüeller ile kültürsüzlerin arasında sürdüğüne dair fikrimi yeterince açıklayabildim mi bayım? Eğer BBC'nin açılımı Betwixt and Between Company'ye[21] karşılık gelmiş olsaydı, yayınlarının kontrolünü, kardeşler arasında mücadele başlatıp ortalığı karıştırmak için değil, tüm düşünceleri ve yaşamı zehirlemekte olan bir veba mikrobunun kökünü kazımak için entelektüellerin ve kültürsüzlerin birbir-

21. Ne Öyle Ne de Böyle Şirketi. (yhn)

lerine bağlanmaları gerektiği gerçeğini her yerde yayınlardı. Belki de, sizin reklam sütunlarınızdan alıntı yapacak olursak, müthiş derecede hassas" romancı bayanlar, bu mantarsı büyümenin loşluk ve nemini gözlerinde fazla büyüttüler' şeklinde olabilir. Yine de tüm söyleyeceğim, insanların tuhaf bir biçimde adına bilinç dedikleri o nehre kendimi bırakıp, yukarıda bahsettiğim koyunların yünlerini kırpar gibi hayallere daldığımda, şehrin dış mahallelerindeki bahçemde başıboş gezintilere çıkarım ve vasat insanları her yerde görür gibi olurum. "Neydi o?" diye haykırırım. "Lahanaların üzerinde bir vasat mı var? Zavallı koyunları mı zehirliyor? Peki ya ay?" Başımı yukarı kaldırıp seyrederim; ay tutulmuştur. "İşte yine bir vasat!" diye çığlık atarım. "Vasat; engelliyor, karartıyor, cennetin gümüş tırpanını bile matlaştırıyor, kabalaştırıyor." ("Şiire yakınlaşırım.") Ardından, düşüncelerim; tıpkı Freud'un bize inandırdığı düşünceler gibi, cinselliğe doğru koşacak (Vasat'ın, sansüre hürmeten ortalıkta gezinmesi ve sahte sahte gülmesi). Ve denizin tenha kumlarında ağlayan martıları ve evde onları bekleyen karılarına kütük gibi sarhoş halde dönen tarım işçilerini sorarım; eğer Vasat, bizimle arasını düzeltirse, ve artık kocalar ve karıların yerine sadece bir orta cinsiyet olursa, o zaman bizlere ne olacak, erkeklere ve kadınlara? Sonraki sözlerimde, en yüksek tevazularımla Başbakana atıfta bulunuyorum. "Söyler misiniz, Efendim" diye soruyorum; "Vasat'ın galip gelmesi durumunda, Britanya İmparatorluğu'nun ve Denizaşırı sömürgelerimizin kaderi ne olacak?" Otoriter bir üslûpla Radyo Evinden bir basın açıklaması yapacak mısınız?

Bunlar, ancak şehrin uzak köşelerindeki bahçelerin arasında dolaşırken lahanalara, vasatların inşa ettiği kırmızı tuğlalı evlere doğru bakan ve bu yüzden vasatların da onu görebileceği, "özel gelire sahip, okumuş, hastalıklı hanımefendiler"i ziyaret eden türden düşünceler ve o türden fantazilerdir. Bunlar, "aynı anda hem neşeli, hem de trajik ve derinlemesine kadınsı" birinin; "Bloomsbury'den öteye," kültürsüzlerin ve entelektüellerin eşit şartlarda mutlu yaşadığı, ne rahiplerin ne de rahibelerin olmadığı ve samimi olmak gerekirse, "papazlık" ile ilgili tüm sıfatların, ne sıklıkla duyulduğu, ne de yüksek itibara sahip olduğu o yerlere henüz gidememiş" birinin düşünceleridir. Bunlar, Bedford Dükü'nün, meydanlarının saygınlığı için kesin endişelere kapılıp kiraları yükselttiği ve Bloomsbury'yi vasatların yaşaması için güvenli bir yer hâline getirdiği güne kadar Bloomsbury'de kalacak, sonra da orayı terk edecek olan birinin düşünceleridir.

Başladığım gibi, eleştirmeninizin oldukça nazik ve enteresan incelemesi için teşekkür ederek sonuca gelebilir miyim? Gerçi, en iyi kendisinin bileceği nedenlerden dolayı benim için entelektüel sıfatını kullanmamış olsa da, bu dünyada tercih edebileceğim başka bir isim olamaz. Her yerde ve her zaman, tüm eleştirmenlerden beni bir entellektüel olarak nitelendirmelerinden başka hiçbir şeyi daha çok arzu edemezdim. Onları, buna mecbur kılmak için elimden geleni yapacağım. Eğer, bir ilavede bulunmak isterlerse, Bloomsbury, W.C.1 benim doğru adresimdir ve telefon numaram, Rehberde vardır. Ancak sizin eleştirmeniniz ya da herhangi bir diğer eleştirmen, benim South Kensington'da yaşadığıma dair bir cürette

bulunursa, yayın yoluyla bana iftirada bulunduğu gerekçesiyle onu dava edeceğim. Eğer herhangi bir insanoğlu; adam, kadın ya da herhangi bir köpek, kedi ya da yarısı ezilmiş herhangi bir solucan bana "vasat" deme cüretini göstercek olursa, kalemi elime alır ve onu öldüresiye hançerlerim.

Saygılarımla,

Virgina Woolf

BİYOGRAFİ SANATI

1

Biyografi sanatından bahsetmeden önce, kendimize şu soruyu soralım; biyografi bir sanat mıdır? Biyografi yazarlarının bize sunduğu o yoğun zevki göz önüne alacak olursak, bu soru aptalca ve kesinlikle de sert gelebilir kulağa. Yine de bu soru, soruluşunun altında yatan bir şeyler olup olmadığını kendi kendine sorar. Bu işe yeni başlayan bir biyografi yazarı, kendi gölgesini de kâğıda döker ve o gölgede öldürücü bir şeylerin olduğu göze çarpabilir, tüm bunların sonucunda, çok sayıdaki yazılı hayatın ancak pek azı hayatta kalır.

Bir biyografi yazarı buna itiraz edebilir belki ama bu yüksek ölüm oranının nedeni biyografinin ta kendisidir. Şiir ve kurgu sanatına kıyasla, genç bir sanattır. Kendi kişiliğimize ve diğer insanların kişiliğine olan ilgimiz, insan aklının son zamanlarda gösterdiği bir gelişimdir. Özel insanların hayatlarını yazmak konusundaki merakın kendini ifade etmesi, on sekizinci yüzyıl İngiltere'sine kadar olan bir dönemde

sınırlı kalmadı. Biyografinin tam anlamıyla gelişim gösterdiği ve mahsullerini vermeye başladığı dönem sadece on dokuzuncu yüzyıldır. Şimdiye kadar, sadece Johnson, Boswell ve Lockhart'tan oluşan üç büyük biyografi yazarının olduğu tezi doğruysa, bir biyografi yazarı bunun nedenini zamanın kısa olduğu şeklinde öne sürer ve biyografi sanatının kendini kabul ettirmek ve geliştirmek için çok az vakte sahip olduğuna dair mazereti de ders kitaplarından fırlamış bir şeydir. Sebepleri keşfetmenin cazibesine kapılacak olursak; bunun nedeni, şiir yazmış bir kişiliğin ardından, nesir kitabı yazmış bir başka kişiliğin çok yüzyıllar sonra kendiliğinden ortaya çıkmış olmasıdır; bunun nedeni, Chaucer'ın Henry James'ten önce gelmiş olmasıdır ki bu içinden çıkılmaz soruyu hiç sorulmamış kabul etmek ve başyapıtların az oluşunun sebeplerini incelemek üzere biyografi yazarımızın bir diğer gerekçesine geçmek en iyisi olacaktır. Bu gerekçe, biyografı sanatının diğer tüm sanatlar arasında en kısıtlanmış sanat olmasıdır. Kitap elinin altında hazırdır. İşte, Jones'un hayatını yazan Smith; ona mektupları ödünç veren arkadaşlarına, ayrıca yardımlarından ötürü "sonuncu fakat bir o kadar önemli" dul Bayan Jones'a, "o olmasaydı," kendi sözleriyle, "bu biyografi yazılamazdı," diyerek bu vesileyle teşekkür etme fırsatını kullandığı önsözün içinde yer almıştır. Şimdi roman yazarları, diyerek işaret eder; onlar, önsözlerinde basitçe "bu kitaptaki tüm karakterler hayal ürünüdür" diye yazarlar. Roman yazarları özgürdür; oysa biyografi yazarları bağımlıdır. Oraya, o çok zor ve belki de çözümü olmayan soruna seslenme mesafesine kadar yaklaşırız: Bir kitaba sanat eseri derken, ne demek istiyorsun?

Her durumda, işte biyografi ile kurgunun arasındaki ayrım; yapılanların birbirinden farklı olduğunun bir kanıtıdır. Biri, gerçek olayların ve dostların yardımıyla yapılır; diğeri ise, sırf ona uygun göründü diye sanatçının itaat etmeyi seçtiği kısıtlamalar olmaksızın yaratılmıştır. Bu bir ayrımdır ve geçmişte biyografi yazarlarının bunu sadece bir ayrım değil, son derece zalim bir ayrım olarak gördüklerini düşünmek, iyi bir sebep olabilir.

Dul eş ve arkadaşlar zorlu işverenlerdir. Mesela, düşünün; ahlâk yoksunu, aksi bir dâhi, ayağından çıkardığı çizmeleri kadının kafasına fırlatmıştır. Dul, "Onu hâlâ seviyorum; o benim çocuklarımın babasıydı; ayrıca, onun kitaplarını seven halk da, hiçbir koşulda kırgın olmamalı. Konuyu hiç ama hiç dâhil etme," diyebilir. Biyografi yazarı itaat eder. Dolayısıyla, Victoria döneminde yazılmış çoğu biyografi, cenaze töreni sırasında cadde boyunca taşman; tabuttaki cesede sadece kabataslak, pürüzsüz, dümdüz hatlarla benzerlik gösteren temsili heykeller gibidir; tıpkı, şu an Westminster Abbey'de koruma altında olan o bal mumu figürler gibi. Sonra on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru bir değişiklik oldu. Yine, keşfetmesi oldukça güç bir nedenden dolayı, dul eşler daha geniş fikirli, halk ise daha açık görüşlü bir bilinç düzeyine ulaştı; temsili heykel ise artık inandırıcı olmaktan ve merakları tatmin etmekten çok uzak hale geldi. Biyografi yazarı bir nebze özgürlük kazandığı apaçıktır. Hiç olmazsa ölü adamın yüzünde izler ve çizikler olduğuna dair imalarda bulunabilirdi. Froude'un Carlyle'ı, hiçbir durumda, gül rengine boyalı bir bal mumu maskesi olmadı. Ve Froude'tan sonra kendi

babasının hatalarla dolu bir insan olduğunu söyleme cesareti göstermiş olan Sör Edmund Gosse gelir. Ve onun ardından, bulunduğumuz yüzyılın ilk yıllarındaki Lytton Strachey gelir.

2

Lytton Strachey, herkesi bir durup düşünmeye zorlayan, biyografi tarihinde son derece önemli bir kişiliktir. Kendisinin üç meşhur kitabı, *Eminent Victorians*, *Queen Victoria* ve *Elizabeth and Essex* biyografinin neleri yapıp neleri yapamayacağını enine boyuna ortaya koyan önemli eserlerdir. Bu yüzden, biyografinin bir sanat olup olmadığına, eğer değilse nerelerde hata yaptığına dair olası birçok cevabı da içerir. Lytton Strachey bir yazar olarak, dünyaya şanslı bir dönemde geldi. 1918'de, ilk girişimini gerçekleştirdiğinde, biyografi, kazandığı yeni özgürlüklerle, büyük çekicilikler sunan yepyeni bir forma bürünmüştü. Onun gibi şiir ya da oyunlar yazmak isteyen fakat yaratıcı gücünden şüphe duyan bir yazar için biyografi, gelecek vaat eden bir alternatif gibi görünmüştü. En azından ölüler hakkındaki gerçekleri anlatmak mümkün bir şeydi ve Victoria dönemi üzerleri alçıyla kaplanmış temsili heykeller tarafından büyük ölçüde deforme olmuş dikkat çekici karakterlerle doluydu. Onları yeniden canlandırmak, aslında ne olduklarını göstermek, şairin ya da romancının yeteneklerine paralel bir görevi çağrıştırsa da, kendisinde eksikliğini duyduğu o yaratıcı gücü gerektirmiyordu.

Bu, denemeye bir şeydi. Eminent Victorians'ın

kısa çalışması, bir devin uyanışı gibiydi. Öyle ki onun, Manning'i, Florence Nightingale'i, Gordon'ı ve gerçek anlamda kanlı canlı yaşadıklarından beri bir daha hiç yaşamamış gibi kalmış diğer yaşayanları da yazmasının mümkün olabileceğini gösterdi. Yeniden, uğultulu tartışmaların odağı oldular. Gordon gerçekten içer miydi, yoksa bu bir uydurma mıydı? Acaba Florence Nightingale, Liyakat Nişanı'nı yatak odasında mı almıştı, yoksa oturma odasında mı? Avrupa'da savaş, kızgınlığını giderek artırmasına rağmen, O böylesine küçük meseleler üzerinde hayret verici bir ilgi uyandırıp halkı galeyana getirmişti. Öfke ve kahkahalar birbirine karışıyor, kitapların yeni baskıları katlanarak artıyordu.

Yalnız, bunlar aşırı vurgular ve küçük gösterici karikatürler içeren kısa çalışmalardı. İki büyük kraliçenin, Elizabeth ve Victoria'nın, yaşamlarını kaleme almak için çok daha hırslı bir görev bilinciyle çalıştı. Biyografi, neler yapabileceğini gösterebilecek bu kadar adil bir fırsat elde etmemişti daha önce. Biyografinin kazandığı bütün o özgürlüklerden istifade etmeyi bilen bir yazar tarafından sınava tabi tutuluyordu artık: yazarımız korkusuzdu; parlak zekâsını ispat edebilmiş ve işini yapmayı iyi öğrenmişti. Bu anlamda sonuç, biyografinin doğasına önemli bir ışık tutuyor. İki kitabı birbiri ardına yeniden okuduktan sonra Victoria'nın zafersi bir başarıyı, ona kıyasla Elizabeth'in de bir başarısızlığı temsil ettiği konusunda kim şüpheye kapılmaz? Yine de, bu kıyaslamada başarısızlık Lytton Strachey'e değil, biyografi sanatına aitmiş gibi görünür. Strachey, Victoria döneminde biyografiye bir el ustalığı muamelesi yapmış, kısıtlarına boyun eğmiştir.

Oysa Elizabeth döneminde, onu bir sanat olarak ele almış, üzerindeki kısıtlamaları küçümsemiş ve reddetmiştir.

Ancak biz, bu sonuca nasıl geldiğimizi ve hangi sebeplerin bunu desteklediğini yine de sorgulamak zorundayız. Her şeyden önce, iki Kraliçe de, kendi biyografi yazarlarına çok farklı problemler ileri sürdüler. Kraliçe Victoria hakkında her şey biliniyordu. Her yaptığı, neredeyse her fikri, herkesin bildiği konulardı. Bu güne dek kimse, Kraliçe Victoria kadar yakından tetkik edilmemiş, doğruluğu bu denli bütünüyle onaylanmamıştır. Biyografi yazarı, hakkında herhangi bir çarpıtmaya bile yeltenememiş, her an elde tutulan bazı belgelerle, yapacağı en ufak bir uydurma girişimi kontrol altında tutulmuştur. Victoria'yı yazarken, Lytton Strachey, şartlara boyun eğmiştir. Biyografi yazarının seçme ve aktarma gücünü sonuna kadar kullanmıştır, ama dünya gerçeklerinin dışına da kesinlikle çıkmamıştır. Tüm ifadeler teyit edilmiş, tüm gerçekler tasdiklenmiştir. Ve sonuç, Boswell'in yaşlı sözlük yazarı için sonuçlandırdığına benzer şekilde, muhtemelen yaşlı Kraliçe için de sonuçlandığı bir hayattır. Gelecekte, Lytton Strachey'nin Kraliçe Victoria'sı, yine Kraliçe Victoria olarak kalacaktır, tıpkı Boswell'in Johnson'ının, şimdinin Dr. Johnson'ı olması gibi. Diğer versiyonları ise solacak ve gözden kaybolacaktır. Olağanüstü bir ustalıktı ve bu başarıya ulaşma yolunda, yazarın daha ileri gidebilmek için büyük bir arzu duyduğuna hiç şüphe yok. Orada Kraliçe Victoria vardı; somut, gerçek, elle tutulur. Fakat şüphesiz ki kısıtlanmıştı. Acaba biyografi, kendi fikir verici gerçeklerini, kendi kişisel yaratıcı gücünü ve gerçeklerin

özgün meziyetlerini de bünyesinde barındırırken, şiirin çarpıcılığından ve dramanın heyecanından izler taşıyan farklı bir şeyi üretemez miydi?

Kraliçe Elizabeth, bu deney için mükemmel uygunluktaydı. Hakkında çok az şey biliniyordu. İçinde yaşadığı topluluk, bir sürü gariplikler ve bilinmezliklerle dolu o çağ halkının alışkanlıklarına, güdülerine hatta eylemlerine oldukça uzaktı. "hangi sanat bizi o tuhaf ruhların dünyasına sinsice sızdırabilir? Hatta o tuhaf bedenlerin? Biz ona yaklaştıkça, o alışılmamış evren, giderek daha uzaklaşıyor" Lytton Strachey, ilk sayfalarından birinde böyle bahsetmişti. Oysa Kraliçe ile Essex'in arasında belli ki yarı saklı, yarı aydınlık ve etkisizce uzanmış "trajik bir hikâye" yatıyordu. Her iki dünyadan da faydalanılarak bir araya getirilmiş bir kitabı oluşturmak için her şey uygun gibi görünüyordu. Sanatçıya keşfetmenin özgürlüğünü verecek, fakat bu keşfe gerçeklerin desteğini de katacak olan tüm şartlar, onu sadece bir biyografi kitabı değil aynı zamanda bir sanat çalışması yapacaktı.

Bununla birlikte, söz konusu birleşimin işlevsel olmadığı görüldü; gerçek ve kurgu, aynı karışımda bir araya gelmeyi reddetti. Elizabeth'in imgeselliği hiçbir zaman bir Kleopatra ya da Falstaff kadar hayali olamadıysa da, gerçekliği de asla Kraliçe Victoria'nın sahip olduğu anlamda bir gerçekliğe kavuşamadı. Bunun sebebi, hakkında çok az şey biliniyor olması gibi görünebilir; yazar kurguya sevk edilmiştir; her şey az biliniyor olsa da, kurguladığı şeyler kontrol edilmiştir. Kraliçe, gerçek ve kurgu arasında, ne bir bedene kavuşmuş ne de bedensiz kalmış olarak belirsiz bir dünyaya yol alır; Orada, karşı karşıya gelmiş ama ça-

tışmamış karakterlerin, hiçbir buhranın yaşanmadığı bir trajedinin boşluk ve gayretinin algısı vardır.

Eğer bu teşhis doğruysa, sorunun, bizzat biyografinin kendisiyle el ele yürüdüğünü söylemek zorunda kalırız. Şartları dayatır ve o şartlar gerçeklere dayanmak zorundadır. Ve biyografideki gerçekle biz, sanatçının yanı sıra diğer kişiler tarafından doğrulanmış gerçekleri kast ediyoruz. Eğer biyografi yazarı, olayları bir sanatçının kurguladığı gibi kurgular ise, ki onlar, başka kimsenin doğrulayamayacağı olaylardır; ve o kurgusal olayları diğer türden olaylarla bir araya getirirse, bu durumda her ikisi de birbirini yok eder.

Kraliçe Victoria'da, Lytton Strachey'nin kendisi, bu şartların gerekliliğini fark etmiş ve kendiliğinden teslim olmuş gibi görünüyordu. "Kraliçenin yaşamının ilk kırk iki yılı" diye yazmıştır; "Büyük ve çeşitli miktarlarda özgün bilgiyle aydınlatılmıştır. Albert'ın ölümüyle ise bir perde inmiştir." Albert'ın ölümüyle bir perde inmiş ve özgün bilgiler başarısızlığa uğramıştır; o, biyografi yazarının aynı yoldan gitmek zorunda olduğunu biliyordu. "Kısa ve özet bir aktarmayla yetinmeliyiz" yazmıştır; böylelikle o döneme ait yıllar, kısaca bertaraf edilmiştir. Ancak Elizabeth'in tüm hayatı, Victoria'nın son yıllarında olduğundan çok daha kalın bir perdenin arkasında yaşanmıştır. Her şeye rağmen yazar, kendi itirafını görmezden gelerek yazmaya devam etti. Yazdığı, kısa ve özet bir aktarım değildi. Tüm kitap, özgün bilgilerin yoksun bıraktığı tüm o tuhaf ruhlardan ve bir o kadar garip bedenlerden bahsediyordu. Ancak bu girişim, kendi gösterisi içinde başarısızlığa mahkûm edilmişti.

Biyografi yazarı, etrafını saran dostlarından, mektuplardan ve biyografi için gerekli unsurları oluşturan, onun canını sıkan bir belgeden şikâyetçi gibi görünür ve o belge, aynı zamanda gerekli kısıtları da oluşturmaktadır. Özgür bir dünyada yaşayan kurgu karaktere göre gerçekler, sadece bir tek kişi tarafından doğrulanır; o da sanatçının kendisidir. Onların özgünlüğü, yazardaki tasavvurunun gerçekliğinde yatar. O tasavvurla yaratılmış bir dünya, çok daha enderdir; daha etkileyicidir ve geniş oranda diğer insanlarca desteklenmiş özgün bilgilerin dünyasından çok daha fazlasıdır. Ve işte bu fark yüzünden, iki ayrı türden gerçek, birbirine karışmaz; şayet karışırlarsa, birbirlerini yok ederler. Hiçbiri, sonucun da gösterdiği gibi, her iki dünyanın da en iyilerini oluşturamaz; seçmek ve seçiminize katlanmak zorundasınızdır.

Her ne kadar *Elizabeth and Essex*'in başarısızlığı bizi bu sonuca ulaştırmışsa da, o başarısızlık, muhteşem beceriyle yürütülen cesur bir deneyimin sonucu olduğu için, çok daha ileri, yepyeni keşiflere yol açar. Lytton Strachey eğer yaşasaydı, hiç şüphesiz, açmış olduğu bu yolda yeni cevherler keşfederdi. Böylece, diğerlerinin de kendilerini geliştirebileceği yolu bize göstermiş oldu. Biyografi yazarının, gerçeklerle bir tür sözleşmesi vardır; bu böyledir fakat eğer bu böyleyse, o halde mevcut tüm gerçeklerin, onun için elde edilebilir olması gerekir. Eğer Jones çizmesini karısının başına fırlattıysa ya da o gece baştan çıkarılmış, aşırı sarhoş bir halde bir hendekte bulunmuşsa ve

Islington'da bir metresi varsa, o zaman yazar da bunu söylemekte özgür olmalıdır; hiç olmazsa yazılı iftira kanunları ve insan duyarlılığı izin verdiği ölçüde.

Ancak bu gerçekler bilimin gerçeklerine benzemez. Bilimin gerçekleri bir kez keşfedildi mi, her zaman aynı kalır. Oysa onlar, görüşlerin değişikliklerine tâbidir ve zaman değiştikçe, görüşler de değişir. Şimdi bizim için 'günah' diye bilinen bir şey, bize kazandırılan gerçeklerin ışığında, psikologlar tarafından belki bir talihsizlik, belki de bir merak, belki de ne o ne bu, hiçbir yönden önem teşkil etmeyen, sadece küçük bir zaaf olarak nitelendirilebilir. Seks üzerine yapılan vurgular ise yaşayan hafızalarda değişiklik göstermiştir. Bu da insanın hakiki yüzünün niteliklerini karartmaya hâlâ devam ederken, basılmış çok sayıda yazının tahribatına yol açar. Üniversite hayatı, evlilik, kariyer gibi eski bölüm başlıklarının çoğu, keyfi ve yapmacık birer ayrım olarak belirtilmiştir. Kahramanın varlığının hikâyede aktığı gerçeklik, çok büyük olasılıkla farklı bir yön tutmuştur.

Dolayısıyla, bir biyografi yazarı, tıpkı bir madenci kanaryası gibi havayı kontrol edip, sahteliğin, gerçek dışılığın ve modası geçmiş geleneklerin varlığını tespit ederek daima bizlerden arta kalanların önünde gitmelidir. Onun gerçeklik algıları onu hep canlı ve meraklı tutmak zorundadır. Ve yine bizler, gazetelerle, mektuplarla ve günlüklerle her karakterden ve her açıdan üzerimize doğrultulmuş binlerce kameranın olduğu bir çağda yaşarken, biyografi yazarımız aynı yüzlerin birbiriyle çelişen versiyonlarını kabul etmek için hazırlıklı olmalıdır. Biyografi, bütün sıradışı köşelere astığı aynalar sayesinde faaliyet alanını genişletecektir. Hal

böyleyken, tüm bu çeşitlilikten yayılan, bir şaşkınlığın isyanı değil, daha zengin bir birliktelik olacaktır. Ve yine aynı soru, önceden bilinmez olan pek çok şeyin artık bilinir olmasından dolayı, bunun sadece büyük adamların yaşamlarının kayıt altına alınmasından ibaret bir şey olup olmadığını kaçınılmaz olarak kendi kendine sorar. Hataların olduğu kadar başarıların, sıradanlıkların olduğu kadar şöhretin içinde olduğu bir yaşamı sürmüş ve o hayatın kayıtlarını arkasında bırakmış bir kimse biyografiye layık biri değil midir? Ayrıca, büyüklük kavramı nedir? Peki ya küçüklük? Bizler, liyakat ölçütlerimizi yeniden gözden geçirmeli ve hayran olduklarımız arasına yepyeni kahramanlar ilâve etmeliyiz.

4

Bu sebepten biyografi daha kariyerinin başındadır; önünde uzun, aktif bir hayat ve belki de, birçok zorlukla, tehlikelerle ve yoğun çalışmayla geçecek bir hayat onu beklemektedir. Ve yine şunu da söyleyebiliriz ki, bu, şiirin ve kurgunun hayatından çok daha farklı ve çok daha düşük bir gerginlik seviyesinde seyreden bir hayat olacaktır. Ve bu sebepten dolayı onların kaderleri, sanatçıların ara sıra eserlerinde ulaştıkları türden bir ölümsüzlükle kesişmeyecektir.

Bunun kesin kanıtı zaten var gibidir. Boswell tarafından yaratılan Dr.Johnson bile, Shakespeare'in yarattığı Falstaff kadar uzun bir hayat yaşamayacaktır. Micawber ve Bayan Bates, bundan eminiz ki, Lockhart'ın Sör Walter Scott'ından ve Lytton

Strachey'nin Kraliçe Victoria'sından uzun yaşayacaklardır. Çünkü onlar, daha dayanıklı bir maddeden yapılmıştır. Sanatçıların hayal gücü, en yoğun olduğu anda, aslında dayanıksız olduğundan sönüp gider; sanatçı, onu dayanıklı bir materyalle inşa eder; fakat biyografi yazarı, o dayanıksızlığı kabullenmek zorundadır; onu inşa eder; onu, çalışmalarının en katıksız dokularının içine yerleştirir. Birçoğu çürüyüp gider, çok azı hayatta kalır. Ve bizler, böylece onun bir sanatçı değil, bir el ustası olduğunun ve çalışmalarının ise birer sanat çalışması değil, ikisinin arasında kalmış bir şeyler olduğu sonucuna varırız.

Yine de, o düşük düzeydeki biyografi çalışması paha biçilmez bir şeydir. Bizim için yaptıklarından dolayı yazara ne kadar teşekkür etsek azdır. Bizler, hayal gücünün yoğun yaşandığı bir dünyada tam anlamıyla yaşamayı beceremeyiz. Hayal gücü, kısa zamanda yorgun düşen ve dinlenmeye, tazelenmeye ihtiyaç duyan bir kabiliyettir. Ancak, yorgun bir hayal gücünün uygun gıdası, en aşağı düzeyden bir şiir ya da en ehemmiyetsiz nitelikteki bir kurgu değildir; onlar, hayal gücünü iyiden iyiye köreltir ve onu baştan çıkarır; onun gıdası, Lytton Strachey'nin iyi bir biyografinin nasıl olacağını bize gösterdiği "özgün bilgiler"den alınmış ayıltıcı gerçeklerdir. Gerçek kişi nerede ve ne zaman yaşamış; nasıl bir görünüme sahipmiş; bağcıklı çizme mi giyermiş, yoksa elastik kenarlı mı; teyzeleri, dostları kimlermiş; burnunu nasıl sümkürürmüş, kime âşık olmuş ve nasıl olmuş; ölüme yaklaştığı zaman bir Hıristiyan gibi yatağında mı ölmüş, yoksa...

Bizlere hakiki gerçekleri söylerken, küçükleri büyüklerden elerken, bütünü şekillendirirken ve bu

sayede bizler de onun ana hatlarını algılarken, biyografi yazarı (en büyükleri hariç tutarsak) herhangi bir şairden ya da roman yazarından çok daha fazlasını yaparak hayal gücünü kışkırtır. Şair ya da roman yazarlarının pek azı bize gerçekleri sunan, o derece yüksek bir gerilime uygun bir yeteneğe sahiptir. Fakat hemen her biyografi yazarı, eğer gerçeklere saygısı varsa, koleksiyonumuza eklememiz için bize, başka herhangi bir gerçeğin verebileceğinden çok daha fazlasını verir. Bize, yaratıcı gerçeği verir; bereketli gerçeği; yol gösteren ve o yolu açan gerçeği. Bu da, ayrıca kesin bir kanıttır ki, bir biyografi okunup bir kenara atıldığında, bazı sahneler sıklıkla parlaklığını korur; bazı figürler, zihnin derinliklerinde yaşamaya devam eder ve ne zaman bir şiir ya da roman okusak, sanki daha önce bildiğimiz bir şeyi bize yeniden hatırlatır gibi bir farkındalığı hissetmemize neden olur.

USTALIK[22]

Bu bölümün başlığı, "Başarısızlığa Uğradığım Sözcükler"dir ve bu özel konuşmanın adı ise "Ustalık" tır. Bu yüzden, konuşmacının söz ustalığı hakkında, bir yazarın ustalığı hakkında tartışmaya eğilimli olduğunu varsaymalıyız. Oysa burada, uyumsuz bir şey vardır; sözcüklere başvurduğumuzda, "ustalık" terimiyle bağdaşmayan bir şeyler. Her zaman bizleri bir ikilemin ortasına düşüren İngilizce dil sözlüğü, bu şüphemizde de bizi doğruluyor. Orada, "ustalık" kelimesinin iki manası olduğu görülür; ilkinde, katı cisimlerden kullanışlı nesneler yapmak; mesela; bir çaydanlık, bir masa, sandalye gibi; ikinci anlamı ise, kandırma, kurnazlık ve hilekârlık olarak geçiyor. Şu an bu sözcükler hakkında tam manasıyla çok az şey biliyoruz; ama şunu kesin biliyoruz ki, sözcükler kullanışlı nesneler yapamaz; ve sözcükler hakikâti söyleyen ve hakikât dışında başka hiçbir şey söylemeyen tek nesnelerdir. Dolayısıyla, sözcükler üzerinden ustalığı konuşmak, birbiriyle tamamen uyumsuz iki ayrı

22. 20 Nisan 1937 tarihli BBC radyo yayını.

fikri bir araya getirmek demektir. Bunlar öyle farklı fikirlerdir ki, çiftleşmelerinden sadece bir müzenin vitrin camında sergilenmesi gereken bir ucube doğacaktır. Bu yüzden, konuşmanın başlığı derhâl değiştirilmelidir ve onun yerine, belki o sözcüğün etrafında dolaşan başka bir kelime kullanılmalıdır. Konuşmanın başında kesinti yaparsanız, o zaman başı kesik bir tavuk gibi davranır. Bir süre aynı çemberin içinde turlar ve en sonunda düşüp ölür; tıpkı tavuk kesen insanların anlattığı gibi. Ve yapılan şey, başı kesilmiş bir konuşmanın tuttuğu yol veya çemberin ta kendisi olur. O zaman, başlangıç noktamızda bahsi geçen, kelimelerin kullanışlı olmadığına dair ifadeyi dikkate alalım. Bu ifade, hepimizin fark ettiği gibi, bir parça ispata ihtiyaç duyuyor. Örneğin, bir tünelde seyahat ederken, bir tren istasyonunda beklerken, orada, tam karşımızda, ışıklı tabelanın üzerinde o kelimeler asılı durur; "Russell Square'den geçiyor." O kelimelere bakarız; onları tekrar ederiz; oradaki kullanışlı gerçeği zihnimize kazırız; gelecek tren, Russel Square'den geçiyor. Her adım atışımızda bunu tekrar tekrar söyleriz. "Russel Square'den geçiyor, Russel Square'den geçiyor." Ve bizler o kelimeleri tekrar ettikçe, birbirine karışır ve değişikliğe uğrar. Bizler kendimizi, "Geçiyor, dünyada hayat geçiyor, geçip gidiyor... Yapraklar fısıldıyor, kuruyor ve dökülüyor, bulutlar tüm yükünü toprağa boşaltıyor. Biri geliyor..." Ve birden uyanır ve kendimizi King's Cross'ta buluruz.

Başka bir örneği ele alalım; karşımızdaki vagonun üzerinde şu sözler yazılı olsun: "Camdan dışarı sarkmayınız." İlk olarak kullanışlı olan yüzeysel anlam zihnimize aktarıldı; ama hemen sonra oturup ke-

limelere baktığımızda birbirine karıştılar, değiştiler ve biz söylenmeye başladık; "Pencereler, evet pencereler; kimsesiz periler ülkesinin tehlikeli denizlerindeki köpüklere açılan kanatlar." Ne yaptığımızın farkına varmadan önce, pencereden dışarı doğru eğiliriz; gözlerimiz, yabancı diyarlardaki ekinlerin arasında gözü yaşlı ağlayan Ruth'u arar. Bunu yapmanın cezası yirmi sterlin ya da kırık bir boyundur.

Bu da bize, o küçük ve doğal hediye sözcüklerin nasıl da kullanışlı olduğunu kanıtlar; tabii eğer kanıta ihtiyaçları varsa. Eğer onları kullanışlı olsunlar diye ısrarla kendi doğalarının tersi yönde zorlayacak olursak, bunun nelere mal olduğunu, bizi nasıl yoldan çıkardığını, nasıl aptallaştırdığını, kafamızda bir çatlakla bizi nasıl karaya çıkardığını görürüz. Kelimeler yüzünden bu yolda çok defa kandırıldık, onlar bize kullanışlı olmaktan nefret ettiklerini çok defa ispat ettiler; öyle ki, tek bir basit yorumu ifade etmek onlara göre değildir. Onlar, binlerce olasılığı ifade etmek isterler. Onlar bunu çok defa memnuniyetle yaptılar. Bu durumda yeni bir gerçekle yüzleşmeye başlarız; yeni bir dil icat ederiz. Basit yorumları ifade etmeye kusursuzca ve güzellikle adapte olmuş bir dil; bir işaret dili. Bu dilin yaşayan tek bir büyük ustası vardır; Michelin Rehberi'ndeki otelleri tasvir eden, o kadın ya da erkeğe veya kimsenin tanımadığı bir bedenden ayrılmış bir ruha, o adsız yazara hepimiz minnettarızdır. O, hesaplı bir oteli bize anlatmak istiyor; sonra iyi olan bir diğerini ve üçüncü olarak da en iyisini. Peki bunu nasıl yapıyor? Kelimelerle değil; kelimeler mevcut çalılıklara dönüşebilir ve bilardo masalarına, kadınlara ve erkeklere, yükselen mehtaba ve yaz de-

nizlerinin ıslak kıyılarında yapılan uzun yürüyüşlere; tüm bu güzel şeylere; fakat bunların hepsi de konu dışı kalıyor. O, işaretlere sarılmıştır; bir çatı duvarı, iki çatı duvarı, üç çatı duvarı. Tüm söylediği ve söylemeye ihtiyaç duyduğu tek şey budur. Rehber o işaret dilini çok daha ötelere, sanatın yüce âlemlerine taşır. Ne zaman bir resmin güzel olduğunu anlatmak istese, tek yıldız kullanır; eğer çok güzelse, iki yıldız kullanır ve ne zaman ki gördüğü, onun görüşüne göre, üstün, dâhiyane bir eserdir, o zaman sayfada üç siyah yıldız parlar ve hepsi budur. Böylece, bir avuç yıldız ve hançer sayesinde tüm bir sanat eleştirisi, tüm bir edebiyat eleştirisi, sadece cüzi bir boyuta indirgenmiş olabilir. Tam istenen türden anlar vardır. Yine de bu bize, gelecekte yazarların emrine iki dil verileceğini ima eder; bunların biri gerçek, diğeri de kurgu içindir. Ne zaman bir biyografi yazarı kullanışlı ve gerekli bir gerçeği aktarmak zorunda kalsa, mesela Oliver Smith'in 1892'de üniversiteye gidişi ve orada üçüncü oluşuyla ilgili olduğu gibi, beş rakamının üzerine içi oyulmuş bir o yazarak bunu anlatır. Ne zaman bir romancı, John'un kapıda durup zili çalışı ve kapıyı açan hizmetçi tarafından ona "Bayan Jones evde yok efendim," deyişi ile ilgili olarak bizi bilgilendirmeye zorlasa, itici ifadenin sadece kelimelerde değil, aynı zamanda işaretlerde; mesela büyük harfle yazılmış H'nin üç rakamının üzerine konması gibi büyük bir mirası ve kendi konforunu bize bırakmış olur. Dolayısıyla, biyografi ve roman yazarlarımızın ince ve kaslı bir görünüme sahip olduğu ve "Camdan dışarı sarkmayınız," diyen demiryolu şirketinin bu sözleriyle, dilin kötüye kullanılmasından ötürü beş sterlini geçmemek suretiyle

para cezasına çarptırıldığı günü iple çekiyor olabiliriz.

O halde kelimeler kullanışlı bir şey değildir. Şimdi, onların diğer niteliklerini araştıralım; olumlu taraflarını, gerçeği söyleyebilme güçlerini. Yeniden sözlüğe bakacak olursak, orada en az üç tür gerçeklikten bahseder; tanrısal ya da çıplak gerçek; edebi gerçek ve bir de acı geçektir (genellikle övgü almayan). Fakat her birini ayrı ayrı ele almak çok vakit alabilir. O zaman basite indirgersek, gerçeğin tek sınavı yaşam boyu sürdüğünden ve sözcükler de zamanın darbelerini ve değişikliklerini başka herhangi bir hakikatten çok daha uzun süreli hayatta tuttuğundan dolayı, onların en üstün gerçek olduğunu ileri sürebiliriz. Bina çöker; hatta yeryüzü mahvolur. Dün bir mısır tarlası iken, bugün bir bungalov olmuştur. Oysa kelimeler, doğru kullanıldığı takdirde, sonsuza dek yaşayabilmeye muktedir gibi görünür. Peki, diye sorarız; o zaman, kelimelerin doğru kullanımı nedir? Kullanışlı ifadeler için değil deriz; kullanışlı ifadeler için olmaları, onları sadece birer nesne yapar. Ve pek çok şeyi ifade ediyor olmak kelimelerin doğasında vardır. Mesela basit bir cümleyi ele alalım; "Geçiyor Russell Meydanı'ndan." Bu, kullanışsız olduğunu ispatlar, çünkü bu cümle yüzeysel anlamının yanında, dipte yatan birçok batık anlamları da barındırmaktadır. "Geçiyor" sözcüğü ile nesnenin gelip geçiciliğini, zamanın akışını ve insan hayatının değişimi ima ediliyor. "Russell" sözcüğü, yaprakların fısıltısını ve cilalı yer döşemelerini süpüren etekleri, Bedford'daki dük evini, ayrıca İngiltere tarihinin yarısını akla getiriyor. Son olarak ise, "Meydanı'ndan" sözcüğü sıvanmış köşeli bir boşluğun bazı görsel fikirleriyle birlikte gerçek bir mey-

danın şeklini gözde canlandırtıyor. Böylece, en basit türden bir kelime, hayal gücünü kışkırtır; hafıza, göz ve kulak, hepsi birden onu okumak için birleşirler.

Birleşirler fakat bilinçsizce birleşirler. Bizim belirlediğimiz ve burada vurguladığımız imalar, gerçek dışı bir hale gelirler ve bizler de gerçek dışı oluruz; uzmanlara, sözcük yapıcılara, deyim buluculara, okuyucu olmayanlara dönüşürüz. Okurken, batık anlamların yine batık halde kalmasına, akla getirilmiş, ifade edilmemiş ve bir nehir yatağında birbirine karışmış sazlıklar kadar kullanışsız halde kalmasına izin vermek zorundayız. Geçiyor Russell Meydanı'ndan cümlesinin sözcükleri - elbette olgunlaşmamış sözcüklerdir. Tuhaflıktan hiçbir iz yok, kelimelerin insan beyninden taze taze çıktıkları ama daktiloda ritim tutulmadıkları zamanlarda sahip olduğu o şeytani güçlerden bir iz yok. O güç ki, yazara onun karakterini, görünümünü, karısını, ailesini, evini, hatta şöminenin önünde uyuyan kedisini düşündürür. Kelimelerin bunu niçin yaptığını, nasıl yaptığını, onları bunu yapmaktan nasıl alıkoyabileceğimizi kimse bilmiyor. Onlar bunu, yazarın iradesi dışında yapıyorlar; hatta genellikle onun iradesine rağmen yapıyorlar. Muhtemelen hiçbir yazar kendi sefil karakterini, kendi özel sırlarını ve kötü alışkanlıklarını okuyucuya dayatmak istemez. Peki, daktilo kullanmayan bir yazar kişisellikten bütünüyle uzak kalmayı başarabilir mi? Kaçınılmaz olarak, kitaplarına ne kadar aşinaysak onlara da o kadar aşinayızdır. Bunlar, genellikle kötü bir kitabı sevimli bir insana, iyi bir kitabı da odanın içinde zorlukla tahammül ettiğimiz bir adama dönüştüren, düşündüren türden güçlerdir. Hatta yüzlerce yıllık kelimeler bile

bu güce sahiptir. Onlar henüz yeni iken, bu güce yazarın anlatmak istediklerine karşı bizi sağır edecek kadar fazlasıyla sahiptirler. Onlar bizim gördüklerimizdir, bizim duyduklarımızdır. Yaşayan yazarlara karşı fazlasıyla dengesiz yargılara varmamızın bir nedeni de budur. Yazarın sözcükleri, ancak yazarın ölmesinden sonra yaşayan bedenlerin kazalarından arınmış, dezenfekte olmuş bir boyuta geçerler.

Bu düşündürücü güç, artık kelimelerin en gizemli özelliklerinden biridir. Herkes bir cümleyi yazarken bilinçli ya da yarı bilinçli olmalıdır. Kelimeler; İngilizce kelimeler yankılarla, hatıralarla, doğal çağrışımlarla doludur. Yüz yıllardır insanların dudaklarında, evlerinde, caddelerinde, tarlalarında sürekli olarak iyileşme yolundadırlar. Onların bu kadar anlamla, hatırayla yüklü olması ve birçok meşhur evlilikle nikâhlanmış olması, bugün onları yazmak konusundaki başlıca zorluklardan biridir. O muhteşem kelime: "Pembemsi" örneğin; kim bu kelimeyi kullanırken "kana bulanmış okyanusları" da hatırlamadan geçebilir? Çok eski günlerde, henüz İngilizce yeni bir lisan iken, yazarlar yeni kelimeler icat edip onları kullanabiliyorlardı. Günümüzde yeni kelimeler icat etmek artık çok daha kolay. Onlar, ne zaman yeni bir şey görsek ya da hissetsek kendiliğinden dudaklarımıza geliverirler. Fakat lisanımız eski bir lisan olduğundan onları kullanamayız. Tek ya da ayrıcalıklı bir varlık değil, diğer kelimelerin bir parçası olduklarından ve çok açık ama bir o kadar da gizemli bir gerçekten dolayı, yepyeni bir kelimeyi eski bir lisanda kullanamazsınız. Bir cümlenin parçası olana kadar, onlar aslında birer kelime değildir. Kelimeler her ne kadar birbir-

lerine ait olsalar da, "pembemsi" sözcüğünün "kana bulanmış okyanuslar"a ait olduğunu tabii ki sadece o büyük yazar bilebilir. Eski kelimelerle yeni kelimeleri bir araya getirmek, cümlenin kurulumu açısından ölümcüldür. Yeni cümleleri uygun bir şekilde kullanmak için yeni bir lisan icat etmek zorunda kalabilirsiniz; gerçi hiç şüphesiz o konuya da gelecek olsak da şu anki işimiz bu değil. Şu anki işimiz, İngilizce lisanıyla neler yapabileceğimizi görebilmektir. Eski kelimeleri nasıl yenileriyle bir araya getirebiliriz ve böylece bir güzelliği nasıl ortaya koyabilirler, doğruları nasıl söyleyebilirler? Sorulması gereken soru budur.

Ve bu soruyu cevaplayabilecek kişi, dünyanın ona sunacağı bir zafer tacını da hak ediyor demektir. O yazma sanatını bir düşünsenize, onu öğrenebilmek, onu öğretebilmek kim bilir nasıl bir şey olurdu. Her kitap, her gazete gerçekleri anlatabilir, güzellikler yaratabilirdi. Ama kelimelerin öğretilmesiyle ilgili bu yolda bir takım engeller, bazı maniler çıkabilir. Öğretimle ilgili, en az yüz profesör geçmişteki edebiyattan dersler veriyor, en az bin eleştirmen günümüz edebiyatını inceliyor ve yine binlerce genç kızlar ve genç adamlar İngiliz Edebiyatı sınavlarını en yüksek derecelerle geçiyorlar ve bizler hâlâ daha iyi yazıyor, yazdığımızdan daha iyi okuyoruz. Peki, bundan dört yüz yıl önce ders görmeden, eleştiri almadan, öğretilmeden önce de yazar mıydık? Acaba George dönemi edebiyatı, Elizabeth dönemi üzerine bir yama olabilir mi? Peki, bizler bunun kabahatini nereye yükleyeceğiz? Profesörlerimize ya da eleştirmenlerimize değil, yazarlarımıza da değil; sadece kelimelere. Bunun tek suçlusu kelimelerdir. Onlar, çılgındır, özgürdür, her

şeyin en sorumsuzu, en öğretilemezi onlardır. Elbette onları yakalayabilir, sınıflandırabilir ve bir sözlükte onları alfabetik sıraya dizebilirsiniz. Ama kelimeler, sözlüklerde yaşamaz; onlar zihinlerde yaşar. Eğer bunun bir kanıtını isterseniz, şöyle bir düşünün; duygularımızın en yoğun olduğu anlarda, kelimelere en çok ihtiyacımız olduğu zamanlarda, onların hiçbirini de bulamadığımız zamanları bir düşünün. Oysa sözlük diye bir şey vardır; orada yarım milyon kelime, her biri alfabetik düzende emrimize amadedir. Peki, onları kullanabiliyor muyuz? Hayır, çünkü kelimeler sözlükte yaşamaz, zihinlerde yaşar. Tekrar sözlüğe bakın. Orada, oyunların *Antonius ve Cleopatra*'dan çok daha görkemli oldukları şüphe götürmez; şiirler, *Bülbüle Gazel*'den daha güzeldir; romanlar, *Gurur ve Önyargı* ya da *David Copperfield*'a oranla acemi amatörlerin yavan romanlarıdır. Bu sadece doğru kelimeleri bulmak ve onları doğru bir sıraya koymak meselesidir. Fakat onlar sözlüklerde yaşamadıkları için bunu yapamayız; onlar, zihinlerde yaşarlar. Peki, onlar zihinlerde nasıl yaşarlar? Çeşitli şekillerde ve garipliklerde; tıpkı insanoğlunun yaşadığı gibi, her yere yetişerek, âşık olarak, birlikte çiftleşerek. Onların, dinsel merasimlere ve geleneklere bizlerin olduğundan çok daha az bağımlı oldukları doğrudur. Kraliyet sözcükleri halktan olanlarla çiftleşir. İngilizce sözcükler, eğer hoşlanırlarsa Fransızca, Almanca, Hintçe veya Siyahî sözcüklerle evlenir. Başıboş gezintiye çıkmış yüreği aşk dolu genç bir kız olan sevgili Anadilimiz İngilizcenin geçmişini ne kadar az sorgularsak, aslında hanımefendinin itibarını da o kadar artırmış oluruz.

Dolayısıyla bu türden ıslah olmaz serseriler için

herhangi bir yasa çıkarmak, onların kullanışlı olmalarından bile daha kötüdür. Onlar için uygulanabilecek tüm kısıtlama, ancak birkaç önemsiz dilbilgisi ve imla kuralı olabilir. Onlara, yaşadıkları yer olan o derin, karanlık ve sadece gelişigüzel aydınlanmış mağaranın; zihnin bir köşesinden dikkatle bakacak olursak, haklarında tüm söyleyebileceğimiz, onların da tıpkı insanlar gibi onları kullanmadan önce düşünmeleri ve hissetmeleridir; fakat bunun, onların hakkında olan bir düşünme ve hissetme değil, çok daha farklı bir şey olduğudur. Onlar, oldukça duyarlıdır ve çok çabuk içlerine kapanırlar. Saflıkları ya da saf olmayışları hakkında tartışılmasından hoşlanmazlar. Eğer Saf İngilizce için ortak bir oluşum başlatırsanız, onlar da, Saf Olmayan İngilizce için başka bir oluşum başlatarak, fazlasıyla modern bir konuşmanın yapmacık şiddetiyle size olan kızgınlıklarını ortaya koyarlar. Bu, püritenlere karşı yapılmış bir protestodur. Onlar aynı zamanda oldukça da demokrattır; bir kelimenin diğeri kadar iyi olduklarına inanırlar; eğitimsiz sözcükler eğitimliler kadar, işlenmemişler, işlenmişler kadar iyidir. Aralarında rütbe ya da unvanlar bulunmadığı gibi, bir kalem noktasına indirgenmekten ve ayrı ayrı incelenmekten hoşlanmazlar. Birlikte takılırlar; cümlelerde, paragraflarda, bazen de aynı anda tüm bir sayfada. Kullanışlı olmaktan, para kazanmaktan nefret ederler; toplum önünde söylem veriliyor olmaktan nefret ederler. Kısacası, tabiatlarında yatan değişimden dolayı, tek bir anlamla damgalanmış olmak ya da bir davranış biçimiyle sınırlanmış olmaktan her zaman nefret ederler.

Onların en çarpıcı özellikleri, belki de değişime

olan ihtiyaçlarıdır. Yakalamaya çalıştıkları gerçeğin çok yönlü olması ve o gerçeği aktarabilmek için kendilerinin de çok yönlü bir hale bürünmüş olmaları, bir oradan bir buradan yanıp sönmelerinin nedeni olabilir. Böylece birisi için bir anlam ifade ederken, başka birisi için diğer bir anlamı ifade ederler. Bir nesil için anlaşılmaz olabilir iken, bir sonraki nesil için bir mızrak kadar düz ve aşikâr olabilirler. Onları hayatta tutan sebep işte bu karmaşık yapılarıdır. Belki de yine, bugün büyük bir şair, roman yazarı ya da eleştiri yazarına sahip olamayışımızın tek nedeni, kelimelerin özgürlüklerini reddediyor olmamızdır. Bizler onları tek bir anlamda sabitleriz; treni yakalamamızı, sınavı geçmemizi sağlayan tek bir anlamda: O kullanışlı anlamlarında mecbur bırakırız. Kolları, kanatları hareketsiz kalan sözcükler ise en sonunda ölürler. Nihai ve kesin olarak, kelimeler de tıpkı bizler gibi kendi huzurlarında yaşamak için özel hayatlarının gizliliğine ihtiyaç duyarlar. Şüphesiz, onları kullanmadan önce bizlerden düşünmemizi ve hissetmemizi isterler; ayrıca bilincimizi kaybetmemiz için duraksamamızı isterler. Bizim bilinçsizliğimiz onların gizliliği; karanlığımız ise ışıklarıdır... Yapılan o duraksama, o karanlığın indirilmiş perdesi, kelimelerin o yıldırım nikâhlarından birini gerçekleştirmek için birbirlerinin kanma girme süreçleridir - ki, onlar mükemmel görüntülerdir ve sonsuz bir güzellik yaratırlar. Fakat hayır, bu gece o türden hiçbir şey gerçekleşmeyecek. Küçük zavallılar hiç havalarında değiller; kabalar; itaatsizler; aptal birer dilsizler. O homurdandıkları nedir? "Zaman doldu! Sessizlik!"

GENÇ BİR ŞAİRE MEKTUP[23]

Sevgili John,

Kahvaltı ederken postanın geldiği gün mektup yazarlığı sanatının öldüğünü söyleyerek sohbete renk katan o yaşlı beyefendiyle - kendisinin adını unuttum - hiç karşılaşmış mıydın, yoksa daha sen doğmamış mıydın? Tek penilik posta, demişti yaşlı adam, mektup yazma sanatını öldürdü. Artık kimse, diye devam etti, elindeki mektubu gözlüklerinin ardından incelerken özen gösterecek zamanı bile bulamıyor. Doğruca koşup, dedi bir yandan eline aldığı ekmeğine marmelat sürerken, telefona sarılıyoruz. Bizler, yarı şekillenmiş düşüncelerimizi dilbilgisi kurallarına uymayan ifadelere işleriz. Gray öldü, diye devam etti; Horace Walpole öldü; Madame de Sévigné de öldü; sanırım o yaşlı beyefendi de ölmek üzere, yaşadığı bir öksürük nöbetiyle sözlerini yarıda kesti ve tüm bir sanatı mahkûm etmeye zaman bulamadan önce odayı terk etmek zorunda kaldı; öyle ki mezarlığa gitmekten memnuniyet duyacak gibiydi. Ama bu sabah posta

23. 1932'de yazılmıştır.

geldiğinde ve ben besbelli kramp girmiş ama hiç de okunaksız olmayan bir elle yazılmış senden gelen o küçük mavi sayfalarla dolu mektup zarfını açtığımda, bunu söylediğime üzgünüm fakat özensiz geçilmiş birkaç yer ve bir cümledeki dilbilgisi hatası bana biraz şüpheli göründü. Onca yıldan sonra o yaşlı ölü seviciye cevabım - Saçmalıktı. Mektup yazma sanatı, henüz meydana gelmiş bir şey. O, tek penilik postanın çocuğudur. Ve sanırım bu söylemde bir gerçeklik payı var. Bir mektup yarım penş karşılığı gönderilebiliyorsa, o zaman doğal olarak kendini önemli bir belge gibi ispat edilmek zorunda kalmıştır; yüksek sesle okunmuştur; yeşil ipekle sarılmıştır; yıllar sonra nesillerin sonsuz beğenisine sunulmak için yayınlanmıştır. Fakat aksine, senin mektubun yakılmalıdır. O sadece yarım pense mal oldu. Bu yüzden, daha samimi ve konuşkan olmak için had safhada gayret gösterebilirdin. Zavallı sevgili C.'nin ve onun, teknesiyle kanalda yaşadığı ölümcül macera hakkında anlattıkların; eğer duyulmuş olsaydı M.'nin seninle olan arkadaşlığını bitirmesi pahasına yaptığın o alaycı el kol hareketlerin; yağmur sızdıran o çatıdan ("tıp, tıp, tıp diye sabunluğun içine damlayan") Bayan Curtis ve otobüsün merdivenlerinde takındığı o tuhaf özgüveni üzerinden manava ağzının payını vererek beni kendisine hayran bırakan Bayan Gape'e kadar, kıvrak zekâ konusunda umduğumdan daha hızlı olmadığı sürece senin düşünce çizgini takip edebilecek olan o kuşaktan da şüphe ederim. Sonra o Siyam kedilerinden ("Teyzemin dediğine göre, şayet havlayabilselerdi burunlarını eski bir çorabın içine sokarlardı"); bir yazara göre eleştirinin değerinden; ayrıca Donne'dan; Gerard Hopkins'ten;

mezar taşlarından; Japon balığından ve son olarak ani bir bastırışla, "Şimdi bana söyler misin, şiir nereye gidiyor, yoksa artık öldü mü?" Hayır, senin mektubun, gerçek bir mektup olduğu için - ne yüksek sesle okunacak ne de zamanı geldiğinde bastırılacak olup - sadece yakılması gerekecek türden bir mektuptur. Gelecek nesillerin, Walpole ve Madame de Sévigné üzerinden devam etmesi gerekir. O yıllar, mektup yazarlığının altın çağıdır ve elbette günümüz, arkasında hiçbir mektup bırakmayacaktır. Ve cevabımı verirken, toplum önünde yanıtlayabileceğim tek bir soru vardır; o da şiir ve ölüm hakkındadır.

Ancak, başlamadan önce, senin de öyle bulacağın gibi, hakkında sadece onun çarpıtılmış ve geçersiz kılınmış olduğunu söyleyebileceğim şiirin hem doğal, hem de zamanla birikmiş tüm kusurlarını üstlenmek zorundayım. Üniversite eğitiminin etkisinin eksik oluşu, bir kısa bir uzun hece ölçüsü ile Yunanca veya Latince vezin arasındaki ayrımı benim için imkânsız hale getirmiştir ve eğer bu, birinin sonsuza dek kınanması için yeterli değilse, içimde üreyip çoğalan nesir yazma pratiği, tıpkı birçok nesir yazarlarında olduğu gibi, aptalca bir kıskançlık, haklı bir içerleme barındırır ki, her şeye rağmen, eleştirinin dışında tutulması gereken bir duygudur. Biz aşağılanmış nesir yazarları, bir araya geldiğimizde şunu sorarız, kastedilen mana ve gözlemlere dayanarak şiirin kuralları ne şekilde ifade edilebilir? Bir yerde "uşak" kelimesi geçti diye zorlanarak tasarlanmış bir "bıçak" kelimesini ve "üzünç" ile "ödünç" kelimelerinin eşleştirilmesini nasıl idrak etmeli? Biz nesir yazarları diyoruz ki, kafiyeler sadece çocukça değil, aynı zamanda sahtekârdırlar. Sonra

söylemeye devam ederiz; Şunların krallarına bir bakın! Bir şair olmak ne kadar kolay! İzledikleri yol ne kadar da düz ve nasıl da kuralcı! Bunu böyle yapacaksınız, hiç yapmayın daha iyi. Nesir yazarlarının, "şiir yazmaktansa, bir çocuk olmayı ve kenar mahallelerde timsah yürüyüşü yapmayı yeğlerdim, dediklerini duymuşumdur. Bu sanki eline bir peçe alıp dini bir tarikata katılmak gibi; tıpkı, bir ayini izleyip şiir vezninin cefasına katlanmak gibi bir şey olmalı. Bu da aynı şeyi neden tekrar tekrar söylediklerini açıklıyor. Oysaki biz nesir yazarları (ben sana sadece yalnız kaldıklarında konuşan ipe sapa gelmez yazarlardan bahsediyorum) dilin efendisiyiz, kölesi değil; kimse bize öğretemez; kimse bizi baskı altına alamaz; ne demek istiyorsak onu deriz; bizim uzmanlık alanımız hayatın bütünüdür. Bizler yaratıcıyız, bizler kâşifleriz... Dolayısıyla bizler devamlı koşarız; kabul etmek gerek ki, bu kadarı kâfi olmuştur.

Madem eteğimdeki taşları döküyorum, o halde devam edeyim. Mektubunuzdaki bazı ifadelerden anladığım kadarıyla, şiirin müşkül bir durumda olduğunu ve 1931'in bu özel sonbaharını yaşayan bir şair olarak içinde bulunduğunuz durumu Shakespeare, Dryden, Pope ya da Tennyson'ın durumlarından çok daha ağır şartlarda olduğunu düşünüyorsunuz. Gerçekten de, şimdiye dek görülmüş en zor durum. Şimdi burada bir konuyu açmak ve küçük bir söylev vermek için kendimi tutamıyorum. Asla yalnız olduğunuzu sanmayın ve asla içinde bulunduğunuz durumun diğer insanlarınkinden daha zor olduğunu düşünmeyin. İçinde yaşadığımız çağın bunu zorlaştırdığını kabul ediyorum. Tarihte ilk kez bir okur kesimi söz konu-

sudur – hem de çok kalabalık bir kesim, çalışan, spor yapan, büyük babalarına bakan, bankoların arkasında daktilo yazanlar - hepsi de okuyan insanlardır ve hepsi de nasıl okuyacaklarının, ne okumaları gerektiğinin kendilerine söylenmesini istiyorlar ve öğretmenleri de – eleştirmenler, konuşmacılar, radyo yayıncıları - okumanın tüm insanlık için kolaylaşmasını sağlamak mecburiyeti içerisindeler. Daima çatışma içinde olan düşman kuvvetlerini, dört bir yana dağılmış kemiklerle dolu meydanları; yolun sonunda onları bekleyen ölümleriyle yüzleşmek üzere bembeyaz bir atın üzerinde dörtnala giden siyah pelerinli yalnız komutanı anlatarak, onlara edebiyatın kötü adamlar ve kahramanlarla dolu, şiddetli ve heyecan verici bir şey olduğu konusunda garanti vermeleri gerekir. Bir silah sesi kulaklarda patlar: "Romantizmin devri kapandı. Realizmin devri başladı." Bu türden şeyleri sen de bilirsin. Tüm bunlarda gerçekliğe dair tek kelime geçmediğini yazarların kendisi de elbette gayet iyi biliyor; artık ne meydan savaşları, ne mağlubiyetler, ne de zaferler var. Ancak okuyucunun eğlenmesi gerektiği gerçeği en büyük önemi taşıdığına göre, yazarlar da buna boyun eğerek kostümlerini üzerlerine giyinir ve kendi rollerini oynarlar. Biri liderlik eder, diğerleri onu takip eder. Biri romantiktir, diğeri gerçekçi. Biri moderndir, diğeri ise modası geçmiş. Bunu bir şaka olarak kabul ettiğiniz sürece bunda hiçbir zarar yoktur ama buna bir kez inandınız mı, kendinizi bir lider ya da bir takipçi, bir modern ya da gelenekçi olarak bir kez ciddiyetle ele aldınız mı, işte o zaman, çalışmaları kimse için en ufak bir değer taşımayan o küçük hayvanları ısıran, tırmalayan, tam bir öz bilinç sahibi biri haline

gelirsiniz. Kendinizi daha çok mütevazı, daha az muhteşem bir şey olarak düşünün; yine de geçmişin tüm şiirlerinde yaşayan ve tüm şiirleri gelecek zamanlara sıçrayacak olan bir şair, bana göre çok daha enteresandır. Sizde Chaucer'dan ve sanki Shakespeare'den dokunuşlar var; Dryden, Pope ve Tennyson'dan bir şeyler var; atalarınız arasında sadece saygın olanlardan bahsetmek gerekirse, kanınızda heyecan ve bazen de kaleminizde sağa ya da sola doğru hareketlilik var. Kısacası siz son derece antika, karmaşık ve sürdürülebilir bir karaktersiniz. Bu sebeple, sırf keyfiniz için lütfen kendinize saygılı davranın ve Guy Fawkes gibi giyinmeden önce iki kere düşünün; köşe başlarındaki ürkek yaşlı bayanların aniden karşısına çıkıp, iki buçuk pens talep ederek onları ölümle tehdit edin.

Ancak söylediğiniz gibi zor bir durumdasınız ("şiir yazmak hiçbir zaman şimdi olduğu kadar zor olmadı ve o şiir, belki de sizce İngiltere'de son nefesini vermek üzere; şu an roman yazarları tüm ilginçlikleri ortaya koyuyor.") Posta yerine varmadan önce, bunun sadece bir mektup olması ve çok ciddiye alınmaması gerektiğinden dolayı fazlaca üzerine gitmeye gerek olmadığından, sizin durumunuz hakkında hayallere dalarak ve bir iki tahmin yürüterek ben de biraz vakit geçireyim. 1931 sonbaharında genç bir şair olmak nasıl bir şey diye mektubunuzun da yardımıyla hayal etmeye çalışıp kendimi biraz sizin yerinize koyayım. (Ve yine kendi tavsiyeme uyup sizi sadece özgün bir şair olarak değil, birçok şairin tek bir bünyede toplanmış bir hali olarak ele alacağım.) O halde, zihninizin derinliklerinde sizi şair yapan şey de bu değil miydi? Devamlı bir ritimle korunan o vezin. Bazen kaybolup

gitmiş gibi görünür ve sizin yemeniz, uyumanız, diğer insanlar gibi konuşmanıza izin verir. Sonra yine kabarıp yükselir ve zihninizde ne varsa her şeyi tek bir egemen dansa süpürüp ortadan kaldırmaya yeltenir. Bu gece de bunun için bir fırsattır. Her ne kadar yalnız olsanız ve ayağınızdaki çizmenin tekini çıkarmış, diğerini de çıkarmak üzere olsanız da, soyunma sürecine devam edemezsiniz; dansın daveti eşliğinde hemen bir şeyler yazmak zorundasınızdır. Kalemi kâğıdı kapın; bir elinizle kalemi tutup diğeriyle kâğıdı düzeltmek konusunda sorun yaşadığınızı hiç sanmıyorum. Böylece dansın ilk dörtlüğü hızını almışken onu yazdığınız sırada ben de biraz geri çekilip pencereden dışarı bakacağım. Sokaktan bir kadın geçiyor, sonra bir adam; bir araç yavaşça süzülüp ileride duruyor ve sonra... fakat pencerenin dışında olup bitenleri anlatmaya hem lüzum hem de zaman yoktur, çünkü öfke yahut yeis dolu bir çığlıkla yaptığım gözlemler birdenbire yarıda kesilmiştir. Elinizdeki kâğıt buruşup topak hâline gelmiş; kalemin ucu ise halının üzerinde dik bir konumda kalmış. Eğer ortalıkta onunla oynayacak bir kedi ya da cinayet işlenecek bir eş olsaydı, şimdi bunun için tam zamanıydı. Ya da en azından sizin bu gaddarca ifadenizden ben bunu çıkardım. Rencide edilmişsiniz; sinirleriniz bozulmuş, tamamen kendinizi kaybetmişsiniz. Eğer sebebini tahmin etmem gerekirse, söylemeliyim ki bunun nedeni, sizi tepeden tırnağa bir heyecan şokuna sokan ve belli bir zorlamayla açılıp kapanarak ritim tutan şey o vezindir ki üzerine düşmanca gelen sert bir nesne ile darmadağın olup parçalara ayrılmıştır. Bir şiire dönüştürülemeyecek türden bir şey etkili olmuş, köşeli, keskin kenarlı,

dayanıklı, yabancı, cesur bir kütle bu dansa katılmayı reddetmiştir. Şüphelerin Bayan Gape üzerinde toplandığı açıkça bellidir. Sizden kendisi için bir şiir yazmanızı istedi; ardından Bayan Curtis ve onun otobüsteki özgüveni için; sonra da kendi hikâyesini anlatmayı dileyip size hastalığını bulaştıran Bay C için - ki bir manzum olarak en eğlenceli olanı budur. Fakat siz, bir nedenle onların tekliflerini yerine getiremezsiniz. Chaucer getirebilirdi, Shakespeare getirebilirdi, aynı şekilde Crabbe, Byron ve belki Robert Browning de yerine getirebilirdi. Fakat tarihler Ekim 1931'i gösteriyor ve şiir artık çoktan beridir ilk defa - adına öyle denebilir mi bilemem ama - kısaca ve hiç şüphesiz yanlışlıkla, adına hayat denen şeyle yaptığı sözleşmeden yan çiziyor. Ne demek istediğim konusunda tahminler yürütmek için bana yardımcı olabilir misiniz? Peki öyleyse, her şey romancıya kaldı. Şimdi, nesrin onuru ve şiirin alaycılığı ile iki ya da üç cilt yazmanın benim için ne kadar kolay olacağını göreceksiniz; birinin ne denli geniş ve yeterli bir hâkimiyet kurduğunu ve diğerinin içinde yaşadığı o küçük koruluğun nasıl oksijensiz ve bodur kaldığını. Yine de modern şiirin anlatıldığı, masanızın üzerinde duran o ince kitaplardan birini açarak bu teorileri incelemek belki de daha kolay ve adil olacaktır. Şahsen ben açtım ve kendimi aniden şaşırmış bir halde buldum. İşte, günlük nesrin alelâde örneklerinden biri - bisiklet ve omnibüs. Şairin ilham perisini gerçeklerle yüzleştirdiği açıkça görülüyor. Dinleyin:

Hanginiz, erken kalkıp tan yerinin ağarışını izlerken,

Etkileyici mucizenin farkına varıp, kalpte telâşsız kalacak

Zincirlerinden kurtularak ilerleyen bir eylemin lideri gibi
Çimlerde, yollarda, çatılarda dalgalar gibi kırılarak,
Ya da tazı yarışları gibi gölgeleri kovalayarak,
Kirpiklerin bariyerinde taş gibi hareketsiz kalarak,
Yüze bir biçim dayatarak, hırpalanmışlığın izleriyle
Işınlarıyla panjurlara vurarak ısrarla ve sabırsızca
Eski günlerin henüz revaçta olmadığı zamanları
Harap değirmenin çürümüş döşemelerinde arayacak,
Yeniden doğulmayacak o hayatı?

Tamam, peki öyleyse sonunu nasıl getirecek? Okudum ve buldum:

Dudaklarında bir ıslıkla,
Kapıyı ardından kapatıp metroyla işe giderken
Ya da *sindirimini rahatlatmak* için parka doğru yürüyüşe çıkarken.

Okumaya devam ettim ve yine buldum:

Tıpkı, kasabadan kente yeni gelmiş bir çocuğun,
Pahalı ayakkabılarıyla köyüne döndüğü gün gibi;

Ve benzer şekilde devam eder:

Yeryüzünde sığınacak bir cennet bulmak uğruna
Kaptanların, kâşiflerin, dağcıların ve *kulamparaların peşinde*

Olduğu şeyi ararken hem parasını hem de cesaretini kaybeder.

Vurguladığım bu satırlar ve sözcükler, en azından tahminlerimin bir kısmını doğrulamaya yeterlidir. Şair, Bayan Gape'i de şiire dâhil etmeye çalışmış. Onun şiire yakışacağına ve içinde gâyet güzel duracağına dair gönülden bir fikri var. Şiirin günlük konuşma diliyle ve günlük olaylarla geliştirilebileceğini düşünüyor. Her ne kadar bu teşebbüsüyle onu takdir etmiş olsam da, bunun tamamen başarıya ulaşacağını zannetmiyorum. Bir sarsıntı hissediyorum. Bir tür şoka girmiş gibiyim. Sanki ayak başparmağımı gardırobun köşesine çarpmış gibi hissediyorum. Peki, bir yandan şok geçirirken, iffetlice ve geleneksel biçimde, sorumu sözcüklere başvurarak sorabilir miyim? Sanırım hayır. Şok derken, gerçek bir şoku kastediyorum. Tahminime göre, şair iklim şartlarına uyum sağlayamamış ve evcilleştirilmemiş bir duyguyu şiire dâhil etmeye çalışırken biraz zorlanmış. Harcadığı çaba onu kurduğu dengenin dışına savurmuş. Kendini doğrultmaya çalışırken, eminim ki sayfayı çevirdiğimde göreceğim, şiirsel bir şiddete başvurarak, aydan ya da bülbülden medet umacak. Öyle ya da böyle, geçiş keskindir. Şiir tam ortadan çatlamıştır. Bak, elimde parçalanıverdi: Sağ elimde gerçeklik, diğer elimde ise güzellik var; elimdeki kırık parçalarla kalakalıyorum; sebeplerim ortaya döküldüğünden ve hayal gücümün tüm varlığımı ele geçirmeye izni olmadığından, soğukkanlılıkla, eleştirel ve nefretle düşünüyorum.

Bu, hiç olmazsa bir okur olarak alelacele yaptığım bir tür tahlildi; fakat yine de kesintiye uğradım. Güç-

lüklerinin, artık onlar her neyse, üstesinden geldiğini görüyorum; kalemin yeniden eyleme geçmiş, ilk şiirini yırtıp attıktan sonra diğeri üzerinde çalışıyorsun. Şimdi eğer senin zihninin içinde bulunduğu durumu anlamak istersem, akıcılığın geri dönüşünü açıklamak için başka bir ifade bulmam gerekecek. Tahminime göre, eğer düz yazı yazıyor olsaydın kaleminin ucuna kendiliğinden gelecek olan şeyler - gündelikçi, omnibüs, Kanal'daki teknede yaşanan kaza - olurdu. Menzilin kısıtlı - senin ifadenle bu yargıya varıyorum; yoğunlaşmış, pekişmiş. Şimdi tamamen kafamdan uyduruyorum ama şu anda düşünüyorsun bence; genel anlamda bir şeyler hakkında değil ama özel olarak kendin hakkında. Her ne kadar, manevi bir parıltı senin iç ve dış dünyanda onu aradığını ima ediyor gibi görünse de bir durağanlık, bir kasvet var. Fakat bir surat ifadesinin anlamı hakkında yapılmış tüm bu uydurma tahminleri toparlamak adına, masanın üzerindeki kitaplardan birini daha açıp orada bulacağım şeyle karşılaştırma yapmam için bana izin ver. Yine rastgele bir sayfa açıyorum ve şunu okuyorum:

O odaya gizlice sızmaktır tek arzum,
Koridorun son dönemecinden ötelerde uzanan,
Aklın, o en uzak tavan arasına,

Yazmaktır onu yaptığım. Deyimler, şiirler anahtarlarıdır.

Sevmek ise başka bir yoludur. (yine de emin olamadığım.)

İçinde bir ateş var, sanırım, sonunda da bir gerçek.

Ahşap sandığın derinlerinde. Bazen ona yakın olurum,

Fakat bir esinti kibritleri söndürür, ve ben kaybolurum.
Bazen şans benden yanadır, anahtarını bulurum,
Bir iki kez çevirsem de, her defasında,
Bir zil çalar, birileri bağırır ya da haykırır "yangın" diye,
Kimseler bilmeden, görmeden ellerim kelepçelenir,
Döner, inerim merdivenden, içimdeki matemimle.

Ve sonra şunu:
Karanlık bir oda var,
Kepenkleri inmiş kilitli bir rahim,
Menfi olanın müspete döndüğü yer,
Bir başka karanlık oda,
Sürgülenmiş kör bir mezar,
Menfi olanın müspete döndüğü yer,
Orada doğmuş ve ölmüş, kemiklerimize işlemiş,
Telâfisi yok, artık kaçamayız,
Ah ile başlayıp inleyerek biten,
Bu gerçek acıya hiçbir şey,
Artık şeker tadını veremez.

Sonra da şunu:

Asla var olmamak, ama her zaman var oluşun eşiğinde olmak,
Bir Ölünün yüzü Gün ışığına çıkmış gibi maskelenmiş yüzümde,
Gölgeler doğrudan yanağıma işaret ediyor,
Dudaklarımla tadını alıyor, ellerimle dokunuyorum,

Ama asla dokunmaktan daha fazla yakınlaşamıyorum,
Ruh, onu görmek için dışarıya meyil etse de,
Gülleri, altınları, gözleri ve hayranlık verici manzarayı gözlemliyor,
Hislerim ise, dilemek eylemini hafızama kazıyor,
Olmayı dilemek;
Gül, altın, manzara ya da başka bir talebimi,
Sevmek eylemi içersinde yerine getirmek.

Bunlar rastgele alıntılar olduğundan ve ben de hiçbir şey anlatmayan bu üç ayrı şairi henüz bulduğumdan dolayı, eğer sadece şairin kendisiyle ilgili değilse, sizin de aynı uğraş içinde olduğunuz ihtimalini saklı tutarım. Ben bununla ilgili, benliğin hiçbir engel sunmayışı, benliğin dansa katılışı, benliğin kendini veznin âahengine bırakması sonucuna vardım. Birinin kendi benliği hakkında şiir yazması, diğer konular hakkında yazmasından daha kolay. Peki, o biri "benlik" ile neyi kast ediyor? Wordsworth, Keats ve Shelley'nin tasvir ettiği manada değil, bir kadını seven ya da bir zorbadan nefret eden veya dünyanın gizemini çözmeye çalışan bir benlik değil. Sizin tasvir etmeye koyulduğunuz, bunların tümünden ayrı kalmış bir benlik değil. Panjurları inmiş bir odada gece yarısı yalnız oturan bir benlik. Başka bir deyişle şair bizim ortak değerlerimizle değil, daha çok kendi farklılıklarıyla ilgilidir. Bu nedenle bu şairlerin en büyük zorluklarını tahmin edebiliyorum. Ayrıca bu şairlerin neyi kastediyor olduklarını bir iki okuyuşta söyleyebilmek, itiraf etmeliyim ki beni tamamen yerle bir edebilir. Şair belirli bir insan ve belirli bir ânın dışında hiç var olmamış bir

dünyayı bütünüyle ve tüm içtenliği ile tasvir etmektedir. Ve şair kendi özel evrenindeki tüm gülleri ve lahanaları çerçeveleyen ana hatları şaşmaz bir doğruluk içerisinde muhafaza ettikçe, o gülleri ve lahanaları miskin bir ruh hali içinde oldukları gibi görmeyi kabul etmiş ve bir otobüsün dışında kalmış aşağı yukarı yirmi altı yolcu tarafından bizi de o kadar şaşkınlığa uğratır. O tasvir ederken zorlanıyor, bizler görürken zorlanıyoruz; o ışığını oynatıyor, biz uçuşan parıltıları yakalıyoruz. Bu, heyecan verici bir şeydir, ilham vericidir fakat o bir ağaç mı, yoksa bir hendekte ayakkabısını bağlayan yaşlı bir kadın mı, diye sorarız yine de.

Peki o zaman, eğer söylediklerimde gerçeklik payı varsa, eğer bu, sizin günlük konuşma dilinde, güncel konularda yazamayacağınız anlamına geliyorsa, Bayan Gape, şiirin mekanizmasını fazla zorlamadan Kanaldaki tekne ya da omnibüsteki Bayan Curtis ile içindeki manzaraları ve duyguları düşünmeye teşvik ediliyorsanız ve tek başınıza görebileceğiniz genişlikteki dünyayı görülebilir kılarak tasvir etmek zorunda kalırsanız, o zaman gerçekten sizinki zor bir durumdur. Ayrıca şiir, gerçi hâlâ nefes alıyor olsa da - şu incecik kitaplara bir bakın - kısa kısa, kesintili soluklarla nefes alıyor. Yine de belirtileri bir düşünün. Bunlar katiyen ölüm belirtileri değil. Edebiyatın ölümünü ve bu ülkede edebiyat ne sıklıkta ölüyor ya da problemsiz ve sükûnetle zarafet kazanıyor, bunları size anlatmam gerekiyor. Satırlar, tanıdık bir hendeğin içine kolayca kayar. Eski tarzlar üstünkörü ve konuşkan bir üslûpla kopyalanır ve bizler, aşırı konuşkan halleri dışında onların yarı yarıya orijinal oldukları hissine kapılırız. Fakat burada, tam tersi bir şeyler oluyor: İşte ilk alın-

tım; şair mekanizmayı bozuyor, çünkü onun olgunlaşmamış bir gerçeklikle tıkanmasına sebep oluyor. İkinci alıntımda ise, kendisi hakkındaki gerçeği söylemek için umutsuz bir kararlılık içersinde olduğundan muğlâk bir durumda kalmış. Dolayısıyla, bulunduğunuz zamanın zorluklarından bahsederken haklı olabilirsiniz ama umutsuzluğa kapılmak konusunda yanıldığınızı düşünmekten kendimi alamıyorum.

Yoksa ne yazık ki, hiç umut yok mu? "Ne yazık ki" dedim, çünkü sonrasında toplumda geniş ve oldukça saygın bir yer edinmiş, ölümü yaşama tercih eden ölü sevicilere – Bay Peabody ve onun gibiler - acı verecek olan ve hatta halen kutsal sözleri makamlı bir tonda söyleyip, Keats öldü, Shelley öldü, Byron öldü sözlerine teselli verecek, ayrıca aptallıkla bağdaşan sebeplerimi açıklamak zorunda kalacağım. Ama artık çok geç: Ölü sevicilik uyuklamayı tetikler; yaşlı beyefendiler ellerindeki klasiklerin üzerinde pinekler; burada söylemek üzere olduğum şey aslında canlı bir ton getiriyor ve benim tarafımdan bakınca, ben şairlerin öleceğine inanmıyorum; Keats, Shelley, Byron bu odada, sizin iç dünyanızda yaşıyorlar ve ben umudumun onların horlamalarına mani olmaması için, düşüncelerimden tesellileri çıkarabilirim. Yani devam etmem gerekirse; şiir, artık kendini kesin yanlışlardan içtenlikle kazımıştır. Büyük Viktoryen çağından kalan yıkıntılar, artık şairin zihnine samimiyetle inmiş ve onu çerçeveleyen ana hatları doğrulamıştır. Restorasyon çalışmaları kesinlikle gereklidir ve zaman içinde bitirilmelidir. Kötü bir şiire gelince, her zaman için neredeyse kendini unutmuş olmanın bir sonucudur; eğer merkezi gerçeklik açısından bakmayı kaybeder-

seniz, hepsi de biçimsiz ve saflıklarını kaybetmiş bir hal alacaklardır. Şimdi, söylüyorum ki, tüm bunları yapabilen şiir, neden bir kez daha gözlerini açamasın ve pencereden dışarıya bakıp diğer insanlar hakkında yazamasın? Bir veya iki yüzyıl önce, diğer insanlar hakkında yazıyormuşsunuz. Sayfalarınız, çoğunlukla zıtlıklar ve çeşitlilikler içeren Hamlet, Cleopatra, Falstaff gibi karakterlerle dolup taşmış. Bizler size sadece drama için gelmedik, ya da insan karakterinin incelikleri için; bizler aynı zamanda, inanılmaz olsa da şimdi fazlasıyla gülünç görünen şeyler için geldik. Bizi kahkahalarla inlettiniz. Ayrıca, bundan en fazla yüz yıl önce budalalıklarımızı taşlayarak, iki yüzlülüklerimizi cezalandırarak, en parlak hicivlerinizi çalakalem dile getirdiniz. Sizler Byron idiniz, hatırlayın; Don Juan'ı yazdınız. Sizler aynı zamanda Crabbe'dınız; temalarınızda, köylülerin hayatlarını en sefil detaylarıyla ele aldınız. Açıkçası bu yüzden konuların engin çeşitliliğinin hakkını verebilmek için onları içselleştirdiniz; bu sadece sizi yalnız başınıza bir odaya kapatacak geçici bir zorunluluktur.

Peki, diğer insanların dünyasına dalmakla ilgili sorunu nasıl çözeceksiniz? Şu anda sizin probleminiz bu; eğer sizin bildiğiniz benlik ile dış dünya arasındaki doğru ilişkiyi bulabilmek adına riskli bir tahmin yürütecek olursam, siz artık kendinizi biliyorsunuz ki bu çok zor bir problem. Sanırım yaşayan şairlerin hiçbiri bunu tamamen çözebilmiş değil. Ayrıca, çaresizliği kehanet eden binlerce ses var. Derler ki bilim şiiri imkânsız kıldı; motorlu araçlarda ve telsiz telgraflarda şiir olmaz. Ve bizim dinimiz de yok. Tümü çalkantılı ve geçicidir. Bu yüzden insanlar içinde bulunduğu-

muz çağ ile şiir arasında hiçbir ilişki olamayacağını söylerler. Fakat bu kesinlikle saçmalıktır. Rastlantılar yüzeyseldir; içgüdülerin en temel ve ilkel olanını, veznin içgüdüsünü yok etmeye yetecek kadar derine inmezler. Şu an tek ihtiyacınız olan şey pencerenin yanında durup ritmik vezin algılarınızın bir açılıp bir kapanmasını yine bir açılıp bir kapanmasını, cesurca ve özgürce, biri diğerinde eriyinceye, tâ ki refleksler nergislerle dans edinceye kadar; tâ ki bütün bu farklı parçalardan bir bütün elde edinceye kadar. Saçmalıyorum, biliyorum. Söylemeye çalıştığım, tüm medeni cesaretinizi toplayın, tüm dikkatinizi sarf edin, doğanın size bahşettiği tüm yeteneklere başvurun. Sonra bırakın ritmik algılarınız, içeride ve dışarıda, kadınların ve erkeklerin arasında, otobüslerde, serçelerde; artık sokaklar ne getirirse, hepsini bir bütünün içinde sıralayıp tek bir âahenk kazandırana dek, dolaşa dolaşa kendi yolunu bulsun. Bu belki de sizin göreviniz dir; uyumsuz görünen ama gizemli benzerlikler taşıyan şeylerin arasındaki ilişkileri bulmak; korkusuzca size doğru gelen tüm deneyimleri özümsemek ve tamamen içselleştirmek. Bu sayede şiiriniz birer parça değil, bir bütün halini alacaktır. İnsan hayatını şiirin içinde yeniden ele almak, trajedi ve komediyi romancıların yaptığı gibi uzun uzadıya dolandırarak değil, şairin kendi üslubunca yoğunlaştırılmış ve sentezlenmiş olarak, karakterler vasıtasıyla bize yeniden verir ki biz de sizin yönteminizin bu olduğunu şu an görüyoruz. Fakat ne vezinle ne de hayatla neyi kastettiğimi tam bilemediğim gibi ve hangisinin düzgün bir şekilde şiirle kombine edilebileceğini size kesinlikle söyleyemeyeceğim gibi - o tamamen sizin meseleniz

- ve ayrıca Yunanca veya Latince vezni de birbirinden ayıramam; aynı şekilde atalarınızın ve gizemli sanatınızın ayinleri ve törenleri üzerinde ne türden bir genişleme ya da düzeltme yapmak zorunda olduğunuzu da söyleyebilecek durumda değilim. Onun yerine, daha güvenli bir zemine doğru çekilip tekrar şu küçük kitaplara döneceğim.

O zaman ben de onlara kendim olarak dönüyorum; ölümün önsezilerini taşıyarak değil, geleceğe dair umutla dolu, kabullenmiş bir şekilde dönüyorum. Fakat kimse sürekli olarak geleceği düşünüyor olmak istemez; tabii bazı zamanlar olduğu gibi eğer o kimse bugünü yaşamaktaysa. Şu an ben bu şiirleri okurken, kendimi öyle bir durumda buldum ki, bilirsiniz, bu daha çok bir kimseye aynı anda yirmi yerinden saldıran, vuran, kışkırtan, sıyıran, soyan, havaya doğru savuran ve bu yüzden de insana hayatı bir anda parlamış, ardından yine körelmiş, kafaya ağır bir darbe almış gibi hissettiren kalabalık bir isyancı sürüsüne kapıyı açmak gibi bir şeydi. Bunların tümü, (bir kapıyı açıp karşında kimseyi bulamamaktan daha kederli bir şey olamayacağından) aslında bir okuyucu için hoş hislerdir. Ayrıca bu şairin de canlı ve hayat dolu olduğuna kesin olarak inanıyorum.

Böylesine bir coşkunun sevinç çığlıkları arasına doğrudan dalmış olsam da, bazı hoşnutsuz kişiler tarafından makamlı söylenen bir kelimenin bas tonlardaki yineleyişlerini de ayrıca okurken kayda aldım. En sonunda diğerlerini susturup o hoşnutsuza dedim ki; "Peki öyleyse, *sen* ne istiyorsun?" Bunun üzerine, beni daha da rahatsız edecek şekilde hemen söyleyiverdi: "Güzellik". Tekrar edeyim, okurken duygu-

larımın dışavurumuyla ilgili en ufak bir sorumluluk almıyorum; ben sadece İngilizcenin bir karışım dili, zengin bir dil oluşu göz önüne alındığında, imaj gücü, telkinleri, sesi ve rengiyle uyumsuz kalarak oldukça sıradışı görünen içimdeki o şikâyetçi sese dair gerçeği kayda aldım; onunki öyle bir sıradışılık ki, modern şairlerin onu, ne kulakları ne gözleri, ne ayaklarında tabanları ne de ellerinde avuçları varmışçasına, sadece kitapla beslenmiş beyinler ve çift cinsiyetli bedenlerin dürüst cesaretlerinden ibaret birer varlığa dönüşüp, o şekilde kaleme almalarını gerektiren bir tuhaflığı barındırıyor. Fakat burada sözüm kesintiye uğruyor. Konu, bir şairin biseksüel olması gerektiği ve onun dilinden ucunda olan şeyi aklımdan geçiriyor olunca, herhangi bir bilimsel eğitim almamış olan ben bile bir sınır koyuyor ve o sese susmasını söylüyorum.

Fakat eğer bu bariz saçmalıkları önemsemeseydik, bu şikâyetin içindeki gerçeklik payını ne derece düşünebilirdiniz? Kendi adıma, ben okumayı bıraktım ve şairleri neredeyse bir bütün olarak görebildim. Sanırım, gözlerin ve kulakların kendi haklarına kavuşabilmek için açlık çektikleri doğrudur. Alıntı yaptığım satırlardaki hayranlık verici kusursuzlukların arkasında saklı tutulan bir zenginlik vesaire yoktur; tıpkı Bay Yeats'in kusursuzluğunun arkasındaki örnekte olduğu gibi. Şair, denize düşenin yılana sarıldığı gibi, kendi kelimesine, o tek kelimeye can havliyle sarılıyor. Ve eğer öyleyse, bununla ilgili bir yargıya varmak için, her zamankinden fazla riske girmeye hazırım, çünkü bu, şimdi söylediğim şeyi tamamen destekliyor. Yazma sanatı ki belki de benim şu hoşnutsuzun "güzellik" ile kastettiği şey buydu; birine arka çıkma sanatı ve tüm

sözcükleri dile çağırmak, onların ağırlıklarını bilerek, renklerini, seslerini, birlikteliklerini; böylece onları İngilizcede çok gerekli bir şey haline getirmek; açıklayabileceklerinden çok daha fazlasını ortaya koyabilmelerini sağlamak ve elbette, belli bir ölçüde okunarak öğrenilebilir olmalarını sağlamak; çok fazla okumak mümkün olmasa da, birinin kendisi değil, bir başkası olabileceğinin hayaliyle çok daha çarpıcı ve etkin bir hale getirmek. Sadece tek bir insanla ilgili yazarsanız, yazmayı nasıl öğreneceksiniz? Bariz bir örneği, mesela Shakespeare'i ele alalım; kendisi dildeki tüm sesleri ve heceleri biliyordu ve dilbilgisi, söz dizimi kullanarak dilediği her şeyi harfi harfine gerçekleştiriyordu; öyle ki, Hamlet, Falstaff ve Cleopatra, onun irfanına koşarak gitmiştir; öyle ki oyunlarındaki lordlar, devlet adamları, muhtaçlar, katiller ve rütbesiz askerler, duygularını ifade eden kelimelerde hissettikleri şeyleri tam olarak söylemesi için ona ısrarda bulundular. Onlar, Sonelerin sebepleri değil, ona yazmayı öğretenlerdi. Böylece aralarındaki bir şiirin tam ortasına düştüğümüzde bir sürü halinde saldırıya geçen tüm o sezgileri tatmin etmeye sıra geldiğinde, uzun bir şiire girişimde bulunmak için, akıl, hayal gücü, gözler, kulaklar, avuçlar, tabanlar ve psikologların isimlendireceği daha nicelerinden şimdi bahsetmeye gerek olmaksızın, seslerinin en yüksek perdesinden konuşan ve sizden mümkün olduğunca farklı olan insanların karşısında en iyisini yapıp, başarılı olacaksınız. Ve Tanrı aşkına, otuz yaşınızdan önce hiçbir şeyi yayınlamayın.

Bunun büyük önem taşıdığına eminim. Okuduğum şiirlerdeki çoğu hata, sanırım zorluklara dayana-

bilmek için henüz daha çok genç yaşta onları halka teşhir eden o acımasız ışıklara maruz kalmış olmanın birer gerçeği olarak açıklanabilir. Bu, onları gençliğin karakteristiğinde bulunmaması gereken bir yolla hem duygusal hem de sözel olarak incitmiş, bir iskelete dönüştürecek katılıkta kurutup bumburuşuk bir hale getirmiştir. Şair, çok güzel yazar; o, ciddi ve zeki bir halkın gözünden yazar. Peki, on yıldır kendi gözünden başka bir gözle bakmadan yazmış olsaydı, bu ne kadar iyi olabilirdi? Sonuçta, yirmi yaşından otuz yaşına kadar geçen yıllar (lütfen mektubunuza atıfta bulunmama izin verin) duygusal heyecanların bolca yaşandığı yıllardır. Yağmur çiseler, aniden bir rüzgâr eser, biri yoldan geçer; hatırladığım kadarıyla, bu en sıradan sesler ve görüntüler, bir kimseyi aşırı sevinç ve hevesin doruklarından alıp çaresizliğin derinliklerine savuracak kadar büyük bir güce sahiptir. Ve eğer günlük hayat böyle tezatlıklara sahipse, o zaman düşsel hayat da peşinden gidilecek kadar özgür olmalıdır. O halde yazın; şu an gençsiniz, kaç sayfa olduğu önemli değil. Aptallaşın, duygusallaşın, Shelley'yi taklit edin, Samuel Smiles'ı taklit edin; dizginleri dürtülerinizin eline verin; üslûpla ilgili tüm hataları işleyin; dilbilgisi, üslûp, söz dizimi; dökün hepsini, devirin, öfkenizi yenin, yakalayabildiğiniz her kelimeyi sevin, yerin, baskı yapın ya da yaratıcı olun, ölçü ne olursa olsun düz yazı, şiir ya da abuk sabuk sözler, artık elinizden ne gelirse yazın. Böylece yazmayı öğreneceksiniz. Ama onu yayınlamaya kalkarsanız, işte o zaman özgürlüğünüz kontrol altına alınacak; insanların neler diyeceğini düşüneceksiniz; sadece kendiniz için yazmanız gerekirken, artık başkaları için yazmaya başlayacaksınız.

Deneme amaçlı mısraların o küçük kitaplarını aşırı bir resmiyetle yayınlamak adına, şu an sadece birkaç yıllığına sizin ilahi yeteneğiniz olan o spontane yazılmış saçmalıkların şiddetli sağanağı, acaba hangi noktada dindirilebilir? Para kazanarak mı? Bunun söz konusu bile olmadığını ikimiz de biliyoruz. Eleştirilerek mi? Fakat el yazınızı noktasından virgülüne didik didik edecek olan arkadaşlarınız herhangi bir eleştirmenden çok daha ciddi ve araştırmacı bir yaklaşım gösterecekleridir. Şöhrete gelince, tüm ünlülerin huzurunda size yalvarıyorum; onların girdiği yerlerde etrafa nasıl da bulanık suların yayıldığını bir görün; kibirlerini gözlemleyin; kâhinlere özgü o bilgiç havalarını; en büyük şairlerin anonim olduklarını iyice düşünüp taşının; Shakespeareiin şöhretle nasıl ilgilenmediğini aklınıza getirin; Donne'un, şiirlerini bir kâğıt çöplüğüne nasıl fırlatıp attığını; talebelerden ve hayranlardan, imza avcılarından ve muhabirlerden, akşam yemeklerinden, öğle yemeklerinden ve İngiliz sosyetesinin, şarkıcılarının ağızlarını etkili biçimde kapatıp şarkılarını susturduğu tüm o kutlamalar ve anma törenlerinden kendini kurtarmış modern İngiliz yazarlarından herhangi birini örnek alarak bir deneme yazısı yazın.

Fakat bu kadarı kâfidir. Ben, bir ölü sevici olmayı her durumda reddediyorum. Siz, sizler ve sizler; yaşları tamı tamına yirmi üç iken, hayatlarının sonraki elli yılını şiir yazarak geçirecek olan, kıskandıracak bir kaderin onları beklediği, Sappho, Shakespeare ve Shelley'nin saygıdeğer ve kadim temsilcileri; sizler var olduğunuz müddetçe, sanatın öldüğünü düşünmeyi reddediyorum. Ancak, olur da ölü seviciliğin cazibesi sizi çağıracak olursa, lütfen, şimdi adını unuttuğum

ama sanırım Peabody olan o yaşlı beyefendinin kaderi tarafından uyarılmış olun. Tüm sanatları bir mezara koymanın gerçek eylemi yaşandığı sırada, büyük bir parça tereyağlı kızarmış ekmeği yiyen yaşlı adamın aniden nefesi tıkanmış, bunun üzerine ihtiyar Pliny'e gölgeliğin altında eşlik edeceği bir sırada kendisine sunulan teselli ise, bana söylenenlere göre, ona herhangi bir mutluluk duygusu vermemişti.

Nihayet, samimiyet ve gevezeliğe gelirsek, onlar, aslında bu mektubun gerçekten ilginç olan yegâne kısımlarıydı...

NEDEN?

Lysistrata'nın ilk sayısı çıktığında, beni derin hayal kırıklığına uğrattığını itiraf etmeliyim. Çok iyi kalitede bir kâğıda basılmıştı. Oldukça zengin ve gösterişli bir tanıtımı vardı. Sayfaları çevirdikçe, sanki tüm o zenginlik, olduğu gibi Somerville'in üzerine çökecekmiş gibi geliyordu ve ben neredeyse editörün benden bir makale yazmak konusundaki ricasına olumsuz bir cevap yazmak üzereydim ki, kadınların gittiği, güç ve saygınlıktan yoksun enstitülerde yetişmiş, kötü giyimli yazarlardan birini okuyunca büyük ölçüde rahatladım. Sorulmak için baskı yapan bir soru kalabalığı "işte bizim için fırsat!" sözleriyle doğrudan dilimin ucuna dek koşarak gelirken ben de böylece cesaretimi içtenlikle topladım.

Söylemem gerekir ki, bugünlerde pek çok kişi gibi ben de soruların tâcizine uğruyorum. Caddede durdurulmadan yürüyebilmek bile imkânsız. Bazen yolun ortasında bir anda karşıma çıkıp soruyorlar: Neden? Kiliseler, pablar, parlamentolar, dükkânlar, hoparlörler, motorlu araçlar, bulutların arasındaki uçağın uğultusu, kadın ve erkekler, hepsi de sorulara

ilham kaynağı oluyorlar. Kendi kendine sorular sormanın ne manası olabilir? Oysa halkın önünde açıkça sorulmaları gerekir. Fakat halkın önünde açıkça soru soramıyor olmaktaki en büyük engel elbette ki zenginliktir. Bazen, zengini kıvrandırmaya yönelik, küçücük, çarpıtılmış bir ifade sorunun bitiminde geliverir; güç ve saygınlık tüm ağırlığıyla onu azarlayarak cezalandırır. Sorular bu yüzden hassas, düşüncesizce ve genellikle de aptalca biçimde ortaya atılarak aslında sorunun kapsamındaki konumlarını dikkatle belirleyebilecekleri bir yol edinmiş olurlar. Onlar, güç, refah ve zamanın yıprattığı taşların olduğu bir atmosferde büzüşüp kalırlar. Onlar, büyük gazete binalarının kapı eşiğinde, düzineler hâlinde ölmektedir. Onlar fakir ve bu yüzden verecek bir şeyi olmayan; güçten yoksun ve bu yüzden kaybedecek bir şeyi olmayan insanların bulunduğu, daha az gelişmiş, daha az ayrıcalıklı yerlere doğru sinsice sürünürler. Şimdi sorular, benden onları daha kararlı sormam için tâciz ediyorlar; doğru ya da yanlış önemi yok, yeter ki *Lysistrata*'da sorulabilsinler. "Senden, bizi sormanı beklemiyoruz; ne şurada-" cümlenin bu kısmında, bizim en saygın bazı günlük ve haftalık gazetelerimizin adlarını verirler; "ne de şurada-" derken, en kutsal addettiğimiz kurumların isimlerini verirler. "Yine de Tanrı'ya şükür!" diye haykırırlar, "kadın enstitüleri yoksul ve genç değiller miydi? Özgün, yaratıcı ve maceracı değiller mi? Yepyeni şeyler keşfetmek için dışarıya çıkmadılar mı?-"

"Editör feminizmi yasakladı," diyerek ciddi bir tonda karşılık verdim.

"Feminizm nedir?" diye hep bir ağızdan bağırdılar ve daha cevabını veremeden yeni bir soru doğ-

rudan üzerime atıldı: "Sen de artık zamanı geldiğini düşünmüyor musun, yepyeni bir-"

Fakat hepi topu sadece iki bin adet emre amade kelimeden ibaret olduklarını hatırlatıp onları susturdum. Bunun üzerine geri çekilip birlikte istişare ettiler ve nihayet aralarından en basit, en ehlileşmiş ve en bariz bir iki tanesini takdim etmem için ricada bulundular. Mesela sosyete cemiyetler ne zaman bir davet duyursa ya da üniversiteler ne zaman kapılarını açsa; neden konuşma yapılır, neden konuşma dinlenir, sözleriyle her zaman kendisini ansızın ortaya atan bir soru vardır.

Bu soruyu tam anlamıyla önünüze serebilmek için resmin parlaklığını muhafaza etmiş hatırasına hürmeten, Kraliçe Victoria'nın da ifade edebileceği gibi, dostluk söz konusu olduğunda asla yeterince acı çekilmemiş ya da belki Fransız İhtilâli gibi hakkında bilgi edinmek için umutsuz bir çaba içine girilmiş o nadir fakat bir derse katılmak için gerekli gibi görünen durumları size anlatacağım. Öncelikle, odanın karmaşık bir görüntüsü vardı; ne oturulacak, ne de yemek yenecek bir yerdi. Duvarda bir harita asılı olabilirdi ve kesinlikle bir kürsü üzerine konmuş bir masa duruyordu; ayrıca oldukça küçük, yan yana dizilmiş sıralarla yine oldukça sert ve rahatsız küçük sandalyeler, kiminin önünde defteri, dolma kalemini tıklatırken kimi de bir boğa kurbağasının sükûnetiyle gözlerini tavandaki bir boşluğa dikmiş ve birbirlerine eşlik etmekten kaçınır gibi aralıklı oturan her iki cinsiyetten insanlar tarafından işgal edilmişti. Yüzünün ifadesindeki asabiyet, kibir ve belki de görevinin getirdiği o depresif ve çekilmez mizacın, sıradan insanlığa

dair tüm izleri ondan alıp götürdüğü bezgin bakışlı bir adamın, uzun adımlarla içeri girdiği dakikaları gösteren duvarda asılı kocaman bir saat, iç karartıcı yüzünü ortaya seriyordu. Bir anlık bir heyecan yaşandı. O, bir kitap yazmıştı ve kitaplar yazmış bir insanı karşılarında görmek, onlara bir an için ilginç gelmişti. Herkes gözünü ona dikti. Saçları tamamen dökülmüştü; bir ağza ve çeneye sahipti; yani bir kitap yazmış olmasına rağmen, o da herkes gibi biriydi. Boğazını temizledi ve derse başladı. İnsan sesi çok çeşitli güçlerin bir enstrümanıdır. Mest edebilir ve yatıştırabilirdi; öfkelendirebilir ve çaresiz hissettirebilirdi ama ders vermeye başladı mı, her zaman sıkıcı olurdu. Söylediği her şey yeterince mantıklıydı; içinde bilgi vardı, argüman ve akıl vardı fakat ifadeler akıp gittikçe, dikkat de başıboş bir gezintiye çıkar. Duvardaki saatin yüzü anormal biçimde soluklaşır; ellerde bir halsizlik hissedilir. Acaba gut mu oldum? Sanki biraz şişmişler mi? Çok yavaş hareket ettirebiliyorum. Tüm bunlar, kışın hayatta kalmayı başarmış üç ayaklı bir sineğin acıklı hikâyesini hatırlatır. Acaba ortalama kaç sinek İngiliz kışında hayatta kalabilirdi ve kendini Fransız İhtilâli üzerine ders alırken fark eden bu türden bir böcek, acaba ne düşünürdü? Yoklama ölümcüldü. Bir yerlerde bağlantı kopmuş - bir paragraf atlanmıştı. Konuşmacıdan sözlerini tekrar etmesini istemek faydasızdı; sebatla sürdürdüğü o azimli kararlılık ile ağır ağır ilerliyordu sonuçta. Fransız İhtilâli'nın başlangıç noktası ve ayrıca sineklerin düşünceleri aranıyordu. En ufacık nesnelerin bile iki, üç mil öteden görülebildiği bir zaman diliminde, dümdüz uzayıp giden o söylevlerden biri gerçekleşiyordu. "Bu kısmı atla"

diye boş yere ona ricada bulunuruz. Ama o atlamaz. Bu bir şakaydı. İfadelerin ardı arkası kesilmez; sonra birden, pencerelerin silinmesi gerektiği fark edilir; arkasından bir kadın hapşırır; sonra ifadeler hızlanır ve nihayet söylevin sonu gelip çatar.- Çok Şükür! - Ders bitmiştir.

Hayatın içinde pek çok saat var diye, neden o saatlerden birini ders dinleyerek heba edelim ki? Yüzyıllar önce icat edilmiş olan matbaa diye bir şey varken, dersi konuşarak vermek yerine onu neden kâğıda basmayalım ki? Böylece, kışın bir ateşin önünde, yazın bir elma ağacının altında okunabilirdi; bu yöntemle öğretilebilir, tartışılabilirdi; zorlayıcı fikirler üzerinde uzun uzun düşünülebilir, argümanlar masaya yatırılabilirdi. Bir kıvam verilir, pekiştirilebilirdi. Böylece burunları, çeneleri, kadınların hapşırıklarını ve böceklerin yaşam süresini düşünmeye meyilli, türlü özelliklere sahip birçok izleyicinin ilgisini çekebilmek adına dersin hafifletilmesi ve parlatılması gerekliliği ile gelen tüm o sulandırmalara ve tekrarlara da gerek olmazdı.

Belki de, dedim o sorulara, derslerin anlatılarak verilmesini, üniversite disiplininin vazgeçilmez bir parçası hâline getiren, ama dışarıdan algılanması zor bir takım sebepler vardır. Peki, öyleyse neden - şimdi de bir diğeri öne atıldı - eğer dersin anlatılması, eğitim formatının bir zorunluluğu ise, o zaman söylevlerin bir tür gösteri olarak feshedilmeleri gerekmez miydi? Neden böyle yapılmıyor? Çiğdem çiçekleri veya kayın ağaçlarının asla kızıla dönmediği bir dünyada, kendilerine sanat, edebiyat, politika ya da ahlâki değerler üzerine uzun söylevler vermesi için umutsuz sekreter-

ler tarafından falanca, filanca ve falanca kişilere gönderilen, rica minnet yalvarır nitelikte notlar, İngiltere, İskoçya ve İrlanda'daki üniversitelerden eş zamanlı olarak sağanak halinde tebliğ ediliyor - Peki, Neden?

Gazetelerin henüz az bulunur olduğu, üniversite binası ile rektörlük arasında özenle ödünç alınıp verildiği o eski zamanlarda, zihinleri parlatmaya ve fikirleri aktarmaya yönelik bu tür zahmetli yöntemler, hiç şüphesiz bir zorunluluktu. Oysa şimdi, bilginin ağızdan ağza yayıldığı o günlere kıyasla oldukça kısa ve öz, her tondan görüşün ifade edildiği tüm o makaleler ve broşürlerle birlikte, haftanın her günü masamızın üzerine kadar dağıtılıyorlar. Sadece zaman öldürüp sinirlendirmekle kalmayan, aynı zamanda kibir, gösteriş, bencillik ve değişim arzusu gibi en aşağılık insan tutkularını kışkırtan tüm o modası geçmiş adetlerle Neden devam edilsin? Onlar sadece sıradan adamlar veya kadınlarken, Neden yaşlılarınızı ukala birer ahlâk hocası ya da peygamber olmaları için cesaretlendiriyorsunuz? Sizler, böceklerin ömrüne ya da onların saç rengine kusur ararken, Neden bir kürsüde kırk dakika boyunca onları ayakta durmaya zorluyorsunuz? Neden en doğal halleriyle şöylece oturup, mutlu bir şekilde sizinle konuşmaları ve sizi dinlemeleri için izin vermiyorsunuz? Neden, yoksulluk ve eşitlik üzerine kurulmuş yepyeni bir toplum düzeni oluşturulmasın? Şöhretli ya da az tanınmış, her yaştan ve her iki cinsiyetten insanlar bir araya gelip böylece kürsülerin montajına ya da gazetelerin okunmasına, pahalı giysiler giyilmesine ve pahalı yemekler yenmesine gerek duymadan neden karşılıklı konuşamasınlar? Böylesi bir toplum, hatta bir eğitim formatı bile olsa, dünya

kurulduğundan beri sanat ve edebiyat üzerine okunmuş tüm o kâğıtların hepsine birden değmez miydi? Neden o ukalâ ahlâk hocalarına ve peygamberlere artık bir son verilmesin? Neden insan ilişkileri yeniden icat edilmesin? Neden denemiyoruz?

İşte, "neden," sözcüğünden artık bıktığım için, Dr. Johnson'ı eğlendiren Bayan Thrale'in, Lord Macaulay'ı güldüren Leydi Holland'ın birkaç hayali resmine dalarak, toplumun eski hali, şu anki hali ve olması gereken haliyle genel nitelikleri üzerine birkaç düşünceye kendimi kaptırmak için izin vermişken, soruların arasından yükselen feryat figan bir gürültüyle kendi düşüncelerimi bile duyamaz oldum. Feryatların nedeni çok geçmeden belli oldu. Düşüncesiz ve aptalca davranarak "edebiyat" kelimesini kullanmıştım. Yani, soruları heyecanlandırıp onları çılgın bir öfke nöbetine sürükleyecek bir kelime varsa, o da "edebiyat"tır. Orada, çığlık atıp bağırıyorlar, şiir, kurgu ve eleştiri hakkında sorular soruyorlar, hepsi de sesini duyurmak istiyor ve her biri, cevaplanmaya lâyık tek sorunun kendisininki olduğunu zannediyor. En sonunda Leydi Holland ve Dr. Johnson'ın hayali resimlerini yok ettikleri bir sırada, aralarından biri, diğerlerine göre daha az aptal ve düşüncesiz olabileceğini ileri sürerek, kendisininkinin sorulması gerektiğinde ısrar etti. Sorusu şuydu; onu kendi kendinize kitaplardan okuyabilmek varken, İngiliz edebiyatını üniversitelerde öğrenmek neden? Fakat bu soru zaten cevaplanmış olduğundan, aptalca olduğunu söylüyorum, çünkü İngiliz Edebiyatı'mn zaten üniversitelerde öğretildiğine inanıyorum. İlaveten, eğer bu konuda bir tartışma başlatacak isek, en azından yirmi cilde

ihtiyaç duymamız gerekecek, oysa geride ancak yaklaşık yedi yüz kelime kaldı. Ama sırnaşık bir karakteri olduğundan, ben de kendi fikrime hiç değinmeden, aşağıdaki diyalogu doğrudan kopyalayıp o soruyu soracağımı ve onu takdim etmek için elimden geleni yapacağımı söyledim.

Sonraki gün, yayınevinde ilk okuyucu olarak çalışan bir arkadaşımı ziyarete gittim. Oda biraz karanlık gibiydi. Evet, dışarıda güzel bir bahar havası ve pencerenin açık olmasına bakılırsa, bunun korkularımdan kaynaklı bir kederle gelen manevi bir karanlık olması muhtemeldi. İçeri girdiğimde duyduklarım, korkularımı haklı çıkardı.

"Ah, zavallı çocuk!" diye yüksek sesle söylenerek, az önce okuduğu bir orijinal metni umutsuzluk içinde yere fırlattı. Akrabalarından biri kaza mı geçirdi, trafik kazası mı, diye sordum.

"Eğer üç yüz sayfalık Elizabeth dönemi evrim geçiren bir soneye kaza dersen," diye cevap verdi.

"Hepsi bu mu?" dedim, rahatlayarak.

"Hepsi mi?" diye misilleme yaparak karşılık verdi, "Bu yetmez mi?" Ardından, odanın içinde bir ileri bir geri adımlayarak bağırmaya başladı: "Bir kere, o zeki bir çocuk; bir kere, konuşulmayı hak ediyor ve her şeyden önce İngiliz edebiyatını umursuyor. Ama şimdi-" Sanki doğru kelimeleri bulamıyormuşçasına, konuşurken ellerini oynatıyordu ama her zaman değil. Sonra da gözyaşlarına boğulup her şeye sayıp sövmeye başladı; sözlerini tam olarak takip edemiyordum; yine de her gün bir sürü orijinal metni okuyarak geçirdiği hayatının ne kadar zor olduğunu düşünüp, onu mazur gördüm. Tek seçebildiğim, İngiliz edebiya-

tı hakkında verilen şu kısa söylevdi- "eğer onlara İngilizce okumayı öğretmek istiyorsanız," deyip ilâveten, "onlara Yunanca okumasını öğretin," demesiydi ve yine tek yapabildiğim, İngiliz edebiyatı hakkında yazılmış tüm o yazılara önayak olan ve en sonunda onu öldürüp bir mezara gömmekle doğrudan ilgisi bulunan İngiliz edebiyatı dersinden sınavı geçmekti. "Ve mezar taşı da," diyerek devam etti, "bir kitap cildi-" dedi. "Böyle saçma şeyler söyleme," diyerek onu susturdum. "O zaman söyler misin," dedi; yumruklarını sıkmış, karşımda dikiliyordu, "onun için daha iyi şeyler yazabilirler mi? İngiliz edebiyatının nasıl okunacağını öğrenmiş olduklarına göre artık şiir daha iyi bir yere gelmiş oldu mu? Kurgular, eleştiriler artık daha mı iyi yazılıyor?" Kendi sorularını cevaplamak ister gibi, yerdeki metinden bir pasaj okudu. Bezgin bir halde onu kitaplıktaki yerine kaldırırken, "Ve her biri, diğerinin görüntüsü ve kopyası!" dedi sızlanır gibi.

"Ama öğrenmeleri gereken bütün o şeyleri bir düşün," diyerek onunla tartışmaya çalıştım.

"Öğrenmek mi?" diyerek bana karşılık verdi. "Öğrenmek? 'Öğrenmek'le neyi kastediyorsun?" Bu, hazırlıksız cevaplanması zor bir soru olduğundan, "Şöyle ki, her durumda, hayatlarını kazanmak ve diğer insanlara bir şeyler öğretmek zorundalar," diyerek geçiştirdim. Bunun üzerine kendini kaybetti ve Elizabeth dönemine ait o talihsiz soneyi eline geçirdiği gibi odanın diğer tarafına doğru fırlatıp attı. Ziyaretimin kalan kısmı büyük annesine ait çay takımının kırılan parçalarını toplayarak geçmişti.

Elbette şu an, geride bekleyen bir düzine soru feryat figan bir halde kiliseleri, Parlamento binalarını

ve pabları ve dükkânları ve hoparlörleri ve erkek ve kadınları sorup duruyorlar ama çok şükür ki, zaman doldu, sessizlik çöktü.

KADINLARA YÖNELİK MESLEKLER[24]

Sekreteriniz beni buraya davet ettiğinde, Derneğinizin kadınlara iş edindirmekle ilgili çalışmalarda bulunduğunu ve sizlere kendi mesleki deneyimlerim hakkında bir şeyler anlatabileceğimi ileri sürdü. Bir kadın olduğum doğrudur, bir işim olduğu da; fakat mesleki deneyimlerimin neler olduğunu söylemek oldukça zor. Benim mesleğim edebiyattır ve bu meslekte kadınlar, diğerlerine göre çok daha az deneyim sahibidir; daha az dediğimiz kısmı hariç tutarsak, demek istediğim, edebiyat kadınlara özgü bir uğraşıdır. Uzun yıllar önce bu yollar engebeli bir patikadan ibaretken, Fanny Burney, Aphra Behn, Harriet Martineau, Jane Austen, George Eliot ve benden önce adı duyulmamış, unutulup gitmiş niceleri sayesinde, adımlarımı muntazam atabileceğim pürüzsüz bir yol haline getirilmiştir. Böylece yazı yazmaya başladığımda, önümde engel teşkil edebilecek çok az materyal bulunuyordu. Yazmak, saygın ve zararsız bir uğraşıdır. Bir kalemin karalamaları, aile huzurunu bozmaz. Aile bütçesine bir

24. Women's Service League'de (Kadın Dayanışma Derneği) okunan yazısı.

baskı yapmaz. Sadece altı ya da on pens, o denli geniş ufuklara sahip birinin, Shakespeare'in tüm eserlerini yazabileceği kadar kâğıt satın almasına yetecektir. Piyanolar ve modeller, Paris, Viyana ve Berlin, ustalar ve öğretmenler bir yazarın ihtiyaç duyabileceği şeyler değildir. Kâğıdın ucuzluğu, kadınların yazarlıkta diğer mesleklere göre neden daha başarılı olduğunun tabii bir göstergesidir.

Yine de, size kendi hikâyemi anlatmak en kolayı olacaktır. Sadece kendinizi, yatak odasında, elinde bir kalem tutan küçük bir kız çocuğu olarak tasavvur edin. Tek yapması gereken, o kalemi soldan sağa doğru hareket ettirmesi olacak; saatler on'dan, gece yarısı bir'e kadar. Sonra o birkaç kâğıdı bir zarfın içine yavaşça koyup, köşesine de bir pul yapıştırmanın, ardından, onu sokağın köşesindeki kırmızı kutunun içine yollamanın, sonuçta ne kadar basit ve ucuz bir işlem olduğu aklına gelecektir. İşte bu, benim bir gazeteci olmamı sağlamıştır; bir sonraki ayın ilk gününde, bir editörün bana gönderdiği bir sterlin on şilin altı penslik bir çekin de içinde olduğu bir mektupla - ki benim için muhteşem bir gündü - gösterdiğim çaba ödüllendirilmişti. Fakat profesyonel bir kadın olarak adlandırılmayı ne kadar az hak ettiğimi, o türden hayatların verdiği mücadeleler ve yaşadığı zorluklar hakkında ne kadar az bilgi sahibi olduğumu size göstermek adına, şu küçük itirafta bulunmalıyım ki, o parayı, ekmek ve tereyağı, kira, ayakkabı ve çorap ya da kasap faturası için harcamam gerekirken, onun yerine dışarı çıkıp bir kedi satın aldım - ki bu, çok yakında komşularımla bana amansız tartışmalar yaşatacak bir İran kedisiydi.

Bir makale yazıp karşılığında bir İran kedisi al-

maktan daha kolay ne olabilir? Fakat bir saniye. Makaleler bir şey hakkında olmalıdır. Benimki, hatırladığım kadarıyla ünlü bir adamın romanı hakkında olmuştu. Ve o incelemeyi yaptığım sırada, eğer kitaplar üzerine yorumlar yapmaya devam edecek olursam, bir tane hayaletle bir tür savaş vermem gerekeceğini keşfettim. O hayalet ise bir kadındı ve onu daha yakından tanıyınca, ona meşhur bir şiir olan, Evdeki Melek adını vermekte karar kıldım. İncelemelerim sırasında benimle kâğıdım arasına giren şey işte o kadındı. Beni rahatsız eden, vaktimi boşa harcamama neden olan ve artık bir işkenceye dönüştüğü için en sonunda öldürdüğüm de işte o kadındı. Genç ve mutlu bir nesli temsil eden siz, muhtemelen onu hiç duymadınız; Evdeki Melek ile neyi kast ettiğimi büyük ihtimalle bilmiyorsunuz. Size, onu mümkün olduğunca kısa bir biçimde anlatacağım. Çarpıcı bir biçimde sempatikti. Son derece büyüleyiciydi. Tamamen bencildi. Aile hayatının zor sanatlarında üstün başarı gösterdi. Ve her gün kendinden fedakârlıklarda bulundu. Yemekte tavuk varsa, en kötü yerini o aldı; evin en rüzgâr alan kısmında hep o oturdu, kısacası, sanki hiç fikri yokmuş ya da onun da kendine özgü bazı istekleri olamazmış ama başkalarının fikir ve isteklerine karşı yakınlık göstermeyi tercih edermiş gibi görünen bir konumdaydı. Her şeyden önce, saf biri olduğunu da söylemeliyim. Güzelliğinin en önemli unsuru saflığı idi; yüzünün hemen kızarması, o büyük nezaketi... Kraliçe Victoria'nın o son günlerinde, her evin bir meleği vardı. Ve yazmaya başladığımda, o birkaç çarpıcı söz eşliğinde onunla karşılaştım. Kanatlarının gölgesi sayfamın üzerine düşmüştü; odanın içinde ge-

zinirken eteklerinin hışırtısını duyardım. Doğruca kalemi elime alıp ünlü bir adamın romanını eleştirmeye başladığım anda yavaşça arkamdan süzülüp kulağıma fısıldadı: "Canım, unutma ki sen genç bir kadınsın. Şu anda bir erkek tarafından yazılmış bir kitap hakkında yazıyorsun. Daha sempatik ol; daha müşfik, daha methiyeci; tüm kadınlık hünerlerini ve tatlı dilini kullanarak biraz daha oyunbaz ol. Kendi aklının ve fikirlerinin olduğunu kimseye belli etme. Her şeyden önce saf ol." Dolayısıyla elimdeki kalemin kılavuzluğunu sanki o yapmıştı. Gerçi, diyelim ki bana yıllık beş yüz sterlin gibi belli bir miktar parayı bırakmış, benim o faziletli atalarımdan bazılarına doğrudan ait olsa da, kendi hakkımı da teslim etmek açısından şu an burada bir eylemi kayda geçirmek isterim. Bu sebeple, benim için yaşamımı kazanmak, sadece cazibeye bağımlı bir şey değildi. Arkamı dönüp elimle boğazına sarıldım. Onu öldürmek için elimden gelenin en iyisini yaptım. Eğer mahkemelere düşmüş olsaydım, mazeretim, nefsi müdafaa olacaktı. Eğer ben onu öldürmeseydim, o beni öldürebilirdi. Yazımın kalbini yerinden sökebilirdi. Sonra da onu bulduğum gibi, kalemi doğruca kâğıdın üzerine bıraktım. Kendi aklınız olmadan, insan ilişkileri, ahlâk ve seks hakkında düşündüğünüz doğruları ifade edemeden, incelediğiniz şey bir roman bile olsa, bunu yapamazsınız. Ve Evdeki Melek'e yönelik tüm bu mevzular, kadınlar tarafından özgürce ve açıkça ele alınamaz; onlar cazibeli olmak zorundalar; karşısındakinin gönlünü yapmak ve başarılı olmak için göz göre göre yalan söylemek zorundalar. Böylece ne zaman onun gölgesini ya da halesinin ışıltısını kâğıdımın üzerinde hissedecek olsam, mürekkep şişe-

sini alır, doğruca onun üzerine boca ederdim. Kolay pes eden biri değildi. Doğaüstü doğasının, ona büyük yardımı olmuştur. Bir hayaleti öldürmek, gerçek bir şeyi öldürmekten çok daha zordur. Onu gönderdiğimi düşünürken, her seferinde arkamdan sinsice sokulduğunu hissederdim. Sonuçta onu öldürdüğüm için kendimle gurur duymuş olsam da, mücadele çetindi; Yunanca dilbilgisi öğrenmek ya da macera aramak için tüm dünyayı dolaşarak geçirilecek daha faydalı bir zaman diliminden çok daha uzun sürmüştü. Ama yine de gerçek bir deneyimdi; o zamanlarda bütün kadın yazarların mutlaka başına gelebilecek bir deneyimdi. Evdeki Meleği Öldürmek, kadın yazarların uğraşları arasında önemli bir parçadır.

Fakat hikâyemi anlatmaya devam edecek olursak; Melek, artık ölmüştü; peki geriye ne kalmıştı? Geriye, bir yatak odasında bir mürekkep şişesiyle oturan genç bir kadın kalmış diyerek basit, sıradan bir şey söyleyebilirsiniz. Diğer bir deyişle, genç kadın, sadece kendisi olmak zorunda olduğundan, kendini bir yanlıştan kurtarıyor. Ah, peki "kendisi olmak" ne demek? Yani, kadın nedir? Sizi temin ederim, bilmiyorum. Sizin bildiğinize de inanmıyorum. İnsan yeteneklerine açık tüm sanat ve meslek dallarında o kendisini ifade edene dek kimsenin bileceğine de inanmıyorum. Ki aslında, bir kadının ne olduğunu bizlere gösterme süreci içinde, hatalarınız ve başarılarınız sayesinde, son derece önemli bir parça bilgiyle bize sağlama sürecinde olduğunuz sizin hatırınıza hürmeten buraya gelme sebeplerimden biridir.

Ben, mesleki hikâyemi anlatmaya devam edeyim. İlk incelememden bir sterlin on altı pens kazandım ve

onunla bir İran kedisi satın aldım. Sonrasında hırslarım büyüdü. Dediğim gibi bir İran kedisi her zaman iyidir; fakat bir İran kedisi yeterli değildi; bir de otomobilimin olması gerekirdi. İnsanlara hikâye anlatırsanız onların da size bir otomobil vereceğine dair o tuhaf gerçekliği göz önünde bulundurmuş olmak, beni bir roman yazarı yaptı. Dünyada hikâye anlatmaktan daha keyif veren hiçbir şeyin olmadığı düşünülürse, bu hakikaten tuhaf bir şeydi. Hatta ünlü romanlar için incelemeler yazmaktan çok daha zevkli bir şeydi. Hal böyleyken, eğer sekreterinizin dediğini yapıp, bir roman yazarı olarak mesleki tecrübelerimi anlatacak olursam, başıma gelen bir olayı size aktarmak zorunda kalacağım. Ve bunu anlamak için, öncelikle bir romancının akıl durumunu algılıyor olmanız gerekecek. Romancıların başlıca arzusunun mümkün olduğunca bilinçsiz olmak olduğunu söylersem, umarım mesleki sırları ele vermiş olmam. O, sürekli bir uyuşukluk halini, kendi içinde teşvik etmek zorundadır. Hayatın daima sakin ve son derece intizamlı sürmesini ister.

Yazarken, aynı yüzleri görmek ister; aynı kitapları okumak, günbegün, aylarca, aynı şeyleri yapmak ister; böylece içinde yaşadığı yanılsamayı hiçbir şey bozamaz; böylece hiçbir şey onun gizemine doğrudan burnunu sokamaz, etrafta varlığını hissettiremez, sıçrayıp atlayamaz, ani keşiflerle o son derece utangaç ve aldatıcı ruhu, o hayal gücünü rahatsız ya da tedirgin edemez. Bu durumun hem kadın hem de erkekler için aynı olduğundan şüpheliyim. Öyle bile olsa, roman yazarken benim bir tür transa geçtiğimi tasavvur etmenizi istiyorum. Sizden kendinizi, dakikalar hatta saatler boyu bir mürekkep şişesine kalemini hiç dal-

dırmadan öylece oturan bir kızın yerine koymanızı istiyorum. Ne zaman o kızı düşünsem, bir balıkçının hayali gözümün önüne gelir; derin bir gölün kıyısında hayallere dalmış, elindeki bir oltayı suyun içinde sallandıran bir balıkçı. Bilinçsiz varlığımızın derinliklerinde bir batık hâlinde uzanan dünyayı köşe bucak tarayıp, başıboş kalmış her taşın ve kuytunun altına bakması için hayal gücünü serbest bırakmıştır. Şimdi de tecrübeden bahsedelim; kadın yazarlar arasında, erkeklere göre daha yaygın olan bir tecrübedir bu. Satırlar, kızın parmakları arasından yarışırcasına dökülür; hayal gücü uzaklara doğru koşar. Havuzları görmüştür; derinleri, en büyük balıkların uyukladığı karanlık köşeleri. Ve arkasından bir çarpışma gelir. Bir patlama olmuştur. Bir karambol ve her yana dağılan köpükler. Hayal gücü, kendini sert bir şeylere doğru savurmuştur. Kız hayalinden uyanmıştır. O aslında, en güç ve sıkıntılı durumlardan birini yaşamaktadır. Birtakım düşüncelerin içindedir; bir kadın olarak onun için söylemesi uygunsuz olan, bedenle ilgili, tutkularla ilgili bir şeyler; erkekleri duyduğunda şaşkına çevirecek türden şeyler. Tutkularının gerçekliğinden bahseden bir kadın hakkında erkeklerin neler söyleyeceğine dair birden bire ortaya çıkan bir bilinç, onu dalmış olduğu sanatsal bilinç dışı durumdan uyandırır. Artık daha fazla yazamaz. Trans sona ermiştir. Hayal gücü daha fazla çalışmaz. Bu, inanıyorum ki kadın yazarlar arasında çok sık yaşanan bir deneyimdir; onlar, karşı cinsin aşırı geleneksel yaklaşımlarımdan dolayı sekteye uğramaktadırlar. Gerçi erkeklerin kendilerini bu hususlarda, oldukça makul biçimde serbest bıraktıklarına bakılırsa, bu türden özgürlükleri kadınlarda

mahkûm ederken, kendilerinin bunu fark edeceğinden ya da aşırı katılığı kontrol edebileceklerinden şüphe ederim.

Bunlar, bana ait iki gerçek tecrübedir. Mesleki hayatımda yaşadığım iki maceradır. İlki, evdeki Meleğin öldürülmesi; sanırım, onu çözdüm. O öldü. Fakat ikincisi; yani bir beden olarak kendi tecrübelerim hakkında gerçekleri söylemek; işte onu çözebildiğimi sanmıyorum. Henüz hiçbir kadının da çözebildiğini zannetmiyorum. Karşısındaki engeller, hâlâ son derece güçlü; üstelik bunların tanımlanması da oldukça zor. Dışarıdan bakıldığında, kitap yazmaktan daha kolay ne var? Dışarıdan bakıldığında, erkeklerden daha ziyade kadınlar için hangi engeller söz konusu? İçerde ise, durum farklıdır, hâlâ savaşması gereken bir sürü hayalet, üstesinden gelmesi gereken birçok önyargı vardır. Gerçekten de, bir kadının katledeceği bir hayaletle karşılaşmadan, bir kayaya doğru savrulmadan yazı yazmaya oturabilmesi için, öyle sanıyorum ki, öncesinde çok uzun bir zaman geçmesi gerekecek. Ve eğer edebiyatta bu böyleyse - ki kadın meslekleri arasında en özgür olanıdır - sizin şu an ilk kez alâkadar olmaya başladığınız, yeni mesleklerde durum nasıldır?

Bunlar, eğer zamanımız olsaydı, size sormak istediğim sorulardı. Ve aslında, eğer mesleki deneyimlerim üzerinde böylesine önemle durmuşsam, farklı şekillerde bile olmuş olsalar, sizin örneğiniz de dâhil olmak üzere, gerçekten var oldukları içindir. Hatta yol, sözde pürüzsüz ve açık olmuş olsa bile; bir kadının doktor, avukat ya da devlet memuru olmasını engelleyen hiçbir şey olmamış olsa bile, yine de yoluna çıkacak bir sürü hayaletlerin ve engellerin olacağına

inanıyorum. Böylece, sadece emeklerin paylaşılabilir, zorlukların ise çözülebilir olmasına yönelik olarak, onları tartışmak ve tanımlarını ortaya koymak, sanırım, büyük bir önem ve değer taşıyor. Fakat bunun yanında, bu çetin engellerle yaptığımız savaş ve mücadele verdiğimiz şeyler için, tüm amaçları ve neticeleri de tartışmak ayrıca elzemdir. O amaçlara, kesin ulaşılmış, kanıksanmış bir gözle bakılmamalı, sürekli olarak sorgulanmalı ve tetkik edilmelidir. Görebildiğim kadarıyla, tarihte ilk defa bunu uygulayan kadınlarla dolu bu salonda kaç farklı meslek dalı bulunduğunu bilemiyorum; bulunduğunuz konum bir bütün olarak, olağanüstü bir ilgi ve önemi haiz konumlardan biridir. Şimdiye dek özellikle erkekler tarafından sahiplenilmiş olan bir evde, kendi odalarınızı kazandınız. Gerçi bu, büyük bir emek ve çabayı sarf etmeden olmamış olsa da, kirasını ödeyebilecek durumdasınız. Kendi yıllık beş yüz sterlininizi yine kendiniz kazanıyorsunuz. Fakat bu özgürlük sadece bir başlangıç; oda sizin odanız fakat içi hâlâ boş. Dayanıp döşenmesi gerekiyor; dekore edilmeli; paylaşılmalı. Onu nasıl döşeyecek, nasıl dekore edeceksiniz? Kimlerle, hangi şartlarda paylaşacaksınız? Bunların, en yüksek derecede bir önem ve ilgiyle üzerinde durulması gereken sorular olduğunu düşünüyorum. Tarihte ilk defa bunları sorabiliyorsunuz; ilk defa cevapların ne olacağına kendiniz adına karar verebilecek bir durumdasınız. Kalmayı ve o sorular ile cevaplar hakkında sizinle tartışmayı çok isterdim; fakat bu akşam değil. Zamanım doldu ve burada bitirmek zorundayım.

BOMBARDIMAN ALTINDA BARIŞ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER[25]

Almanlar dün gece ve önceki gece durmadan bu evin üzerinde turladılar. İşte yine oradalar. Karanlıkta öylece uzanıp, ölümcül iğnesini batırmaya hazırlanan kocaman bir eşek arısının her an size doğru yaklaşan vızıltısına kulak kabartıyor olmak, oldukça tuhaf bir deneyim olsa gerek. Bu sesler, barışla ilgili peşi sıra gelen tüm o güzel düşüncelerden insanı alıkoyuyordu. Evet, bunlar dualar ve ilâhilerin çok ötesinden gelerek, insanı barış hakkında düşünmeye mecbur bırakan türden seslerdi. Barışın geleceğini düşünmediğimiz sürece, sadece bu yataktaki bu bedenle değil, doğmayı bekleyen milyonlarca beden; aynı karanlıkta uzanıp, aynı sinir bozucu ölüm tıngırtılarını duyacaktır. Tepenin üzerindeki silah sesleri bom, bom, bom diye çınlayıp, dev ışıldaklar bulutları tararken ve bazen elimizin uzanacağı kadar yakın, bazen de çok uzaklara bir bomba düşerken, işte tam böyle bir zamanda işe yarar

25. Kadınlarla ilgili güncel meseleler üzerine düzenlenmiş bir Amerikan sempozyumu için 1940'da yazılmıştır.

bir sığınak meydana getirebilmek için neler yapabileceğimizi bir düşünelim.

Gökyüzünde, yukarılarda bir yerlerde, genç bir İngiliz ile genç bir Alman birbiriyle savaşıyor. Saldıran erkekler, savunan yine erkekler. Kendini savunmak ya da düşmanla savaşmak hakkı verilmediği gibi, silahlar da İngiliz kadınlarına verilmemiştir. Geceleri silahsız yatmak zorundadırlar. Her ne kadar savaşın, özgürlüğünü korumaya çalışan İngilizlerle, onu yıkmaya kararlı Almanlar tarafından gökyüzünde verilen bir savaş olduğuna inanmış olsa da, elinden geldiğince İngiltere'nin tarafında savaşmak zorundadır. Peki, silahları olmadan ne kadar savaşabilir? Silahlar yaparak ya da giysi ve gıda temin ederek. Oysa özgürlük için silahsız savaşmanın bir yolu daha var; aklımızla da savaşabiliriz. Düşmanı yenmek için gökyüzünde savaşan İngiliz gence yardım edebilecek fikirler üretebiliriz.

Fakat fikirleri verimli hale getirebilmek için onları ateşleyip jet hızıyla da yaymamız gerekir. Onları eyleme geçirmeliyiz. Ve gökyüzündeki bir taarruz uçağı, zihinlerde başka bir taarruz uçağını havalandırmalıdır. "Kadınlar, siyasette tek söz edemezler," diyen bir kadının sesiyle bir tanesi bu sabah *Times*'ta havalanmıştı. Ne Kabine'de ne de herhangi bir sorumlu makamda hiç kadın yok. Fikirlerin verimli hâle getirildiği tüm makamlardaki fikir yapıcıların, hepsi de erkek. Bu, düşünmeyi körelten ve sorumsuzluğa teşvik eden bir kanıdır. Neden kafalarımızı yastığın altına gömüp kulaklarımızı tıkamıyor ve fikir üretmenin nafile eylemine bir son vermiyoruz? Çünkü subay masaları ve konferans masalarının yanında başka masalar da var. O çay masalarında üretilen fikirleri, kendi kişisel dü-

şüncelerimizi, sırf faydasız göründüklerinden dolayı bir yana bırakırsak, genç İngiliz askeri için bir değer teşkil edebilecek silahlardan da onu mahrum bırakmış olmaz mıyız? Zekâ ve kabiliyetimizi açığa vurduğumuzda, belki aşağılanıp suiistimale uğrarız korkusuyla aslında kendi yeteneksizliğimizi vurgulamış olmuyor muyuz? "Akıl mücadelesini asla bırakmayacağım," diye yazmıştı Blake. Akıl mücadelesi, akıntıya karşı verilen mücadele demektir, onunla birlikte akarak değil.

O akıntı ki, hızlı ve deli akar. Politikacıların ağızlarından ve hoparlörlerden taşıp, bir sözcük seli gibi her yana yayılır. Bize her gün özgür bireyler olduğumuzu, özgürlük için savaştığımızı anlatır dururlar. Öyle bir akıntı ki, gökyüzündeki genç havacının etrafında fırıl fırıl döner ve ona bulutların arasında durmadan tur attırır. Burada aşağıda, tepemizi örten birer çatı, elimizde gaz maskeleriyle bizlerin görevi, o gaz tüplerini tek tek söndürüp, doğrunun tohumlarını bulmak için keşfe çıkmak olmalıdır. Özgür olduğumuz doğru değildir. Bu gece her ikimiz de hapisteyiz; o, el altında bir silahla bir makinenin içinde, bizler ise el altında bir gaz maskesiyle karanlıkta uzanmaya hapisiz. Eğer özgür olsaydık, şu an dışarıda, açıkta olurduk; dans ederdik, oyunlara giderdik ya da pencerenin kenarında oturur, birlikte sohbetler ederdik. Bizi engelleyen nedir? "Hitler!" hoparlörler hep bir ağızdan haykırıyorlar. Peki, Hitler kim? O ne? Saldırganlık, zorbalık ve iktidara karşı duyulan delice bir aşkın tezahürü, diye cevaplanır. Yok et onu, böylece özgür olursun.

Taarruz uçaklarının gümbürtüleri, şu an tepemizdeki bir dalı testereyle kesiyor gibi. Evin üzerinde kök

salmış bir dalı, etrafında dolana dolana, doğraya doğraya biçer gibi. Beynimizin içinde bir başka ses, testere seslerine eşlik ediyor; "Kadınların yetenekleri"; bu sabahki *Times*'a konuşan Leydi Astor'du; "erkeklerin kalplerinde yatan Hitlercilik yüzünden bilinçaltlarında bastırılmıştır." Bizler kesinlikle bastırıldık. Bu gece bizler, eşit derecede hapsolduk; İngiliz gençler uçaklarda, İngiliz kadınları yataklarında. Fakat eğer o, düşünmeyi bırakırsa öldürülebilirdi ve tabii bizler de. O yüzden bırakın, onun için düşünelim. Bırakın, bilinçaltında bizi bastırılmış kılan Hitlerciliği bulup açığa çıkaralım. Bu, saldırma arzusudur; hükmetme ve köleleştirme arzusu. Karanlıkta bile olsa, bizler onu görünür kılmak için görebiliriz. Vitrinlerin parlayan ışıklarını ve kadınların onlara bakışını; kırmızı rujları ve kırmızı ojeleriyle makyajlı kadınları, iyi giyimli kadınları görebiliriz. Onlar, özgür olmaya çalışan kölelerdir. Eğer kendimizi kölelikten kurtarabilirsek, erkekleri de zorbalıktan kurtarmamız gerekecek. Hitler kölelikten beslenir.

Bir bomba düşer, tüm pencereler zangırdar. Uçaksavar silahları karşılık verir. Orada, tepenin üstünde, sonbahar yapraklarının her tonunu taklit eden, yeşilden kahverengiye kadar her tondan malzemeyle şeritler hâlinde üstü örtülerek gizlenmiş silahlar var. Şimdi hepsi birden ateş ettiler. Saat dokuz haberlerinde duyarız: "Gece boyunca kırk dört düşman uçağı vuruldu, bunlardan onu uçaksavar ateşiyle düşürüldü." Ve, "barışın şartlarından biri;" diye bağırıyordu hoparlörler, "silahsızlanmadır." Artık bundan sonra ne silah ne ordu ne donanma ne de hava kuvvetleri olacaktı. Genç delikanlılar ordu için eğitilmeyecekti. Bu, zihin-

lerdeki bir başka taarruz uçağını beynin odacıklarında havalandırıyordu - yani bir başka alıntıyı: "Gerçek bir düşmanla savaşmak, yabancı kitleleri vurarak ebedi zaferlere ve onura ulaşmak ve göğsümde birçok madalya ve nişanla eve dönmek; bu, benim doruklardaki umudumdur... hayatımı, eğitimimi, öğrenimimi, her şeyimi buna adadım."

Bunlar, bir İngiliz askerinin son savaşta söylediği sözlerdi. Mevcut düşünürler bir konferans masasının üzerindeki bir kâğıda onlara rağmen "Silahsızlanma" yazarak, gerekli her şeyi yapmış olduklarına içtenlikle inanacaklar mı? Othello'nun işgali bitmiş olacak; ama o hep Othello olarak kalacak. Gökyüzündeki o havacı genç, sadece hoparlörlerden yayılan seslerle değil, eğitim ve geleneklerle beslenip aziz tutulmuş bir içgüdü; atalarından gelen bir içgüdüyle buna teşvik edilmiştir. Peki, o genç bu güdüleri yüzünden suçlanmalı mı? Politikacılarla dolu bir masanın komutasında, annelik içgüdülerinin düğmesini öylece kapatabilir miyiz? Düşünün bir kez, barışın şartları arasında "Sadece özel olarak seçilmiş, küçük bir sınıfa dâhil kadınlar dışında hamile kalmaya sınırlama getirilmiştir." maddesi yer alsaydı, buna uyabilir miydik? "Annelik içgüdüsü bir kadının övünç kaynağıdır. Hayatımı, eğitimimi, öğrenimimi, her şeyimi bunun için adadım." Dememiz gerekmez miydi? Yine de, hamileliğin kısıtlanması ve annelik içgüdüsünün bastırılması, insanlık uğruna, dünyada barışın sağlanması uğruna gerekli bir şey olsaydı, kadınlar buna uyabilirdi. Erkekler de onlara yardımcı olabilirdi. Onların hamile kalmayı reddetmelerine saygıyla yaklaşırlardı. Yaratıcı güçlerini farklı alanlarda kullanmaları için onlara farklı

fırsatlar tanırlardı. O dahi, özgürlük mücadelemizin bir parçasını oluşturmak zorundadır. Genç İngiliz erkeklerinin içlerindeki madalya ve nişan aşkını kökünden kazımaları için onlara yardım etmek zorundayız. İçlerindeki savaşma içgüdüsünü, bilinçaltlarındaki Hitlerciliği zapt etmeye çalışanlar için daha şerefli aktiviteler yaratmak zorundayız., Silahlarının kaybından dolayı erkeklerin zararını karşılamalıyız.

Başımızın üzerindeki testerenin sesleri giderek artıyor. Tüm ışıldaklar yukarı doğrultuldu. Onlar şimdi, tamamen bu evin çatısına işaret ediyorlar. Her an bu odaya bir bomba düşebilir. Bir, iki, üç, dört, beş, altı... saniyeler geçiyor. Bomba düşmedi. Fakat tüm o gerilimli saniyeler boyunca, düşünceler de durdu. Donuk bir dehşet haricinde tüm duygular tükendi. Tüm benlik, tek bir çiviyle sert bir tahtaya çakıldı. Bu yüzden korku ve nefrete dair tüm duygular kısırlaştı, verimsizleşti. Doğrudan korku geçer, akıl uzanır ve yaratmak için içgüdüsel olarak kendini yeniden diriltir. Oda karanlık olduğundan, sadece hatıralardan yola çıkarak yaratılır. Bayreuth'ta Wagner'i dinleyerek; Roma'da Campagna'ya doğru yürüyerek, Londra'da bir başka Augustus'un hatıralarına doğru uzanır. Şiirin kırıntıları geri döndü. Hatıralarda bile olsa, tüm o düşüncelerin her biri, çok daha pozitif, canlı ve şifalıdır; korku ve nefretin oluşturduğu o donuk dehşetten daha yaratıcıdır. Bu yüzden, eğer silahının ve zaferinin kaybından dolayı genç adamın zararını karşılamak zorundaysak, ona yaratıcı duygulara dalabilmesi için erişim vermemiz gerekir. Mutluluğu meydana getirmeliyiz. Onu o makineden çıkarıp özgürlüğüne kavuşturmalıyız. Onu hapishanesinden dışarıya, açık

havaya çıkarmalıyız. Fakat genç bir İtalyan ve genç bir Alman köle kalmaya devam ettiği müddetçe, genç bir İngiliz'i özgürlüğüne kavuşturmanın ne manası var?

Işıldaklar katların üzerinde dalgalanırken, uçak kendini ele veriyor. Biri bu pencereden küçük, gümüş rengi bir sineğin, ışığın içinde döne döne uçtuğunu görebilir. Silahlar ateşe başladı; bom, bom, bom. Sonra da durdular. Muhtemelen baskıncı uçak, tepenin arkasında aşağı indirildi. Pilotlardan biri geçen gün yakınlardaki bir arsaya sağ salim indirilmişti. Kendisini esir alan kişiye, akıcı bir İngilizceyle "Sonunda savaş bittiği için ne kadar mutlu olduğumu bilemezsiniz!" Demişti. Ardından bir İngiliz genci ona bir sigara vermiş, bir İngiliz kadını ise bir fincan çay ikram etmişti. Bu da bize, bir adamı makinesinden çıkarıp özgürlüğüne kavuşturursak, tohumun kökleri ne olursa olsun bir kaya parçasına rastlayıp ilerlemeyi kesmez. Tohum meyve verir belki.

Nihayet tüm silahlar sustu. Tüm ışıldaklar söndürüldü. Yaz akşamlarının doğal karanlığı geri döndü. Ülkenin masumane sesleri yeniden duyulmaya başlandı. Bir elma pat diye yere düştü. Bir baykuş öttü, kanatlanıp ağaçtan ağaca uçtu. Ve eski bir İngiliz yazarın yarı unutulmuş kelimeleri akla gelir: "Amerika'da, avcılar ayakta..." Haydi, parçalar halindeki bu notları Amerika'da ayakta olan avcılara gönderelim; belki kendileri hakkında daha cömertçe ve merhametle düşünürler, belki kendilerine daha işe yarar bir şekil verirler inancıyla, uykuları henüz mitralyöz sesleriyle bölünmemiş tüm o kadınlara ve erkeklere gönderelim. Ve şimdi de dünyanın gölgede kalmış diğer yarısında uyku vakti.

VIRGINIA WOOLF
Güvenin Ölümü

Güvenin Ölümü, Virginia Woolf'un dilimize ilk kez çevrilen denemelerinden oluşmaktadır. Bu metinler yazarın sanattan edebiyata, yazarlardan dostlarına kadar uzanan engin ve eşsiz düşüncelerini bir araya getiriyor. Olaylara ve insanlara bakışındaki tedirginlik ve eleştirel yaklaşım siz sevgili okurlarını keyifli bir yolculuğa davet ediyor.

"Herhalde kimse, bir kurşun kalem için bu kadar yoğun bir tutku hissetmemiştir. Ama yine de bunlardan birine sahip olmanın fevkalâde arzulanır bir hal aldığı durumlar olmuştur; bir nesneyi alabilmek için takılıp kalınan anlar; çay saati ile akşam yemeyi arasındaki zaman diliminde Londra'nın yarısını kat edecek bir yürüyüş için bir bahane. Tilki avcılarının tilki neslini korumak için avlanması; golfçuların, açık alanları inşaatlardan koruyabilme ihtimaliyle golf oynaması gibi, caddelerde aylak aylak yürümeyi bir kez canımız çekti mi, kalem kesinlikle bahane olur; yerimizden kalkıp şöyle deriz: 'Gerçekten bir kalem satın almam lâzım.'"

20 ₺
KDV DAHİL

1 676000 40482

ZEPLİN